

Savaria University Press—Institut za jezik Glotta

Od geografske lingvistike do geografske onomastike IX.

Ime i društvo
na periferiji mađarskog govornog područja

Zajedničko izdanje
Savaria University Pressa
i
Instituta za jezik Glotta

**Od geografske lingvistike
do geografske onomastike IX.**

**Ime i društvo
na periferiji mađarskog područja**

Izlaganja Geografskog društva
24. do 25. svibnja 2018. godine u Osijeku

Urednici:

VÖRÖS, FERENC
LEHOCKI-SAMARDŽIĆ, ANA

Savaria University Press–Institut za jezik Glotta
Sombatel–Osijek, 2018.

Zajedničko izdanje Savaria University Pressa i Instituta za jezik Glotta

Recenzenti

KOROMPAY, KLÁRA

RAJSLI, ILONA

VÖRÖS, FERENC

VÖRÖS, OTTÓ

Tekstove na hrvatskom jeziku lektorirala:

ANA MIKIĆ ČOLIĆ

Tekstove na hrvatski jezik preveli:

KATARINA DERIŠ

MARKO KOLIĆ

ANA LEHOCKI-SAMARDŽIĆ

Dizajn naslovnice

VITÁRIS, JÓZSEF

© VÖRÖS, FERENC

© LEHOCKI- SAMARDŽIĆ, ANA

© Autori zbornika

ISBN 978-615-5753-26-8

*Mjesto održavanja konferencije ustupio nam je
Filozofski fakultet
Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
Pored domaćina znanstvenu ulogu u organizaciji
i stručnoj pripremi konferencije imali su
Katedra za mađarski jezik i književnost
i*

*Odsjek za povijest
Filozofskog fakulteta
Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
Izdavanje zbornika omogućio je
Mađarski institut za jezičnu strategiju.*

*Ovom prilikom u ime svih autora
želimo izraziti svoju zahvalu
Upravi Filozofskoga fakulteta
Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
što nam je ustupila prostor za održavanje konferencije i
pomogla u organizacijskim poslovima konferencije,
te*

*Mađarskom institutu za jezičnu strategiju
za potporu u izdavanju ovoga zbornika.
F.V.-A.L.S.*

Sva prava zadržana.

Ni pod kojim uvjetima nije dopušteno umnožavanje ovog zbornika ni njegovih dijelova, te pohranjivanje na prijenosnim memorijama bez prethodnog dopuštenja u pisanom obliku.

Odgovorni izdavač: FÚZFA, BALÁZS

Priredeno 2018. godine

Pregled sadržaja

Predgovor urednika	13
Dobrodošli	15
Vörös Ferenc: O lingvističkoj geografiji etimologije prezimena u perifernim područjima	17
Literatura	32
Izvori	34
Sažetak / Summary	34
Ključne riječi / Keywords	35
Slíz Mariann–P. Tóth Teodóra–Farkas Tamás: Što čini prezime mađarskim?	37
Literatura	56
Sažetak / Summary	57
Ključne riječi / Keywords	58
Dubravka Božić Bogović: Osobna imena u matičnim knjigama krštenih katoličkih župa u južnoj Baranji u 18. stoljeću	59
Literatura	70
Arhivski izvori	70
Sažetak / Summary	71
Ključne riječi / Keywords	72
Nada Bulić–Ivana Posedi: Grafija toponima upisanih u Knjigu urbara Župe svetog Nikole u Koprivnici u 17. stoljeću	73
Literatura	80
Izvori	80
Sažetak / Summary	81
Ključne riječi / Keywords	82
Denis Njari: Mađarska prezimena u istočnoj Slavoniji u kasnom srednjem i ranom novom vijeku	83
Literatura	96
Neobjavljeni izvori	96
Objavljeni izvori	96
Sažetak / Summary	96

Ključne riječi / Keywords.....	97
Maja Glušac–Bernardica Domorad–Betina Domazet: Mađarski onimi u hrvatskim rječnicima	99
Literatura.....	109
Sažetak / Summary	110
Ključne riječi / Keywords.....	110
Lehocki-Samardžić Anna–Jadranka Mlikota: Vlastita imena u gramatikama hrvatskoga jezika objavljenima u Mađarskoj.....	111
Literatura.....	120
Sažetak / Summary	121
Ključne riječi / Keywords.....	122
Tóth Péter: Skupljanje dijalektološke građe u Slavoniji Katalin Deákné Bartha. 123	
Literatura.....	128
Sažetak / Summary	130
Ključne riječi / Keywords.....	131
Nagy Imre Gábor: Pokret mađarizacije	133
Literatura.....	148
Izvori.....	149
Sažetak / Summary	150
Ključne riječi / Keywords.....	151
Gercsák Gábor: Strani toponimi u mađarskim atlasima	153
Literatura.....	160
Sažetak / Summary	161
Ključne riječi / Keywords.....	161
Ernest Barić: O hrvatsko-mađarskim dvojezičnim mikrotoponima u Baranjskoj županiji	163
Literatura.....	167
Sažetak / Summary	168
Ključne riječi / Keywords.....	169
Andelko Vlašić: Mađarski antroponimi i toponimi u osmanskim poreznim popisima Slavonije i Srijema u 16. stoljeću.....	171
Literatura.....	177

Sažetak / Summary	178
Ključne riječi / Keywords.....	179
Mikesy Gábor: Jezični kontakti u toponimima Podravlja	181
Literatura.....	194
Kartogrami	195
Sažetak / Summary	196
Ključne riječi / Keywords.....	197
Kovács András: Odraž utjecaja unutrašnjih migracija na prezimena mađara u Ukrajini.....	199
Literatura.....	207
Sažetak / Summary	209
Ključne riječi / Keywords.....	210
Autori zbornika / Authors.....	211

Predgovor urednika

24. – 25. svibnja 2018. održala se IX. po redu konferencija pod nazivom Od geografske lingvistike do geografske onomastike čiji je domaćin ove godine bio Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.

Na prvu konferenciju iz ovoga niza pod naslovom Od geografske lingvistike do geografske onomastike, koja se održala 2010. godine, pozvani su mađarski stručnjaci s područja geolingvistike s ciljem pružanja stručne potpore za radove na Mađarskom atlasu prezimena u obradi suvremenog i povijesnog korpusa mađarskih prezimena. Konferencija je u međuvremenu izrasla u međunarodni znanstveni skup. Složenost teme omogućuje, a istom i podrazumijeva interdisciplinarni i višedisciplinarni pristup. Projekt je usmjeren na dijalog među znanstvenicima s raznih područja pri čemu se otkrivaju društveno-političke posebnosti karpatsko-panonskog područja iz povijesti i sadašnjosti. Podnaslov konferencije je Ime i društvo na periferiji mađarskog govornog područja čime se želi usmjeriti pozvane znanstvenike na istraživanja ukorijenjenosti imena u raznim društvenim pokazateljima.

Do sada se ova konferencija sa sudjelovanjem na poziv organizirala svake godine u drugom gradu. *Organizirana je u sljedećim gradovima: 2010. Szombathely (Mađarska), 2011. Győr (Mađarska), 2012. Sárvár (Mađarska), 2013. Dunaszerdahely – Dunajská Streda (Slovačka), 2014. Pozsony – Bratislava (Slovačka), 2015. Alsóőr – Untervart (Austrija), 2016. Sopron (Mađarska), 2017. Kolozsvár – Cluj-Napoca (Rumunjska).*

Projekt je ne samo od državnog značaja, već je značajan i za međunarodnu javnost. Naime usporedba trenutačnog i povijesnog stanja korpusa imena omogućuje ne samo opise raznih stanja, već i modeliranje društveno-povijesnih kretanja.

Za tematsko bogatstvo onomastičke konferencije koja se održala u posljednjem tjednu svibnja 2018. u Osijeku prije svega su zaslužni znanstvenici s raznih područja djelovanja koji su se za tu priliku okupili u Osijeku. Poziv je upućen lingvistima, geografima, geoinformatičarima, istraživačima koji se bave jezičnim kontaktima, kulturnim antropolozima, povjesničarima kulture, etnografima koji se bave kretanjem stanovništva i manjinskim pitanjima, povjesničarima i arhivistima koji žive i djeluju u regiji. Na konferenciji u Osijeku mogla su se čuti izlaganja na hrvatskom i mađarskom jeziku.

Domaćini konferencije bili su Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Institut za jezik Glotta sa sjedištem u Osijeku. Partneri i suorganizatori konferencije bili su: Katedra za mađarski jezik i književnost Filozofskog fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Odsjek za

povijest Filozofskog fakulteta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Katedra za mađarsko i opće jezikoslovlje Filozofskog fakulteta Sveučilišta Babeş–Bolya iz Cluj-Napoca (Rumunjska), te Katedra za mađarsko jezikoslovlje Sveučilišnog Campusa Savaria Filozofskog fakulteta Sveučilišta Eötvös Loránd u Budimpešti. Stručnu potporu konferenciji pružilo je Mađarsko jezikoslovno društvo. Sadržaj izlaganja koja su se mogla čuti na konferenciji, kako smo i dosada običavali, stručnoj i široj javnosti koja se zanima za temu ustupamo u recenziranom zborniku. Izdavanje osječkog zbornika podupire i materijalno pomaže Mađarski institut za jezičnu strategiju. Ovom prilikom još jednom svima zahvaljujemo u ime svih autora i suorganizatora.

Urednici

Dobrodošli

Poštovana konferencijo, dragi gosti, dame i gospodo!

S velikim zadovoljstvom prihvaćam počasni poziv da održim pozdravni govor u ime Mađarskog instituta za jezičnu strategiju na otvaranju međunarodne konferencije pod naziv *Od geografske lingvistike do geografske onomastike*, koja se ovom prilikom održava deveti put i nosi podnaslov *Ime i društvo na periferiji mađarskog govornog područja*. – S iznimnim poštovanjem pozdravljam suorganizatore ovoga skupa, Katedru za mađarsko i opće jezikoslovlje Filozofskog fakulteta Sveučilišta Babeş–Bolya iz Cluj-Napocce (Rumunjska), Katedru za mađarsko jezikoslovlje Sveučilišnog Campusa Savaria Filozofskog fakulteta Sveučilišta Eötvös Loránd u Budimpešti – ovdje posebno ističem voditelja Katedre gospodina FERENCA VÖRÖSA, začetnika ideje i pokretača serije navedenoga skupa; posebno pozdravljam domaćine ovoga skupa, prodekanicu Filozofskog fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera DUBRAVKU BOŽIĆ BOGOVIĆ i predsjednicu Instituta za jezik Glotta ANU LEHOCKI-SAMARDŽIĆ. Pozdravljam nadalje sve goste i izlagače na konferenciji te sve prisutne.

Istaknuto mjesto među zadatcima Mađarskog instituta za jezičnu strategiju ima otkrivanje mađarskog jezičnog nasljeđa i podupiranje istraživanja koja se time bave. Onomastika i općenito proučavanje imena iznimno je važno znanstveno područje ne samo zbog upoznavanja s našom poviješću, već i zbog očuvanja povijesnog, kulturnog i jezičnog nasljeđa i nacionalnog identiteta, stoga, prema danim mogućnostima, pružamo potporu sljedećim djelatnostima: programima onomastičkih istraživanja, izradi baza podataka imena (naprimjer monumentalan plan izrade *Mađarske nacionalne rizične toponima*), nadalje, istraživanjima vezanima uz navedene teme, konferencijama i skupovima koji se bave ovim temama i objavljivanju rezultata tih istraživanja. Na sebe smo preuzeli troškove organiziranja konferencije pod nazivom *Imena i rječnici* održane u studenome 2017. godine i objavljivanje zbornika s te konferencije, a ove smo godine u proljeće kao suorganizatori sudjelovali u radu konferencije i okrugloga stola pod nazivom *Istraživanja imena u Mađarskoj – aktualni zadatci*.

Ova dvodnevna konferencija, kako joj i podnaslov kaže, bavi se prije svega pitanjima geografske lingvistike i geografske onomastike koja se javljaju na periferiji mađarskog govornog područja. Izlaganja su ponajprije usmjerena na prikazivanje određenih pitanja i rezultata istraživanja prezimena i toponima; nadalje rasprave su to o pitanjima metodologije istraživanja, mogućnostima obrade građe s ciljem detaljnijeg prikaza teme. Na ovom je skupu kao središnja tema zadana obrada mogućnosti i aspekata analize geografske lingvistike, prostornost u obradi građe, a ova se dimenzija sasvim prirodno dopunjuje i

povijesnim odmakom, odnosno vremenskom dimenzijom, te društvenom raslojenošću i aspektima nacionalnog i jezično-dijalektološkog raslojavanja.

Organizatori konferencije ovom su prilikom pozvali demografe, geoinformatičare, stručnjake koji proučavaju jezične kontakte, kulturne antropologe, povjesničare kulture, etnografe koji se bave kretanjem naroda i manjinskim pitanjima te povjesničare. Program ovoga skupa prilično je bogat i višeslojan. Budući da su izlagači i teme koje će prikazati iz raznih znanstvenih grana te predstavljaju različite načine znanstvenog prikaza i obrade teme, sigurno će se osnovna tema skupa, složeno pitanje veze imena i društva, uspjeti temeljito obraditi.

Serijska konferencija zamišljena oko teme geografske lingvistike i geografske onomastike, pa tako i ova 9. po redu, u velikoj mjeri može doprinijeti otkrivanju mogućnosti koje se kriju u istraživanjima prezimena i općenito istraživanjima u geografskoj onomastici. Ova serijska konferencija ujedno je i dio i dopuna istraživačkog programa pod nazivom *Atlas mađarskih prezimena* koji vodi Ferenc Vörös. Dosada objavljeni zbornici, npr. *Mali mađarski atlas prezimena* (2014.) ili *Povijesni atlas mađarskih prezimena u Karpatskom bazenu* (2017.), uvjerljivo pokazuju mogućnosti koje kriju istraživanja geografske lingvistike. Povjerenstvo Sárvár Hungarikum već je pokrenulo uvrštavanje istraživačkog programa *Atlasa mađarskih prezimena* u županijsku riznicu nacionalnog blaga. Izrada atlasa prezimena nije samo od nacionalnog već je i od međunarodnog značaja: usporedba povijesnog i trenutno živućeg sloja imena može doprinijeti i modeliranju društveno-povijesnih procesa i iznalaženju i razumijevanju općih poveznica.

Odluka da ćemo podupirati izdavanje tekstova s ove konferencije u njihovu potpunom obliku upravo je zato i donesena: sve troškove izdavanja zbornika konferencije podmiruje Mađarski institut za jezičnu strategiju.

Ovom najavom želim svim izlagateljima i sudionicima konferencije korisne i ugodne rasprave, želim vam uspješnu konferenciju!

Attila Tóth,
predsjednik Mađarskog instituta za jezičnu strategiju

VÖRÖS FERENC

O LINGVISTIČKOJ GEOGRAFIJI ETIMOLOGIJE PREZIMENA U PERIFERNIM PODRUČJIMA

Analiza razina izvora u županijama koje graniče
sa zapadnim i južnim granicama Mađarskoga Kraljevstva u 18. st.

1. Početci izrade cenzusa u Mađarskoj stavljaju se na početke vladavine cara Josipa II. Popis stanovništva između 1784. – 1788. mjerodavan je izvor i s aspekta povijesne demografije jer informacije koje se iz njega mogu iščitati uvelike mogu pridonijeti točnijem upoznavanju negdašnjih uvjeta i odnosa među narodima u domovini. Istina je da je popis stanovništva koji je naredio car Josip II. 16. lipnja 1784., prema tadašnjim shvaćanjima bio usmjeren ponajprije na popis poreznih obveznika i/ili vojnih obveznika, muškaraca u mađarskom društvu. Taj je cenzus, za razliku od prethodnih, bio proširen i na plemstvo. Kao temelj tom popisu podataka poslužile su tzv. karte familija s jedinstvenim podacima obitelji, koje su se izrađivale prema kućama, domaćinstvima i stanovima. Uspoređujući te dvije verzije na jednoj su se nalazili demografski podatci i podatci vezani za pravni i poslovni status kršćanskog stanovništva, a na drugome ime i prezime židovskog stanovništva, nadalje popisivali su njihov spol i bračni status popisanih muškaraca. Jedan od dva primjerka popisa izrađivao se na njemačkom jeziku, a taj je ostajao kod vojnog povjerenika koji je među popisivačima imao najviše iskustva, a drugi se pohranjivao u Požunu (Bratislavi) kod županijskog poslanika građanskog pravnog statusa koji se za zadatak prethodno pripremao na posebnom tečaju (DANYI–DÁVID 1960: 7). Županijski poslanik bilježio je podatke služeći se jezikom koji je lokalno bio najčešće u uporabi. Četiri primjerka popisa koji su se izrađivali na njemačkom jeziku prvo su se slagali po naseljima, a nakon toga i po županijama. Iz izvora o pripremnim radnjama popisa stanovništva saznajemo da su se između 1785. i 1787. godine od sociodemografskih podataka i pokazatelja bilježili samo oni o rođenju, bračnom statusu, starosti, vjeri i zanimanju. Popisivači su u biti postavljali pitanja gotovo o svemu o čemu su se i za kasnijih popisa stanovništva prikupljali podatci, izuzev školske spremne, materijalnog statusa i materinskog jezika (DANYI–DÁVID 1960: 5). Kao zanimljivost potrebno je spomenuti da su i završetak popisivanja i vrijeme udaljavanja s mjesta popisivanja također bilježili. Od godine 1788. županije su već svjesno sabotirale odredbu Josipa II. Na

sjednici parlamenta 1790. – '91. proglašen je ništetnim patent vladara. Kao posljedica te odluke većina popisa o pojedincima i obiteljima više nam nije na raspolaganju jer su ih vrlo vjerojatno uništili. Ipak, iz nepotpunih podataka koji su nam ostali na raspolaganju izrađene su procjene ne samo za veličinu tadašnjeg mađarskog naroda, već i za pojedine narodnosne skupine.

1.1. Uzimajući u obzir već spomenuti hijat, popisi stanovništva koji su nam ostali s početka 18. stoljeća od kojih je među prvim onaj iz 1715. godine, dobivaju na težini. Jedan dio južnih dijelova države tada je još pod turskom opsadom. Dvije godine nakon mira u Požarevcima 1718. godine ponovno se vrši popis stanovništva. Nijedan od *conscriptia* svojim opsegom nije obuhvatio Kneževinu Transilvaniju, područje tada još politički neovisno od Mađarskog Kraljevstva, isto kao što ne nalazimo dokaze tomu da je porezno obvezno stanovništvo Kraljevine Hrvatske i Slavonije, odnosno njoj pripadajućih dijelova i tamošnje vojne krajine palo pod povećalo *conscriptora* delegiranih od županijskih vlasti. S područja ostalih vojnih krajina na popisima se nalaze podatci pretežno građanskog stanovništva: tadašnja naselja najčešće nalazimo u tzv. tekama onih županija pod čijom su upravom bile u trenutku popisivanja stanovništva. Ta su se naselja često duplo popisivala, jednom u popisima određenih županija, a drugi put u popisima vojnih krajina.

1.2. Djelomična odstupanja u imenskoj građi *conscriptia* iz godine 1715. i 1720. ne mogu se objasniti samo principima zadanim dvama popisima i kretanjima stanovništva. Među pet godina ranije arhiviranim tekama tada najbrojnija županija Vas do danas nije pronađena. Sačuvana tzv. teka županije Vas iz 1720. sadrži 14 416 podataka imena što je u odnosu na druge županije iznimno mnogo (tablicu sa sumiranim podacima vidi: VÖRÖS 2015: 51–53). To čini više od 8 % tadašnjeg ukupnog stanovništva. Nedostatak potpunog popisa iz 1715. godine značajan je kod analize imenskog korpusa.

1.3. U radu obrađeni podatci i imenska građa potječu iz drugog državnog popisa s početka 18. stoljeća (OrszÖsszír. 1720./2012). Kako sam to dao naznačiti u naslovu, iz praktičnih sam razloga proučio korpus prezimena prema *Conscriptio Regnicolaris* iz 1720. godine zapadnih i južnih županija u kojima je bilo dodira mađarskog stanovništva s njemačkim i slavenskim stanovništvom, posebice prezimena zabilježena na područjima tadašnjih županija Bács-Bodrog, Baranja, Pest-Pilis-Solt, Somogy, Sopron, Vas i Zala.

Zanimalo me, prije svega, kakve etimološke slojeve pokazuje taj dio korpusa i u kakvom prostornom rasporedu. Ranije sam već objavio mnoge kartograme na kojima se mogu proučiti česte pojave geografske lingvistike: prije svega na temelju leksičkih, semantičkih i morfosemantičkih pokazatelja. U središtu tih karata su prostorne podijeljenosti mađarskih, slavenskih i njemačkih pokazatelja (vidi VÖRÖS 2015, 2017). Među njima

nalazimo više takvih na kojima se na tada perifernim područjima mađarskog govornog područja ocrtavaju tadašnje granice jezika.

Jedan od radova N. FODOR JÁNOSA možemo smatrati eksperimentalnim pokušajem za određivanje točnih jezičnih granica u kojem je etničku prostornu strukturu s početka 18. stoljeća u županiji Moson uzeo pod povećalo (N. FODOR 2016). Autor je sva prezimena posložio u četiri velike kategorije: mađarska, njemačka, slavenska i ona nesigurnog podrijetla. U vezi s tzv. analizom imena – pozivajući se na nedostatak potrebnog prostora – nije detaljnije iznio na temelju kojih je principa kvalificirao prezimena. O tome da je N. FODOR zaista postupio potrebnom znanstvenom preciznošću možemo samo naslutiti iz upućivanja razbacanih u cijelom tekstu. Nadalje, vrlo lako možemo zaključiti da je upotrijebljena prezimena, koja je mogao posložiti i u više kategorija, ipak kvalificirao prema nejasnim kriterijima.

Za vrijeme obrade korpusa iz 1720. godine ponovno sam se suočio s činjenicom da prezimena sačuvana iz drugog državnog popisa ne predstavljaju problem istraživačima samo zbog njihova čitanja, već se postavljaju mnoga pitanja i morfološke prirode. Iz toga proizlazi da ni etimološki pristup pitanju njihove nacionalne pripadnosti neće donijeti umirujuće rezultate.¹ U nastavku ću s pomoću nekoliko ne baš sasvim proizvoljno odabranih primjera prikazati probleme koji se javljaju pri analizi imenske građe.

1.4. Uvodno smatram potrebnim spomenuti da mi je i nakon toga mnogo glavobolje zadavalo na koji se način može svesti na minimum broj pogrešaka poteklih iz krive analize imena. I ovoga se puta pojavio već ranije poznati problem mogu li se u pogledu jezičnog podrijetla različite verzije prezimena smatrati povezanim oblicima. Prema ranije utvrđenoj praksi, pod isti sam leksički tip svrstavao i sljedeće: iako se kao pozadinska informacija javlja i grafička razlika, načelno postoje i podatkovna odstupanja: *Abraham* (22x), *Abrahám* (13x), *Ábrahám* (1x), *Abram* (1x), *Abroham* (1x).² Ti pokazatelji mogu utjecati i na jezičnu kvalifikaciju dane verzije prezimena. Samo usputno napominjem da sam za probu od čisto patronima u mađarskoj imenskoj terminologiji – slučajnim odabirom onih koja počinju na *A* – većini analizirajući i natuknicu provjerio podatak u priručniku PUTANEC–ŠIMUNOVIĆ (usp. PUTANEC–ŠIMUNOVIĆ 1976). Na prvu sam uvidio da je velik broj prezimena koja se javljaju bez formanta pokazivao

¹ Pri analizi prezimena služio sam se sljedećim priručnicima: SABLJAR 1866, BRECHENMACHER 1957–1963, CONSTANTINESCU 1963, SVOBODA 1964, GRAUR 1965, GOTTSCHALD 1971, PUTANEC–ŠIMUNOVIĆ 1976, IORDAN 1983, KISS 1988, KNAPPOVÁ 1992, KÁZMÉR 1993, ŠIMUNOVIĆ 1995, KUNZE 2000, HAJDÚ 2003, KNIEZSA 2003, KUNZE 2004, KOHLHEIM–KOHLHEIM 2005, NAUMANN 2005, ЧУЧКА 2005, ŠIMUNOVIĆ 2006, ŠIMUNOVIĆ–MALETIĆ 2008, KUNZE–NÜBLING 2009, HAJDÚ 2010, HAUSNER–PABST–SCHRANZ 2011, LELKES 2011.

² ISTVÁN KNIEZSA nabraja nekoliko čistih patronima među tzv. mađarsko-slovačkim prezimenima (usp. KNIEZSA 2003: 347–348).

veliku prostornu raslojenost. Ako pak detaljnije provjerimo mjesto njihova pojavljivanja, tada možemo uočiti da se u Slavoniji i Srijemu koncentriraju podatci više nego bilo gdje drugdje. Kod PUTANEC nerijetko se mogu naći i naselja u hrvatskom dijelu Baranje u kojima se njeguje mađarska tradicija. U korpusu prezimena naselja Sajkas s područja dunavske vojne krajine koje su obradile GORDANA VUKOVIĆ i LJILJANA NEDELJKOV iz 18. – 19. stoljeća koja počinju na *A*, samo se gdje gdje nalaze čisti patronimi (v. npr. *Антал*-t [antal], *Андреј* [andrej] ВУКОВИЋ–НЕДЕЛЈКОВ 1983: 72, 73). Izvori su zabilježili samo nekoliko takvih primjera u razdoblju 1777. – 1888. Sve to upozorava istraživače da budu na oprezu. S obzirom na sve navedeno, čiste patronime analizirao sam na temelju već spomenute tri kategorije.

U početku mi nije stvaralo većih problema to što se npr. pod prezime NEUBAUER može svrstati većina od šest različitih verzija nabrojanih u fusnoti.³ Naravno, nedvojbeno je da različita grafijska rješenja ne reflektiraju samo različite običaje pisanja *conscriptora*, već mogu pokrivati i dijalektne razlike njemačkog jezika. Isto tako postavlja se pitanje je li *Naubauerin* (1x) prezime dio njemačkog ili slavenskog imenskog korpusa (o problemima višestrukog porijekla vidi još: PUTANEC–ŠIMUNOVIĆ 1976: XIV). Povrh toga formant patronima *-in* možemo naći u svim slavenskim jezicima. Služi za imenovanje žena koje mu pripadaju ili za oblikovanje prezimena iz imena koja su morfološki gledano ženskog roda. Ako se prilažu ženskim imenima, tada su u sjevernim slavenskim jezicima značenja ‘nećijeg sina’, samo rjeđe ‘nećijeg supruga’ (usp. KNIEZSA 2003: 326, 328). Posvojni formant *-in* nalazimo i u njemačkom jeziku. Ako ga dodamo prezimenu *Bauer*, dobijemo genitivni oblik. U našem će slučaju *Bauerin* značiti ‘seljanku gazdaricu’.

Za kraj sam ostavio opravdavanje oblikovanja jedinstvene slavenske kategorije. Umjesto dugog nabiranja argumenata, neka na ovom mjestu stoji jedan primjer koji pokazuje slučaj oblične sinonimije jednog sjevernog i jednog južno slavenskog formanta u njihovu grafijskom prikazu.

Prezime *Ivanovics* često je u okolnim slavenskim jezicima pa tako i u hrvatskom. To potvrđuje i natuknica priručnika PUTANEC–ŠIMUNOVIĆ koji obrađuje bogatu imensku građu (usp. PUTANEC–ŠIMUNOVIĆ 1976: 245). Iz 1720. godine zabilježenog korpusa prezimena u južnim i zapadnim županijama susjednima Mađarskoj uspio sam izlučiti trideset i četiri podatka.⁴ Njih povezuje i ista/srodna osnova i način tvorbe, no tu ipak ostaje prostora i za neke nedoumice vezane uz pitanje pokriva li podatak koji je zabilježio *conscriptor* sjevernu ili južno slavensku tvorbu prezimena.

³ Verzije prezimena NEUBAUER koje se kvalificira kao prezime njemačkog podrijetla: *Naubaur* (9x), *Neipaur* (4x), *Neibauer* (3x), *Neubauer* (2x), *Neupaur* (1x), *Naubauer* (1x), *Naybauer* (1x).

⁴ Verzije prezimena IVANOVICS na temelju popisa stanovništva iz 1720. godine: *Ivanovicz* (20x), *Ivanovics* (6x), *Indánovics* (4x), *Indánovits* (2x), *Ivanovits* (1x), *Ivanovity* (1x).

Ovdje je potrebno napomenuti da postoje takvi formanti koji su svojom zvučnošću slični ili isti i koje se ne može lako razlikovati najčešće zbog prakse nedosljednog bilježenja glasova u starijim izvorima zbog čega se često nađemo u problemima. Takvi su npr. staromađarski *-ics* formant, sjevernoslavenski formant *-ic* ~ *-iĉ*, te južnoslavenski *-iĉ* ~ *-iċ* koji se teško mogu razlučiti jedan od drugoga pa tako dobivaju mjesto i u mađarskoj i u slavenskoj kategoriji.

Formant *-ics* s deminutivnom funkcijom u staromađarskom se smatrao izrazito rijetkom pojavom. Prema ÉVI B. LŐRINCZY staromađarski izvori nam svjedoče o tome da je na ženskim imenima bio češći (B. LŐRINCZY 1962: 16, 33). Pri prikazu autoričina rada ENDRE RÁCZ naposljetku je zaključio: unatoč svemu u pogledu dva gramatička roda može se vidjeti jedna vrsta ujednačenosti (RÁCZ 1962: 341–342). Možda i nije slučajno da je KATALIN D. BARTHA uzimala primjere samo iz starina kada donosi podatke za formant *-ics-re*,⁵ i to uzimajući primjere iz staromađarskog korpusa prezimena koji se sastoje od jednog elementa (usp. D. BARTHA 1958: 116).

U izvorima starijima od 18. stoljeća razlike između slovačkog *-iĉ*, te poljskog i rusinskog *-iĉ* dugo nisu bile očite zbog nedosljednosti u bilježenju glasova. Glas *c* i *cs* su, naime, bilježili jednako znakom *c*, *c̣* i *ch*. Prema KНИЕЗSI inače rijetko slovačko *-iĉ* promijenilo se pod utjecajem rusinskog *-iĉ* (usp. KНИЕЗSA 2003: 327).

U južnoslavenskim se jezicima taj formant koristi u oblicima *-iĉ*, *-iċ*, *-viĉ* i *-oviĉ/-eviĉ*. Jedan je to od najčešćih formanata patronima (vidi PUTANEC–ŠIMUNOVIĆ 1976: XI–XII). Kada se pridaje patronimu ‘fi, fia’, drugim riječima ‘izvedeni oblik od X-a’ daje značenje cijeloj konstrukciji. Smatra se frekventnim formantom i u starini (vidi npr. ВУКОВИЋ–НЕДЕЛКОВ 1983: 30, 56–57). Glas koji zaključuje slog stariji latinski izvori reflektirali su različitim grafijskim rješenjima: ponekad sa *cs*, *c̣* ili *ts*, a ponekad se bilježilo i s *ty* koje je bilo najbliže izgovoru. U starijim je izvorima i *th* bilježenje bila česta praksa (usp. KНИЕЗSA 2003: 326). Među prezimenima popisanim 1720. nalazimo i sljedeće: *Barbarith*, *Bartovith*, *Huszarovith*, *Imrisith*, *Jamrith*, *Popovith* itd.⁶ Kako ćemo to kasnije moći vidjeti u korpusu primjera grada Sombora u županiji Csongrád, jedan od *conscriptora* služio se *ṭ* načinom bilježenja problematičnoga glasa.

⁵ Primjeri prezimena kod D. BARTHA s formantom *-ics*: 1248: *Magnich*, 1299: *Abych*, 1335: *Petych*.

⁶ S načinom bilježenja glasa /cs/na kraju imena znakom *th* nećemo se susresti samo u slučaju etimona s formantom *-ics* ~ *-iĉ* u korpusu iz 1720. U mjestima županije Vas Naiszidlú, Límpachu, Strému, Szent Kutthu, Német Sámándu, Alsó Rónóku, Kristyánu, Nagyfalvi gdje se javlja *Daith*, te *Deitch* zabilježen u Ercsenyeu i Gyanafalvi, npr. leksički sasvim sigurno pripada sljedećim izgovornim i pisanim oblicima: *Daics*, *Daits*, *Daitsch*, *Deich*, *Deuth*, *Deüth*; *Taich*, *Taics*, *Taith*, *Taith*, *Taits*, *Tajcs*; *Teics*. Svi nabrojeni oblici mogu se povezati s tipom rječnika *Deutsch*, iako *conscriptori* nisu nijednom zabilježili prezime koje se može povezati s tzv. etnonimom i standardnom njemačkom ortografijom koja se i danas koristi.

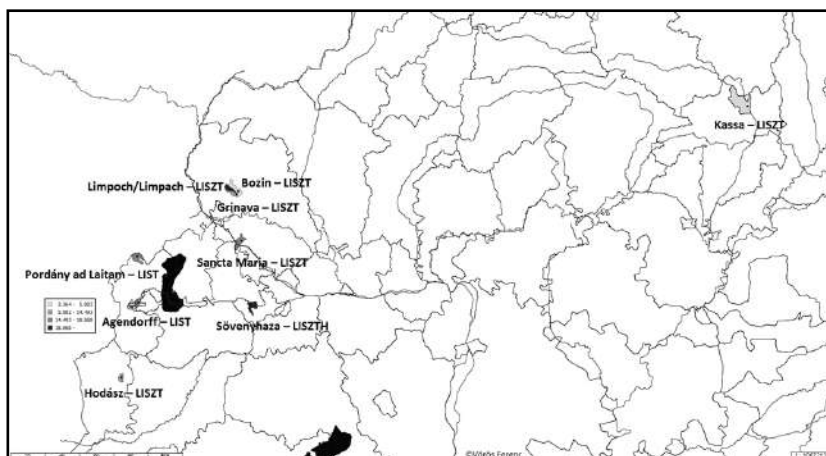
U principu možemo računati i na to da se formant *-ics* veže uz naziv mjesta. U tom slučaju prezime nosi značenje ‘koji potječe otamo/tamošnji’.

Potrebno je zapamtiti da je u slučaju korpusa iz 1720. godine, koji je predmet ovoga istraživanja, čini se jedva opravdanim ili neopravdanim da podatke koji završavaju na *-ics* promatramo kao mađarske oblike.

1.5. Kod oblikovanja raznih razina podrijetla uzeo sam u obzir načine tvorbe imena/nastanka imena. Utvrdio sam razne skupine: u prvu sam skupinu uvrstio prezimena koja su vrlo vjerojatno mađarskog porijekla, u drugu ona koja vjerojatno potječu iz jednog od slavenskih jezika, a u treću prezimena nastala u njemačkom jeziku. Od navedenih sam kategorija izdvojio one podatke koji se na temelju njihove tvorbe u principu mogu uvrstiti u više skupina i na sebi nose oznake različitog podrijetla. Te sam primjere, zbog nedostatka boljeg rješenja, uvrstio u kategorije s višestrukom klasifikacijom: slavensko-mađarska, njemačko-mađarska i slavensko-njemačka skupina.

Kako sam već ranije naznačio, pojavnost je prezimena koja se mogu višestruko klasificirati, u mađarskom i slavenskom odnosu obrađivao IST-VÁN KNIEZSA s posebnim naglaskom (KNIEZSA 2003: 347). Uvodni tekst povijesnog rječnika prezimena MIKLÓSA KÁZMÉRA također spominje takva prezimena, iako se u natuknicama ne susrećemo s takvom klasifikacijom. KÁZMÉR je kao primjer za tu pojavu naveo prezime *Liszt* (*Liszt*). To se prezime isto tako može izvesti iz mađarskog jezika (‘isto’), iz njemačkog sa značenjem ‘dosjetljivost, mudrost’, odnosno iz određenih slavenskih jezika ‘list biljaka’ (usp. KÁZMÉR 1993: 6; VÖRÖS 2014a: 377–378). U bazi podataka iz 1720. godine dvanaest zabilježenih podataka može se prikazati na tri različita načina bilježenja spomenutog leksičkog tipa: *Liszt* (9x), *List* (2x), *Lisztb* (1x). Tražilica je u programu našla da se svi primjeri s početka 18. stoljeća isto pišu, osim jednog izuzetka u zapadnoj regiji Mađarskog Kraljevstva, i to na području jezera Fertő.⁷ Na temelju 1. slike razvidno je da su podatci sa zapada države u biti zabilježeni u tadašnjim mađarsko-njemačkim, mađarsko-slavenskim, odnosno njemačko-slavenskim kontaktnim zonama.

⁷ Načini pisanja koji se mogu staviti u *Liszt* tip rječnika, a podatci iz 1720. pojavljuju se na sljedećim locisima: *Sövényház* (županija Győr; danas: Győrsövényház – 1x); *Agendorff* (županija Sopron; danas: Ágfalva – 1x); *Bozjin* (županija Pozsony; danas slovački: Pezinok – 1x); *Grinava* (županija Pozsony; slovački: Grinava; danas: dio naselja Pezinok – 1x); *Hodász* (županija Vas; danas: Markt Neuhodis – 2x); *Kassa* (županija Abaúj-Torna; danas: slovački: Košice – 1x); *Limpoch/Limpach* (županija Pozsony; danas: slovački: Limbach – 1x); *Pordány ad Laitam* (županija Sopron; danas: njemački: *Leithaprodersdorf* – 1x); *Sancta Maria* (županija Pozsony; danas: slovački: Šamorin – 3x).

posebno naglašava da osim poreznih obveznika, tu ima i švapskih naseljenika i želira.⁸ Prezimena koja se koriste u krugu posljednje navedene skupine bez iznimke su nastala u njemačkom jeziku.⁹ Na istom mjestu porezni obveznici nose isključivo mađarska prezimena.¹⁰ U obližnjem mjestu **Boda** (danas: Fazekasboda) popisničar je naseljene želire identificirao kao frankofone.¹¹ Atribut frank svakako je značio narodnu skupinu zapadno germanskog podrijetla. Korpus prezimena njemačkog podrijetla ovdašnjih naseljenika služi nam kao dokaz tomu. U **Szajku** (danas: Szajk) Švabe koji su nastanjeni umjesto Hrvata zabilježeni su kao švapski dio stanovništva.¹² U istoj toj zajednici u popis poreznih obveznika upisana su mnoga prezimena koja se bez iznimke mogu svesti na neki etimon (južno)slavenskog porijekla.¹³ U **Sziklosu** (danas: Siklós) su popisani i grčki trgovci koji nisu bili plemeniti, a popisivali¹⁴ su se posebno od

⁸ Godine 1715. spominje se samo dvadeset i pet poreznih obveznika. Većina njih nosi prezimena nastala u mađarskom jeziku (Mathaeus *Acs*, Joannes *Bardi*, Joannes *Bekes*, Joannes *Bona*, Stephanus *Dekany*, Joannes *Hossu*, Georgius *Kertes*, Stephanus *Király*, Daniel *Korpa*, Joannes *Pap*, Stephanus *Pap*, Michael *Per*, Andreas *Porkolab*, Paulus *Regus*, Stephanus *Szabo*, Petrus *Szakács*, Andreas *Szep*, Joannes *Szep*, Mathaeus *Vajda*, Joannes *Vegh*, Joannes *Vékony*, Joannes *Vida*). Ukupno su samo tri prezimena njemačkog podrijetla (Georgius *Emoser*, Michael *Staer*, Andreas *Veber*).

⁹ Švapski naseljenici i želiri u **Pécs Varadgyi**: Andreas *Viber*, Georgius *Emoser*, Joannes *Csanner*, Michael *Peer*, Michael *Stajer*, Thomas *Kastaiger*, Marqvart *Vaigel*, Jacobus *Rang*, Philippus *Nidermajer*, Joannes *Sylhard*, Joannes *Csanner*, Jacobus *Gulden*, Joannes *Thoman*, Henricus *Terl*, Joannes *Tit*, Conradus *Snel*. Ugyanitt az adózók: Joannes *Acs*, Andreas *Balogh*, Joannes *Barat*, Joannes *Barath*, Stephanus *Dobány*, Joannes *Hoszu*, Georgius *Kertes*, Stephanus *Király*, Daniel *Kopa*, Joannes *Pap*, Stephanus *Pap*, Stephanus *Szabo*, Petrus *Szakács* (relict), Andreas *Szep*, Joannes *Szep*, Mathias *Vajda*, Joannes *Vegh*, Joannes *Vida*.

¹⁰ Porezni obveznici u **Pécs Varadgyi**: Andreas *Balogh*, Joannes *Pap*, Stephanus *Dobány*, Joannes *Hoszu*, Mathias *Vajda*, Daniel *Kopa*, Joannes *Vegh*, Stephanus *Király*, Andreas *Szep*, Joannes *Barath*, Joannes *Acs*, Stephanus *Szabo*, Joannes *Szep*, R(e)l(ic)ta (tkp. relict vidua 'hátrahagyott özvegy') Petri *Szakács*, Stephanus *Pap*, Joannes *Vida*, Georgius *Kertes*, Joannes *Barat*.

¹¹ Želiri i frankofoni naseljenici u **Bodi**: Melchior *Henge*, Joannes *Miller*, Martinus *Valc*, Valentinus *Keuse*, Joannes *Smit*, Joannes *Hail*.

¹² Švabe naseljeni umjesto Hrvata u **Szajki**: Balthasarus *Veber*, Balthasarus *Veber*, Joannes *Micver*, Joannes *Purgat*, Valentinus *Baltasar*, Joannes *Paucs*, Joannes *Pem*, Henricus *Hajl*, Melchior *Soob*, Joannes *Rover*.

¹³ Porezni obveznici u **Szajki**: Joannes *Ivanovics*, Lucas *Milosics*, CPaulus *Serbegyia*, Georgius *Milosics*, Petrus *Vargics*, Joannes *Milosics*, Joannes *Vlaovics*, Christophorus *Bosnyák*.

¹⁴ Porezni obveznici i želiri koji nisu plemenitog podrijetla u **Sziklosu**: Nicolaus *Harusztí*, Emericus *Varga*, Mathias *Csizmadia*, R(e)l(ic)ta Matheus *Racz*, Pejo *Meszáros*, Stephanus *C(s)epéfi*, Szava *Racz*, Petrus *Borbely*, Stephanus *Perenfai*, Michael *Bence*, Petrus *Kys*, Markus *Peter* (sic!), R(e)l(ic)ta Martinus *Meszáros*, Stephanus *Kerekes*, Petrus *Török*, Franciscus *Jóó*, Georgius *Knisicz*, Franciscus *Bosnyák*, Martinus *Horvath*, Pavel *Pok*, Horvath *Kovács* (sic!), Michael *Varga*, R(e)l(ic)ta Michael *Balogh*, Stephanus *Csizmadia*, Samuel *Apaczai*, Franciscus *Kocsor*, Stephanus *Korpas*, Andreas *Kovács*, Samuel *Kovács*, Stephanus *Somodi*, Joannes *Szűle*, Michael *Várodi*, Georgius *Kerekes*, Michael *Kelemen*, Franciscus *Nyarai*, Stephanus *Kosa*, Joannes *Gyenis*, Joannes *Tatar*, Joannes *Szabo*, Franciscus *Gombos*, Franciscus *Buzák*, Stephanus *Turós*, Daniel *Kovács*, Michael *Ocsaji*, Stephanus *Szabo*, Joannes *Kovács*, Joannes *Korsos*, Joannes *Köröm*, Stephanus *Becsi*, Joannes *Tavalyi*, Martinus *Vaskéj*, R(e)l(ic)ta Stephanus *Kasza*, Georgius *Csernai*, Michael *Farkas*, Stephanus *Harusztí*, Joannes *Csomai*, Nicolaus *Borbely*, R(e)l(ic)ta Joannes *Piskéj*, Stephanus *Deak*, Andreas *Hegedus*, Stephanus *Ujtoi*, Petko *Racz*, Petar *Racz*, Ninko *Racz*, Marko *Buzadía*, Todor *Abramovicz*, Jacobus *Pinter*, Ignatius *Bocskoros*, R(e)l(ic)ta Ivan *Zomborlia*, R(e)l(ic)ta Lucas *Kabarietz*, Joannes *Keszö*, Mio *Zomborlia*,

obiteljskih popisa i želira¹⁵. Svi su popisani s mađarskim verzijama prezimena.

1.7. Tzv. teke s podacima državnog popisa stanovništva iz 1720. godine bilježe 180 000 imena i prezimena poreznih obveznika. Kako sam već ranije to spomenuo, imena *conscriptori* bilježe većinom latinskim jezikom ili latiniziranim verzijama. U određenim se regijama, isto tako, može naći primjera mađarskih i njemačkih jezičnih pojava ili nadimaka, ali isto tako i onih koji su vezani za vulgarni (narodni) izričaj. Prezimena su, gotovo bez iznimke, bilježena u onim oblicima kako su ih diktirali popisivači. Nama je taj podatak iznimno važan jer taj sloj korpusa uvelike sličí današnjoj građi prikupljenoj na terenu. Budući da početkom 18. stoljeća ni približno ne možemo govoriti o jedinstvenom pravopisu u vulgarnim (narodnim) verzijama jezika u regiji, i ortografija spomenutih prezimena uvelike reflektira nedosljedno bilježenje prezimena. Sve se to može ponajprije povezati s vjerskom pripadnošću *conscriptora* u čemu možemo tražiti uzroke toj pojavi jer se ortografija razlikovala u katoličkim i protestantskim školama gdje su se školovali. Nerijetko vidimo da je ista ruka u istom naselju jedan te isti leksički tip bilježila drugom ortografijom. Kao primjer tomu poslužít će teka broj 37. iz **Peresztegha** u županiji Vas (danas: Hosz-szúpereszteg) gdje neposredno iza Joan(nes)a *Ivana* Greg(orius)a nalazimo i oblik *Iván*. U 26. teki u mjestu **Pecske** (danas: rumunjski: Rovine) u županiji Csanád među vojnicima nalazimo imena Sivko *Vláh*, Sztoja *Vláh*, Ignya *Vlah*, Szubul *Vlah*, a među želirima zabilježili su Michala *Vlaha*. U teki broj 36. među poreznim obveznicima općine **Bosok** (danas: Palotabozsok) županije Baranja poslije Plausa *Bosnyáka* zapisali su Milos *Bosnyak* i Domjan *Bosnyak*. U istoj toj teki u mjestu **Sombergu** (danas: Somberek) različito bilježenje i samoglasnika i suglasnika povećava broj oblika (vidi **a : á; s : sz**: Nicola *Boszyák*, Radivo *Boszyak*; Raduva *Bosnyak*; Radulyko *Bosnyak*; **l : ll**:

Gregorius *Burdohány*, Joannes *Horvath*, Misco *Cópia*, Michael *Kurucz*, Simon *Szűcz*, Franciscus *Pap*, R(e)l(ic)ta Catharina *Csizmádia*.

¹⁵ Porezni obveznici i želiri koji nisu plemenitog podrijetla u **Sziklosu**: Nicolaus *Haraszti*, Emericus *Varga*, Mathias *Csizmádia*, R(e)l(ic)ta Matheus *Racz*, Pejo *Meszaros*, Stephanus *C(s)epely*, Szava *Racz*, Petrus *Borbely*, Stephanus *Perenfai*, Michael *Bencse*, Petrus *Kyu*, Markus *Peter* (sic!), R(e)l(ic)ta Martinus *Meszaros*, Stephanus *Kerekos*, Petrus *Török*, Franciscus *Jóó*, Georgius *Kuisicz*, Franciscus *Bosnyak*, Martinus *Horvath*, Pavel *Pok*, Horvath *Kovács* (sic!), Michael *Varga*, R(e)l(ic)ta Michael *Balogh*, Stephanus *Csizmádia*, Samuel *Apaczai*, Franciscus *Kocsor*, Stephanus *Korpus*, Andreas *Kovács*, Samuel *Kovács*, Stephanus *Somodi*, Joannes *Szűle*, Michael *Váradi*, Georgius *Kerekes*, Michael *Kelemen*, Franciscus *Nyarai*, Stephanus *Kosa*, Joannes *Gyenis*, Joannes *Tatar*, Joannes *Szabo*, Franciscus *Gombos*, Franciscus *Buzák*, Stephanus *Turos*, Daniel *Kovács*, Michael *Ocsaji*, Stephanus *Szabo*, Joannes *Kovács*, Joannes *Korsos*, Joannes *Köröm*, Stephanus *Becsi*, Joannes *Tavalyi*, Martinus *Vasky*, R(e)l(ic)ta Stephanus *Kasza*, Georgius *Csernai*, Michael *Farkas*, Stephanus *Haraszti*, Joannes *Csomai*, Nicolaus *Borbely*, R(e)l(ic)ta Joannes *Piskj*, Stephanus *Deak*, Andreas *Hegedus*, Stephanus *Ujtoi*, Petko *Racz*, Petar *Racz*, Ninko *Racz*, Marko *Buzadia*, Todor *Abramovicz*, Jacobus *Pinter*, Ignatius *Bocskoros*, R(e)l(ic)ta Ivan *Zomborlia*, R(e)l(ic)ta Lucas *Kabaricz*, Joannes *Keszö*, Mio *Zomborlia*, Gregorius *Burdohány*, Joannes *Horvath*, Misco *Cópia*, Michael *Kurucz*, Simon *Szűcz*, Franciscus *Pap*, R(e)l(ic)ta Catharina *Csizmádia*.

Csvio *Igalia* és Nicola *Igallia*). U navedenim primjerima odstupanja u bilježenju imena u principu isto tako mogu kriti u sebi različite izgovore, ali isto tako i pogrešno bilježenje. U teki broj 26. također vidimo način bilježenja prezimena koji se lako može protumačiti nedosljednošću u bilježenju. Riječ je o svesku iz županije Csongrád koji bilježi podatke iz tada ribarske četvrti¹⁶ koja je pripadala vojnoj krajini, **Zomboru** (danas: Kis-zombor) kada tvorbene načine koji pripadaju istom leksičkom tipu *conscriptori* gdje se bilježe s *ts*, a gdje se s *cs* i to prezimena koja se nalaze u neposrednom susjedstvu jednih od drugih (vidi: *Marczika Bosnyákovits*, *Marko Bosnyákovits*, *Mattho Bosnyakovits*, *Anton Bosnyakovics*). Za te je nedosljednosti karakteristično i to da sasvim sigurno južnoslavenski formant za tvorbu imena *-ić* bilježe kao *-ity* svega deset puta. Svi ostali primjeri bilježe se prema mađarskoj tradiciji pisanja: četrdeset i četiri puta s *-ts*, sto četrdeset i jedan put s *-cs*, i samo jednom s *-tz*.¹⁷ Tadašnja etimološka

¹⁶ Više od sto tisuća primjera iz korpusa imena i prezimena ribarskog naselja Sajkás koje pripada dunavskoj krajini iz 18. – 19. stoljeća obradile su i objavile u Novom Sadu GORDANA VUKOVIĆ I LJILJANA NEDELJKOV (ВУКОВИЋ–НЕДЕЛЈКОВ 1983). Izvori na kojima su radile obuhvaćaju razdoblje od 1777. do 1888. (ВУКОВИЋ–НЕДЕЛЈКОВ 1983: 63–64).

¹⁷ **Vojnici u Zomboru 1720. godine:** Laurentius *Basics*, Matthe *Márkovics*, Ninko *Tomics*, Misko *Pletikoszics*, Márian *Devics*, Joán *Nikolics*, Gajo *Vukelics*, Simon *Raics*, Nikola *Páncsetics*, Joseph *Tokics*, Frannyo *Vukovics*, Frannyo *Probosovics*, Márko *Lukics*, Abraham *Bukerovics*, Augustin *Mihics*, Marko *Bosnyákovics*, Jakob *Zsulovics*, Nikola *Sztolissics*, Petár *Gromilovics*, Petar *Garasavics*, Radojoza *Vukadinovics*, Síván *Csorics*, Leka *Apecsics*, Vukovoj *Makeszics*, Nedelko *Popárics*, Belyo *Babavics*, Ignátias *Mohyanovics*, Joszin *Rajkovics*, Jancsika *Rácsics*, Todor *Másics*, Osztoja *Teszics*, Gyura *Raicsics*, Ilias *Szedoglavics*, Radissa *Popovics*, Síván *Mákszímovics*, Kikos *Gubanovics*, Petko *Joszics*, Jeremias *Sínkovics*, Mákszim *Petrivics*, Jován *Hergovics*, Milloszár *Ferencesvics*, Jován *Kolárics*, Nikola *Petrivics*, Todor *Sztánkovics*, Lozán *Veszélinovics*, Sztojsa *Rajkovics*, Iván *Mandics*, Males *Skonjovics*, Milics *Vukovics*, Petár *Radojovics*, Radivoj *Verkovics*, Tyiro *Protokovics*, Vujca *Vorics*, Deszpót *Mándics*, Radivoj *Vukítsárics*, Radiszáv *Milánkovics*, Lepoje *Inkovics*, Simon *Csitsovics*, Petár *Lásics*, Miloszár *Mákszímovics*, Jurissa *Mihics*, Petar *Csonics*, Radoszáv *Alekszics*, Sztojko *Rákics*, Joszip *Csurics*, Radoszav *Mandics*, Szeretko *Nonkovics*, Radiszav *Vojnovics*, Sztoján *Popovics*, Sztossa *Acsimovics*, Miliszár *Gyukéics*, Mihálylo *Rajfejlóvics*, Gruja *Gabrilovics*, Szmolyan *Berics*, Mihálylo *Kuzmanovics*, Miléta *Sztlukics*, Drági *Sztánkovics*, Radoszáv *Acics*, Radoszáv *Tukics*, Sztoján *Mihálylovics*, Mihailo *Rákics*, Nesko *Szabotics*, Szubota *Punyosevics*, Dobroszáv *Mirkovics*, Nikola *Csordárics*, Veszelin *Bulyovics*, Lázó *Jovánovics*, Nikola *Belics*, Nikola *Szurkovics*, Radivoj *Sivics*, Gaji *Pavlovics*, Barissa *Kunítsics*, Jovan *Rákics*, Mihi *Rákics*, Jován *Szudárovics*, Galeta *Radonavics*, Radoszav *Petrivics*, Barissa *Beretics*, Nikola *Szilics*, Jován *Mitronics*, Martin *Vidákovics*, Gyuricza *Ferencesvics*, Joszip *Knezovics*, Radivoj *Delárovics*, Mihálylo *Vukadinovics*, Ukásin *Sztricsovics*, Sivko *Popovics*, Todor *Csurics*, Síván *Buzadics*, Márko *Sztricsvics*, Misko *Rupcsvics*, Anton *Bosnyakovics*, Nikola *Kulics*, Matto *Csutsonics*, Joszip *Csucsovics*, Sztepan *Csolicsics*, Márko *Margitics*, Joszip *Probosovics*, Nikola *Pásztrivics*, Joszip *Mattanovics*, Jákob *Bogesics*, Frannyo *Devics*, Anton *Thomisics*, Frannyo *Beretics*, Iván *Vukelics*, Pavo *Bukovics*, Jakob *Iranovics*, Ilia *Apics*, Nikola *Knezovics*, Iván *Francisovics*, Gergo *Mattics*, Mio *Bosics*, Matko *Szabudics*, Mathea *Beretics*, Nikola *Bosics*; **Stranci u Zomboru 1720.:** Kuzman *Jelinszársecsics*, Gyura *Dujmovics*, Jeremia *Peakovics*, Mattissa *Jákovicsvics*, MTMria *Zecovics*; **Želiri u Zomboru 1720. godine:** Ø.

Vojnici u Zomboru 1720. godine: Johannes *Brankovits*, Marczika *Bosnyákovits*, Martin *Cseresvits*, Joán *Simonovits*, Geczia *Burnyásovits*, Vidak *Paszalits*, Mattho *Mándits*, Martin *Márgéts*, Joszip *Doretits*, Gyuka *Kekesovits*, Cszvera *Ravits*, Antona *Mattits*, Milánko *Radítsits*, Uglesza *Kerpsovits*, Miliszár *Mirkovits*, Sztanoje *Lalosovits*, Jován *Mihálylovits*, Marko *Doits*, Millos *Szterbits*, Mihálylo *Sztépánovits*, Szekula *Obádlits*, Baja *Mihálylovits*, Sztámpár *Plaszíts*, Sztanimir *Szlepsevits*, Raczán *Székulits*, Jován *Micsits*, Sztanyivuk *Popovits*, Sztánko *Ferentsvits*, Aranyics *Mihálylovits*, Szobotha

raslojenost korpusa prezimena popisanog u **Zomboru** usko je povezana s jedinstvenim geografskim položajem naselja. Među vojnicima koji su tu bili stacionirani – samo s jednim izuzetkom – *conscriptori* su sve zapisali s prezimenima slavenskog podrijetla. Na popisima vojnika možemo naći i primjere poput *Petar Punguber*, što je, doduše, izraslo iz njemačkog jezika, ali vlastito ime svjedoči o tome da su ga u toj (jezičnoj) zajednici koristili u slavenskim oblicima.¹⁸ Vjerojatno je riječ o sličnom dvojstvu i u slučaju *Mathije Gerehja* koji se navodi u popisu želira čije prezime izvodimo iz mađarskog jezika, ali vlastito se ime ipak ne navodi prema latinskom uzoru. Naravno, u nedostatku čvrstih oslonaca, gdje je nije lako odlučiti o *Nikola-*ama, *Anton-*onima, *Martin-*ima, *Mathia-*jama itd., odnosno je li ih *conscriptor* skratio iz latinskih forma ili ih je radije bilježio onako kako su se koristili u svakodnevnom govoru.

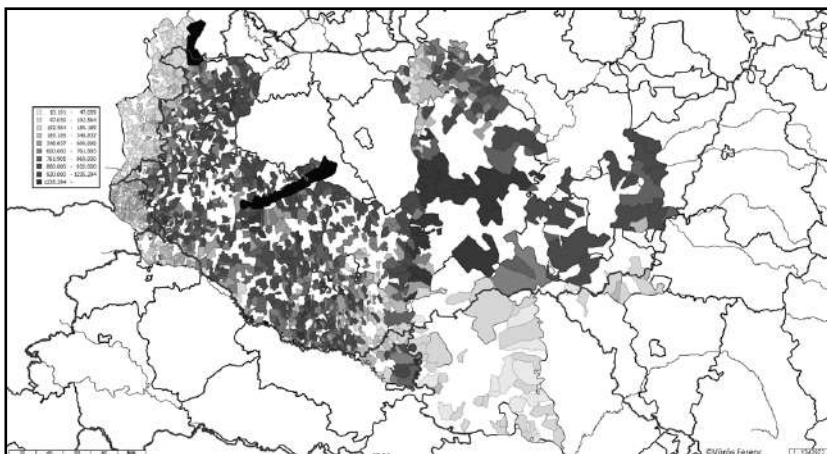
2.1. Prostornu raslojenost imena tvoreni u mađarskom jeziku dane regije možemo proučavati pomoću 2. slike. Nedvosmisleno se vidi da je gubitak boje unutar političkih granica današnje Mađarske najsnažniji na kartografskim površinama. Podjela podataka također je relativno ravnomjerno raspoređena. Na zapadu se vidi određeno odstupanje na području uglavnom oko Soprona, u regiji uz kasniju tromeđu državnih granica u županiji Vas i središnjem dijelu županije Baranja. Prezimena koja se etimološki svrstavaju u mađarski sloj relativno često nalazimo tek u tzv. Baranjskom trokutu izvan političkih granica nastalih u 20. stoljeću. Ne iznenađuje posebno činjenica da je u južnim i jugozapadnim područjima koja pripadaju današnjoj Austriji, Sloveniji i Hrvatskoj u prosjeku manje prezimena nastalih u mađarskom jeziku. Gledajući u globalu na jugu će

Rájkovits, Bajo *Buľovits*, Pircza *Szlebcsevits*, Mihálylo *Mislenovits*, Vukasin *Dámjanovits*, Szubotha *Buľovits*, Kuzman *Prodanovits*, Predoje *Csonits*, Kerszta *Prodánovits*, Laurencz *Raits*, Szeptán *Rákits*, Ignát *Berkits*, Mattho *Bosnyakovits*, Peter *Markovejits*, Merksa *Veszélnovits*; **Stranci u Zomboru 1720. godine:** Ø; **Želiri u Zomboru 1720. godine:** Ø.

Vojnici u Zomboru 1720. godine: Márko *Bogisity*, Rádojsza *Trisenity*, Millutin *Tersity*, Vujko *Masity*, Ilia *Dosity*, Milos *Morokvásity*, Mejo *Bésity*, Máles *Milosovity*, Grujczza *Másirovity*, Sztanoje *Radisity*; **Stranci u Zomboru 1720. godine:** Ø; **Želiri u Zomboru 1720. godine:** Ø.

Vojnici u Zomboru 1720. godine: Misko *Bossitz*; **Stranci u Zomboru 1720. godine:** Ø; **Želiri u Zomboru 1720. godine:** Ø.

¹⁸ Posebnu pozornost zaslužuje činjenica da većina popisanih imena u **Zomboru** nije navedene u latinskim (ili latiniziranim) oblicima, već se bilježe u njihovoj izgovornoj verziji čak i kada bi se podatak mogao lako zabilježiti i latinskim jezikom. U skladu s tim u ovom isječku korpusa u velikom se broju mogu naći imena slavenskog porijekla ili njihovi oblici nadimaka.

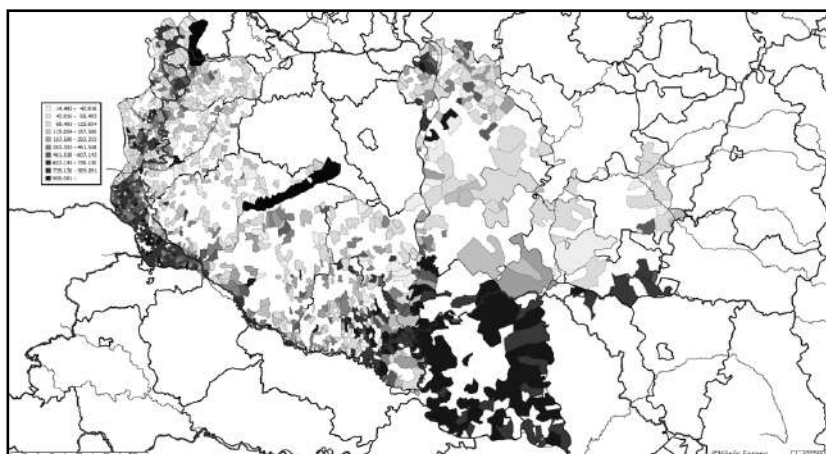
2. slika: Kartogram prezimena nastalih u mađarskom jeziku (1720.)
u zapadnim i južnim županijama

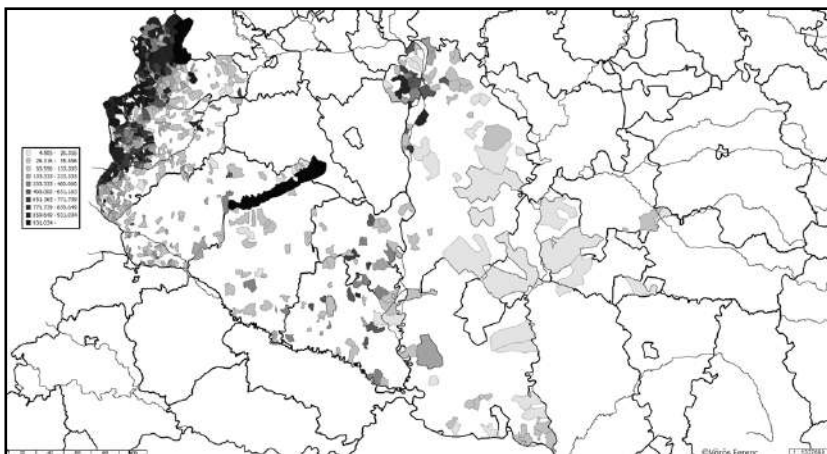
Izvori: OrszÖsszír. 1720/2012; MCsTt 2011

u Vojvodini biti najsvjetlija boja na geografskoj karti koja simbolizira udio mađarskih prezimena na tom dijelu. Ovdašnji hijati – kako se to može zamijetiti proučavanjem karte koja slijedi – ponajprije se mogu povezati s nepotpunom mrežom popisanih naselja.

2.2. Prezimena nastala u slavenskim jezicima relativno su česta u Vojvodini. Ne smijemo iz vidokruga izostaviti ni onu činjenicu da se naseljavajući sa sjevera, neposredno nakon progona Turaka, pojavljuju prvi kolonijalisti iz Slovačke koji će tipičnim načinom tvorbe imena obojiti onomastički sloj regije.

Prateći tok Dunava s juga prema sjeveru jedan uski pojas koji je bljeđi od ostalih vjerojatno znači da se u toj regiji javlja korpus prezimena vezan za (južno)slavenske narode. U županiji Baranji izraženije su svjetlije boje kao oznake regije koje se povezuju s prisutnošću pretežno hrvatskog stanovništva. Područja koja su odsječena u 20. stoljeću od županija Zale, Vas i Soprona u manjoj mjeri dovodi se u vezu sa Slovencima, a u većoj mjeri s Hrvatima. Posebnu pozornost zaslužuje i otok Csepel i manji čvor dunavskog zavoja u kojem se svjetlije boje kartografskih podataka vjerojatno mogu objasniti pojavom imena južnih Slavena, unutar toga Srba i sjevernih Slavena – točnije Slovaka.

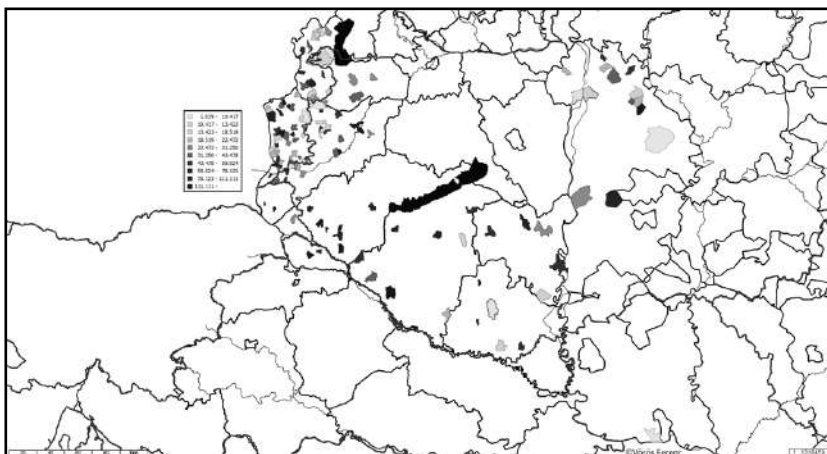

4. slika: Kartogram prezimena nastalih u njemačkom jeziku u zapadnim i južnim županijama (1720.)

Izvori: OrszÖsszír. 1720/2012; MCsTt 2011

2.4. Nije ništa neobično što se s tzv. njemačko-mađarskim prezimenima susrećemo najviše na području županije Vas. U drugim regijama analiziranog područja uopće ne vidimo koherentna područja.

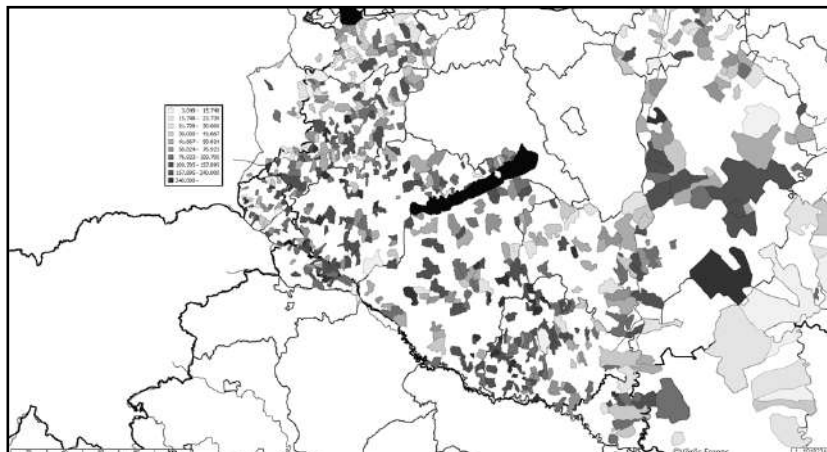

5. slika: Karta prezimena njemačko-mađarskog podrijetla u zapadnim i južnim županijama (1720.)

Izvori: OrszÖsszír. 1720/2012; MCsTt 2011

2.5. Podatci s kartograma tzv. slavensko-mađarske tvorbe – ništa neobično – ali u pravilu se mogu vezati za tadašnje mađarsko govorno područje. Relativna čestotnost ne može se izdvojiti ni na jednom području.

Kako je to vidljivo na 6. slici prikaza značenja, imenski tip prelazi politički utvrđene granice u 20. stoljeću, ponajprije u južnom dijelu županije Vas, u Zali, na području Baranjskog dravskog trokuta i Vojvodine. Već je jednom

6. slika: Karta prezimena nastalih tzv. slavensko-mađarskom tvorbom imena u zapadnim i južnim županijama (1720)
Izvori: OrszÖsszír. 1720/2012; MCS-Tt 2011

navedeno, a imajući u vidu i prostorno ograničenje teksta, neću to detaljnije iznositi, ali svakako je potrebno naznačiti da su se u tom sloju korpusa u velikom broju javljali oblici s formantima *-o/-ó, -ko/-kó, -a, -ka* itd., te prezimena nastala od jednostavnih patronima čiji je veći dio sasvim sigurno nastao u mađarskom jeziku.

Zaključak

3. Iz svih navedenih podataka možemo zaključiti sljedeće. **1.** Proučavanje prezimena s aspekta geografske lingvistike može poslužiti kao dodatak u proučavanjima jezičnih i etničkih aspekata nekog naroda. **2.** Što više idemo unazad u vremenu, to će veza regije i **a)** jezičnog sastava imena i **b)** etničkih odnosa biti jača. **3.** Pri utvrđivanju jezične pripadnosti etimona potrebno je uzeti u obzir mnoge pravopisne, povijesno-morfološke i izvanjezične aspekte. **4.** Analiza opsežnog korpusa metodama geografske lingvistike može približiti istraživača odgonetavanju etimona koji su ranije kvalificirani kao etimoni nesigurnog podrijetla. **5.** Kod najpažljivijih i najrazboritijih analiza nikada ne šteti biti na dodatnom oprezu.

Literatura

- D. BARTHA, KATALIN 1958. *A magyar szóképzés története*. Budapest: Tan-
könyvkiadó.
- CONSTANTINESCU, N. A. 1963. *Dicționar onomastic românesc*. București:
Editura Academiei.
- ЧУЧКА, ПАВЛО 2005. *Прізвища закарпатських українців Історико-
етимологічний словник*. Львів: Видавництво „Світ”.
- BRECHENMACHER, KARLMANN 1957–1963. *Etymologisches Wörterbuch der
deutschen Familiennamen* I–II. Limburg a. d. Lahn: C. A. Starke Verlag.
- N. FODOR, János 2016. Moson megye etnikai térszerkezete a 18. század
első felében. In: *A nyelvföldrajztól a névföldrajzig VII*. Névregionalizmu-
sok. Szerk. VÖRÖS, FERENC. Szombathely: Savaria University Press.
67–86.
- GOTTSCHALD, MAX 1971. *Deutsche Namenkunde. Unsere Familiennamen
nach ihrer Entstehung und Bedeutung*. Berlin: Walter de Gruyter & Co.
- GRAUR, ALEXANDRU 1965. *Nume de persoane*. București: Editura
Științifică.
- HAJDÚ, MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan*. Budapest: Osiris Kiadó.
- HAJDÚ, MIHÁLY 2010. *Családnevek enciklopédiája*. Budapest: Tinta
Könyvkiadó.
- HAUSNER, ISOLDE–PABST, CHRISTIANE M.–SCHRANZ, ERWIN (red.)
2011. *Erstes Burgenländisches Familiennamenbuch*. Oberschützen:
Burgenländisch-hiainzische Gesellschaft.
- IORDAN, IORGU 1983. *Dicționar al numelor de familie românești*. București:
Editura Științifică și Enciclopedică.
- KÁZMÉR, MIKLÓS 1993. *Régi magyar családnevek szótára* XIV–XVII. szá-
zad. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- KISS, LAJOS 1988. *Földrajzi nevek etimológiai szótára* I–II. Negyedik, bőví-
tett és javított kiadás. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- KNAPPOVÁ, MILOSLAVA 1992. *Příjmení v současné češtině*. Jazyková
příručka. Liberec: Nakladatelství AZ KORT a.s.
- KNIEZSA, ISTVÁN 2003. A magyar és a szlovák családnevek rendszere.
In: Uő. *Hejynév- és családnévvizsgálatok*. Szerk. és a bevezető tanulmányt
írta KISS, LAJOS. Budapest: Lucidus Kiadó. 255–349.
- KOCSIS, KÁROLY–TÁTRAI, PATRIK 2013. *A Kárpát–Pannon-térség változó
etnikai arculata a 15. század végétől a 21. század elejéig*. 2. átdolgozott ki-
adás. Budapest: MTA CSFK Földrajztudományi Intézete. CD-rom
- KOHLHEIM, ROSA–KOHLHEIM, VOLKER 2005. *Duden – Familiennamen*.
Herkunft und Bedeutung von 20 000 Nachnamen. Mannheim:
Dudenverlag.
- KUNZE, KONRAD 2000. *dtv-atlas Namenkunde. Vor- und Familiennamen im
deutschen Sprachgebiet*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.

- KUNZE, KONRAD. 2004. *dtv-atlas Namenkunde. Vor- und Familiennamen im deutschen Sprachgebiet*. 4th edition. München: dtv.
- KUNZE, KONRAD–NÜBLING, DAMARIS (eds.) 2009. *Deutscher Familiennamenatlas*. Bd. I. Berlin–New York: Walter de Gruyter.
- LELKES, GYÖRGY (szerk.) 2011. *Magyar helységnev-azonosító szótár*. 3., bővített és javított kiadás. Budapest: Argumentum Kiadó és KSH Könyvtár.
- B. LŐRINCZY, ÉVA 1962. *Képző- és névrendszertani vizsgálódások. Az -s ~ -cs képzővel alakult névanyag az ómagyarban*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- NAUMANN, HORST 2005. *Das große Buch der Familiennamen*. Wiesbaden: Weltbild.
- PUTANEC, VALENTIN–ŠIMUNOVIĆ, PETAR 1976. *Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske*. Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske.
- RÁCZ, ENDRE 1962. B. Lőrinczy Éva: Képző- és névrendszertani vizsgálódások. *Magyar Nyelvőr* 86: 339–344.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR 1995. *Hrvatska prezimena: podrijetlo, značenje, rasprostranjenost*. Zagreb: Golden marketing–Tehnička knjiga.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR 2006. *Hrvatska prezimena*. Zagreb: Golden marketing–Tehnička knjiga.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR–MALETIĆ, FRANJO (prir.) 2008. *Hrvatski prezimenik: Pučanstvo Republike Hrvatske na početku 21. stoljeća*. I–III. Zagreb: Golden marketing–Tehnička knjiga. <http://pdftags.com/hr/hrvatska-prezimena>
- Volksgruppenreport 2000. *Detaillierter Report zu den einzelnen Artikeln des Europäischen RÜK zum Schutz nationaler Minderheiten*. I. Wien: Österreichisches Volksgruppenzentrum. <http://www.gfbv.it/3dossier/oevz/rep2000-1.html>
- VÖRÖS, FERENC 2014a. Gedanken während der Vorarbeiten zum ungarischen Familiennamenatlas. Anhand einiger Familiennamen des Bezirkes Vas bei der Landeserhebung 1720. In: *Sokszínű nyelvészet – nyelvi sokszínűség a 21. század elején*. Szerk. GRÓF, ANNAMÁRIA–N. CSÁSZI, ILDIKÓ–SZOTÁK, SZILVIA. Budapest–Alsóőr: Tinta Kiadó–Imre Samu Nyelvi Intézet. 375–381.
- VÖRÖS, FERENC 2014b. *Kis magyar családnévátlasz*. Pozsony: Kalligram Kiadó.
- VÖRÖS, FERENC 2015. *Fejezetek a 18. század eleji Magyar Királyság névföldrajzából*. Szombathely: Savaria University Press.
- VÖRÖS, FERENC 2017. *Kárpát-medencei történeti családnévátlasz*. Pozsony: Kalligram Kiadó.
- ВУКОВИЋ, ГОРДАНА–НЕДЕЉКОВ, ЉИЉНА 1983. *Речник Презимена Шajкашке (XVII и XIX век)*. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду. [VUKOVIĆ, GORDANA–NEDEJJKOV, LJILJANA 1983.

Rečnik prezimena Šajkaške (XVIII i XIX vek). Novi Sad: Filozofski fakultet u Novom Sadu.]

Izvori

- II. KatFelmTérk. = *A II. katonai felmérés térképei*. A digitalizált változat online elérhetősége:
http://archivportal.arcanum.hu/maps/html/katfelm2b_google.html (2012. 10. 29.)
- ConsReg 1715 = *Conscriptio Regnicolaris 1715*. N 78. MOL., 3119–3331. doboz. Digitalizált kiadás. Szerk. H. NÉMETH ISTVÁN. *Az 1715. évi országos összeírás*. (DVD-ROM) Budapest. A digitalizált változat online elérhetősége:
<http://193.224.149.8/adatbazisokol/adatbazis/2> (Utolsó letöltés: 2014. 01. 06.)
- ConsReg 1720 = *Conscriptio Regnicolaris 1720*. N79. MOL., 3131–3149, 3154. doboz. A digitalizált változat online elérhetősége:
<http://adatbazisonline.hu/adatbazis/az-1720-evi-orszagosszeiras> (Utolsó letöltés: 2014. 01. 06.)
- MCsTt. 2010 = *Magyar családnevek térképtára*. Elektronikusan tárolt adatbázis. Kutatásvezető: VÖRÖS FERENC.
- MMCsa. 2007 = *Mai magyar családnevek adatbázisa* (2007). Elektronikusan tárolt adatbázis. Kutatásvezető: HAJDÚ MIHÁLY.
- MCsa. 2009 = *Mai magyar családnevek adatbázisa* (2009). Elektronikusan tárolt adatbázis. Kutatásvezető: VÖRÖS FERENC.
- OrszÖsszír. 1720/2012 = *Az 1720. évi országos összeírás*. Elektronikusan tárolt adatbázis. Kutatásvezető: VÖRÖS FERENC.

Sažetak / Summary

O lingvističkoj geografiji etimologije prezimena u perifernim područjima

Analiza razina izvora u županijama koje graniče
sa zapadnim i južnim granicama Mađarskoga Kraljevstva u 18. st.

Ovaj rad nije nastao bez prethodnih istraživanja. Naime, na prijelazu u novo tisućljeće oslanjajući se na jezični izgled prezimena, geoinformatičari su izradili geografske karte za vremenske isječke koji su se nadograđivali jedan na drugi od srednjeg mađarskog razdoblja (KOC SIS–TÁTRA I 2013). Za laike je ipak do danas zagonetka na temelju kojih su principa kvalificirana prezimena iz korpusa prema etimološkoj pripadnosti. U uvodnom dijelu teksta detaljno se bavim onim aspektima koji zahtijevaju posebnu pozornost pri etimološkoj kvalifikaciji. U nastavku pokušavam na temelju korpusa prezimena zabilježenih državnim popisom stanovništva 1720. godine, a koji su u dodiru, na područjima županija koje su u dodiru s

državnim granicama na jugu i zapadu države skicirati geografiju etimološkog sloja mađarskih, slavenskih i njemačkih prezimena. Ovim se radom želi dati uporište i dodatak za istraživanja i modeliranje kretanja stanovništva i određivanje tadašnje jezične granice u vremenima nakon turskih osvajanja.

The linguistic geography of family name etimologies on the periphery

A study on etymological layers in the counties adjacent
to the western and southern borders of the Hungarian Kingdom

The present paper is not without precedent: around the turn of the century, based on the morphological make up of family names, geoinformaticists compiled map pages documenting the chronology of ethnical succession starting with the Middle Hungarian period (Kocsis-Tátrai 2013). To the uninitiated, however, the etymological criteria used for the evaluation of the family names in their corpus has remained a mystery. The introductory part of this study gives a detailed account of the principles that require a great deal of circumspection in etymological evaluation. Based on a corpus of family names from the 1720 census extracted for the counties adjacent to the western and southern borders of the country at the time, the subsequent part of the paper will attempt to plot the geography of family names which belong to the Hungarian, German, and Slavic etymological layers. An additional intended aim of the study is to provide reference points and data for modelling migration after the Turkish rule, and for establishing the linguistic border of that period.

Ključne riječi / Keywords

geoinformatika, kvalifikacija etimologije prezimena, geografska lingvistika, modeliranje kretanja stanovništva, jezična granica

geoinformatics, evaluation of family name etymology, geolinguistics, migration modelling, linguistic border

SLÍZ MARIANN–P. TÓTH TEODÓRA–FARKAS TAMÁS

ŠTO ČINI PREZIME MAĐARSKIM?

Promatranje etničko-lingvističke
laičke kategorizacije u okvirima antropološke lingvistike

1. Cilj istraživanja

Cilj je našega istraživanja promotriti pitanja na osnovu čega pripadnici mađarske jezične zajednice određuju je li prezime mađarsko ili strano. Kako bismo dobili odgovor na ovo ni malo jednostavno pitanje, potrebno je promotriti lingvističke, onomastičke i kulturno-društvene faktore.

Osim zaključaka vezanih za lingvistiku i onomastiku, ovo istraživanje može pružiti uvid i u praktičnu uporabu. Rezultati istraživanja mogu poslužiti u istraživanju kategorizacije, stvaranja stereotipa, predrasuda i diskriminacije koji se temelje na osobnim imenima (usp. SLÍZ 2012, 2015; M. HORVÁTH 2014) te se mogu uzeti u obzir u slučaju praktične uporabe osobnog imena kao etničkoga simbola (usp. FARKAS 2015), a također i u procesu evaluacije zahtjeva za promjenu prezimena i tumačenju odgovarajućih pravnih načela (usp. LADÓ 1981). S obzirom da smo istraživanje ove teme provodili istovremeno u matičnoj državi i u dvije inozemne regije (u krugovima Mađara koji žive u Slovačkoj i Rumunjskoj) rezultati istraživanja provedenog uz pomoć online anketiranja mogu biti korisni i s gledišta proučavanja socilingvistike i proučavanja manjina.

2. Teorijske polazne točne, hipoteze i istraživačka pitanja

U našem istraživanju primijenjujemo stajalište antropološke lingvistike. Cilj ovog multidisciplinarnog pristupa koji obuhvaća razne smjerove traženje je povezanosti između kulture i konceptualizacije (usp. SHARIFIAN 2015). Zbirke koje govore o antropološkoj lingvistici ne uključuju onomastiku među brojne relevantne discipline (BAŇCZEROWSKI 2012: 14. spominje onomastiku, ali ne raspravlja o njoj), a osobna bi imena zbog svoje socio-kulturne ukorijenjenosti trebala biti temeljna i bitna pitanja u ovakvim istraživanjima. Prezimena - u našem slučaju građa mađarskih prezimena i njegov sadržaj i varijacije - dobro oslikavaju međusobne odnose između kultura do kojih je došlo uslijed neprestanih interakcija. Zbog narodnosne, jezične i kulturne raznolikosti povijesne Mađarske, naša se građa prezimena može podijeliti na tri skupine (FARKAS 2010): sastoji se od 1. prezimena nastalih na prirodan način u mađarskom jeziku, 2. tuđica koje su pristigle u mađarski jezik iz stranog jezika preko nositelja imena i 3.

imena koja su umjetno nastala prilikom službene promjene prezimena. Ove tri kategorije nastale prema etimološkim i onomastičkim načelima čak ni istraživači ne mogu strogo razdvojiti. Mađarska i strana imena, naravno, čak i prema laicima spadaju u različite kategorije, no pitanje je na osnovu kojih kriterija tipičnosti ih uvrštavaju u jednu ili u drugu kategoriju i hoće li se ta njihova odluka razlikovati od stručne i znanstvene kategorizacije. Dakle, u našem istraživanju istražujemo kulturnu kategorizaciju mađarskih prezimena (detalnije o ovome izrazu pišemo pod 1.) na osnovu teorije prototipa, stavljajući naglasak na to da su prema shvaćanju antropološke lingvistike kategorije konstruirane unutar kultura; usvajamo ih prilikom učenja jezika ili tijekom cjeloživotne socijalizacije. Iz ovoga proizlazi da pojedinim kulturama pronalazimo zajedničke kategorije, ali zbog različitih utjecaja na kulturu u njima dolazi do brojnih pojedinih odstupanja. (opširnije v. SHARIFIAN 2015: 43–45.)

Osobna imena, a pogotovo prezimena mogu funkcionirati kao etnički simboli (FARKAS 2015a, kül. 189, 2015b: 30–32), i zbog toga mogu biti značajna sredstva u etno-kulturnoj kategorizaciji. Prezimena su, dakle, ujedno i sredstva grupiranja koja imaju ulogu u nastajanju kategorizacije na "mi" i "oni", generiranja osjećaja tuđine i u stvaranju predrasuda (v. npr. prilikom mađarizacije imena: usp. MAITZ 2008). Ova se pojava može istražiti i sa stajališta antropološke lingvistike (usp. FÖLDES 2007: 28). Prezime kao jezično-kulturna kategorija može imati, mađarsku, njemačku, slavensku itd. podkategoriju, koje se mogu interpretirati na osnovi različitih stajališta. Izraz mađarskog prezimena možemo definirati na različite načine, ne samo laički, već i prema stručno-znanstvenim kriterijima (detalnije v: FARKAS 2010). Jedan od tih je lingvistički pristup: mađarsko prezime u užem smislu prezime je nastalo prema pravilima mađarskoga jezika od preteče prezimena, a u širem smislu ovdje se ubrajaju i prezimena stranog podrijetla koja su u određenoj mjeri mađarizirana. Umjetno nastala mađarska prezimena također ubrajamo u kategoriju mađarskih prezimena. Prema shvaćanju koje se temelji na korištenju prezimena, tada mađarskim prezimenima smatramo onda koje nose Mađari. No poteškoće se javljaju kod postavljanja pitanja: tko je Mađar? jer na to možemo dati različite odgovore (izvorni govornici mađarskog jezika, oni koji su rođeni Mađarima, žive u Mađarskoj, imaju mađarsko državljanstvo itd.). Razna navedena objašnjenja mogu biti korisna u stručnom pogledu, ali istovremeno mogu utjecati na laičko shvaćanje.

U ovome trenutku važno je istaknuti rad JÁNOSA LADÓA (1981) u kojemu je pokušao dati pratkične odredbe izrazu mađarsko prezime: nastojao je konkretno tipizirati i grupirati prezimena koja se čine ili ne čine mađarskima, kako bi pomogao u procesima promjene prezimena. Njegov rad nudi primjer kategorizacije koja se djelomično temelji na osobnoj procjeni, ali istovremeno i na stručnim kriterijima, uzimajući u obzir njihov (fonetski, pravopisni, morfološki) značaj i raznolikost. Osim toga je - na

razumljiv način, svjesno ili nesvjesno - reprezentirao stajalište (većinski mađarskog) stanovništva Mađarske.

Prilikom našeg istraživanja tražili smo također odgovor i na pitanje koliko se od Ladóvog objašnjenja razlikuje objašnjenje sa stajališta laika ili pripadnika manjine. Prema našoj pretpostavci kategorizacija prema mišljenjima Mađarima u matičnoj državi i u inozemstvu razlikuje se zbog regionalnih razlika koje su nastale uslijed etničkih, jezičnih, kulturnih doticaja u različitoj mjeri i različite prirode.

U nastavku ćemo se baviti sljedećim pitanjima: organizacija kategorija mađarskih i stranih prezimena; funkcioniranje kategorizacije na temelju prezimena osobe (Mađar); uvjeti tipičnosti do kojih dolazi prilikom takve kategorizacije (na osnovu čega svrstavamo pojedina imena u kategoriju mađarskih imena); razlika između znanstvene i laičke kategorizacije (koliko stručnost utječe na prosudbu). Ova smo pitanja željeli općenito i sveobuhvatno obraditi, a željeli smo i usporediti rezultate istraživanja provedenog u matičnoj državi s odgovorima dobivenima u dvijema najznačajnijim regijama mađarskih jezičnih zajednica koje se nalaze uz granicu.

3. Sadržaj i metoda istraživanja¹

Istraživanje se sastoji od jedne online ankete provedene na proljeće 2018. godine, u kojoj su sudjelovali mađarski studenti (ne isključivo Filozofskog fakulteta) iz 21 ustanove u Mađarskoj, Slovačkoj i Rumunjskoj; sveukupno 854 osobe (iz Mađarske: 613, Slovačke: 129, Rumunjske: 112 osoba).²

Ispitanike smo prilikom uvida u anketu pitali nekoliko osnovnih osobnih podataka. Nakon toga je uslijedilo pitanje koje je bilo potrebno proizvoljno nadopuniti: Mađar je onaj, tko...

Anketa je sadržavala 50 stvarnih prezimena o kojima su ispitanici u tri navrata morali razmisliti i donijeti vlastiti sud na temelju sljedećih kriterija:³

¹ Mađarska: Budapesti Corvinus Egyetem, Budapesti Gazdasági Egyetem, Budapesti Metropolitan Egyetem, Debreceni Egyetem, Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Eszterházy Károly Egyetem, Károli Gáspár Református Egyetem, Miskolci Egyetem, Nyíregyházi Egyetem, Pannon Egyetem, Pécsi Tudományegyetem, Szegedi Tudományegyetem, Szent István Egyetem; Slovačka: Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Selye János Egyetem; Rumunjska: Babes-Bolyai Tudományegyetem, Bukaresti Egyetem, Partiumi Keresztény Egyetem, Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem.

² U odabiru prekograničnih regija presudilo je to što smo u odabranim regijama očekivali veći broj ispitanika u anketama. Izbjegli smo uključivanje mađarskih studenata iz Zakarpatske oblasti djelomično zbog određene problematike s ćirilničnim pismom. Razlike u omjeru ispitanika u skladu su s različitim omjerima stanovništva. Ovim putem zahvaljujemo svim suradnicima u istraživanju te kolegama koje ustupile anketu studentima.

³ Potpuni popis u vezi se s podjelom prema prepoznatljivšću kriterija vidi u točki 6.

1. Koje je od ispod navedenih prezimena mađarsko, a koje nije? (Moguće je odabrati 3 mogućnosti: mađarsko / nije mađarsko / ne mogu se odlučiti);
2. Koliko su dolje navedena prezima mađarska? (Ocijeniti na Likertovoj skali od 1 do 5);
3. Koji je od nositelja ispod navedenih prezimena Mađar, a tko nije? (Moguće je odabrati 3 mogućnosti: Mađar / nije Mađar / ne mogu odlučiti);

Popis imena sastavili smo na temelju naših pitanja, pretpostavki i obrade stručne literature o određenim temama i prezimenima. Nastojali smo na odgovarajući način i u odgovarajućem omjeru navesti ona prezimena na popisu koja prividno spadaju u dolje navedene kategorije:

- a) prezimena koja su prepoznatljiva, možda su prepoznatljiva ili uopće nisu prepoznatljiva;
- b) prezime različitog pravopisnog, morfolškog (i leksičkog) tipa;
- c) različite varijacije istoga prezimena;
- d) prezimena koja podsjećaju na etničke simbole (Nijemac, Slaven/Slovak, Rumunj, Rom, Židov);
- e) prirodno i umjetno nastala mađarska prezimena;
- f) prezimena koja se mogu povezati s poznatim nositeljima imena.

U ovom ćemo se istraživanju detaljnije pozabaviti masno otisnutim kategorijama. Na izostavljena pitanja odgovorit ćemo u jednom drugom radu (SLÍZ–P. TÓTH–FARKAS op. a.).

4. Tko je Mađar?

Na pitanje postavljeno u uvodnom dijelu ankete ispitanici su daleko najčešće davali odgovore vezane za svijest o identitetu, a na drugom su se mjestu našli odgovori koji ukazuju na važnost jezika dok su se ostali faktori (geografska pripadnost, državljanstvo itd.) javljali u manjoj mjeri. Regionalne razlike su dakako i ovdje vidljive: ulogu jezika su pripadnici manjine – potpuno razumljivo – smatrali puno važnijom, nego ispitanici u matičnoj državi (Mađarska: 21 %, Rumunjska: 43 %, Slovačka: 27 %). Prijašnje znanje vezano za problematiku (npr. sociolingvističko, sociološko, onomastičko) vidljivo je manje utjecalo na davanje odgovora.⁴

5. Imena koja se smatraju najviše i najmanje mađarskima

Prije svega smo istraživali koja od prezimena s popisa ispitanici smatraju najviše ili najmanje mađarskima i za koja im se najteže odlučiti (1–3. tablica). Rezultate smo – kao i u ostatku teksta – prikazali po regijama. Omjer, ovisno o tablici, izražava postotak ispitanika koji su za određeno

⁴ Izbjegavali smo detaljno objašnjavanje dobivenih odgovora na određena pitanja zbog fokusa naše teme ili zbog nedostatka mjesta za raspravu.

ime dali odgovor mađarsko, nije mađarsko ili ne mogu se odlučiti. Imena koja su dospjela na popis od 10 imena u svim trima regijama ispisali smo običnim slovima. Imena koja su karakteristična za dvije regije ispisali smo u kurzivu, a imena koja su karakteristična za samo jednu regiju ispisana su razmaknutim kurzivom. Ovdje ćemo istaknuti samo nekoliko aspekata vezanih za rezultate u tablici koji bi mogli biti od koristi.

Položaj	Mađarska	Omjer (%)	Rumunjska	Omjer (%)	Slovačka	Omjer (%)
1.	Kárpáti	93	Székelý	100	Túhegyi	98
2.	Csendő	93	Kárpáti	97	Kárpáti	97
3.	Székelý	92	Erdélyi	97	Székelý	95
4.	Erdélyi	92	Balogh	97	Csendő	94
5.	Túhegyi	89	Orsós	97	Mérnök	93
6.	Balogh	88	Csendő	97	Orsós	91
7.	Tóth	88	Tóth	96	Gölöncsér	91
8.	Mérnök	87	Túhegyi	95	Erdélyi	90
9.	Rostás	85	Mérnök	94	Gerencsér	90
10.	Gerencsér	82	Lakatos	90	Rostás	89

1. tablica: Imena koja se smatraju najviše mađarskima prema državama

Kao što vidimo, 6 je prezimena dospjelo među prvih 10 na popisu u svim trima regijama te svako od tih imena potječe iz mađarskog jezika, a sa semantičkog su gledišta, tj. strukturno gledano, jasno prepoznatljiva. Imena koja su dospjela na popis samo u jednoj ili dvije regije pretežito pripadaju kategoriji možda prepoznatljivih imena. (O prepoznatljivosti govorimo detaljnije u l. točki 6.) Vrijedno je istaknuti da su na popisu brojna umjetno nastala imena dobila prilično prestižna mjesta (detaljnije v. SLÍZ–P. TÓTH–FARKAS op.a.).

Pozicija	Mađarska	Omjer (%)	Rumunjska	Omjer (%)	Slovačka	Omjer (%)
1.	Hrabowsky	93	Goldschmidt	96	Goldschmidt	96
2.	Goldschmidt	92	Hrabowsky	95	Hrabowsky	94
3.	Ardeleanu	92	Ardeleanu	92	Ardeleanu	89
4.	Szlovenszky	86	Kohn	84	Kohn	89
5.	Kohn	83	Szlovenszky	83	Drexler	88
6.	Drexler	82	Drexler	83	Kiśš	84
7.	Fazecás	81	Hoffmann	82	Szlovenszky	79
8.	Kiśš	78	Rafael	81	Fazecás	79
9.	Nagyová	72	Fazecás	80	Weisz	78
10.	Lazlo	71	Kiśš	73	Hoffmann	78

2. tablica: Imena koja se smatraju najmanje mađarskima prema državama

Ovdje je važno istaknuti razlike među regijama. Prezimena *Székelý* i *Erdélyi* nalaze se na popisu u sve 3 regije, no - iako su odstupanja vrlo mala - najviši omjer postižu u Rumunjskoj (*Székelý* je postiglo okruglo 100 %). Prezimena *Román* i *Szlovák* ni u jednoj regiji nisu dospjela među prvih 10

prezimana na popisu. Ona više nisu rasprostranjena kao etnonimi. Prezime *Tóth* prilično je učestalo i nalazi se na popisu dviju regija, no isto tako, upravo u Slovačkoj nije dospjelo među 10 prezimana koja se smatraju najviše mađarskima. Prezime *Orsós* koje je prilično učestalo među Romima u Mađarskoj nije dospjelo među prvih 10 na popisu u matičnoj državi, dok u dvijema prekograničnim regijama jest.

Najviše je podudaranja bilo u slučaju prezimana koja se smatraju namjanje mađarskima: 8 je prezimana dospjelo među prvih 10 na popisu u svim trima regijama. Prezimana su prvenstveno - za razliku od prijašnje skupine - tipično stranog podrijetla i nisu prepoznatljiva kao prezimana koja potječu iz mađarskog jezika. Među njima se također nalaze prezimana mađarskog podrijetla koja su zbog utjecaja stranog jezika (stil pisanja, *-ová*) promijenjena. Na prvom se mjestu nalaze ista tri prezimana koja imaju različito podrijetlo: *Hrabowsky*, *Goldschmidt*, *Ardeleanu*. Imena stranog podrijetla pisana prema mađarskom pravopisu koja se najučestalije javljaju u svakodnevnome životu u pojedinim regijama, poput *Novák* u Mađarskoj i *Ráduly* u Transilvaniji (o njima v. kasnije), nisu dospjela među prvih 10 na popisu. No, u sve se 3 regije može pronaći prezime *Kohn*, koje je također stranoga podrijetla i stereotipično korišteno među Židovima. U ovoj tablici također možemo uočiti razlike među regijama, ali one nisu značajne ili se ne mogu jasno protumačiti.

Pozicija	Mađarska	Omjer (%)	Rumunjska	Omjer (%)	Slovačka	Omjer (%)
1.	Gogolák	24	Slíz	28	Ráduly	26
2.	Erdélyán	23	Gogolák	26	Marosán	22
3.	Árgyelán	21	Nagyová	24	Gogolák	22
4.	Ráduly	17	Erdélyán	21	Balázsevity	20
5.	Slíz	16	Balázsevity	21	Erdélyán	19
6.	Lazlo	14	Román	18	Lazlo	19
7.	Szittyá	14	Grósz	17	Árgyelán	18
8.	Hufnágel	13	Kerekesch	17	Satmari	16
9.	Kerekesch	13	Szittyá	16	Slíz	16
10.	Marosán	13	Simoncsics	15	Bangó	16

3. tablica: Imena koja su uzrokovala najveću nesigurnost prema državama

Najveća raznolikost može se pronaći na popisu najučestalijih prezimana za koja se ispitanici nisu mogli odlučiti: sveukupno 3 prezimana su dospjela na ovaj popis u svim triju regijama: *Gogolák*, *Erdélyán*, *Slíz*. Ova prezimana proizlaze iz mješovitih tipova: to su prvenstveno prezimana stranoga podrijetla koja su sadržala mađarski stil pisanja ili prezimana mađarskog podrijetla koja se pišu prema pravilima stranog pravopisa ili koriste strane morfeme. Neke od razlike među regijama koje smatramo značajnima su te da se među prvih 10 prezimana na popisu u Rumunjskoj ne nalaze imena rumunjskog podrijetla *Árgyelán*, *Rádulyi* i *Marosán* koja su karakteristična za ovu regiju i koja se na popisima ostalih regija uvrštavaju među 10 prezimana

za koje su ispitanici bili najnesigurniji. Samo su u Rumunjskoj na popis prezimena uvrstili prezime *Román*.

Na pitanje koji faktori utječu na cjelokupnu sliku odgovora iz gore navedenih tablica odgovor ćemo potražiti dalje u tekstu.

6. Prepoznatljivost kao kriterij tipičnosti

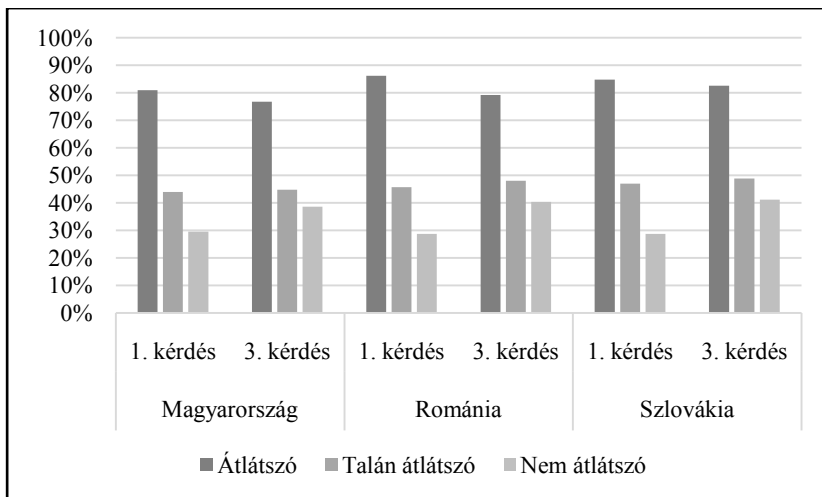
Nakon redoslijeda nastojali smo otkriti na temelju kojih kriterija tipičnosti ispitanici kategoriziraju imena. Jasno je da u odlučivanju toga je li ime mađarsko veliku ulogu ima i njegovo prepoznatljivo podrijetlo. Po našim saznanjima s pravom smo mogli pretpostaviti da se imena mađarskog podrijetla bez sumnje smatraju mađarskima, no upitno je bilo odlučivanje o imenima stranog podrijetla. Nismo zaboravili na to da većina onih koji se služe prezimenima nije dovoljno lingvistički i onomastički stručna, ali također ni oni koji raspolazu potrebnom teorijom nisu upoznati s podrijetlom svakoga imena.

Zato se prilikom istraživanja nismo oslonili na podrijetlo, već na prepoznatljivost te smo 50 prezimena grupirali u sljedeće kategorije prema stupnju prepoznatljivosti koje većinom sadrže jednak broj prezimena:

1. Jasno prepoznatljiva prezimena: zbog toga što se temelje na jezičnim elementima, prema našoj procjeni ova su imena svima prepoznatljiva (*Csendőr, Erdélyi, Kárpáti, Lakatos, Mérnök, Orsós, Román, Rostás, Székely, Szentirmay, Szerb, Sziklafi, Szittya, Szlovák, Tűbegyi*; 15 prezimena).
2. Možda prepoznatljiva prezimena: ona koja se nalaze između dvije krajnje kategorije (*Balázssevity, Balogh, Erdélyán, Fazecas, Fazikas, Gerencsér, Göllöncsér, Kerekesch, Kíss, Lazlo, Marosán, Nagyová, Oláh, Rafael, Satmari, Simoncsics, Tóth*; 17 prezimena). Ovdje smo naveli prezimena koja se temelje na zastarjelim izrazima ili na dijalektima, stoga korisnici prezimena možda ne prepoznaju njihova značenja (npr. *Balogh, Tóth, Oláh, Fazikas, Gerencsér, Göllöncsér*); imena koja se bilježe prema stranom ili arhaičnom pravopisu ili imena sa stranim morfemima, u kojima nije jasno prepoznatljiv korijen iz mađarskog prezimena ili riječi (npr. *Balázssevity, Fazecas, Satmari*) te prezime *Rafael* koje rijetki smatraju mađarskim).
3. Neprepoznatljiva su imena ona u kojima zbog stranog podrijetla ili zbog zastarjelosti riječi u njihovom korijenu nisu prepoznatljive kao suvremena mađarska riječ (*Ardeleanu, Árgyelán, Bangó, Benyovszky, Drexler, Gogolák, Goldschmidt, Grósz, Hoffmann, Hrabovszky, Hufnágel, Kohn, Kolompár, Novák, Ráduly, Slíz, Szlovenszky, Weisz*; 18 prezimena).

Slika br. 1 prikazuje odgovore ispitanika iz različitih država na 1. (je li prezime mađarsko) i 3. pitanje (je li nositelj imena Mađar). Povezanost je jasno vidljiva: što je prezime prepoznatljivije, to ćemo ga u većoj mjeri kategorizirati kao mađarsko neovisno o regiji. Prepoznatljivost prezimena na isti način utječe i na kategorizaciju nositelja imena: nositelje

prepoznatljivih imena u visokom omjeru od 80 % smatraju Mađarima, dok je taj postotak kod nositelja prezimena koja nisu prepoznatljiva tek nešto bliži 40 %. Razlika u dobivenim odgovorima na 1. i 3. pitanje (mađarsko prezime i kategorija Mađara) nije bila značajna ni u jednoj državi. No, važno je spomenuti da se u slučaju 3. pitanja u svim državama pojavljuje veći omjer imena koja nisu prepoznatljiva nego što je to slučaj kod 1. pitanja, tj. manji dio ispitanika će zaključiti iz stranoga prezimena da nositelj nije Mađar.

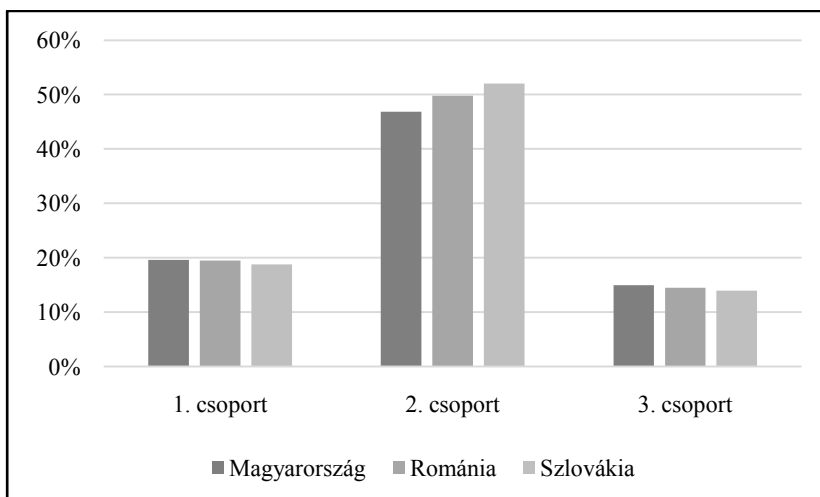
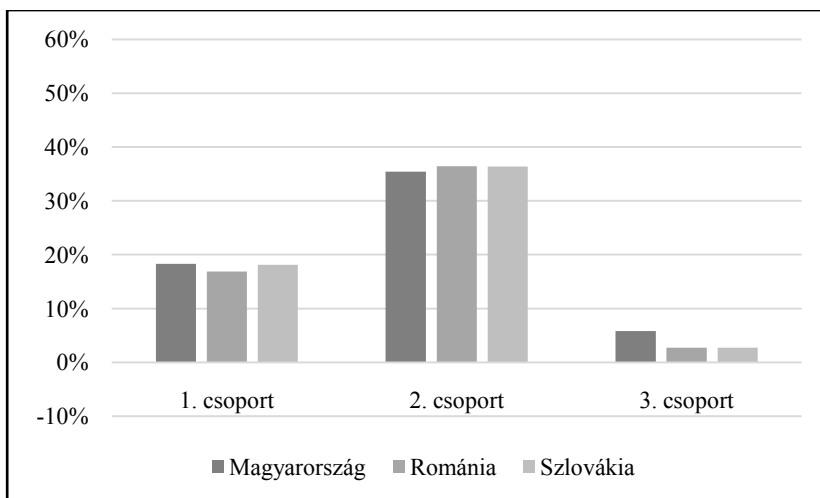

1. slika: Kategorizacija prezimena i njihovih nositelja na temelju prepoznatljivosti

7. Mađarski pravopis kao kriterij tipičnosti

Također smo pretpostavili da pravopis utječe na kategorizaciju prezimena jer grafemi koja se ne koriste u mađarskom jeziku mogu djelovati strano. Povezivanjem pravopisa i podrijetla stvorili su 3 kategorije (kategoriju koju prema logici možemo nazvati prvom, prototipi imena mađarskog podrijetla koja se bilježe prema mađarskom pravopisu, smatramo da nije potrebno istraživati):

1. imena mađarskog podrijetla koja se bilježe prema stranom (po mogućnosti arhaičnom) pravopisu (*Fazécsz, Kerekesch, Kisš, Lazlo, Satmari*);
2. imena stranog podrijetla, ali se bilježe prema mađarskom pravopisu (*Árgyelán, Ráduly, Benyovszky, Gogolák, Novák, Simoncsics, Slíz, Szlovenszky, Hufnágel, Grósz, Weisz*);
3. imena stranog podrijetla koja se bilježe prema isključivo stranom pravopisu (*Drexler, Goldschmidt, Kohn, Hrabowsky*).

2. slika: Kategorija mađarsko prezime (gore) i Mađar (dolje) s aspekta pravopisa prema omjerima po državama

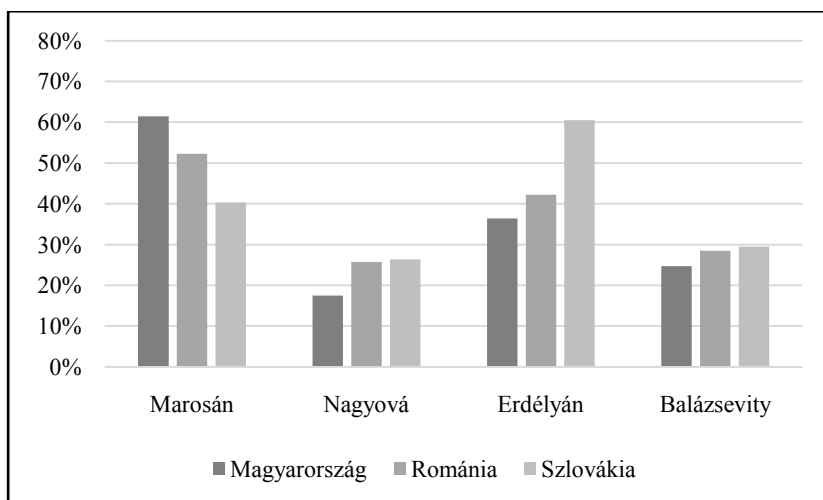
Na 2. slici vidljivo je da ne postoji značajna razlika među državama: ispitanici najviše mađarskim smatraju imena stranog podrijetla koja se bilježe prema mađarskom pravopisu, nakon njih, sa značajnim zaostatom slijede prezimena mađarskog podrijetla koja se bilježe prema stranom pravopisu, a najmanje tipični elementi mađarskog prezimena su – nimalo čudno - prezimena sa stranim podrijetlom i stranim načinom bilježenja.

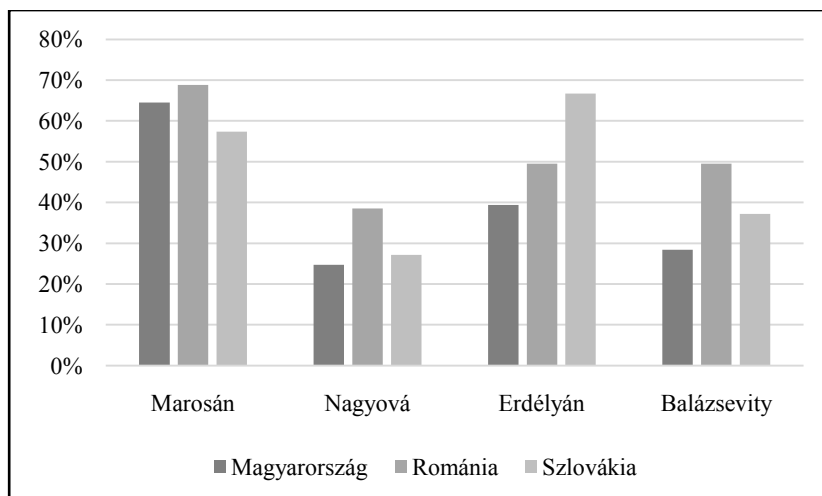
U usporedbi s ovime, redoslijed je isti u kategoriji Mađara, ali su rezultati u svakoj skupini viši (iako su minimalni u 1. skupini). To se očigledno

temelji na kulturno-društvenim iskustvima: svaki ispitanik ima poznanike ili rođake koje smatra Mađarima koji su nositelji imena stranog podrijetla koje se bilježi prema mađarskom pravopisu ili čak prezimena stranog podrijetla i stranog načina bilježenja, a određeni dio njih su i sami nositelji toga imena, stoga ih većina smatra da nositelji takvih imena mogu biti Mađari. Kategorizacija nositelja prezimena mađarskog podrijetla koja se bilježe na strani način kao ne-Mađara bazira se na iskustvu da se gubitak mađarskog državljanstva, jezika i identiteta u manjinskim okruženjima povezuje s prilagođavanju načina bilježenja imena s većinskim jezikom. Iznenadujuće je što u tom pogledu ne postoji razlika između kategorizacije Mađara iz matične države i onih iz manjinskih sredina. Mađari koji žive u manjinskim okruženjima u susjednim državama svjedoče svakodnevno ili su barem kroz povijest svjedočili administrativnom prepisivanju mađarskih prezimena koja se bilježi u skladu s mađarskim pravopisom kako bi odgovarala pravopisu većinskog jezika, stoga smo - prema ovome krivo - pretpostavili da će oni u značajnijem omjeru od Mađara iz matične države kategorizirati nositelje imena iz 1. skupine.

8. Morfološka struktura koja se ne čini stranom kao kriterij tipizacije

Prema našoj hipotezi imena hibridne konstrukcije, tj. ona koja se sastoje od korijena mađarskog podrijetla + morfema stranog podrijetla, ispitanici ne smatraju mađarskim, a ni njihove nositelje Mađarima, dok ih oni koji žive u manjinskom okruženju lakše ih prihvaćaju mađarskima zbog svojih svakidašnjih iskustava (v. npr. u Slovačkoj su mađarska ženska imena često nosila obavezan sufiks *-ová*).

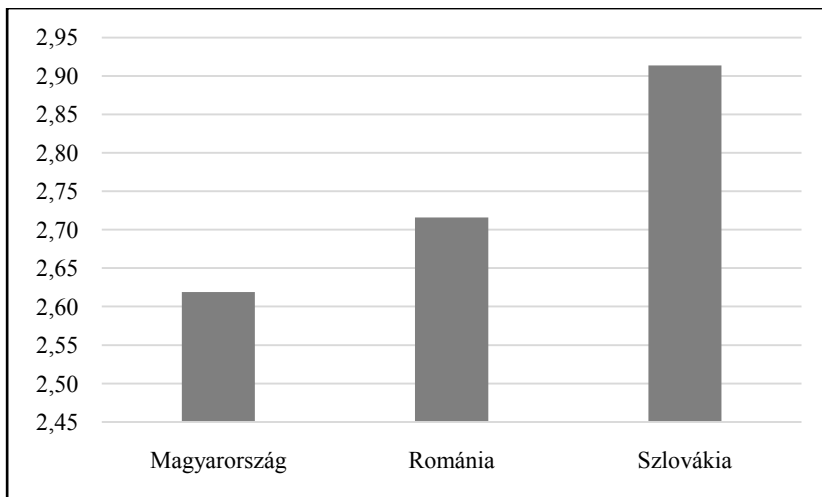

3. slika: Kategorija mađarskog prezimena (gore) i Mađara prema pravopisu (dolje)

Prema 3. slici kod četiri prezimena koja sadržavaju strani sufiks (*Balázsevy*, *Erdélyán*, *Marosán*, *Nagyová*) naša pretpostavka se potvrdila točnom samo kod prezimena *Marosán* (iako odstupanje u slučaju ostalih prezimena kod odlučivanja u kategoriji mađarskog prezimena nije bilo preveliko između pripadnika manjine i stanovnika iz matične države). Iza drugačije kategorizacije prezimena *Marosán* može se kriti nekoliko razloga. Iako to ime nije ni približno najučestalije, 2007. godine u Mađarskoj su zabilježene 522 osobe pod tim prezimenom, a zajedno s varijacijama gotovo tri puta toliko. Ostala tri prezimena pokazala su se još rjeđima (*Nagyová* 59, *Balázsevy* 2, *Erdélyán* bez nositelja prezimena; ÚCsnT., o imenu *Marosán* v. još i VÖRÖS 2017: 75–81); osim mogućih poznanika spominje se i ime političara *Györgya Marosána*.

Do takvih rezultata može doći zbog razlike u holističkom pristupu, tj. promatranja prezimena kao cjeline, ali i u morfološkoj analizi prezimena, tj. promatranja njegovih sastavnih elemenata (v. NAGY TOLCSVAI 1996). Možemo pretpostaviti da je obrada prezimena provedena morfološki: *-ová* je relativno dobro poznat slavenski sufiks u ženskim imenima, a sufiks *-evity* zbog završetka *ty* u mađarskom zvuči strano (*-evics* je znatno prihvatljivije); ime *Erdélyán* sastoji se od dobro poznatog mađarskog leksičkog elementa *Erdély*, kojega sufiks *-án* čini neprepoznatljivim. Za razliku od prethodne, analiza imena *Marosán* može biti holistička jer je njegova struktura manje nepoznata od triju ostalih imena: *Maros* je manje uočljiv od *Erdély*a (također nema tako jaku "mađarsku" konotaciju poput toponima *Erdély*), njegov način bilježenja nije karakteristično mađarski, a rumunjski sufiks *-án* nije opće poznat među stanovnicima matične države. (Ovo objašnjenje

potkrijepljeno je usmenim komentarima većeg broja ispitanika nakon ispunjavanja ankete.) Mađari iz Slovačke i Rumunjske su pak, zbog njihovog značajnijeg slavenskog ili rumunjskog jezičko-kulturnog znanja, u većoj mjeri morfološki analizirali ime *Marosán*.

4. slika: Kategorizacija prezimena strane morfološke strukture prema Likertovoj ljestvici

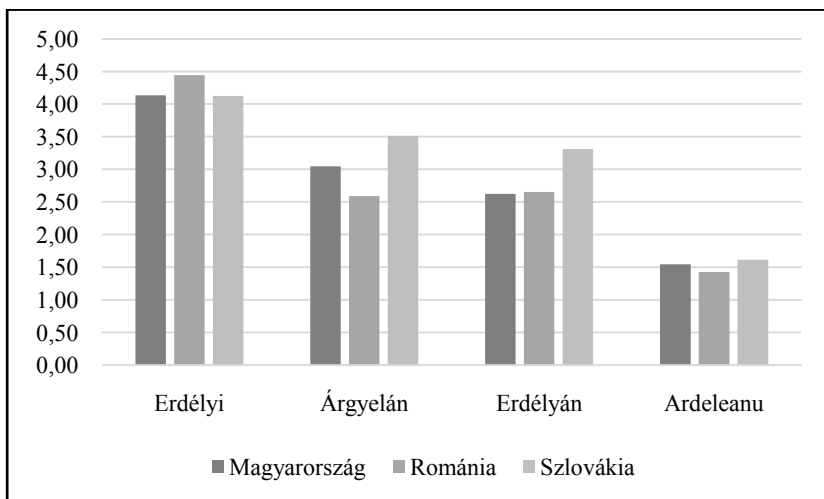
Ovdje je važno promotriti i razlike među regijama. Dok su Mađari iz Rumunjske prezimena koja su nastala u skladu s većinskim, tj. rumunjskim jezikom i nositelji takvih prezimena u većoj mjeri prihvatili kao Mađare, kod Mađara u Slovačkoj je obrnut slučaj: imena slavenskog prizvuka i njihove nositelje u manjoj su mjeri prihvatili kao Mađare nego što su to činili s rumunjskim imenima.

Hipotezu koja se odnosi na pitanje o procjeni toga u kojoj je mjeri ime "mađarsko" uz pomoć Likertove skale i razliku u rezultatima između odgovora Mađara u matičnoj državi i onih koji žive u manjinskom okruženju potvrđuje i ukupni prosjek četiriju imena (4. slika). Prema tome Mađari iz matične države u najmanjoj mjeri prihvaćaju imena hibridne konstrukcije, a Mađari iz Slovačke u najvećoj. No, i kod njih prosjek rijetko prelazi 2,9, stoga možemo generalno tvrditi da morfološka struktura ima negativan utjecaj kod ocjenjivanja tipičnosti: prezime i njegov nositelj smatra se više mađarskim što je njegova morfološka struktura manje strana.

9. Istoznačna prezimena mađarske, rumunjske i hibridne strukture

Do sada smo funkcioniranje kriterija tipizacije analizirali s jednog drugog aspekta. Na popis prezimena namjerno smo uključili četiri prezimena etimološkog značenja *'Erdélyi'*: prepoznatljivo ime *Erdélyi*

mađarskog podrijetla, neprepoznatljivo *Ardeleanu* rumunjskog podrijetla, možda prepoznatljivo *Erdélyán* koje se strukturno tvori od mađarskog korijena i rumunjskog sufiksa te neprepoznatljivo *Árgyelán* koje je rumunjskog podrijetla, ali se bilježi u skladu s mađarskim jezikom (usp. Farkas–N. Fodor 2016, Vörös 2017: 75–81).

5. slika: Prosjek prezimena etimološkog značenja 'Erdélyi' prema Likertovoj ljestvici

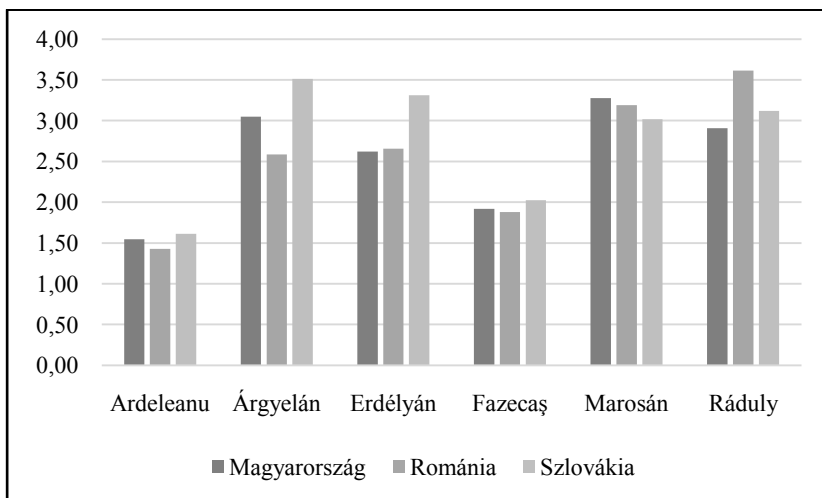
Prikaz br. 5 pokazuje kako su ispitanici prema Likertovoj ljestvici ocijenili pripadnost ovih četiriju prezimena u kategoriji mađarskih prezimena. Rezultat potvrđuje ranije zaključke: u sve tri regije Erdélyi se pokazao najviše "mađarskim", dok je najlošije ocijenjeno ime rumunjskog podrijetla *Ardeleanu*. Druga dva prezimena smještena su na ljestvici između dviju krajnjih vrijednosti: mađarski su studenti iz Mađarske i Slovačke prezime *Árgyelán* smatrali više mađarskim, a ispitanici iz Rumunjske oba su prezimena smatrala jednako mađarskim.

10. Kategorizacija imena rumunjskog i slavenskog prizvuka

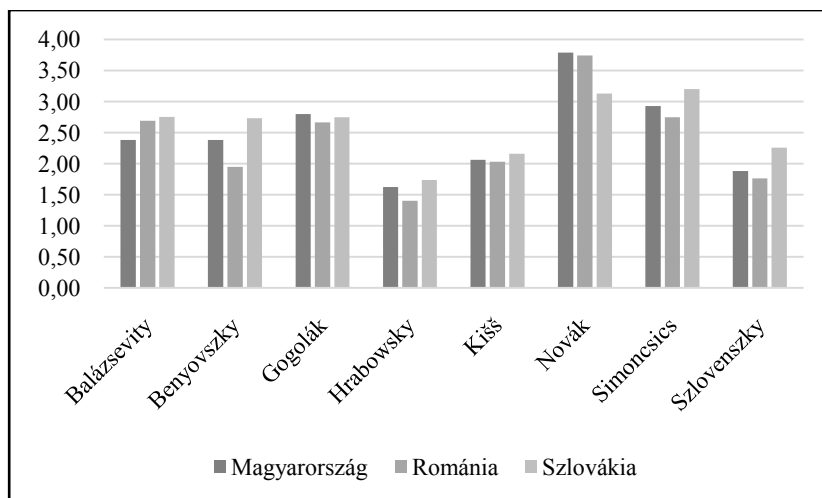
Kao sljedeći korak, kao djelomičnu potvrdu triju analiziranih kriterija (prepoznatljivost, pravopis i morfološka struktura), koristeći Likertovu ljestvicu usporedno smo ispitali rezultate kategorizacije prezimena koja se na temelju podrijetla, pravopisa i morfološke strukture smatraju rumunjskima ili slavenskima (6. i 7. slika). Među 50 prezimena koja se nalaze na ljestvici vrijednost imena *Marosán*, *Árgyelán*, *Ráduly* i *Erdélyán* prešla je vrijednost od 2,5, tj. ako uz pomoć skale interpretiramo u kojoj su mjeri ta imena mađarska, tada se ona nalaze bliže krajnoj vrijednosti "mađarsko"; s

druge strane, *Fazecsa* i u još većoj mjeri *Ardeleanu* nalaze se bliže krajnjoj vrijednosti "strano", bez obzira na regiju.

To potvrđuje da ispitanici smatraju najviše stranim prezimenima ona koja nisu prepoznatljiva i koja se bilježe u skladu sa stranim jezikom ili pak imena mađarskog podrijetla, ali koja se bilježe prema stranom pravopisu. Kod imena slavenskoga prizvuka slična je situacija, iako se ime *Szlovenszky*, koje je stranog podrijetla, ali se može bilježiti i u skladu s mađarskim jezikom i dalje nalazi ispod vrijednosti 2,5. Još jedan važan zaključak ove usporedbe je to što se ponovno učestalost imena ističe kao kriterij tipičnosti: rezultati rumunjskog imena *Ráduly*, koje se prema Murádinovom korpusu stranih imena u Transilvaniji (MURÁDIN 2005) nalazi među najučestalijih 100 prezimena identični su rezultatima imena *Novák* koje se ističe među slavenskim prezimenima i koje je prema podacima popisa stanovništva jedino ime stranoga podrijetla među 100 najučestalijih u Mađarskoj (FARKAS 2017: 110–111).

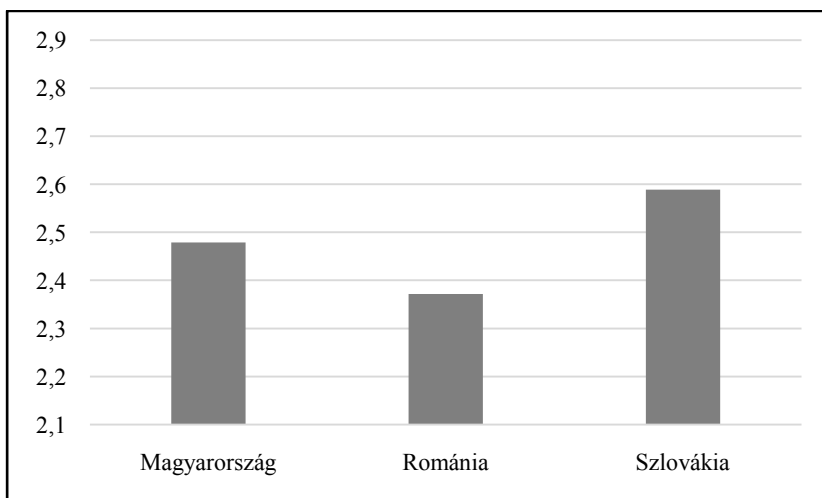
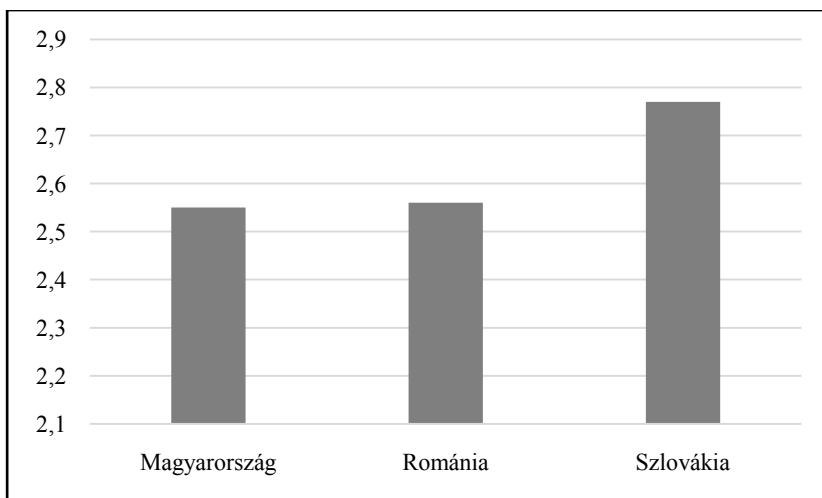

6. slika: Kategorizacija prezimena rumunjskog prizvuka prema Likertovoj ljestvici

7. slika: Kategorizacija prezimena slavenskog prizvuka prema Likertovoj ljestvici

Iz prosjeka dviju skupina imena (8. prikaz) ispostavlja se će da Mađari iz Slovačke takva prezimena češće okarakterizirati mađarskima, dok imena slavenskog prizvuka ispitanici svih triju država u većoj mjeri smatraju stranim nego ona rumunjskog prizvuka. Možemo pretpostaviti da je razlog tome što su strani sufiksi *-ics/-ovics* ~ *-evics* i *-szky* poznatiji širem krugu ispitanika te se više ističu u imenu (usp. FARKAS 2009), od rumunjskog prefiksa *-án*. Također se u dva imena slavenskoga prizvuka pojavljuje ispadanje suglasnika na početku riječi, čija prisutnost ili točnije čiji nedostatak, također može služiti kao kriterij tipičnosti kod kategorije mađarskih prezimena.

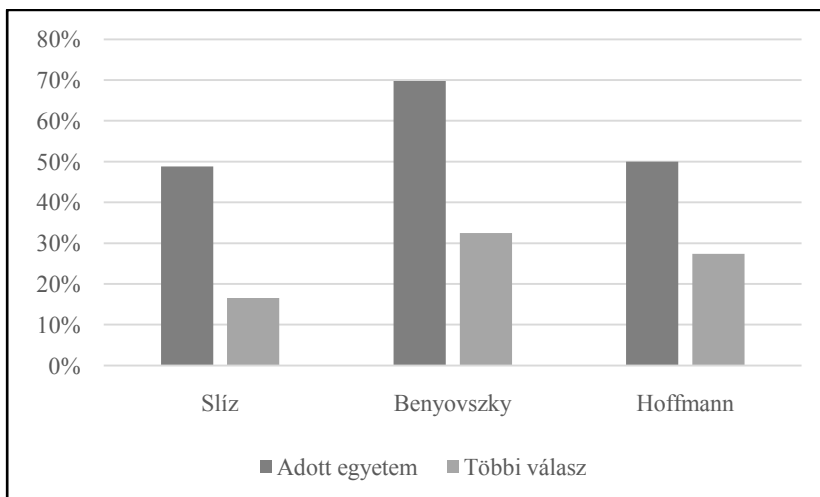
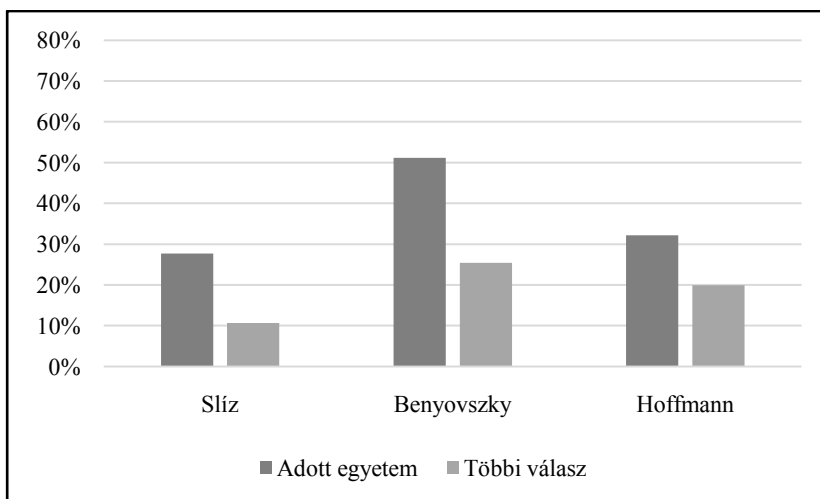

8. slika: Prosjek prezimena rumunjskog (gornji) i slavenskog (donji) prizvuka prema Likertovoj ljestvici

11. Utjecaj poznatih nositelja imena na kategorizaciju

Na kraju smo testirali i hipotezu da poznavanje nositelja određenog imena, koga i ispitanici kategoriziraju kao Mađara, čini to ime tipičnijim i više mađarskim. Za tu smo analizu odabrali tri neprepoznatljiva imena stranog podrijetla koja su studentima pojedinih fakulteta (većinom sa studija

na mađarskom jeziku ili filozofskog fakulteta) mogla biti poznata kao imena nekih od njihovih predavača.⁵

9. slika: Procjena u kojoj mjeri prezime (gore) i njegov nositelj (ispod) odgovaraju kategoriji "mađarsko" u slučaju imena poznatih osoba

Unatoč velikoj razlici u količini prikupljenih podataka od studenata i ispitanika s određenih fakulteta (ELTE: 166, UKF: 43, DE: 28), u slučaju prva dva imena, unatoč maloj količini podataka, možemo zaključiti da su

⁵ Usp.: Krisztián Benyovszky (UKF, Nyitra), István Hoffmann (DE BTK, Debrecen), Mariann Slíz (ELTE BTK, Budapest).

studenti određenog fakulteta u znatno većoj mjeri smatrali mađarskim određeno prezime i njegovog nositelja, nego što to pokazuju ukupni rezultati s ostalih 20 fakulteta (usp. 9. sliku). U slučaju imena Hoffmann postoji približno 16 % mogućnosti da je rezultat slučajno povezan s imenom ili 2,5 % mogućnosti da je povezan s nositeljem upravo tog imena. To ne začuđuje jer prema podacima popisa stanovništva 2007. godine postoji 3 227 nositelja imena Hoffmann koje se bilježi na ovaj određeni način, dok su ostala dva imena prilično rijetka (*Benyovszky*: 84 osobe, *Sliz*: 15 osoba). Polazeći od toga studenti ostalih fakulteta također poznaju ili su čuli za barem jednu osobu s prezimenom Hoffmann, dok je ta mogućnost u slučaju ostala dva prezimena značajno manja.

Naravno, postoji mogućnost da su mnogi čuli i za *Móric Benyovszkya*, ali i dalje među ovim trima prezimenima upravo ime *Benyovszky* možemo smatrati najviše mađarskim. Također je zanimljivo što je usporedba toga u kojoj je mjeri prezime "mađarsko" bila aktualna i u političkoj pjesmi iz Tolne s kraja 19. stoljeća. Ako usporedimo ovo ime sa *Simonsitsem* („Nem magyar az, aki icsvics, / Nem kell nekünk a Simonsits, / Éljen Benyovszky” - "Nije Mađar onaj tko je icsvics, / Ne treba nam Simonsits, / Živio Benyovszky). Prema ukupnim rezultatima na Likertovoj ljestvici *Simonsics* je postigao sveukupno 2,9 bodova, dok *Benyovszky* postigao sveukupno 2,4. (O političkoj pjesmi i problematici dvaju imena v. FARKAS 2009: 43.)

12. Zaključci

Zaključno možemo utvrditi da su najbitniji kriteriji kod kategorije mađarskog prezimena prepoznatljivost, mađarski pravopis (tj. koji ne sadrži strane elemente) i morfološka struktura (a sasvim sigurno i fonološka, v. negativnim se smatra izbjegavanje ispadanja suglasnika na početku riječi). Osim toga važna je velika učestalost tipova i primjeraka te činjenica poznaje li korisnik prezimena neku mađarsku osobu s tim prezimenom. Posljednje dvije stvari su manje-više povezane jer među nositeljima učestalijih prezimena postoji veća vjerojatnost da poznamo nekoga. No, ovaj posljednji uvjet nije isključiv jer je dovoljno poznavati jednu osobu s rijetkim prezimenom (i nedostatak točnih saznanja o učestalosti nekoga prezimena) kako bismo određeno ime kategorizirali kao mađarsko.

Spomenuti kriteriji tipičnosti nisu jednako jaki. Kao što smo vidjeli, najvažnija je prepoznatljivost: ako u jednom prezimenu prepoznamo mađarsku riječ (bilo to i zabunom u etimološkom smislu), tada ćemo ga smatrati mađarskim. Ako ime nije prepoznatljivo, tada ga već smatramo manje mađarskim, ali ako se bilježi u skladu s mađarskim pravopisom, tada ćemo ga u većoj mjeri smatrati mađarskim, nego imena koja se bilježe u skladu sa stranim jezicima. Redoslijed kriterija tipičnosti okreće se u jednom određenom slučaju. Uzalud će prezime biti prepoznatljivo ako se bilježi u skladu sa stranim pravopisom. U tom ćemo slučaju pretpostaviti da nositelj nije mađarske narodnosti. U tom pogledu također, a protivno našoj

pretpostavci, ne postoji značajna razlika između rezultata u kategorizaciji dobivenih kod ispitanika iz matične države i ispitanika iz manjinskih sredina, unatoč tomu što u manjinskim sredinama raspolažu kulturnim, socijalnim i povijesnim iskustvom u administrativnoj transliteraciji prezimena bez obzira na etnički identitet nositelja tog prezimena.

Prema dodatnom pitanju u anketi ispostavlja se da je mađarski identitet najjači kriterij tipičnosti kod kategorije MAĐAR; manje jak kriterij, ali dovoljno važan je poznavanje mađarskog jezika u nekoj mjeri. Iako je u nastavku tvrdnje „Mađar je onaj, tko...” samo troje ispitanika spomenulo mađarsko prezime, ono je u velikoj mjeri utjecalo na odgovore ispitanika: može se primijetiti korelacija između opće kategorizacije imena i nositelja toga prezimena u pogledu toga koliko je ono "mađarsko". To potvrđuje i ono zapažanje da prezime funkcionira također kao etnički simbol: uzalud smo upoznati s poviješću nositelja prezimena jer smo i dalje skloni donositi odluke vezane za etnicitet nositelja na temelju njegova prezimena. U slučaju većine prezimena nositelje će prezimena većina kategorizirati kao Mađara prije no što će to isto učiniti s prezimenom, tj. postoji mogućnost da će ispitanici na temelju njihova svakodnevnog iskustva tvrditi za nekoga da je Mađar, unatoč njegovu ne-mađarskom prezimenu.

Zadatak „Mađar je onaj, tko...” podupire onaj element teorije prototipa da se svakodnevna kategorizacija ne odvija na temelju znanstvenih činjenica. Postojeća stručna saznanja u minimalnoj su mjeri utjecala na mišljenja ispitanika: nije bilo značajne razlike među odgovorima studenata koji proučavaju ovu tematiku i onih koji ne. Štoviše, ispitanici nisu bili u korelaciji s vlastitom definicijom na pitanje "tko je Mađar": više od polovice ispitanika u svim trima državama mjerodavnim je smatrala mađarski identitet, ali na temelju toga ni jednog nositelja prezimena nisu nužno smatrali strancem. Nositelja prezimena Ardeleanu koje se našlo na samome dnu ljestvicu manje od 10 % ispitanika je smatralo Mađarom.

Razlike među državama pokazale su se manjima od naših prethodnih očekivanja, ali, naravno, one i dalje postoje. Vidljive su već u kategorizaciji tko je Mađar: za razliku od ispitanika u matičnoj državi, stanovnici u manjinskim sredinama smatraju jezik važnijim kriterijem kategorizacije. Naravno, razlike su vidljive i u kategorizaciji pojedinih prezimena jer se na mjestima mogu jasno objasniti, a na mjestima se čine vjerojatnijima. Važno je istaknuti rezultat prema kojem su mađarski studenti iz Slovačke lakše kategorizirali neprepoznatljiva imena koja sadrže strane morfeme ili se bilježe u skladu sa stranim jezikom i njihove nositelje mađarskima, nego što su to činili njihovi sunarodnjaci iz Mađarske ili Rumunjske. Pogledamo li kako su se stanovnici u manjinskom okruženju odnosili prema prezimenima koja potječu iz većinskih jezika, možemo primijetiti zanimljivu razliku između Mađara u Slovačkoj i onih u Rumunjskoj: dok su u Slovačkoj imena sa slavenskim prizvukom ili ona u skladu s većinskim jezikom smatrali manje mađarskima od ostalih imena stranoga podrijetla. U Rumunjskoj su

imena rumunjskog prizvuka bolje prihvaćena od ostalih imena stranog podrijetla.

Ostalim i daljnim pitanjima i stajalištima bavit ćemo se u drugim radovima (SLÍZ–P. TÓTH–FARKAS op.a.).

Literatura

- BANCZEROWSKI, JANUSZ 2012. A világ nyelvi, tudományos és kultúrképe mint a nyelvtudományi kutatások tárgya. In: BALÁZS, GÉZA–VESZELSZKI, ÁGNES (szerk.). *Nyelv és kultúra, kulturális nyelvészet*. Magyar Szemiotikai Tanulmányok 25–26. Budapest: Inter Kultúra-, Nyelv- és Média kutató Központ Kht.–Magyar Szemiotikai Társaság–PRAE.HU Kft.–Palimpszeszt Kulturális Alapítvány. 11–15.
- FARKAS, TAMÁS 2009. „Nem magyar az, aki ics-vics...” Egy fejezet a névmagyarosítások történetéből. *Létiink* 39/2: 41–49.
- FARKAS, TAMÁS 2010. A magyar családnévanyag fogalma és struktúrája. *Magyar Nyelvjárások* 48: 59–75.
- FARKAS, TAMÁS 2015a. Családnév és etnikum: utak és lehetőségek a magyar és a nemzetközi alkalmazott névtani kutatásokban. In: VÖRÖS, FERENC (szerk.). *A nyelvöldrajztól a névföldrajzig* VI. Határtalan névföldrajz. A 2015. május 28–30-i alsóőri névföldrajzi tanácskozás előadásai. Unterwart/Alsóőr–Budapest: UMIZ–Imre Samu Nyelvi Intézet. 187–211.
- FARKAS, TAMÁS 2015b. Changing Names as Abolishing the Difference: Personal Names as Ethnic Symbols, Characteristics of Surname Changes and the Magyarization of Surnames in Hungary. *Létiink* 45/3: 27–39.
- FARKAS, TAMÁS 2017. Az erdélyi magyar családnévanyag tipológiai-statisztikai szempontú vizsgálata. In: VÖRÖS, FERENC (szerk.). *A nyelvöldrajztól a névföldrajzig* VIII. A nyelvterület keleti peremén. A 2017. május 30–31-i kolozsvári névföldrajzi tanácskozás előadásai. Kolozsvár–Szombathely: Erdélyi Múzeum-Egyesület–Savaria University Press. 107–120.
- FARKAS, TAMÁS–N. FODOR, JÁNOS 2016. Surnames of Romanian origin in the Hungarian surname stock: *Árgyelán, Marosán, Moldován*. In: FELECAN, OLIVIU–FELECAN, DAIANA (eds.). *Magistri et alumni, amore scribendi. Studia. In honorem Professoris Nicolae Felecan*. Cluj-Napoca: Editura Mega–Editura Argonaut. 424–438.
- FÖLDES, CSABA 2007. Interkulturális nyelvészet: problémavázlat. *Magyar Nyelv* 103: 16–38.
- M. HORVÁTH, VIKTÓRIA 2014. A tulajdonnév mint az előítélet forrása. *Névtani Értesítő* 36: 63–72.
- LADÓ, JÁNOS 1980. Mi a magyar családnév? In: HAJDÚ, MIHÁLY–RÁCZ, ENDRE (szerk.). *Név és társadalom*. A III. Magyar Névtudományi

- Konferencia előadásai (Veszprém, 1980. szeptember 22–24.). A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 160. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság. 51–53.
- MAITZ, PÉTER 2008. „A szent ügy”. A dualizmus kori névmagyarosítási propaganda nyelvészeti elemzése. *Névtani Értesítő* 30: 7–33.
- MURÁDIN, LÁSZLÓ 2005. *Erdélyi magyar családnevek*. Nagyvárad: Europrint Könyvkiadó.
- SHARIFIAN, FARZAD 2015. Cultural Linguistics. In: SHARIFIAN, FARZAD (ed.). *The Routledge Handbook of Language and Culture*. London–New York: Routledge. 473–492.
- SLÍZ, MARIANN 2012. Tulajdonnév és kategorizáció. *Magyar Nyelv* 108: 282–291, 400–410.
- SLÍZ, MARIANN 2015. A személynév mint az információ forrása. In: GULYÁS, LÁSZLÓ SZABOLCS (szerk.). *Az információ mikrotörténetéhez*. Budapest: Gondolat. 167–192.
- SLÍZ, MARIANN–P. TÓTH, TEODÓRA–FARKAS, TAMÁS megj. e. Családnév és etnikai kategorizáció. *Névtani Értesítő* 40. Megjelenés előtt.
- TOLCSVAI NAGY, GÁBOR 1996. A tulajdonnév jelentésánáról egy névcsoport alapján. *Magyar Nyelvőr* 70: 319–325.
- ÚCSNT. = HAJDÚ, MIHÁLY 2012. *Újmagyarkori családneveink tára. XVIII–XXI. század. I. Adatok*. Budapest: Szerzői kiadás.
- VÖRÖS, FERENC 2017. Népeségmozgás modellálása történeti és jelenkori családnév földrajzi térképlapok alapján. In: VÖRÖS, FERENC (szerk.). *A nyelv földrajzától a névföldrajzig* VIII. A nyelvterület keleti peremén. A 2017. május 30–31-i kolozsvári névföldrajzi tanácskozás előadásai. Kolozsvár–Szombathely: Erdélyi Múzeum-Egyesület–Savaria University Press. 65–90.

Sažetak / Summary

Što čini prezime mađarskim?

Promatranje etničko-lingvističke

laičke kategorizacije u okvirima antropološke lingvistike

U ovom radu promatramo prema kojim kriterijima tipičnosti smatramo jedno prezime i njegovog nositelja mađarskim ili stranim, tj. pripadnikom naše skupine ili strancem. Obradu ovoga pitanja s kulturološkog aspekta i njegovu kulturološku kategorizaciju s jedne strane opravdava sociokulturna ugrađenost prezimena, a s druge strane složenost sustava mađarskih prezimena. Prema našoj hipotezi Mađari u domovini i Mađari koji žive izvan njezinih današnjih granica različito kategoriziraju prezimena što je posljedica određenih odstupanja u etničkim, jezičnim i kulturnim kontaktima i njihovim karakteristikama. Ovo smo provjerili anketnim ispitivanjem koje sadrži 50 prezimena s pitanjima o njihovom mađarskom porijeklu i porijeklu njegovih nositelja na 854 ispitanika studenata iz Mađarske,

Slovačke i Rumunjske. Prema zaključku najvažniji kriterij tipičnosti u kategoriji mađarskog prezimena je prepoznatljivost, zatim pravopis i morfološka struktura u skladu s mađarskim jezikom, učestalost prezimena te činjenica poznaje li ispitanik neku osobu mađarskog porijekla s tim prezimenom. Studenti su kategorizaciju prezimena i njihovih nositelja provodili laički. Razlike u državama negdje su se pokazale manjima od očekivanih, ali i dalje su postojeće. Rezultati su raznoliki i vrijedni proučavanja. Ovaj rad tumači i prikazuje rezultate istraživanja po pojedinim regijama.

What is in a Hungarian family name?

A survey on ethnic-linguistic lay categorisation of family names from majority and minority points of view in a cultural linguistic approach

The aim of this paper is to discover the attributes of the categories Hungarian family name and Hungarian person as devices of group formation. The cultural linguistic approach, which concentrates on cultural categorisation, is motivated by the sociocultural embeddedness of proper names on the one hand, and the complexity of the Hungarian family name stock as a result of the multinational, multilingual and multicultural status of the historical Hungary on the other. Our hypothesis was that categorisation by Hungarians living in Hungary and by the members of Hungarian minority groups in the neighbouring countries differs from each other due to the different extent and characteristics of the ethnic, lingual and cultural contacts. This was tested by a questionnaire, filled by 854 Hungarian university students from Hungary, Slovakia and Romania. They were asked to judge whether the 50 family names chosen by us and their supposed bearers were Hungarians. According to the results, the most important attribute of the category Hungarian family name is the transparency of the name and it is followed by the correspondence to Hungarian orthographic rules, morphological structure, high frequency and the fact that the informant knows a Hungarian person who bears that name. Differences between the countries do exist but are smaller and more varied than supposed. The results are consequently discussed by countries.

Ključne riječi / Keywords

mađarsko prezime, kategorizacija, antropološka lingvistika, teorija prototipa, etnički simbol, prepoznatljivost, pravopis i morfološka struktura prezimena

Hungarian family name, categorisation, cultural linguistics, prototype theory, ethnic symbol, transparency, orthography, morphological structure of family names

DUBRAVKA BOŽIĆ BOGOVIĆ

OSOBA IMENA U MATIČNIM KNJIGAMA KRŠTENIH KATOLIČKIH ŽUPA U JUŽNOJ BARANJI U 18. STOLJEĆU

Uvod

Cilj je ovoga rada analizirati antroponimijsku građu sačuvanu u matičnim knjigama krštenih katoličkih župa u južnoj Baranji u 18. stoljeću. Analizom se utvrđuje učestalost pojedinih muških i ženskih imena u cjelini te u pojedinim župama, razlike u učestalosti dodjeljivanja pojedinih osobnih imena u hrvatskoj i njemačkoj populaciji te se istražuju promjene koje su se u učestalosti pojedinih osobnih imena dogodile tijekom vremena.

Istraživanje obuhvaća područje južne ili jugoistočne Baranje, ili baranjskog „trokuta“, odnosno današnje hrvatske Baranje koje je u 18. stoljeću pripadalo ugarskom dijelu zemalja krune Sv. Stjepana u Habsburškoj Monarhiji te bilo dijelom Baranjske županije, a u strukturi vlastelinstava bilo je podijeljeno između vlastelinstava Darda i Bilje, dok je u crkveno-administrativnom pogledu pripadalo Pečuškoj biskupiji. To je područje krajem 17. stoljeća bilo oslobođeno od osmanske vlasti što je predstavljalo značajnu promjenu ne samo u političkom nego i vjerskom smislu, jer se taj prostor, nakon oko stoljeća i pol vladavine islamskog carstva, ponovno našao u kršćanskom carstvu pod vlašću katoličkih vladara. U prvim je desetljećima 18. stoljeća to područje bilo slabo naseljeno te se tek od 30-ih godina 18. stoljeća može pratiti porast broja stanovnika i to ne samo prirodnim prirastom nego i useljavanjem. Južna Baranja u 18. stoljeću imala je složenu etničku i vjersku strukturu te je na njezinu području živjelo u etnički i vjerski homogenim ili miješanim naseljima hrvatsko, srpsko i mađarsko stanovništvo te poneki Rom i Židov, odnosno katolici (59 %), pravoslavni (21 %), kalvini (20 %) i poneki luteran. Hrvatsko je stanovništvo u cijelosti pripadalo katoličkoj vjeroispovijesti, njemačko gotovo u cijelosti (vrlo su rijetko bili luterani), mađarsko su stanovništvo uglavnom bili kalvini, rijetko katolici, a srpsko je stanovništvo bilo isključivo pravoslavno. Tijekom 18. stoljeća u različitim je povijesnim izvorima koji mogu poslužiti za proučavanje povijesti naselja i stanovništva u južnoj Baranji zabilježeno 36 naselja, a u posljednjem je desetljeću 18. stoljeća to područje bilo podijeljeno u devet katoličkih župa (BOŽIĆ BOGOVIĆ 2009: 32–33; 2013: 36–40).

Budući da su gotovo sve osobe u matičnim knjigama krštenih katoličkih župa u južnoj Baranji iz 18. stoljeća (kao i u matičnim knjigama vjenčanih i umrlih) zabilježene imenom i prezimenom, one predstavljaju vrijedan izvor onomastičke, odnosno antroponimijske građe.¹ Matične knjige krštenih za katoličke župe u južnoj Baranji u 18. stoljeću čuvaju se u Državnom arhivu u Osijeku, s iznimkom onih župe Zmajevac koje se čuvaju u župnom arhivu.² U pravilu su redovito vođene, zapisi teku kontinuirano, kronološkim slijedom, uz manje iznimke s prekidima u zapisima, a vrlo rijetko, primjerice za župu Topolje, može se pretpostaviti da je cijela knjiga izgubljena. Svi su svesci tvrdo ukoričeni i dobro očuvani s tek ponekim manjim oštećenjem ili nečitki zbog izbljedjele ili razlivene tinte. Rukopis je čitak i uglavnom uredan. Svi su zapisi napisani latinskim jezikom, kurzivnom humanistikom. Svećenici su podatke pretežno bilježili narativno, a tablično bilježenje podataka je rijetko. Zapisi uglavnom slijede uobičajene elemente, uz povremene nedosljednosti. Osobno ime krštenika jedan je od onih elemenata koji su upisivani redovito, odnosno zabilježen je u 99,76 % svih krštenja, a u tek ponekom slučaju ime nije moguće utvrditi zbog nečitkog rukopisa ili oštećenja.³ Ako se sve to uzme u obzir, može se zaključiti da je riječ o zaista bogatom izvoru jer je u 18. stoljeću u matičnim knjigama krštenih zabilježeno ukupno 26 327 krštenja, od toga 13 551 dječak i 12 736 djevojčica, dok u 40 zapisa nije moguće utvrditi spol djeteta.

Kao što je bilo uobičajeno nakon Tridentskoga koncila (1545. – 1563.), imena zabilježena u analiziranim matičnim knjigama krštenih kršćanske su provenijencije, uglavnom uobičajena starozavjetna ili novozavjetna imena hebrejskog, grčkog ili latinskog podrijetla, a zabilježena su i germanska te poneko slavensko ime. Imena su pretežno zapisana tada službenim latinskim jezikom, u temeljnome, stilistički neutralnome, službenom imenskom liku (uz vrlo rijetke iznimke kada su bila zapisana u skraćenom obliku, vjerojatno uobičajenom u svakodnevnoj uporabi, npr. *Gjuro*, *Jožo*, *Ivo*, *Jura*, *Mato*, *Mara*, *Stana*, *Manda*), zbog čega nije moguće utvrditi njihovu moguću uporabnu inačicu. Ipak je opravdano pretpostaviti, posebice zbog izražene imenske entropije koja je otežavala antroponimijsku komunikaciju, da su u svakodnevnoj upotrebi bili različiti oblici imena od milja, umanjnice, skraćeni oblici i slično (ŠIMUNOVIĆ 2009: 147, 148, 161–162). Neka su imena u matičnim knjigama zabilježena u različitim inačicama (*Christianus* / *Chrystianus* / *Xtianus*, *Joannes* / *Joanes* / *Jobannes*, *Marianus* / *Marianus* / *Marijanus*, *Matheus* / *Mattheus*, *Mathias* / *Matthias*, *Michael* /

¹ Uz rijetke iznimke koje su nastale uglavnom propustom svećenika, najveći je dio osoba upisanih u matične knjige katoličkih župa u južnoj Baranji u 18. stoljeću zabilježen imenom i prezimenom, iako imenska formula još uvijek nije bila stabilna, na što upućuje npr. nestabilna sufiksacija prezimena.

² Najraniji zapis zabilježen je u matičnoj knjizi krštenih župe Darda 7. studenoga 1715. godine.

³ Konkretno, riječ je o samo 13 imena dječaka i 17 djevojčica.

Michaelis, Philippus / Filippus, Thaddeus / Thadeus i dr.; Apolonia / Apollonia / Appolonia, Caecilia / Cecilia, Catharina / Cattharina, Helena / Hellena, Juliana / Julianna, Rosalia / Rozalia, Theresia / Teresia i dr.).

Većini djece roditelji su dodjeljivali jedno osobno ime, ali je u 8,65 % slučajeva zabilježeno davanje dvaju ili više imena, odnosno 684 dječaka dobila su dvostruko ime (5,05 % svih dječaka), njih 24 tri imena, a jednom je dječaku pri krštenju bilo dodijeljeno pet imena,⁴ dok je čak 1569 djevojčica pri krštenju dobilo dva imena (12,32 % svih djevojčica), njih 24 tri imena, a trima su djevojčicama bila dodijeljena četiri imena. Iz navedenoga je vidljivo da su dva ili više imena češće dodjeljivana djevojčicama, pri čemu je najčešća bila kombinacija *Anna Maria* (7,06 % svih ženskih imena, odnosno 58,25 % svih dvostrukih imena). Općenito se u dvostrukim imenima u pravilu kombiniralo jedno od najpopularnijih imena, a nerijetko su oba imena u kombinaciji pripadala najčešćim imenima.⁵ Ako se analiziraju posebno naselja u kojima je živjelo isključivo hrvatsko stanovništvo (Baranjsko Petrovo Selo, Torjanci, Luč, Branjin Vrh, Šumarina, Gajić, Draž, Topolje, Duboševica, Podolje), a posebno ona s isključivo njemačkim stanovništvom (Petlovac, Čeminac, Kozarac, Tvrđavica, Popovac, Beli Manastir), uočljiva je veća učestalost dodjeljivanja dvaju ili više imena u njemačkoj populaciji, odnosno u hrvatskoj je populaciji taj udio 0,88 %, a u njemačkoj 16,65 %. Među hrvatskim stanovništvom 5,09 % dječaka dobilo je dva ili više imena te 1,25 % djevojčica, a njemačko je stanovništvo dva ili više imena dodijelilo 8,78 % dječaka i 25,45 % djevojčica (BOŽIĆ BOGOVIĆ 2016: 101–102). Običaj dodjeljivanja dvaju ili više imena bio je češći u prvoj polovici 18. stoljeća. Tako su tijekom dvadesetih, tridesetih i četrdesetih godina 18. stoljeća dva ili više imena bila dodijeljena u 20,94 % svih muških imena (najviše tridesetih godina kada je im je udio bio 27 % svih muških imena) i 64,61 % svih ženskih imena (također najviše tridesetih godina kada im je udio bio 40,79 % svih ženskih imena). U drugoj polovici 18. stoljeća udio dvaju ili više imena dodijeljenih dječacima pao je na 4,98 % svih muških imena te 13,04 % svih ženskih imena.

⁴ *Josephus Stephanus Georgius Adamus Joannes*, sin *Joannesa i Elisabethe Somorlay*, iz Jagodnjaka, kršten 22. siječnja 1755. godine. U analiziranim matičnim knjigama krštenih može se primijetiti da je dodjeljivanje više od dva imena češće u slučajevima u kojima su roditelji djece bili istaknutiji pripadnici zajednice, što potvrđuje i navedeni primjer, budući da je otac navedenog dječaka bio špan u Jagodnjaku.

⁵ O tome svjedoči ranije navedeni primjer *Anna Maria* gdje oba imena pripadaju najpopularnijima, ili tri muška imena najčešća u cijeloj populaciji u 18. stoljeću – *Joannes, Josephus i Georgius* – koja se u kombinacijama dvaju ili više imena pojavljuju 586 puta, što je 4,32 % svih muških imena, odnosno 82,65 % svih imena dječaka kojima je dodijeljeno dva ili više imena.

Muška osobna imena

U matičnim knjigama krštenih katoličkih župa u južnoj Baranji u 18. stoljeću zabilježena su ukupno 123 različita muška imena u slučajevima u kojima je dječacima pri krštenju dodijeljeno jedno ime.⁶ Pri tome je samo 27 imena (21,95 %) ponijelo više od stotinu dječaka, dok su ostala imena dodijeljena manje od stotinu puta, pri čemu se mnoga od njih u zapisima pojavljuju svega po nekoliko puta, a 27 imena zabilježeno je samo jedanput. Deset najčešćih muških imena u cijeloj populaciji u 18. stoljeću čini 55,01 % svih imena dodijeljenih dječacima: *Joannes* (12,51 % svih muških imena), *Josephus* (7,92 % svih muških imena), *Georgius* (5,62 % svih muških imena), *Nicolaus* (4,60 % svih muških imena), *Mathias* (4,48 % svih muških imena), *Michael* (4,29 % svih muških imena), *Andreas* (4,24 % svih muških imena), *Jacobus* (3,90 % svih muških imena), *Paulus* (3,85 % svih muških imena) i *Stephanus* (3,59 % svih muških imena).

Tablica 1. Usporedba udjela najčešćih muških osobnih imena u hrvatskim i u njemačkim naseljima u južnoj Baranji u 18. stoljeću

Ime (m) hrvatsko stanovništvo	%	Ime (m) njemačko stanovništvo	%
Paulus	7,06	Joannes	18,21
Nicolaus	6,59	Josephus	9,47
Josephus	6,39	Henricus	6,92
Joannes	6,38	Andreas	6,56
Mathias	6,28	Adamus	6,19
Stephanus	5,86	Michael	4,92
Georgius	5,55	Nicolaus	4,37
Philippus	4,83	Mathias	3,64
Jacobus	4,65	Antonius	2,91
Marcus	4,56	Georgius	2,91

Kada se analiziraju i usporede podaci za naselja s isključivo hrvatskim te naselja s isključivo njemačkim stanovništvom, može se primijetiti da među tim različitim narodnosnim skupinama postoje određene razlike u popularnosti pojedinih muških imena, ali da je ipak uglavnom riječ o manje-više istim imenima, uz poneku iznimku. Tako su se među najpopularnijih

⁶ Uz to se još pet imena pojavljuje samo u slučajevima kada su dječacima roditelji dodijelili dva ili više imena: *Eberhardus*, *Emmanuel*, *Maria*, *Maximilianus* i *Wernerus*.

deset muških imena, koja to nisu u ukupnoj populaciji, među hrvatskim stanovništvom uvrstili *Philippus* i *Marcus*, a među njemačkim *Henricus*, *Adamus* i *Antonius*.

Promatrano po pojedinim župama u posljednjem desetljeću 18. stoljeća,⁷ može se primijetiti da su ona muška imena koja su najčešće dodjeljivana u ukupnoj populaciji uglavnom najpopularnija i u pojedinim župama, uz rijetke iznimke i uz umjerene razlike u udjelu ili redoslijedu najpopularnijih imena. Tako je *Joannes* najpopularnije ime u župama Branjin Vrh, Čeminac, Draž, Luč i Zmajevac, *Josepus* u župama Batina i Darda, a samo u župi Topolje najpopularnije ime je *Paulus*. Analiza, nadalje, pokazuje da su se u pojedinim župama među deset najučestalijih muških imena našla ona koja to nisu u ukupnoj populaciji. Najočitiji primjer toga je ime *Henricus*, što je očito vezano uz njegovu popularnost među njemačkim stanovništvom, jer se kao jedno od deset najpopularnijih imena javlja u župama Darda i Čeminac koje imaju većinsko njemačko stanovništvo. Kao primjer imena koja se u župama s većinskim hrvatskim stanovništvom uvrstavaju među deset najpopularnijih muških imena (iako to nisu u ukupnoj populaciji) mogu se izdvojiti *Marcus* (župe Branjin Vrh, Draž i Topolje) te *Thadens* (župe Draž i Topolje) koji se kao ime uopće ne pojavljuje u župama s većinskim njemačkim stanovništvom. Župe Draž i Topolje zanimljive su i po tome što im je udio pojedinih najpopularnijih imena znatno ujednačeniji nego u drugim župama.

⁷ U ovom se radu analiza po župama ograničava na posljednjih deset godina 18. stoljeća jer se župna struktura u južnoj Baranji značajnije razvila tek od sredine 1780-ih godina, odnosno tek je tada osnovan veći broj župa. Naime, do sredine 18. stoljeća postojale su samo dvije župe (Darda i Luč), 1755. godine osnovana je župa Zmajevac, 1773. godine župa Branjin Vrh, a osamdesetih godina 18. stoljeća osnovane su župe Batina, Topolje, Čeminac, Draž i Popovac.

Tablica 2. Udio¹ najčešćih muških imena u katoličkim župama u južnoj Baranji 1791. – 1800. godine

Ime (m)	Batina (%)	Branjin Vrh (%)	Čeminac (%)	Darda (%)	Draž (%)	Luč (%)	Popovac (%)	Topolje (%)	Zmajevac (%)
Adamus	3,61	3,49	4,42	3,36	1,80	4,23	2,35	1,24	8,08
Andreas	3,92	5,90	5,08	5,46	2,25	7,76	2,99	0,99	2,69
Antonius	2,41	1,53	4,42	1,68	2,85	2,26	4,05	1,85	5,99
Franciscus	5,42	1,75	2,87	0,84	1,80	1,13	1,92	2,35	0,60
Georgius	11,14	10,04	1,55	9,24	2,10	5,08	6,61	4,70	5,09
Henricus	0,30	0,22	8,83	3,78	0,00	0,99	3,84	0,00	0,30
Jacobus	2,71	1,75	2,87	3,78	5,40	5,08	5,54	4,45	1,50
Joannes	11,14	10,26	19,65	7,98	8,25	12,69	18,12	5,32	14,37
Josephus	15,06	9,83	9,49	16,81	6,15	6,06	13,43	4,84	11,08

¹ Udio muških osobnih imena po pojedinim župama računat je u odnosu na sva muška imena u pojedinoj župi, a ne u odnosu na ukupnu populaciju, kako bi se rangirala popularnost pojedinih imena posebno za svaku župu. Osobna imena uvrštena u ovu tablicu su ona koja se u nekoj od župa tijekom posljednjeg desetljeća 18. stoljeća pojavljuju kao jedno od deset najpopularnijih muških imena.

Ime (m)	Batina (%)	Branjin Vrh (%)	Čeminac (%)	Darda (%)	Draž (%)	Luč (%)	Popovac (%)	Topolje (%)	Zmajevac (%)
Marcus	1,20	3,49	0,00	0,00	3,75	2,40	0,21	5,32	0,60
Martinus	1,81	0,44	3,53	6,72	2,25	0,42	1,71	0,99	2,99
Mathias	3,61	4,80	2,43	5,46	5,85	6,49	2,13	5,56	5,39
Michaelis	4,52	5,24	5,30	8,82	1,50	2,82	6,40	4,82	6,59
Nicolaus	2,71	3,28	1,10	0,42	6,15	5,36	4,90	7,42	2,99
Paulus	3,31	7,21	0,44	0,00	7,50	5,08	0,85	7,66	1,80
Petrus	0,60	1,31	1,99	4,62	1,50	2,12	2,13	0,37	3,59
Philippus	0,30	3,06	0,66	0,84	5,25	1,97	1,28	3,69	1,50
Stephanus	7,83	5,02	0,66	0,42	6,45	3,81	0,21	7,29	4,19
Thadeus	0,30	1,53	0,00	0,00	6,45	1,97	0,00	7,05	0,60

Promatrano po desetljećima, *Joannes* je postalo najpopularnije muško ime od 1740-ih godina, kako je ostalo sve do kraja 18. stoljeća, dok je 1720-ih godina najpopularnije muško ime bilo *Georgius*, a 1730-ih godina *Jacobus*. Među deset najpopularnijih muških imena promatrano u ukupnoj populaciji i cijelom promatranom razdoblju je *Staphanus*, koje se, međutim, među deset najpopularnijih muških imena uvrstilo tek od 1770-ih godina. Tijekom posljednja dva desetljeća 18. stoljeća nema razlike kada se promatra deset najčešćih muških imena po desetljećima i u ukupnoj populaciji tijekom cijelog promatranog razdoblja (osim djelomice u redosljedu i udjelima pojedinih imena), što je uvjetovano i povećanjem broja rođenja (krštenja) tijekom ta dva stoljeća (55,33 % svih krštenja dječaka obavljeno je upravo tijekom posljednja dva desetljeća 18. stoljeća).

Ženska osobna imena

U matičnim knjigama krštenih katoličkih župa u južnoj Baranji u 18. stoljeću zabilježeno je ukupno 68 različitih ženskih imena u slučajevima u kojima je djevojčicama pri krštenju dodijeljeno jedno ime.¹ Pri tome je samo 20 imena (29,41 %) ponijelo više od stotinu djevojčica, dok su ostala imena dodijeljena manje od stotinu puta, pri čemu se mnoga od njih u zapisima pojavljuju svega po nekoliko puta, a 11 imena zabilježeno je samo jedanput. Deset najčešćih ženskih imena u cijeloj populaciji u 18. stoljeću čini 65,04 % svih imena dodijeljenih djevojčicama: *Catharina* (13,91 % svih ženskih imena), *Anna* (8,82 % svih ženskih imena), *Eva* (7,63 % svih ženskih imena), *Maria* (7,36 % svih ženskih imena), *Magdalena* (7,08 % svih ženskih imena), *Martha* (4,78 % svih ženskih imena), *Elisabetha* (4,37 % svih ženskih imena), *Margaretha* (4,32 % svih ženskih imena), *Clara* (3,47 % svih ženskih imena) i *Barbara* (3,30 % svih ženskih imena). Kada se analiziraju i usporede podaci za naselja s isključivo hrvatskim te naselja s isključivo njemačkim stanovništvom, može se primijetiti da među tim različitim narodnosnim skupinama postoje određene razlike u popularnosti pojedinih ženskih imena, ali da je uglavnom riječ o manje-više istim imenima, uz poneku iznimku. Tako su se među najpopularnijih deset ženskih imena, koja to nisu u ukupnoj populaciji, među hrvatskim stanovništvom uvrstila imena *Helena*, *Anastasia*, *Juliana* i *Francisca*, a među njemačkim *Theresia* i *Apolonia*.

¹ Uz to se još tri imena pojavljuju samo u slučajevima kada su djevojčicama roditelji dodijelili dva ili više imena: *Carolina*, *Friderica* i *Enphrasiana*.

Tablica 3. Usporedba udjela najčešćih ženskih osobnih imena u hrvatskim i u njemačkim naseljima u južnoj Baranji u 18. stoljeću

Ime (ž) hrvatsko stanovništvo	%	Ime (ž) njemačko stanovništvo	%
Catharina	13,56	Catharina	15,83
Anna	11,94	Elisabetha	10,42
Maria	11,84	Margaretha	10,22
Magdalena	11,16	Barbara	10,02
Eva	9,72	Clara	4,21
Clara	5,78	Eva	3,61
Helena	5,57	Magdalena	3,41
Anastasia	3,89	Anna	3,21
Julianna	2,32	Theresia	2,61
Francisca	2,08	Apolonia	1,80

Promatrano po pojedinim župama u posljednjem desetljeću 18. stoljeća, može se primijetiti da su ona ženska imena koja su najčešće dodjeljivana u ukupnoj populaciji uglavnom najpopularnija i u pojedinim župama, uz rijetke iznimke i uz umjerene razlike u udjelu ili redoslijedu najpopularnijih imena. Tako je *Catharina* najpopularnije ime u župama Branjin Vrh, Čeminac, Luč, Popovac, Topolje i Zmajevac, *Anna* u župi Batina, *Maria* u župi Draž, a *Theresia*, koja u ukupnoj populaciji uopće ne ulazi u deset najčešćih ženskih imena, najpopularnije je ime u župi Darda (čini 18,55 % svih ženskih imena dodijeljenih djevojčicama u toj župi). Osim već spomenutog imena *Theresia*, među deset najučestalijih ženskih imena u pojedinim župama koja to nisu u ukupnoj populaciji našla su se i imena *Agatha*, *Apolonia*, *Dorothea*, *Gertrudis*, *Helena*, *Juliana* i *Rosalia*.

Tablica 4. Udio¹ najčešćih ženskih imena u katoličkim župama u južnoj Baranji 1791. – 1800. godine

Ime (ž)	Batina (%)	Branjin Vrh (%)	Čeminac (%)	Darda (%)	Draž (%)	Luč (%)	Popovac (%)	Topolje (%)	Zmajevac (%)
Agatha	0,32	0,23	0,70	0,00	2,25	1,03	0,48	4,33	0,00
Anastasia	0,97	2,80	0,00	0,00	6,46	1,77	0,00	2,47	0,63
Anna	19,09	7,71	5,40	5,65	8,11	9,28	3,60	11,25	11,60
Apolonia	0,00	0,23	1,17	0,00	0,30	0,88	3,84	0,12	0,00
Barbara	3,42	3,27	10,56	6,85	0,30	4,12	8,15	0,25	1,88
Catharina	13,59	18,46	15,02	15,73	11,26	11,78	12,23	13,72	13,79
Clara	1,94	1,17	3,99	0,81	6,46	5,30	1,20	4,94	3,76
Dorothea	0,00	0,23	0,94	1,21	0,00	0,00	3,12	0,00	0,63
Elisabetha	5,50	4,44	9,62	6,85	0,60	5,10	11,27	0,49	7,21

¹ Udio ženskih osobnih imena po pojedinim župama računat je u odnosu na sva ženska imena u pojedinoj župi, a ne u odnosu na ukupnu populaciju, kako bi se rangirala popularnost pojedinih imena posebno za svaku župu. Osobna imena uvrštena u ovu tablicu su ona koja se u nekoj od župa tijekom posljednjeg desetljeća 18. stoljeća pojavljuju kao jedno od deset najpopularnijih ženskih imena.

Ime (ž)	Batina (%)	Branjin Vrh (%)	Čeminac (%)	Darda (%)	Draž (%)	Luč (%)	Popovac (%)	Topolje (%)	Zmajevac (%)
Eva	11,33	8,41	5,40	8,87	8,86	5,30	3,60	11,12	13,48
Gertrudis	0,32	0,93	1,64	2,82	0,00	1,18	3,12	0,00	0,31
Helena	0,65	4,91	0,70	0,00	3,60	4,42	0,24	8,03	1,88
Juliana	4,53	2,80	0,70	0,40	3,30	2,80	3,36	4,33	3,45
Magdalena	2,59	8,18	3,52	3,63	11,56	7,95	4,32	10,26	4,39
Margaretha	4,85	4,91	10,80	3,63	0,00	7,22	11,03	0,25	6,58
Maria	11,65	9,58	0,23	2,02	12,16	6,77	0,24	10,75	5,02
Martha	2,27	5,84	0,70	0,40	11,11	5,15	0,48	6,80	1,25
Rosalia	4,85	0,70	0,70	2,02	0,90	0,92	0,72	1,73	0,95
Theresia	3,24	0,23	5,63	18,55	0,90	1,47	1,92	1,24	4,08

Zaključak

Analizom matičnih knjiga krštenih katoličkih župa u južnoj Baranji u 18. stoljeću (1715. – 1800.) utvrđen je fond osobnih imena koja su bila dodjeljivana novorođenoj djeci pri krštenju, utvrđena su najpopularnija ženska i muška imena, i u ukupnoj populaciji u cijelom promatranom razdoblju i po desetljetnim razdobljima i po pojedinim župama u posljednjem desetljeću 18. stoljeća. Imena su u matičnim knjigama krštenih u gotovo svim slučajevima zapisana svojim latinskim inačicama, a u pravilu je riječ o uobičajenim, raširenim kršćanskim imenima. Na pojavu imenske entropije ukazuje razmjerno ograničen fond osobnih imena, posebice ženskih, te činjenica da je više od polovice svih dječaka te oko dvije trećine svih djevojčica dobilo jedno od deset najpopularnijih imena. Analiza podataka za njemačku i hrvatsku populaciju pokazala je da se uglavnom isti fond osobnih imena, uz tek manja odstupanja i varijacije, pojavljuje kod obje narodnosne zajednice, a slično se može utvrditi i za analizu prema pojedinim župama i po desetljećima. Po pitanju dodjeljivanja dvaju ili više imena, općenito se može reći da je taj običaj bio češći u prvoj polovici 18. stoljeća, te među njemačkim stanovništvom, s tim da je više imena u hrvatskoj populaciji češće dodjeljivano dječacima, a u njemačkoj djevojčicama. Relativno nepromjenjiv imenski fond tijekom cijelog 18. stoljeća ukazuje na tradicionalno društvo koje se po pitanju odabira imena svojoj djeci držalo običaja i pravila koja su vladala generacijama.

Literatura

- BOŽIĆ BOGOVIĆ, DUBRAVKA 2009. *Katolička crkva u južnoj Baranji u 18. stoljeću – iz zapisa kanonskih vizitacija*. Beli Manastir: Ogranak Matice hrvatske u Belom Manastiru – Centar za kulturu Grada Belog Manastira.
- BOŽIĆ BOGOVIĆ, DUBRAVKA 2013. *Rođenje, brak i smrt – stanovništvo južne Baranje u 18. stoljeću*. Beli Manastir: Ogranak Matice hrvatske u Belom Manastiru – Centar za kulturu Grada Belog Manastira
- BOŽIĆ BOGOVIĆ, DUBRAVKA 2016. Južnobaranjsko društvo u matičnim knjigama 18. stoljeća, *Povijesni prilozi* 50: 99–138.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR 2009. *Uvod u hrvatsko imenoslovlje*. Zagreb: Golden marketing–Tehnička knjiga.

Arhivski izvori

- Državni arhiv u Osijeku (DAOs), *Zbirka matičnih knjiga* (HR-DAOS-500):
- Batina: RVM 1780 – 1815 29
- Branjin Vrh: R 1773 – 1832 154, VM 1773 – 1832 157
- Čeminac: R 1789 – 1813 193, V 1789 – 1832 199, M 1789 – 1832 203,

Darda: RVM 1715 – 1764 293, RV 1776 – 1832 294, R 1789 – 1821 366, V 1789 – 1840 372, M 1789 – 1834 373
Luč: R 1722 – 1769 620, R 1769 – 1799 621, R 1800 – 1832 622, VM 1723 – 1766 626, V 1773 – 1832 627, M 1773 – 1832 629
Petlovac: R 1756 – 1859 946
Popovac: R 1789 – 1831 992, V 1789 – 1840999, M 1789 – 1836 1000
Topolje: R 1784 – 1828 1219

Sažetak / Summary

Osobna imena u matičnim knjigama krštenih katoličkih župa u južnoj Baranji u 18. stoljeću

U radu se prikazuju rezultati analize antroponimijske građe sačuvane u matičnim knjigama katoličkih župa u južnoj Baranji u 18. stoljeću. Pregledno se upućuje na dosadašnje rezultate analize učestalosti dodjeljivanja pojedinih osobnih imena muškoj i ženskoj djeci, na najčešće dodjeljivana muška i ženska imena u ukupnoj populaciji te posebno za naselja nastanjena isključivo hrvatskim, odnosno isključivo njemačkim stanovništvom. Uspoređuju se podaci za pojedine katoličke župe u južnoj Baranji u posljednjem desetljeću 18. stoljeća te se istražuju promjene koje su se u imenskom fondu i učestalosti dodjeljivanja pojedinih osobnih imena dogodile tijekom vremena. Analiza upućuje na relativno ograničen imenski fond i izraženu imensku entropiju tijekom cijelog promatranog razdoblja, u ukupnoj populaciji kao i po pojedinim župama, odnosno i među hrvatskim i među njemačkim stanovništvom. Popularnost pojedinih muških i ženskih imena pokazuje razmjerno ograničene varijacije bilo promatrano po pojedinim župama, bilo promatrano u desetljetnim vremenskim intervalima.

Personal names in the Registers of Baptism of the catholic parishes in the 18th Century south Baranja

The paper shows the results of an analyses of anthroponymic resources kept in the registers of the Catholic parishes in the 18th century south Baranja. Clear references are made to the previous results of an analysis into the frequency of assigning individual personal names to male and female children, to the most frequently assigned male and female names in the total population, and, in particular, to the settlements inhabited exclusively by the Croatian or the German population. Data on individual Catholic parishes of south Baranja in the last decade of the 18th century are compared, and changes having occurred over the time in the name corpus and in the frequency of assigning individual personal names are explored. The analysis indicates a relatively limited name corpus and an expressed name entropy during the whole observed period, in the total population and per individual parishes, that is both in the Croatian and the German population. The

popularity of individual male and female names indicates relatively limited variations whether per individual parishes or in the decade-long time intervals.

Ključne riječi / Keywords

matične knjige krštenih, osobna imena, južna Baranja, 18. stoljeće, katolici, njemačko stanovništvo, hrvatsko stanovništvo

records of baptism, personal names, south Baranja, 18th century, Catholics, German population, Croatian population

NADA BULIĆ–IVANA POSEDI

GRAFIJA TOPONIMA UPISANIH U KNJIGU URBARA ŽUPE SVETOG NIKOLE U KOPRIVNICI U 17. STOLJEĆU

Uvod

Koprivnica je dobila ime po rijeci (*fluvius*) ili potoku (*rivulus*)¹ Koprivnica koji se spominje u izvorima od 1207. godine, tako da je Koprivnica već u 13. stoljeću bila značajno mjesto. Sam kastrum Koprivnica prvi se put spominje 1272. godine, a 1327. godine ban Mikec dobiva vlast nad Koprivnicom u kojoj postavlja svog kaštelana i u kojoj vrlo rado boravi, što potvrđuje i nekoliko isprava koje je u Koprivnici izdao. Prve povlastice Koprivnica dobiva 1338. godine da bi već 4. studenog 1356. godine dobila status slobodnog i kraljevskog grada.²

Crkva svetog Nikole u Koprivnici posvećena je 14. svibnja 1657. godine, no na tom mjestu nalazila se starija crkva posvećena Blaženoj Djevici Mariji. To je bila najstarija crkva u Podravini zidana opekom koja se spominje u dokumentima 1321. godine, a arheološka istraživanja dokazala su da je bila je podignuta i ranije jer se uz crkvu nalazilo groblje na kojem su pronađeni grobovi iz 12. stoljeća.³

Fond Župe svetog Nikole

U Državnom arhivu u Varaždinu u Arhivskom sabirnom centru Koprivnica čuva se fond Župe svetog Nikole⁴ čije je gradivo sačuvano za razdoblje prije posvećenja same Župe. To gradivo nije bilo predmet istraživanja istraživača stoga je vrijedan izvor informacija u istraživanju povijesti Župe, ali je i vrlo vrijedan izvor za istraživanje onomastike te

¹ U ispravi iz 1207. piše *fluvium Quopurnice* dok se u sljedećima iz 1209., 1217. ili 1316. navodi uglavnom kao *fluvius*, te rjeđe, kao na primjer 1217. *rivulus*.

² Podatke o povijesnom razvoju Koprivnice vidjeti kod Brozovića, Nade Klaić, Emilija Laszowskog, Rudolfa Hovata i drugih.

³ Deplijan izložbe Koprivnica – Sv. Nikola 2014./15. Zaštitna arheološka istraživanja. Rezultati istraživanja predstavljeni su javnosti na izložbi postavljenoj u crkvi svetog Nikole od 5. 12. 2015. do 5. 02. 2016. godine.

⁴ HR-DAVŽ-SCKC-904 Župa svetog Nikole. Arhivski fond je „cjelina zapisa, bez obzira na njihov oblik ili nosač, koju je organski stvorio i/ili primio i koristio neki pojedinac, obitelj ili pravna osoba u obavljanju svoje djelatnosti.“ (ISAD(G) 2001: 10)

jezika jer su spisi pisani novovjekovnim latinskim i kajkavskim hrvatskim jezikom. S obzirom na to da je riječ o rukopisnoj građi, ona je kao takva odraz stanja jezika, i latinskog i kajkavskog na tom području. Sam fond sastoji se od 15 knjiga i 5 kutija, a gradivo obuhvaća razdoblje od 1589. do 1936. godine. Gradivo se može svrstati u nekoliko serija, pa se tako sačuvani spisi razvrstavaju na spise koji se odnose na poslove vezane uz crkvu (*Acta altariistica*) koji su ujedno i najstariji spisi, zatim spise vezane uz očitovanja za pojedina zemljišta (*Fassiones terrarum*), oporuke župljana (*Acta testamentaria*), spise vezane uz davanja gornice (*Acta montanistica*), Knjige urbara, spise vezane uz financije crkve (*Acta oeconomica*), vjenčane listove (*Acta matrimonialia*) i korespondenciju župnika (*Prothocolla correspondentiarum*).

Istraživani korpus rukopisne građe

Za proučavanje toponima u ovom radu uzete su u obzir dvije knjige urbara i gorni listovi. U urbarima se općenito navodi „popis posjeda i daća“ (HERKOV 1956/II: 555); odnosno, urbari su „spisi u kojima su sadržane uredbe o službah i daćah, što ih imaju po zakonih i običajih podavati razne vrste podložnika“ (MAŽURANIĆ 1908–1922/II: 1508). Stoga se i u urbarima Župe svetog Nikole navode podavanja podložnika. Kako se većina podavanja u urbaru odnosila uglavnom na obvezu davanja u vinu i moštu, odnosno na davanja vezana uz držanje vinograda, tako su za analizu u ovome radu uzeti i Gorni listovi. Gornim se listovima određuje prema *ius montanum* podavanje koje „kmet daje naime „gornice“ određeni dio prihoda od vinograda u pravilu u moštu ili vinu. Obično se daje deveti ili deseti dio“ (HERKOV 1956/I: 458). Gorni su listovi uglavnom tipski, sadrže podatke o onome kome se daje, podatke o podaniku, podatke o zemljištu, odnosno locira se zemljište tako da se navode vlasnici susjednih zemljišta, zatim koliko je podanik dužan dati i na temelju čega. Dvije knjige urbara obuhvaćaju razdoblje od 1640. godine do 1815. godine, dok su gorni listovi gotovo u kontinuitetu sačuvani od 1778. do 1862. godine.

Urbari su pisani uglavnom latinskim jezikom, rukopis je karakterističan za razdoblje u kojem su nastali, te je uglavnom čitak. U samom tekstu ima dosta križanja jer se radi o knjigama u koje se bilježila izmjena stanja, tako da je ime podložnika prekriziženo i zamijenjeno drugim imenom. U samim knjigama ima urbarijalnih ugovora i drugih podataka koje su smatrali bitnim zabilježiti. Druga knjiga na početku ima prepisane dokumente na temelju kojih imaju pravo ubirati gornicu, dijelom popisane knjige u knjižnici, prepisan dio kanonske vizitacije, popisani su stanovnici po ulicama i drugo. U dvije knjige urbara upisana su davanja podložnika po nazivima vinograda, odnosno toponimima i to za tri razdoblja: prvo je oko 1640., drugo 1686./1687. i treće za 1737. godinu. Gorni listovi su pojedini čitavi pisani rukom, a dijelom su dopunjavani podatci u tiskane obrasce. Rukopis gornih listova također je uglavnom čitak; pisani su rukopisom karakterističnim za razdoblje u kojem su nastali. Knjige urbara su u dobrom fizičkom stanju,

vide se oštećenja korica. Unutar knjiga ima na nekoliko mjesta istrgnutih stranica ili izrezanih dijelova lista, no ne može se utvrditi je li to učinjeno u vrijeme pisanja urbara ili kasnije. Gornji listovi uglavnom su čitavi, na nekoliko listova vidljivo je oštećenje od vlage i presavijanja.

Sl. 1. i 2. Gornji listovi (HR-DAVŽ-SCKC-904)

Sl. 3. Stranica iz druge Knjige urbara (HR-DAVŽ-SCKC-904)

Toponimi

Toponimi, odnosno mikrotoponimi koji su istraživani u ovom radu nalaze se u Močilama. Močile su danas predgrađe Koprivnice, a u Močilama se nalazila kapela Blažene Djevice Marije najvjerojatnije već u srednjem vijeku. Prema Horvatu (1943: 42) prava i neprekinuta povijest tog područja počinje tek 1659. godine, a cijeli vinogradi već su tada pripadali koprivničkom župniku. U urbarima i gornim listovima koprivnički je župnik bilježio podavanja podložnika/montanista, a radi lakšeg snalaženja upisivao ih je prema mjestu vinograda, a ne prema imenu i prezimenu; stoga je vrlo lako pratiti nazive, odnosno grafiju svih mikrotoponima, kojih u prvoj godini pisanja urbara 1640. godine ima mnogo više, oko 60⁵, da bi se već pri sljedećem popisu broj toponima smanjio na oko 40 i tih 40-ak mikrotoponima koristi se u sljedećim popisima i gornim listovima. U popisima nakon 1640. godine nazivi su se mikrotoponima ujednačili, jer je u 1640. godini određeni toponim mogao imati i dva naziva⁶ ili pak

⁵ Točan broj toponima teško je odrediti jer veći broj toponima ima dva naziva koja su odijeljena s *aliter*, na primjer *Puticheu verb aliter Szubicheu verb*.

⁶ Na primjer *Panczerow* ili *Topliakow verb* (1,50a) ili duge *Ianusicze aliter Babin verb*.

neujednačeni naziv mikrotoponima tako da je teško utvrditi je li riječ o jednom ili dva mikrotoponima.⁷

Mikrotoponimi istraživnog korpusa mogu se podijeliti u dvije grupe: u prvoj su grupi mikrotoponimi nastali prema imenu i prezimenu osobe, u drugoj su grupi ostali, od kojih su neki dobili naziv po nadimku,⁸ ili se pak radi o nekom općenitom nazivu,⁹ dok se za neke mikrotoponime ne može utvrditi prema čemu su dobili naziv.¹⁰ Općenito se može reći da je većina mikrotoponima koji se nalaze u istraživnom korpusu dobila naziv prema imenu i prezimenu osobe.

Izvori grafije

Od samih početaka zapisivanja hrvatskih tekstova latinicom zapisivači su se nalazili pred velikim dvojabama, prvo slijedeći južne uzore (latinski i talijanski), a u sjevernim područjima gdje latinica ulazi u upotrebu u 16. stoljeću uzor je bila mađarska grafija (FARKAŠ 2016: 60). Stari kajkavski pisci pri bilježenju glasova koje latinski nije imao ugledali su se u rješenja mađarske grafije koja je koristio Pázmány Péter (ŠTEBIH 2015: 137), a vrlo je lako moguće da su se u Pázmányjeva rješenja ugledali i svećenici koji su pisali urbare jer su neku od njegovih knjiga imali u svojoj knjižnici.¹¹ Kako je grafija vrlo neujednačena, vrlo je teško odrediti tko su im bili uzori u pisanju, ali je za pretpostaviti da su to bile neke od osoba iz crkvenog kruga. Tako su među mogućim uzorima: Antun Vramec i djela *Kronika* (1578.) i *Postilla* (1586.), Nikola Krajačević Sartorius i njegovo djelo *Molitvene knysicze* (1640.), Juraj Habdelić i djelo *Dikcionar ili reči slovenske* (1670.) ili Ivan Belostenec i njegov *Gazophylacium seu latino-illyricorum onomatum aerarium* (1740.).

Da je bilo raznih načina pisanja tekstova u hrvatskom jeziku vidljivo je još u djelu Tomislava Maretića (1889.); on nije pri tome prikazao grafiju tiskanih rječnika (na primjer Belostenca i Habdelića) ni nekih značajnih pisaca (na primjer Gundulića, Brezovačkog), ali ni grafiju ijedne dopreporodne gramatike (na primjer Kašića, Relkovića i drugih) (FARKAŠ

⁷ *Obversia Draksinszkog verb* (I, 17a), *Draxinskog obversia Ozfanka verb* (I, 19a) *Draxin ozfanka madi draxin* (I, 7c). Nadalje ćemo prvu Knjigu urbara navoditi rimskim brojem I, brojem stranice i slovom, a drugu Knjigu, tj. mikrotoponime iz 1737. godine rimskim brojem II i brojem stranice. Prva knjiga bila je numerirana uglavnom u vrijeme pisanja; kako se s novim pisanjem urbarijalnih davanja opet počinje sa stranicom broj 1, netko je u kasnijem razdoblju olovkom dodao slovo „a“ za mikrotoponime iz 1640. godine, odnosno „b“ za mikrotoponime iz 1686./1687. godine, uz redni broj stranice, a naknadno je dodijelio i „c“ jer se na kraju nalazi kazalo za prvi urbarijalni upis, odnosno za upise iz 1640. godine. Mikrotoponim kraj kojega nije navedena oznaka javlja se na više mjesta i tijekom čitavog ili uglavnom čitavog razdoblja urbara i gornih listova.

⁸ *Fnniastoga Mattea verb* (I, 17a; I, 7c; I, 29b).

⁹ *Neznan verb* (I, 89a; I, 9c), *Novi topolor verb*.

¹⁰ *Betesne szekire verb*, *Draxin*.

¹¹ U drugoj Knjizi urbara nalazi se i nedovršeni popis knjiga koje posjeduju; u popisu stoji upis „Petri Pazmany Liber Hungarcus“ (II, 228).

2016: 60). No kod njega vidimo da je zapravo vrlo teško odrediti tko bi bili mogući uzori. Iako se zna da je kajkavski preuzeo grafiju od mađarskog, očito je da je već u početku bilo odstupanja, a ni naši jezikoslovci ne slažu se u potpunosti oko pitanja je li se i u kojoj mjeri mijenjala kajkavska grafija u skladu s promjenama u mađarskoj grafiji (LONČARIĆ 2011: 186).

Grafija mikrotoponima knjiga urbara i gronih listova

U ovom radu nisu obrađivani mikrotoponimi čiji grafemi odgovaraju grafemima današnje latinice, već se obratila pozornost na bilježenje palatala koje latinski nije imao, te slova *c* i *s* koji su se različito bilježili u talijanskom i mađarskom jeziku.

Mikrotoponimi koje smo istraživali redovito slogotvorno *r* bilježe kao *er* u riječi *verb*,¹² *Hergarov verb* (I, 42a), *Gerlicze verb*, te se u jednom primjeru javlja *berdo* u mikrotoponimu *Popovszko berdo* (II, 83), *kerb* u *Kolar Sztanko kerb* (I, 48a). Takvo bilježenje slogotvornog *r* bilo je uobičajeno kod ostalih kajkavskih pisaca, izuzev na nekoliko mjesta kod Vramca koji ga bilježi s *ar*. Takav način pisanja možda je proizašao iz književnosti jezika koji nemaju silabem *r* (latinske, talijanske, njemačke i drugih) (ŠTEBIH 2005: 349; ŠOJAT 2009: 14).

U nekoliko mikrotoponima riječ *verb* napisana je s *w* 1640., a razlog je takvog bilježenja slova *v* potpuno nejasan, jer se ne bilježi dosljedno, na primjer *Kengelov verb* (I, 2a), *Kopazichev verb* (I, 7a) ili *Laczkowichev verb* (I, 36a). Takvo bilježenje konsonanta nije uobičajeno, naročito ne takvo bilježenje na kraju riječi. Takvo se *w* može bilježiti na početku riječi, jer bi se moralo čitati kao dva *u* odnosno *vu*, a „u velikom broju kajkavskih govora *v* je upravo poluvokalno *u* i zbog labilnosti izgovorene realizacije veoma se često gubi, osobito u interovokalnom položaju“ (ŠOJAT 2009: 96–97). Osim takvog bilježenja slova *v*, vrlo se često tijekom čitavog razdoblja pisanja urbara i gornih listova *v* bilježi kao *u*; takva je zamjena bila uobičajena i u kajkavskoj književnosti do polovice 18. stoljeća, a posljedica je paralelnih načina bilježenja srednjovjekovne latinice (ŠOJAT 2009: 96–97), stoga ne čude inačice bilježenja u rukopisnoj građi koja nije standardizirana.

Fonem *s* bilježi se u većini slučajeva sa *sz* na primjer *Szeverov verb*, *Szubichev verb*, *Popovszko berdo*, *Betesne szekire verb*, *Hrasztichev verb*, *Pakaszinov verb*, ali i sa *z* *Pozanichev verb* (I, 79a; I, 8c), *Kolar Ztankova mekoto* (I, 61a; I, 8c). Najveća nedosljednost u bilježenju fonema *s* je u 1809. i 1810. godini kada se u mikrotoponimu *Pakaszinov verb* fonem *s* bilježi sa *sh* i *s*, a u 1833. godini sa *z*. Fonem *s* bilježi se sa *z* u mikrotoponimu *Funiaztoz Matthea verb* (I, 17a; I, 7c; I, 29b). Kod jednog se toponima *s* bilježi kao *ss* u *Pakassin verb*

¹² Kod riječi koje se na više mjesta pišu istom grafijom nećemo navoditi stranicu ili godinu odakle je preuzet toponim. S druge strane, navodit ćemo ih za mikrotoponime koji se pojavljuju na jednom mjestu ili su bitni za smještaj grafije u vremenski okvir. Kod mikrotoponima iz gornih listova navodit ćemo godinu kad je naveden mikrotoponim, jer gorni listovi nisu numerirani.

(I, 8c; I, 4b). Takvi načini bilježenja fonema *s* uobičajeni su kod svih kajkavskih pisaca i jezikoslovaca, osim kad ga bilježe sa *sh* i *ss* kako se uobičajeno bilježi fonem *š*.

Fonem *š* bilježi se najčešće sa *s*, kao što se vidi u primjerima *Bolthischev verb*, *Stefanichev verb*, *Spanov verb*, *Kaczeusev verb* (I, 45a), ali i sa *ss* na primjer *Kacensev verb* (I, 8c), *Duge Janussicze verb* (I, 21a), *Peter Borissicha breg* (I, 42a). U mikrotoponimu *Zvirische* fonem *š* se bilježi sa *sch*.

Foneme *č* i *ć* bilježi se jednako s *ch*, na primjer *Kotarichev verb*, *Aitichev verb*, *Peter Kovachev verb*, osim u dva primjera kad *č*, odnosno *ć* bilježi s *cz* kako se uobičajeno bilježi fonem *c* u mikrotoponimima *Blas Kovaczev breg* (I, 57a) i *Krisiczev verb* (I, 32a; I, 8c).

Fonem *c* redovito se bilježi s *cz*, na primjer *Panczerov verb*, *Gerlicze verb*, *Kaczensev verb*. Samo 1686./1687. godine u mikrotoponimu *Rukaviche verb* (I, 3b) *c* se bilježi s *ch* i to najvjerojatnije zato jer je prvotno toponim bio *Rukavicze verb* (I, 65a) 1640. godine, a 1737. *Rukavichin verb* (II, 58).

Fonem *ž* nalazimo u tri mikrotoponima i bilježi se sa *s*: *Haisichev verb* (I, 20b), *Krisichev verb* i *Betesne szekire verb* koji na jednom mjestu piše *Betezne sekire verb* (I, 22b).

Fonem, odnosno palatalni afrikat *đ* nalazimo u jednom mikrotoponimu i u tom mikrotoponimu bilježi ga se različito i to u početku s *g* u *Kengelov verb* (I, 2a; I, 3b, I, 8c), a od 1737. godine s *gy* u *Kengyelov verb*. Ta se promjena dogodila u skladu s promjenom broja fonema u mađarskom jeziku, budući da je u razdoblju od 1526. do 1772. inventar suglasnika popunjen novim fonemima kad je fonem *džs* postao alofon *gy* (KATALINIĆ 2013: 68–69). Dakle, vidimo da se u skladu s promjenama grafije u mađarskom mijenjala i grafija mikrotoponima.

Fonem *lj*, odnosno *lj* nalazimo u tri mikrotoponima i bilježi ih se s *l*, *li* i *lj*. Stoga isti mikrotoponim dolazi u dvije varijante: u početku *Nedelianchev verb* (do 1780.), a kasnije *Nedelanchev verb*; drugi primjer *Topliakov verb*, odnosno *Topljakov verb* navodi se do 1737. godine dok ga kasnije ne nalazimo; jednom se spominje mikrotoponim *Mihali Turkovichev verb* (I, 63a). U skladu s promjenama u mađarskom jeziku kad u razdoblju od 1772. do 1920. počinje prelazak *ly* u *j*, da bi se danas *ly* sačuvalo samo u pisanoj formi pa se stoga danas glas *j* bilježi s dva grafema *ly* i *j* (KATALINIĆ 2013: 68–69), u pisanju mikrotoponima u istraživanim rukopisima pisar ga je, najvjerojatnije upoznat s tim razvojem slova *ly*, u razdoblju nakon 1780. bilježio s *l*, a ne s *li* koje mu je najvjerojatnije bilo jednako *ly*.

Fonem *nj*, odnosno *nj* nalazimo u dva toponima: u jednom se bilježi s *ni* u *Funiaztoza Marthea verb*, i u drugom u kojim se bilježi s *nj* u *Zvinjche verb* (I, 11b). Kod bilježenja konsonantskih skupina *lj* i *nj* „u velikoj većini tekstova iz svih razdoblja kajkavske književnosti, gotovo bez izuzetaka, nema grafijske razlike u bilježenju *l* i *lj*, odnosno *n* i *nj*“ (ŠOJAT 2009: 97–98).

Najneobičnija je grafija za riječ *draxin* za koju ne možemo pretpostaviti što je značila, no očigledno se radi o slovu x, a bilježi se *draxin*, na više mjesta *draksin*, ali i *Dragssin* (1809.), *Drakssin*, *Dragsbin*, i *Drainzkeg* (I, 12a).

Zaključak

Mikrotoponimi koje nalazimo u urbarima i gornim listovima istraživanog korpusa daju nam s jedne strane odraz stanja govornog jezika Koprivnice i okolice, ali također svjedoče i upliv grafije kajkavskih pisaca i jezikoslovaca u pisanje toponima. Gotovo za sve toponime možemo reći da ima nedosljednosti u njihovu pisanju – u nekim slučajevima možemo pretpostaviti da je to vjerojatno posljedica nemara, a u nekim slučajevima posljedica razvoja mađarske grafije koji prati razvoj grafije u kajkavskih pisaca i jezikoslovaca. Kad usporedimo istraživani korpus sa zapisnicima Poglavarstava Koprivnice¹³ iz 17. stoljeća koji su pisani također kajkavskim jezikom, možemo reći da je u zapisnicima dosljednije korištena tipična kajkavska grafija, no kako tamo gotovo nema mikrotoponima i toponima ne možemo kvalitetno usporediti ta dva korpusa. Ono što svakako možemo ustvrditi jest da je grafija mikrotoponima u gornim listovima koji su pisani nakon 1778. godine ujednačenija i da stara kajkavska grafija koju Ljudevit Gaj zove „mađarski krivopis“ (KrtNav. 1779: 59) nije uvelike utjecala na pisanje mikrotoponima, koliko to možemo ustvrditi iz manjeg broja gornih listova nastalih nakon Gajeve reforme. Stoga bismo mogli ustvrditi da se određena grafija mikrotoponima ustalila i da je takva ostala i nakon reforme.

Posebno svakako moramo naglasiti da se grafija toponima pisanih u kasnijem razdoblju promijenila u odnosu na grafiju mikrotoponima koji su pisani 1640. godine. Isto tako možemo reći da se grafija mijenjala najvjerojatnije s promjenom pisara, ali i njegovih uzora pri pisanju urbara i gornih listova. Isto tako sa sigurnošću možemo tvrditi da se bez obzira na neujednačenost u pisanju promjena grafije vidi najbolje, budući da se i povećao broj djela na kajkavskom, pri bilježenju grafema *w* koje se više ne koristi nakon 1640. godine, te da se grafija mikrotoponima mijenja u skladu s promjenama u mađarskoj grafiji.

¹³ Do sada su izašle dvije edicije u kojima su objavljene po dvije knjige zapisnika Poglavarstva. Jedna je edicija Merdijana, druga Državnog arhiva u Varaždinu.

Literatura

- BROZOVIĆ, LEANDAR 1978. *Građa za povijest Koprivnice*. Čakovec: TIZ „Zrinski“.
- FARKAŠ, LORETANA–ĆURAK, SILVIJA 2016. Mađarsko-hrvatska grafijska prožimanja u prošlosti. *Opera Slavica Budapestinensia* 1: 95–111.
- HERKOV, ZLATKO 1956. *Građa za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske* I–II. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- HORVAT, RUDOLF 1943. *Poviest Slobodnog i kraljevskog grada Koprivnice*. Koprivnica pretisak: Štamparija „Strah“ Koprivnica.
- KATALINIĆ, KRISTINA 2013. *Hungarizmi u hrvatskom književnom jeziku od kraja 16. do polovice 18. stoljeća*. Budimpešt: Doktorska disertacija <http://doktori.btk.elte.hu/lingv/katalinickristina/diss.pdf> (11. 6. 2018.).
- KLAIĆ, NADA 1987. *Koprivnica u srednjem vijeku*. Koprivnica: OUR Koprivnička tiskara.
- KrtNav. 1779 = (2003) *Kratki navuk za pravopisanye horvatzko za pôtrebitožt narodnih skol*. Ofen: pretisak Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje (pretisak priredile Nada Vajs i Vesna Zečević.)
- LASZOVSKI, EMILIJ 1900. Podatci o Koprivnici u srednjem vijeku. *Vjestnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arhiva* II: 1–11.
- LONČARIĆ, MIJO 2011. Kukuljevićev književni jezik kajkavski. U: *Zbornik o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom*. Zagreb: Hrvatski književni povjesničari.183–191.
- MARETIĆ, TOMO 1889. *Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima*. Zagreb: Knjižarnica Jugoslavenske akademine lav. Hartmana.
- MAŽURANIĆ, VLADIMIR 1908–1922. *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik* I-II. Zagreb: Knjižara Jugoslavenske akademine lav. Hartmana.
- ŠOJAT, ANTUN 2009. *Kratki navuk jezičnice horvatske, Jezik stare kajkavske književnosti*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- ŠTEBIH, BARBARA 2015. *Povijest hrvatskoga jezika: 19 stoljeće* knj. 4. Zagreb: Društvo za promicanje hrvatske kulture i znanosti Croatica: 113–157.
- ŠTEBIH, BARBARA 2005. Kajkavska gramatika Ivana Vitkovića. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 31: 329–353.

Izvori

- Deplijan izložbe Koprivnica – Sv. Nikola 2014./15. zaštitna arheološka istraživanja. Izložene je bila izložena u crkvi svetog Nikole od 5. 12. 2015. do 5. 2. 2016.
- HR-DAVŽ-SCKC-904 Župa svetog Nikole.

ISAD (G), *Opća međunarodna norma za opis arhivskog gradiva*. 2001. Zagreb: Međunarodno arhivsko vijeće.

[http://arhinet.arhiv.hr/Download/PDF/ISAD_\(G\)_2_Izd_Hrv.pdf](http://arhinet.arhiv.hr/Download/PDF/ISAD_(G)_2_Izd_Hrv.pdf) (10. 6. 2018.).

2010: *Zapisnici poglavarstva Slobodnog i kraljevskog grada Koprivnice*, sv. 1: 1698. – 1702, Varaždin: Državni arhiv u Varaždinu.

2011: *Zapisnici poglavarstva Slobodnog i kraljevskog grada Koprivnice* sv. 2: 1698. – 1702. Varaždin: Državni arhiv u Varaždinu.

2006: *Zapisnici poglavarstva grada Koprivnice 1639–1700*. sv. 1. Samobor: Merdijani.

2008: *Zapisnici poglavarstva grada Koprivnice 1639–1700*. sv. 2. Samobor: Merdijani.

Sažetak / Summary

Grafija toponima upisanih u Knjigu urbara Župe svetog Nikole u Koprivnici u 17. stoljeću

Kajkavskim se hrvatskim jezikom u Koprivnici u 17. stoljeću piše dio službenih tekstova Poglavarstva slobodnog i kraljevskog grada Koprivnice kao što su na primjer zapisnici sjednica Poglavarstva, iako je službeni jezik do 1847. godine bio latinski, pa stoga i ne iznenađuje da je u spisima Župe svetog Nikole, čiji je dio predmet istraživanja u ovome radu, također korišten hrvatski kajkavski jezik. U ovom se radu obrađuje grafija toponima, odnosno mikrotoponima koji su zabilježeni u Knjigama urbara i gornim listovima iz fonda Župe svetog Nikole u Koprivnici nastalim od polovice 17. do polovice 19. stoljeća. Kako je govorni jezik bio kajkavski tako su i mikrotoponimi kajkavski, dok se njihova grafija pokazuje dijelom kao mađarska, a dijelom njemačka. Budući da je istraživani korpus rukopisna građa, uz posvjedočene nedosljednosti u pisanju mikrotoponima, jasno se mogu pratiti i promjene grafije tijekom dvaju stoljeća.

The Orthography of Toponyms Written in the *Libri Urbarii* of the Parish of St. Nicholas in Koprivnica in the 17th cent.

A portion of the official texts of the City Hall of the Free Royal City of Koprivnica, including meeting transcripts, were written in Croatian or its Kajkavian variant, even though the official language was Latin until 1847; for this reason, it is not surprising that in the writings of the parish of St. Nicholas Croatian or Kajkavian is used. In this paper the authors deal with the orthography of toponyms or microtoponyms recorded in the *Libri Urbarii* as well as in documents concerning tributes paid to the church from the fruits of the vineyard as recorded in the fonds of the parish of St. Nicholas in Koprivnica and written from the mid-seventeenth century to the mid-nineteenth century. As the spoken language was Kajkavian, so were

the microtoponyms Kajkavian, while the orthography of the microtoponyms is partially Hungarian, partially German. As they are manuscripts, not printed text, inconsistencies in the writing can be noticed, by means of which changes in orthography through two centuries may be followed.

Ključne riječi / Keywords

mikrotoponimi, grafija, kajkavski, Koprivnica, urbani, gornji listovi, Župa svetog Nikole

microtoponyms, orthography, kajkavian, Koprivnica, *urbarium*, tributes to the church in wine and must, the parish of St. Nicholas

DENIS NJARI

MAĐARSKA PREZIMENA U ISTOČNOJ SLAVONIJI U KASNOM SREDNJEM I RANOM NOVOM VIJEKU

Uvod

U radu će se analizirati prezimenski korpus više srednjovjekovnih naselja na području istočne Slavonije, poglavito na području oko grada Osijeka. Članak se fokusira na promjene i varijacije prvenstveno mađarskih prezimena na kontaktnom području s drugim jezicima. Proučava se interferencija jezičnih i izvanjezičnih čimbenika, od potonjih poglavito povijesnih/političko-društvenih promjena koje su imale značajan utjecaj na tradiciju imenovanja u navedenom području. Naime, u doba sastavljanja prvoga popisa, sredinom 15. stoljeća, analizirano područje nalazilo se u sastavu srednjovjekovne Kraljevine Ugarske, dok je u drugoj polovici 16. stoljeća isto područje bilo pod vlašću Osmanskoga Carstva. Iz historiografske je literature već poznato da je navedeno područje u promatranom razdoblju bilo vrlo turbulentno, tijekom kojega su se događale brojne političke, vojne i društvene promjene, a koje su sasvim sigurno uvjetovale i značajne promjene u strukturi lokalnoga stanovništva.

Izvori

Porezni popis grada i vlastelinstva Osijek i njegove okolice 1469. godine prvi je i najraniji popis u kojemu se može pronaći gotovo tisuću prezimena (960) kasnosrednjovjekovnoga stanovništva Osijeka i njegove okolice. Taj je popis u Mađarskoj objavljen (u potpunosti transkribiran) već 1961. godine (TÖRÖK 1961: 238–242; 360–363), a u Hrvatskoj tek 1980. godine (MAŽURAN 1980: 125–166). Izvornik se čuva u Državnom arhivu u Budimpešti (MNL DL: 32365), a njegova preslika nalazi se objavljena i na internetu u digitalnom obliku.¹ Za ovu su analizu korištene obje transkripcije (mađarska i hrvatska) i uspoređene s izvornikom u digitalnom obliku. Pri transkripciji donesenoj u mađarskoj objavi, pomoć su autoru članka pružili i arhivisti,² te se s njihovim određenim pravopisnim

¹ <https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/192809/?list=eyJxdWVyeSI6IClzMjM2NSJ9>

² Bálint Ila i Ferenc Maksay.

napomenama teško ne složiti. Mađarska je transkripcija inače dosta preciznija nego hrvatska³ i na svakome mjestu gdje se osjećala nesigurnost glede čitanja, to je jasno i navedeno, kao i sve kratice u izvorniku s njihovim pretpostavljenim nadopunama. Svakako treba imati na umu da se u izvoru radi o najstarijem razdoblju pisane povijesti mađarskoga jezika, kada njegov pravopis još nije bio normiran. Sljedom navedenoga, različiti mađarski otvornici koji u suvremenom mađarskom jeziku nerijetko imaju i razlikovnu ulogu (primjerice *a* i *o*), u ovom popisu praktički se bilježe bez ikakvoga pravila (suvr. *sʒabados* = *ʒabados/ʒabadas*, suvr. *fodor* = *fodor/fadar* i sl.). Nadalje, mađarski otvornici *ő*, *ű* i *ü*, koji također imaju razlikovnu ulogu u suvremenom jeziku, u ovom se popisu u pravilu bilježe grafemima *u* ili *w*. Kao i u većini ostalih srednjovjekovnih mađarskih tekstova, fonem *gy* u pravilu je bilježen grafemom *gh*.

Porezni popis iz 1579. godine na hrvatski je jezik transkribirala Fazileta Hafizović (HAFIZOVIĆ 2001), a navedena je transkripcija s arapskoga pisma i osmanskog turskog jezika prvenstveno rađena prema hrvatskoj fonetici i pravopisu, tako da su na prvi pogled očigledno izvorno mađarska osobna imena i prezimena zabilježena u tome popisu teško prepoznatljiva (primjerice *Janoš*, *Matijaš*, *Nađ* i slično), no mađarska etimologija većine tako kategoriziranih prezimena ipak se čini nedvojbenom. Za analizu širega vremenskoga konteksta, mogli bi se koristiti i austrijski popisi od 1699., 1702., 1709. – 1712. godine i 1736. godine. Osim toga, od 18. stoljeća podatci o prezimenima mogu se pratiti i iz vjerskih matičnih knjiga rođenih, vjenčanih i preminulih. Ipak, tako širok kronološki okvir ipak prelazi okvire ovoga rada koji se ograničava na prijelom kasnosrednjovjekovnoga i ranonovovjekovnoga razdoblja.

³ Najočitiije pogreške u transkribiranju koje ukazuju na elementarno nepoznavanje ne samo srednjovjekovnoga, nego i suvremenoga mađarskog jezika, pa čak i opće paleografije. Hrvatska transkripcija primjerice čita *Andreas Ems* umjesto *Benedictus Erus*, *Valentinus Marsani* umjesto *Valentinus Harsanj*, *Valentius Zelenus* umjesto *Valentinus Zekeres* i prezimena *Keueres* umjesto *Kenere* i to sve već na prvoj stranici popisa (!). Od sljedećih previda, još uvijek kod prvoga popisanog naselja (!), prezimena *Twlfja*, *Maioir*, *Chardas* i *Orbaz* (63., 66., 67., 70.), uopće nisu transkribirana, a primjerice prezimena *Petj*, *Henczj* i *Jacobi* transkribirana su kao *Toth*, *Henczi* i *Jantal* (74., 75., 76.). Samo za ilustraciju, može se navesti i primjere iščitavanja prvog popisanog imena trećeg naselja (*Karanch*), gdje je umjesto *Mezaras* transkribirano *Mihaly* ili (11.) gdje je umjesto *Idegen* (hrv. 'stranac') „iščitano” *Idegy* (!) te odmah sljedeći (12.) gdje je umjesto *Biro* (hrv. 'sudac') iščitano *Diro* (!). Svakako hvaljevrijedan trud pokušaja donošenja izvanredno važnoga povijesnoga izvora za povijest istočne Slavonije i južne Baranje u srednjem vijeku tako je zasjenjen činjenicom da je očito rađen bez osnovnoga preduvjeta minimalnoga poznavanja mađarskoga jezika, barem u toj mjeri koja bi omogućila daljnje znanstvene analize. Štoviše, u gotovo četrdeset godina otkako je taj izvor objavljen, nitko se u hrvatskoj historiografiji nije vratio u sam izvor, očigledno ne sumnjajući u vjerodostojnost transkripcije iz 1980. godine (MNL, DL, 32365; MAŽURAN 1980: 125–166.; TÖRÖK 1961: 238–242; 360–363).

(Proto)demografija

Već i sam naslov mađarske transkripcije ukazuje na zaključke koje autor transkripcije popisa i popratnog članka donosi („Petsto godina stara vijest o Mađarima u Slavoniji“), a o hipotezi zastupljenosti Mađara u stanovništvu istočne Slavonije u srednjem vijeku slikovito svjedoči već i prva rečenica toga rada u kojoj se navodi da su „Mađari u Slavoniji prije turskoga osvajanja bili brojni i u procvatu“ (TÖRÖK 1961: 236). KÁROLY KOCSIS i ANDRÁS BOGNÁR, pozivajući se i na procjene Andrása Kubinyija, procjenjuju da je na kontinentalnom (panonskom) dijelu današnje Hrvatske 1495. godine živjelo oko 464 000 stanovnika. Od toga procjenjuju da je oko 80 % bilo slavenskoga (tj. hrvatskoga) stanovništva, a oko 18 % mađarskoga. Prema tome, poglavito na području današnje (novovjekovne) Slavonije, u drugoj polovici 15. stoljeća živjelo je oko 84 000 Mađara (u taj je broj uračunato i područje današnje hrvatske Baranje u kojemu je u srednjem vijeku vjerojatno živjelo vrlo malo nemađarskoga stanovništva)(KOCSIS–BOGNÁR 2002). Broj i udio Mađara u današnjoj Slavoniji i Srijemu, svakako je rastao prema istoku, odnosno prema Podunavlju, gdje je moguće činio čak i većinu stanovništva. Odnosi se to prvenstveno na osječko, vukovarsko i iločko područje s okolicom, u kojemu među ostalim u srednjem vijeku prevladava i mađarska toponimija.

Pokušavajući procijeniti ukupan broj stanovnika na temelju poreznih popisa krajem srednjega vijeka, mađarski su se povjesničari koristili različitim metodama koje se u pravilu temelje na primjeni različitih množitelja, koji se množe s poznatim brojem poreznih obveznika i oslobođenih od poreza. Najčešće primjenjivanu vrijednost množitelja za ruralna naselja (sela i trgovišta) dao je István Szabó – 5 ukućana po jednom poreznom obvezniku. S druge strane, u novije vrijeme češće primjenjivani množitelj, posebice za ruralna naselja, jest onaj Andrása Kubinyija, koji iznosi 6,2 (KUBINYI 2001: 108). Za urbanija je naselja možda primjenjiviji množitelj koji je iznio Krivošić na primjeru Gradeca – 3,9, odnosno Heersov (4,77 za porezne obveznike i 3,18 za oslobođene od poreza). U tom smislu, kriterij nižega množitelja primjenjuje se na Ezeekh, Hagmas, Karanch, Drazaad, Baronywar, Tehnye i Chapa, dok se na sva ostala naselja primjenjuje Kubinyijev množitelj. Temeljeći procjene na ovom popisu (218 poreznih obveznika; 35 obveznika oslobođenih plaćanja poreza), koristeći se metodama Istvána Szabe, Krivošića i Heersa, Jelaš zaključuje da je broj stanovnika u Osijeku tada mogao iznositi između 800 i 1000 (JELAŠ 2011: 121). Neki mađarski izvori procjenjuju da je od toga 68 % mađarskih prezimena (145), 20 % nesigurno i 10 % slavenskih.⁴

⁴ <http://lexikon.katolikus.hu/V/Valk%C3%B3%20v%C3%A1rmege.html>

TABLICA 1: Nazivi naselja, broj poreznih obveznika i procjena broja stanovnika Korodanskoga vlastelinstva 1469. godine

Naselje	Obveznika 1469.	Stanovnika (procjena)	Naselje	Obveznika 1469.	Stanovnika (procjena)
Ezeekh	215	995	Waydafalwa	4	25
Hagmas	168	776	Bekefalwa	3	19
Karanch	139	642	Kisfalwd	3	19
Drazaad	92	425	Kys Papfalwa	3	19
Baronywar	85	392	Pachana	3	19
Tehyne	37	171	Pomochya	7	43
Chapa	31	143	Zelfalwa	7	43
Kerezthws	27	167	Yakabfalwa	6	37
Orozi Wayvodatus	17	105	Babafalwa	5	31
Gergfalwa Korog	14	87	Dopza	5	31
Azonfalwa	13	81	Kiskorogh	4	25
Kelges Korogh	12	74	Waydafalwa	4	25
Kaporna	11	68	Bekefalwa	3	19
Felswpetrus	9	56	Kisfalwd	3	19
Chazar Korogh	8	50	Kys Papfalwa	3	19
Miclosfalwa	8	50	Pachana	3	19
Alsopetrus	7	43	Sipkacz	3	19
Mosson	7	43	Iwanfalwa Korogh	2	12
Pomochya	7	43	Nagh Papfalwa	2	12
Zelfalwa	7	43	Palina	2	12
Yakabfalwa	6	37	Horwatka	1	6
Babafalwa	5	31	Markusfalwa	1	6
Dopza	5	31			
Kiskorogh	4	25	Ukupno	961	4746

Na popisu iz 1469. godine nalazi se ukupno 961 prezime, a prema ranije navedenoj metodologiji ukupan broj stanovnika na popisanoj području mogao je iznositi vjerojatno do 5000. Zabilježena prezimena mogu se podijeliti u nekoliko skupina prema motivacijsko-semantičkoj klasifikaciji (FARKAS 2009; HAJDÚ 2003; VÖRÖS 2017):

- a) Prezimena nastala od osobnih imena
- b) Prezimena nastala od nadimaka
- c) Prezimena nastala od etnonima i etnika
- d) Prezimena nastala od naziva zanimanja

Broj udovica: 75 ili 7,80 %. U 121 slučaju izričito je navedeno 'zabados' ili slobodan, odnosno u 12,59 % slučajeva.

TABLICA 2: Broj zabilježenih prezimena u izvornoj građi

Izvor	Broj prezimena
Popis 1469. godine	961
Imena u popisu 1579. godine	644
Prezimena u popisu 1579. godine	644

TABLICA 3: Najučestalija prezimena u popisu 1469. godine

R. br.	Prezime	Nositelja	Današnji pravopisni oblik
1.	Toth	45	Toth
2.	Warga, Waga	41	Varga
3.	Zabo	35	Szabó
4.	Nagh	19	Nagy
5.	Biro	15	Biró
6.	Faber	14	Faber
7.	Horwath	12	Horváth
8.	Wayda	11	Vajda
9.	Balogh	10	Balogh
10.	Monar	10	Molnár

TABLICA 4: Najučestalija „imena“ u popisu 1579.

R. br.	Ime	Nositelja	Današnji pravopisni oblik
1.	Varga	24	Varga
2.	Tot	23	Toth
3.	Sabo	12	Szabó
4.	Tomaš	12	Tamás
5.	Nađ	11	Nagy
6.	Vuk	11	Vuk
7.	Ivaniš	9	Ivánis
8.	Janoš	8	János
9.	Matijaš	8	Mátyás
10.	Mihal	8	Mihály
11.	Ištvan	7	István
12.	Kovač	7	Kovács

TABLICA 5: Najučestalija „prezimana“ ili imena oca u popisu 1579.

R. br.	Prezime	Nositelja	Današnji pravopisni oblik
1.	Ištvan	30	István
2.	Janoš	24	János
3.	Balaž	23	Balázs
4.	Mihal	21	Mihály
5.	Tomaš	21	Tamás
6.	Petor	20	Péter
7.	Andraš	16	András
8.	Pal	16	Pál
9.	Đerđ	15	György
10.	Marton	13	Márton
11.	Matija	12	Mati
12.	Matijaš	12	Mátyás
13.	Mikloš	10	Miklós
14.	Gal	9	Gál

Područje

Popis iz 1469. godine obuhvaća 35 naselja: Baronywar, Kereszthws (na području mađarske Baranje), Karanch, Chapa, Iwanfalwa, Pomochya, Mosson, Dopsza, Iwanfalwa, Kaporna, Horwatka, Waydafalwa, Kys Papfalwa, Nagy Papfalwa, Kiskorogh, Babafalwa, Kelges Korogh, Orozi, Jakabfalwa, Bekefalwa, Chazar Korogh, Zelfalwa, Kisfalwd, Zelfalwa, Markusfalwa, Pachana, Gergfalwa Korogh, Miclosfalwa, Tehyne, Azonfalwa, Ezeek, Alsopetrus, Felsw Petrus, Hagmas, Drazaad. Od navedenih naselja i danas ih je naseljeno 18 (Branjin Vrh, Karanac, Čepin, Ivanovac, Pomoćin, Dopsin, Livana, Koprivna, Šodolovci, Kolodvar, Korod, Čepinski Martinci, Tenja, Osijek, Retfala, Petrijevc i Aljmaš), a još dodatna dva sačuvani su kao toponimi (Balyafalva kod Laslova i Oroszi).

Od navedenih 35 naselja, 1579. godine naseljenih je još uvijek bilo 22 naselja, 8 naselja se još uvijek navode kao toponimi, odnosno pustoseline čiju je zemlju obrađivalo stanovništvo okolnih naselja, dok se 5 naselja popisanih 1469. godine više uopće ne navodi. Od navedena „preživjela“ 22 naselja, njih 17 još su uvijek nastanjivali Mađari, u po dva naselja stanovništvo su činili Srbi i muslimani, a u jednom Hrvati. Tako se broj naselja naseljenih Mađarima u istočnoj Slavoniji od sredine 15. do sredine 16. stoljeća više nego prepolovio, no Mađari su i dalje ostali većina na navedenom području, iako se njihov apsolutan broj značajno smanjio.

Analiza

Od svih zabilježenih poreznih obveznika, u 183 slučaja prezime nije navedeno, u dva su slučaja prezimena potpuno nečitljiva.

Međutim, ako se u navedena 183 slučaja gdje prezime nije navedeno, ali je navedena naznaka na latinskom *ibidem* uvrsti prethodno navedeno prezime, dolazi se do 266 slučajeva u kojima prezime nije navedeno. Da se naznaka *ibidem* gotovo sigurno odnosi na isto prezime u odnosu na prethodno navedeno, ukazuje nekoliko primjera u izvoru gdje se osim navedenog *ibidem* uistinu i u samom izvoru nalazi i prezime prethodno navedeno u popisu, kao npr. u Karancu *Michael Chiber* i *Johannes Chiber ibidem* gdje je potonje *ibidem* izvjesno zalihosno, kao i u primjeru *Ladislaus Toth* i *Andreas Toth ibidem* u Orozi Wayvodat, u Ezeekhu gdje je *Dyonisius Warga* i odmah zatim *Stephanus Warga ibidem* ili primjerice također u Karancu u slučaju *Symona Karike* i udovice *relict Karike ibidem*. Kao potencijalno suprotan primjer može se navesti iz Karanca primjer *Blasiusa Zeremija* i sljedeće popisane *relict Mango ibidem*. Da se u slučajevima kada se *ibidem* nalazi zajedno s terminom *zabados* ne treba promatrati kao sintagmu *ibidem zabados* ukazuje primjerice slučaj iz Waydafalwe gdje je *Nicolaus Kelos* obveznik 5 fl poreza, a *ibidem zabadosi Blasius i Petrus (Kelos)* to nisu. Dakle, oni su vjerojatno bili nositelji istoga prezimena, te su bili oslobođeni od poreza. U analizi, slučajevi u kojima nije izričito navedeno prezime, ali je navedeno *filius eiusdem*, podrazumijeva se da je prezime oca i sina bilo

istovjetno, kao primjerice u Kisfalwdu gdje se navodi prvo *Ladislaus Wayda* i zatim *Michael filius eiusdem* ili u Ezeekhu gdje se navodi *Ladislaus Fezpw* te *Fabianus filius eiusdem ibidem* gotovo da nema dvojbe da je riječ o istom prezimenu.

Nakon što su prezimena uvrštena i na taj način, ostala su svega 83 slučaja u kojima nije izričito navedeno prezime i nije ga se moglo izvesti na ranije naveden način. Različitih oblika zabilježenih prezimena u popisu ima 442.

U nekim slučajevima čini se očitim da se prezimenska struktura još uvijek nije razvila, nego da se samo navodi da je popisana osoba bila sin izvjesne druge osobe, kao primjerice u slučaju u Drazaađu gdje se popisuje *Nicolaus Augustini* (dakle: Nikola Augustinov; od Augustina) ili u istom naselju *Michael Ladislai* (Mihael Ladislavov; od Ladislava).

Za *Clemensa* iz Hagmasa zabilježeno je da je *advena zabados*, odnosno stranac oslobođen od poreza. Za dvije osobe u Ezeekhu navedeno je da su *aurifaber*, odnosno zlatari: *Paulus* koji je plaćao 1,5 fl i *Mathey* koji je plaćao 1 fl. Za pet osoba navedeno je da su *pellifex*, odnosno krznari – iz Ezeekha *Gregorius*, *Thamas*, *Petrus* i *Gregos Czizsar* i *Andreas*. U Hagmasu je za *Michaela* i *Thomasa* navedeno da su *Praesbiteri*. U tri slučaja navedeno je *carnifex*: *Stephanus*, *Johannes* i *Bricius*, svi iz Hagmasa. Upravo ti slučajevi gdje se zanimanje navodi latinskim jezikom ukazuju na to da je zanimanje bilo izričito navedeno latinskim jezikom, a ne mađarskim, dakle, gotovo je sigurno samo u navedenim slučajevima (*aurifaber*, *pellifex*, *praesbiter*) da su ti termini označavali zanimanje i u trenutku popisa, što se ne može tvrditi za ostala prezimena koja su, iako još uvijek u ranoj fazi, ipak zasigurno već u značajnoj mjeri izgubila vezu između 'definicijsko-identifikacijske' oznake njezina nositelja i motivacijske semantike.

a) Učestalost prezimena

Govoreći o prezimenu *Warga*, zabilježenom u 29 slučajeva, njemu pri analizi nedvojbeno treba pridodati i slučajeve kada je ono zabilježeno u obliku *Waga* (12 slučajeva), jer je u svim takvim slučajevima prezime *Waga* označeno ligaturom, dakle očito je da se radi o prezimenu istovjetnom s *Warga*. Ukupno je, dakle, prezime *Warga* zabilježeno u 41 slučaju.

Prezime koje je zabilježeno u nekoliko različitih pravopisnih oblika 1469. godine (što potencijalno može biti zanimljivo mađarskim filolozima, odnosno proučavateljima povijesti pravopisa, ali je za analize rađene u ovom radu manje važno) je *Therwk* (1 slučaj), *Thwrk* (3 slučaja), *Turnk* (1 slučaj) i *Twruk* (8 slučajeva), odnosno ukupno 13 puta zabilježeno je prezime kojemu je ekvivalent suvremeno mađarsko prezime *Török*. Više različitih pravopisnih oblika imalo je i prezime čiji bi suvremeni mađarski ekvivalent najvjerojatnije bio *Szilás(i)*, a također i *Mezaros* (2 slučaja) i *Mezarus* (4 slučaja), *Papos* (1) i *Papas* (2), *Mathiasa* (1), *Mathisa* (2) i (2), *Kowach* (3) i *Kovac* (1), *Hayas* (1) i *Hayos* (2), *Habas* (1) i *Habos* (2), *Bardos*

(1) i *Bardus* (1), *Chazar* (3) i *Czizar* (3). O istom je fenomenu zasigurno riječ i kod imena *Ostiar* (1) i *Astiar* (1) iz *Chape*, koji su navedeni jedan nakon drugoga.

Zanimljiv je i primjer 'prezimenâ' *Parvus/Paruus* (lat. mali) zabilježenog u čak 6 slučajeva – *Gregorius* u Hagmasu (naveden nakon *Thamasa Totha*), *Valentinus* u Chapi (naveden nakon *Sebastianusa Astiara*), *Lucas* u Ezeekhu (uz njega je naveden i termin *ibidem* – dakle vjerojatno je ili sin ili mlađi brat prethodno navedenoga *Fabianusa Zaba*), zatim *Paulus Paruus* iz Ezeekha, indikativno – naveden odmah nakon *Thamasa Kysa*, zatim neki *Stephanus Paruus*, naveden nakon *Benke, litteratusa* iz Ezeekha, *Elyas Paruus*, uz njega je također naveden termin *ibidem*, dakle vjerojatno je bio sin ili neki muški rođak ranije navedenoga *Benedictusa Fyja* iz Ezeekha, zatim *Andreas Parvus* iz Felswpetrusa.

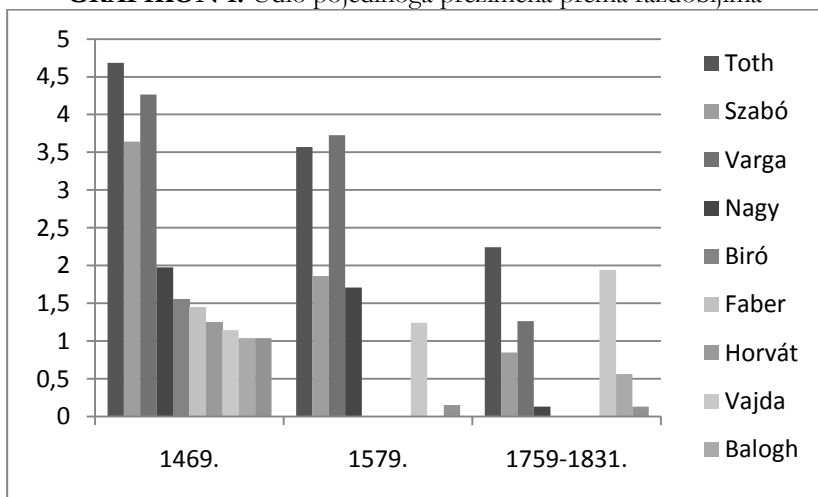
Prezimenâ koja se spominju 5 puta bilo je 8: *Bako*, *Chapo*, *Erus*, *Fador*, *Kochagh*, *Kys*, *Palfi* i ranije spomenuti pridjevâk *Paruus*. Prezimenâ koja se spominju 4 puta bilo je 16: *Baka*, *Bekejs*, *Bene*, *Fees*, *Fodor*, *Kakas*, *Kapta*, *Kari-ka*, *Kelos*, *Keresw*, *Ladislai*, *Mezarus*, *Nemes*, *Parragh*, *Zakal* i *Zehvs*. Prezimenâ koja se spominju 3 puta bilo je 24: *Alch*, *Angel*, *Anthalfi*, *Bak*, *Bakos*, *Ban*, *Chazar*, *Chizar*, *Daka*, *Decze*, *Dekan*, *Dusa*, *Farkas*, *Genges*, *Gergercze*, *Kowach*, *Lapicida*, *Mikocz*, *Monos*, *Slaus*, *Symois*, *Thwruk*, *Toka* i *Wegh*. Prezimenâ koja se spominju 2 puta bilo je 80, a prezimenâ koja se spominju samo jedanput 314.

TABLICA 6: Usporedba učestalosti prezimenâ prema popisima

Prezime	Nositelja 1469.	Nositelja 1579.
Toth	45	23
Szabó	35	12
Varga	41	24
Nagy	19	11
Biró	15	-
Faber	14	-
Horvát	12	-
Vajda	11	8 ⁵
Balogh	10	-
Molnár	10	1

⁵ U čitanju iz 1579. navedeno prezime (zapravo: osobno ime) navedeno je kao *Vida*, no budući da se samoglasnici u arapskom pismu osmanskog jezika nisu bilježili, on se može čitati i kao *Vajda*.

GRAFIKON 1: Udio pojedinoga prezimena prema razdobljima

TABLICA 7: Redoslijed prezimena po učestalosti u popisima
1469. i 1579. godine

Prezime	1469.	1579.
Toth	1.	2.
Szabó	3.	3.
Varga	2.	1.
Nagy	4.	5.
Bíró	5.	-
Faber	6.	-
Horvát	7.	-
Vajda	8.	9, ⁶
Balogh	9.	-
Molnár	10.	(242.) ⁷

⁶ U čitanju iz 1579. navedeno prezime (zapravo: osobno ime) navedeno je kao *Vida*, no budući da se samoglasnici u arapskom pismu osmanskog jezika nisu bilježili, on se može čitati i kao *Vajda*.

⁷ Na analiziranom području bio je svega jedan nositelj toga prezimena u popisu iz 1579. godine.

b) Motivacijsko-semantička klasifikacija prezimena:

I. prezimena nastala od osobnih imena: 1469. godine 18,10 %, 1579. godine 10,10 %

Anthalfi/Antalfi (hrv. Antunov sin), *Balas/Balázs* (hrv. Blaž), *Deczw/Deső* (lat. Desiderius), *Ferenczi* (hrv. Franjo), *Gálos* (hrv. Gal), *Geke/Gyöke* (hrv. Đuka), *Palkó* (deminutiv od *Pál*, hrv. Pavao), *Pálfi* (mađ. -fi - hrv. sin), *Ladislai/Lászlói* (hrv. Ladislavov), *Gergeyce* (hrv. deminutiv od Gergely, hrv. Grgur), *Mártonfi* (hrv. Martinov sin), *Peterfi/Péterfi* (hrv. Petrov sin), *Tomaš, Mihal/Mihály* (hrv. Mihovil), *Matías/Matijaš* (hrv. Matija)

II. prezimena nastala od nadimaka: 1469. godine 17,19 %, 1579. godine 10,10 %

Nagh/Nagy (hrv. velik), *Santha/Sánta* (hrv. hrom), *Erus/Erős* (hrv. snažan), *Kis* (hrv. malen), *Genges/Gyöngyös* (hrv. biserni), *Jó* (hrv. dobar), *Nebész* (hrv. teški), *Sós* (hrv. slani), *Szarka* (hrv. svraka), *Chintalan/Csintalan* (hrv. neposlušan), *Fekethw/Fekete* (hrv. crn), *Zep/Szép* (hrv. lijep), *Kazdagh/Gazdag* (hrv. bogat), *Idegen* (hrv. stranac), *Zwld/Zöld* (hrv. zeleni), *Fees/Fess* (hrv. dotjeran, zgodan), *Farkas* (hrv. vuk)

III. prezimena od etnonima i etnika, a) etnonimi: 1469. godine 14,03 %, 1579. godine 3,85 %

Toth/Tóth (hrv. Slaven), *Horwath/Horvát* (hrv. Hrvat), *Therwke/Tvrúk/Török* (hrv. Turčin), *Cseh* (hrv. Čeh), *Olasz/Olasz* (hrv. Talijan), *Nemeth/Német* (hrv. Nijemac), *Racz/Rác* (hrv. Rac)

b) etnici: 1469. godine 9,50 %, 1579. godine 0,96 %

Csapa (hrv. Čepinski/iz Čepina), *Haraszti* (hrv. Hrastinski/iz Hrastina), *Békesi* (hrv. Bekeški/iz Békesa),⁸ *Dersi* (iz Držanice),⁹ *Kanizsi/Kanizsai* (hrv. Kaniški/iz Kaniže), *Karanchi* (hrv. iz Karanca), *Kasadi* (hrv. Kašadski/iz Kašada),¹⁰ *Lyzkay/Lászkói* (hrv. Liskovački/iz Liskova),¹¹ *Valkai* (hrv. Vučanski),¹² *Zeremj/Szerémi* (hrv. Srijemac), *Zwch/Szőcs* (hrv. iz mjesta Szőcs)¹³

IV. prezimena nastala od naziva zanimanja: 1469. godine 23,07 %, 1579. godine 60,10 %

Alch/Ács (hrv. tesar, drvodjelja), *Zabo/Szabó* (hrv. krojač), *Warga/Varga* (hrv. obučar), *Biro/Biró* (hrv. sudac), *Wayda/Vajda* (hrv. vojvoda), *Monar/Molnár* (hrv. mlinar), *Pap* (hrv. svećenik), *Bakó* (hrv. krvnik), *Baka* (hrv. pješak), *Mezarus/Mészáros* (hrv.

⁸ Békés je grad i županija u današnjoj istočnoj Mađarskoj.

⁹ Vjerojatno je riječ o naselju koje se nalazilo otprilike na mjestu današnjega Ivanovca kod Čepina.

¹⁰ Kásád je naselje u današnjoj južnoj Mađarskoj.

¹¹ Naselje južno od Osijeka, nestalo u ranom novom vijeku.

¹² Prema mađ. *Valkó* – rijeka Vuka i srednjovjekovna Vukovska županija.

¹³ Naselje južno od Osijeka, nestalo u ranom novom vijeku.

mesar), *Csordás* (hrv. pastir, govedar), *Haynos/Hajos* (hrv. brodar), *Katona* (hrv. vojnik), *Kaszás* (hrv. kosac), *Kócár* (hrv. svinjar), *Vámos* (hrv. carinik), *Sípos* (hrv. gajdaš, svirač), *Chiko/Csikós* (hrv. konjušar), *Erdus/Erdős* (hrv. šumar), *Halasz/Halász* (hrv. ribič), *Komacz/Kovács* (hrv. kovač), *Kutos/Kútos* (hrv. radnik na bunaru), *Kasas/Kaszás* (hrv. kosac), *Lowasz/Lovász* (hrv. konjanik, jahač), *Zekeres/Szekerés* (hrv. kočijaš), *Daka/Dajka* (hrv. dojilja), *Dekan/Dékán* (hrv. dekan), *Dobos* (hrv. bubnjar), *Remez/Révész* (hrv. skelar)

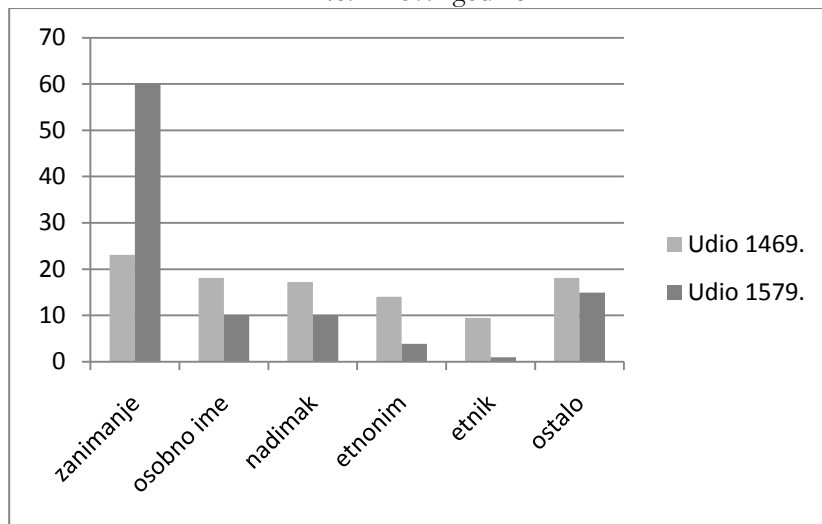
V. Ostalo: 1469. godine 18,10 %, 1579. 14,90 %

Faber, Kalamar, Kapta, Fador, Parragh, Barya, Batha, Czabo, File, Foris, Lapidica

U osmanlijskom poreznom popisu 1579. godine nema brojnih novih oblika prezimena. Najveća i najuočljivija promjena kod semantičko-motivacijske tvorbe je ta da je značajno zastupljenijom postala tvorba motivirana imenovanjem pojedinoga zanimanja na mađarskom jeziku (*Varga, Sabo, Kovač, Kasaš, Hegedőš/Hegedős*,¹⁴ *Doboš* i sl.) te da se pojavljuju osobna imena u funkciji prezimena koja se u srednjovjekovnom popisu na navedenom području nisu spominjala (*Tomaš, Matias/Matijaš, Žigmund/Zsigmond, Andraš/András* i sl.). Od potonjih se mogu izdvojiti imena *Matijaš* čija se popularnost najvjerojatnije može zahvaliti njegovu poznatom nositelju u 15. stoljeću, hrvatsko-ugarskom kralju Matiji Korvinu (1458. – 1490.) te *Žigmund*, prema Žigmundu Luksemburškom, također hrvatsko-ugarskom kralju (1387. – 1437.). Imenovanje kmetskoga djeteta kraljevskim imenom u srednjovjekovnoj se Ugarskoj vjerojatno nije smatralo primjerenim, no dolaskom nove vlasti i promjenama okolnosti, imena *Matijaš* i *Žigmund*, primjetno su zastupljena i u kategoriji osobnih imena i prezimena poreznih obveznika 1579. godine.

¹⁴ Hrv. violinist.

GRAFIKON 2: Analiza prezimena prema semantičko-motivacijskoj tvorbi 1469. i 1579. godine

Zaključak

U popisu prezimena koja se nalaze u poreznom popisu 1469. godine zabilježen je jedan od najstarijih korpusa prezimena ne samo u kontinentalnoj Hrvatskoj, nego i na području cijele srednjovjekovne Ugarske. Kako prezimena u novovjekovnom i suvremenom razdoblju nipošto ne odražavaju etničku pripadnost njegovih nositelja, tako je sasvim vjerojatno da ona nisu održavala u potpunosti etničku pripadnost svojih nositelja ni u srednjem vijeku. No, u situaciji u kojoj postoji izrazito malo izvora koji obuhvaćaju ikakve poimenične popise stanovništva, svaki je izvor dragocjen, a za područje Osijeka i njegove okolice ovdje analizirani izvor je, koliko je dosad poznato, jedini srednjovjekovni izvor na temelju kojega se mogu donositi barem okvirne analize i procjene o stanovništvu toga područja koncem srednjega vijeka. Imajući u vidu rezultate, među ostalim, i ovdje iznesene analize, ali i zaključke već postojeće mađarske literature, čini se da je stanovništvo grada Osijeka 1469. godine u apsolutnoj većini bilo pretežno mađarsko, jednako kao i stanovništvo njegove okolice obuhvaćene tim popisom. Prvi sljedeći dostupni izvor stotinjak godina poslije toga, popis nahije Osijek i Čepin u okviru požeškoga sandžaka, također implicira isti zaključak, bez obzira na tada već postojeće etničke promjene (dolazak muslimanskoga i pravoslavnoga stanovništva) koje su se u prvoj polovici 16. stoljeća na području istočne Slavonije dogodile. Ipak, u prijelomu između poreznih popisa 1469./1579. godine jasno je uočljivo da relativno velik broj naselja postaje mezlama (pustoselinama), te da se udio mađarskih prezimena, a vrlo vjerojatno i mađarskoga stanovništva, značajno

smanjuje. Na koncu, može se zaključiti i da je mađarski prezimenski korpus u istočnoj Slavoniji već u kasnosrednjovjekovnom razdoblju bio vrlo razvijen, te da je u semantičko-motivacijskoj tvorbi u najvećoj mjeri bilo zastupljeno oblikovanje prezimena prema zanimanju, što je posebice izraženo u osmanskome poreznom popisu.

Literatura

- FARKAS, TAMÁS 2009. *Régi magyar családnevek névgyűjtő szótára XIV–XVII. század*. Budapest: ELTE.
- HAJDÚ, MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan*. Budapest: Osiris.
- JELAŠ, DANIJEL 2011. *Gradovi Požeške, Vukovske i Srijemske županije u srednjem vijeku*. Zagreb: Magistarski rad.
- KOCIS, KÁROLY–BOGNÁR, ANDRÁS 2002. A népesség változó etnikai arculata Horvátország Pannon területén. *Etnikai térfolyamatok a Kárpát-medence határainak kontinuitási régióiban*. Budapest: MTA Földrajztudományi Kutatóintézet.
- KUBINYI, ANDRÁS 2001. A késő-középkori Magyarország történeti demográfiái problémái. *Történeti demográfiai évkönyv* 2: 105–120.
- VÖRÖS, FERENC 2017. *Kárpát-medencei történeti családnévátlasz*. Pozsony: Kalligram Kiadó.
- <http://lexikon.katolikus.hu/V/Valk%C3%B3%20v%C3%A1rmegye.html>

Neobjavljeni izvori

- Magyar Nemzeti Levéltár (MNL), Diplomatikai Levéltár (DL), 32365.
- <https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/192809/?list=eyJxdWVyeSI6ICIzMjM2NSJ9>

Objavljeni izvori

- TÖRÖK, GÁBOR 1961. Ötszáz éves híradás a szlavóniai magyarság. *Magyar Nyelv* 57/2: 238–242., 57/3: 360–363.
- HAFIZOVIĆ, FAZILETA 2001. *Sandžak Požega 1579. godine*, Osijek: Državni arhiv u Osijeku.
- MAŽURAN, IVE 1980. Porezni popis grada i vlastelinstva Osijek i njegove okolice 1469. godine. *Starine* 58: 125–166.

Sažetak / Summary

Mađarska prezimena u istočnoj Slavoniji u kasnom srednjem i ranom novom vijeku

Najraniji zapisi o mađarskim prezimenima u istočnoj Slavoniji mogu se pronaći u poreznom popisu Korođanskog vlastelinstva iz 1469. godine. Sljedeći popisi koji omogućuju onomastičke analize navedenoga područja sastavljeni su za vrijeme osmanske okupacije, riječ je također o poreznim

popisima, od kojih je za potrebe ovoga rada analiziran onaj iz 1579. godine. U radu se vrši usporedna analiza navedenih izvora i njihova međusobna komparacija, s ciljem pokušaja utvrđivanja kontinuiteta mađarske antroponimije u istočnoj Slavoniji od kasnosrednjovjekovnog do ranonovovjekovnog razdoblja.

Hungarian Surnames in Eastern Slavonia in late medieval and early modern period

The earliest records of Hungarian surnames in eastern Slavonia can be found in the tax list of the Kórógy seigniory from 1469. Next list that allows the onomastic analysis of the mentioned area was compiled during the Ottoman occupation, also the tax lists, of which for the purpose of this paper was used the one from 1579. This paper deals with a comparative analysis of the mentioned sources and their mutual comparisons, with the aim of attempting to determine the continuity of Hungarian anthroponics in Eastern Slavonia from the late medieval to early-modern period.

Ključne riječi / Keywords

istočna Slavonija, mađarska prezimena, Mađari u Hrvatskoj, kasni srednji vijek, rani novi vijek

Eastern Slavonia, Hungarian surnames, Hungarians in Croatia, late medieval period, early modern period

**MAJA GLUŠAC–BERNARDICA DOMORAD–BETINA
DOMAZET**

**MAĐARSKI ONIMI
U HRVATSKIM RJEČNICIMA**

1. Uvod

Pojam *onim* u sustavu onomastičkoga nazivlja označuje „riječ ili skup riječi kojom/kojima se imenovani objekt izdvaja iz skupine istovrsnih objekata radi individualizacije i točne identifikacije“ (FRANČIĆ–PETROVIĆ 2010: 532). Sintagmom *mađarski onimi* u ovome se radu obuhvaćaju svi onimi koji se odnose na Mađarsku i Mađare te pridonose opisu mađarskog nacionalnog identiteta – od povijesnih razdoblja do suvremenosti. Mađarski se onimi promatraju u odnosu na dvije postavke: prvo, općenito u odnosu na status onima u jednojezičnim rječnicima hrvatskoga jezika (promatra se zastupljenost onima, kriteriji i načela njihova opisa) i drugo, u odnosu na teorijske postavke o pitanju nacionalnog identiteta. Na temeljima tih dviju polaznih postavki u radu se pokušava odgovoriti na pitanje koliko zastupljenost mađarskih onima u rječnicima hrvatskoga jezika pridonosi određenju mađarskoga nacionalnog identiteta.

Pojam se nacionalnog identiteta određuje kao „izvor smisla i iskustva naroda“ (CASTELLS 2002: 16, navedeno prema SKOKO 2009: 18), a najbolje se „može protumačiti kao relacijska vrijednost, koja proizlazi iz odnosa nosilaca nekog identiteta i drugih čiji su istovrsni identiteti drugačiji“ (ŠKILJAN 2000: 204), odnosno „skup značajki koje određuju posebnost pojedinca ili skupine u smislu različitosti ili pripadnosti u odnosu na druge pojedince ili skupine.“ (CRLJENKO 2008: 67) Pri određenju se pojma nacionalnog identiteta vrlo često ukazuje na njegovu složenost:¹ „Nacionalni identitet obično, ali ne uvijek, uključuje teritorijalni element i može također uključiti jedan ili više pripisanih (rasa, etnicitet), kulturnih (religija, jezik) i političkih (država, ideologija) elemenata, kao što ponekad može uključiti i gospodarske (poljodjelstvo) ili društvene (socijalna povezanost, mreža) elemente.“ (HUNTINGTON 2004: 30). Određujući nacionalni identitet kao „apstraktan i višedimenzionalan konstrukt koji dodiruje širok raspon životnih područja“, Smith (1991: 143–144 navedeno prema KUNA 2015: 21) objašnjava da se u kulturi nacionalni identitet odražava u mitovima, sjećanjima i nacionalnim praznicima, u sustavu

¹ Nacionalni se identitet smatra i temeljem imidža i brendiranja države (usp. SKOKO 2009).

vrijednosti, jeziku, institucijama i brojnim drugim područjima; u društvenom smislu nacionalni se identitet odnosi na zajednicu s općenito prihvaćenim granicama za društvenu interakciju, ali i za razlikovanje onih koji toj zajednici ne pripadaju; politički, nacionalni identitet određuje sastav državnoga aparata što izravno utječe na ostvarivanje političkih ciljeva, ali i na reguliranje svakodnevnih administrativnih obveza građana. Nadalje, neki autori „smatraju kako se identitet neke zemlje »dogđa« između njezine povijesti i njezinih zemljopisnih značajki, a neki, pak, jezik označavaju presudnim u stvaranju i očuvanju nacionalnog pa čak i građanskog identiteta. Josip Bratulić kao temelje identiteta navodi: jezik, lokaciju, povijest, religiju i pismo.“ (SKOKO 2009: 20). Tako shvaćen nacionalni je identitet jezgra nacionalne zajednice unutar koje postoje i drugi oblici identiteta (etnički, politički, vjerski, regionalni, lokalni itd.) među kojima je jedan od najvažnijih jezični identitet. Jezik okuplja sve pripadnike zajednice, tvoreći tako jezični identitet kojim se uspostavlja različitost u odnosu na druge jezične, a samim time i nacionalne zajednice (ŠKILJAN 2000: 106).

Sažimajući navedeno, tri su osnovna elementa koja oblikuju nacionalni identitet: to su svijest o zajedničkom prostoru, svijest o zajedničkoj povijesti i svijest o zajedničkoj kulturi. Uz sve navedeno u obzir se mora uzeti i činjenica da je nacionalni identitet utemeljen na individualnom identitetu njegovih nositelja (ŠKILJAN 2000: 198), čime se ujedno postavljaju i temelji ovoga rada: analizom se zastupljenosti mađarskih onima (shvaćenih u smislu individualnih identiteta koji su nositelji mađarskoga nacionalnog identiteta) u rječnicima hrvatskoga jezika istražuje u kojoj mjeri onomastička građa pridonosi opisu mađarskoga nacionalnog identiteta u okvirima hrvatske leksikografije.

2. Status onima u rječnicima hrvatskoga jezika

O pitanju (ne)uvrštavanja onima u rječnike najbolje svjedoči sljedeći navod: „Problem uvrštavanja ili izostavljanja onima u rječnike star je koliko i leksikografija sama.“ (BROZOVIĆ RONČEVIĆ 2001: 95) Time se ukazuje na postojanje problema, kao i na njegovu dugovječnost. Jezikoslovci se pri tome slažu u jednome, a to je činjenica da onimi zahtijevaju „zaseban tretman“ pri leksikografskoj obradi. Međutim, to ne bi trebao biti razlog zbog kojeg bi se onime sasvim izostavilo iz općih leksikografskih priručnika, već bi to trebao biti samo signal da bi njihova obrada u leksikografiji trebala biti drugačija od uobičajene obrade apelativa. Osim toga, razlika postoji i u ulogama onomastičkih natuknica u dvojezičnim i jednojezičnim rječnicima. U dvojezičnim bi rječnicima pri obradi onomastičke građe trebalo voditi računa o tome da je prvotna svrha takvih rječnika olakšati korisnicima snalaženje u jeziku koji njima nije materinski te bi stoga odabir i obrada onomastičkih natuknica trebali biti s obzirom na taj drugi jezik, jezik B, te korisnicima olakšati „prepoznavanje i orijentaciju kad je riječ o osobnim i zemljopisnim onomastičkim sadržajima.“ (BROZOVIĆ

RONČEVIĆ 2001: 96). O važnosti onima u dvojezičnim rječnicima² D. BROZOVIĆ RONČEVIĆ zaključuje: „Dvojezični rječnici po svojoj naravi upravo služe međukulturnomu povezivanju i boljemu razumijevanju te u tom kontekstu onimi neprijeporno olakšavaju premošćivanje kulturnih barijera, jer akumuliraju kudikamo bogatiji sadržaj od ostalih klasa leksika.“ (BROZOVIĆ RONČEVIĆ 2001: 97). Status onima ni u jednojezičnim rječnicima nije sasvim razjašnjen pa unutar samih rječnika nailazimo na mnoge neujednačenosti. Primjerice u *Rječniku hrvatskoga jezika* urednika Jure Šonje u uvodnome poglavlju rječnika naslovljenom *Osnovne upute za čitanje Rječnika* navodi se sljedeće: „Rječnik ne donosi osobna imena, a od zemljopisnih uvrštavaju se imena država i njihovih glavnih gradova, neka poznatija imena stranih zemalja, imena općina u Hrvatskoj, naseljenih otoka, većih rijeka, planina, polja, zatim hrvatskih općina u BIH, Vojvodini, Gradišću, Mađarskoj i neka imena u prekomorskim državama u kojima postoji veća hrvatska naseobina, te ona imena koja su bliska hrvatskoj kulturi.“ Međutim, u rječničkome dijelu zastupljene su brojne natuknice koje su osobna imena (npr. *Ahil, Baraba, Cezar, Damoklo, Edip, Faun, Gordije, Hamlet, Isus, Jupiter, Ksantipa, Merkur, Neptun, Pan, Uran, Vesna, Saturn, Tantal...*). Imena se glavnih gradova javljaju kao rječničke natuknice, uz koju stoji i ime stanovnika toga grada, a ženski je mocijski parnjak u zagradi (npr. *Požega, Požežanin (Požežanka), Rim, Rimljanin (Rimljanka)*). Međutim, navođenje nije dosljedno pa se pojedini toponimi javljaju bez etnonimske sastavnice (npr. *Rovinj, Supetar, Popovača, Primošten, Punt, Vodice, Vodnjan, Sofija, Seul, Singapur, Santiago, Teheran, Rangoon, Riyadh, San Jose, Port Louis, Saint George's*). Dakle, i jednojezični bi rječnici trebali sadržavati onomastičke jedinice pri čijem bi odabiru također trebalo utvrditi jasne kriterije (usp. MEŠTROVIĆ 1994; BJELANOVIĆ 1994). Primjer jednojezičnog rječnika koji prednjači u broju zastupljenih onima zasigurno je *Hrvatski enciklopedijski rječnik* koji se „konceptijski [se] razlikuje od svih dosadašnjih hrvatskih jednojezičnih rječnika. On među riječi hrvatskoga jezika uključuje i imena, riječi koje obično zanemarujemo, odnosno ne običavamo o njima govoriti.“ (HER, I: IX–X) Dakle, neospornom smatramo činjenicu da onimi trebaju biti obrađeni unutar rječnika jer kao korpusi imena nekog jezika ujedno predstavljaju jednu sastavnicu cjelokupnog leksičkog fonda tog jezika. Problem pak nastaje pri činjenici da je kriterij³ odabira onima koji će se uključiti u pojedini rječnik najčešće ostavljen slobodnoj procjeni

² Načela obrade onima u dvojezičnim rječnicima vidi u BROZOVIĆ RONČEVIĆ (2001).

³ Primjerice, govoreći o kriterijima izbora antroponomastičke građe u manjim općim rječnicima, Bjelanović zaključuje: „prvo, u njima bi se od svih antroponima mogla naći samo osobna imena, i drugo, od osobnih imena samo ona koja u formi fonološke, morfološke ili tvorbene prirode imaju elemente kakve ne nalazimo u općeg leksika, a značajni su za razumijevanje jezične strukture uopće.“ (BJELANOVIĆ 1994: 120)

leksikografa te se kao posljedica toga javljaju nesustavnost i nedosljednost pri obradi onomastičke građe.

3. Mađarski onimi u hrvatskim jednojezičnicima u kontekstu nacionalnog identiteta

Zastupljenost mađarskih onima istražila se u četirima rječnicima hrvatskoga jezika:⁴ *Rječniku hrvatskoga jezika* (2000.; dalje RHJ), *Velikom rječniku hrvatskoga jezika* Vladimira Anića (2004.; dalje Anićev rječnik), *Velikom rječniku hrvatskoga standardnog jezika* (2015.; dalje VRH) i *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku* (2002.; dalje HER⁵).

Najmanji je broj mađarskih onima u VRH-u, a kao natuknice javljaju se pridjevi izvedeni od mađarskih onima, primjerice:⁶

budimpeštanski *prid* ⟨bùdimpeštānskī, bùdimpeštānskā, bùdimpeštānskō; G -ō(a)⟩ koji se odnosi na Budimpeštu, glavni grad Mađarske i njegove stanovnike ⇒ budimpeški

etnik: Budimpeštānac; Budimpeštānka // Budimpēštānka (VRH, str. 117)

S obzirom na vrstu i namjenu rječnika najveći je broj onima u HER-u koji je svojevrsan spoj jednojezičnog rječnika i općeleksikografskog priručnika. Zastupljeni mađarski onimi predstavljaju najbitnije sastavnice mađarskoga nacionalnog identiteta: njima se oslikava nacionalni prostor, nacionalna povijest i kultura. U predgovoru se navodi da je u rječniku zastupljeno oko 47 000 vlastitih hrvatskih imena, prezimena i toponima te približno 18 000 objašnjenih imena iz mitologije, povijesti, opće kulture i zemljopisa – od toga je sedamdesetak mađarskih onima. U HER su uvrštena dva tipa imena: „1. osobna imena ljudi i zemljopisna imena (antroponimi i toponimi) koji se izvode iz ostalih riječi hrvatskoga jezika ili su rasprostranjeni u Hrvatskoj; toj skupini imena posvećena je onomastička zona *Rječnika*, od ostatka rječničkog teksta odvojena crnim kvadratićem (◆)“ (HER I: X). Međutim, pojedini se toponimi javljaju i kao rječničke natuknice; u onomastičkoj su zoni najzastupljenija prezimena koja podrijetlo imaju u mađarskom jeziku, no neka osobna imena nalazimo i kao rječničke natuknice – npr. *Laslo*, *Janoš*; i „2. imena poznatih osoba, većinom

⁴ O mađarskim onimima u starim hrvatskim rječnicima iz 17. i 18. stoljeća vidi u KOLENIĆ (2006: 76–83).

O osobnim imenima u *Velikome rječniku stranih riječi, izraza i kratica* (1966.) Bratoljuba Klaića vidi u FRANČIĆ (2014.)

⁵ Za potrebe ovoga rada pregledan je HER u izdanju Novog Libera i Jutarnjega lista koji je 2004. godine otiskan u dvanaest svezaka. U uvodnim napomenama toga izdanja izdavač (Novi Liber) navodi: „Za ovo izdanje izvršili smo brojne dopune, ažuriranje podataka i neke ispravke.“ (HER, XII: VII) Autoricama ovoga rada cilj nije bio usporediti ta dva izdanja HER-a i promjene koje izdavač navodi u napomenama.

⁶ Zapisi rječničkih natuknica donose se u onome obliku u kojemu su zabilježeni u pojedinom rječniku.

povijesnih ličnosti; imena povijesnih ličnosti tretiraju se u *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku* ravnopravno drugim riječima, pri čemu rječnička natuknica navodi osnovne podatke o nositelju pojedinih imena.“ (HER I: X) Nadalje, u nastavku se objašnjava da je kriterij odabira poznatih osoba bila istaknutost u raznim područjima povijesti, kulture, umjetnosti i znanosti. U obradi natuknica o povijesnim ličnostima primijenjeno je načelo „da se o njima izriču samo bitne činjenice, poput godina rođenja i smrti i najvažnijih djela i njihovih najbitnijih osobina, a da se izbjegavaju vrijednosni sudovi i kvalifikacije.“ (HER, I: X) Najveći je broj mađarskih ličnosti iz druge polovice 19. i prve polovice 20. stoljeća. U HER-u su ukupno 42 natuknice koje označuju imena poznatih mađarskih ličnosti: to su velikaške obitelji (*Batthyany, Erdödy, Esterházy, Rátka (Rattkay)*), političari (*Gyula Andrássy, Ferenc Deák, Janos Kadar*, povjesničar *Benjamin Kállay*, grof *Mihály Károlyi*, grof *Karlo Khuen-Héderváry, Lajos Kossuth, Imre Nagy, László Rajk, Mátyás Rákosi*), državnici (*Lajos Batthyany*, povjesničar *Miklós Istvánffy*), vladari (*Árpád, Koloman, Ladislav, Matijaš Korvin, Stjepan, Ivan Zapolja*), feudalci (*István Verböczi, Ferenc Wesselényi*), književnici (*Endre Ady, Ferenc Molnár, László Németh, Sándor Petöfi, Ervin Šinko, Mihály Vörösmarthy*), skladatelji (*Imre Kálmán, Franz Lehar*, pijanist i etnomuzikolog *Bela Bartók*), umjetnici (slikar i kipar *László Moholy-Nagy*, slikar *Victor Vasarely*), filolog i povjesničar književnosti *István Hegedüs*, arhitekt i dizajner *Marcel Breuer*, botaničar *Árpád Degen*, fizičar *Dennis Gabor*, filozof *György Lukács*, ginekolog *Ignaz Philipp Semmelweis*, nadbiskup *Ivan Vitez od Sredne*). Unutar tih natuknica nalaze se i drugi mađarski onimi, primjerice kod natuknice *Batthyany* nalazimo i mađarsku feudalnu obitelj, ali i mađarskog državnika *Lajosa Batthyanyja*; pod natuknicom *Árpád* nalazi se i ime ugarske dinastije *Árpádovići*.

Od osobnih imena zastupljena su muška osobna imena učestalija u Hrvatskoj: kod pojedinih se izrijeком navodi da je riječ o mađarskom imenu ili imenu mađarskog podrijetla (npr. *Ištván, Janoš, Laslo*), a kod pojedinih se ukazuje na podrijetlo od mađarske riječi (npr. mađ. farkas = vuk; *Uroš* od ur = gospodar, gospodin). Imena i nadimci nastali pod mađarskim utjecajem mogu se naći i u grozdovima koji opisuju natuknicu koja je domaće ime: npr. *Ferenc (Ferencz)* pod natuknicom *Franjo, Laslo, Laci* od *Ladislav, Ištván, Pišta* od *Stjepan*. Značajan broj prezimena nalazimo u zasebnom dijelu rječničkog članka uz natuknice koje mogu biti i druga imena, kao i apelativi, uglavnom hungarizmi; prezimena se navode uz podatak o podrijetlu, okvirnom broju nositelja i općini ili predjelu na kojem se to prezime najčešće javlja (podatci su navedeni prema popisu stanovništva iz 1991. godine): npr. uz natuknicu *Stjepan* pod kojom se navodi čak 12 različitih osoba, osim spomenutog mađarskog utjecaja na to osobno ime, nalazimo i mađarski utjecaj u prezimenima *Ištván, Ištvánek, Ištvánfi, Ištváni, Ištvánovič*; uz natuknicu *Balaton* nalaze se prezimena *Balatínac, Balatíne, Bălaton, Balatúnovič*; prezimena nastaju i od hungarizama

(apelativa), npr. pod natuknicom *alas* (koja znači ribiča, ribara na rijeci) navode se prezimena nastala prema tom zanimanju: *Alasić, Alásović, Alaš, Alaša, Hålas, Halász, Hålaš, Hålaši*.⁷

Kriterij odabira toponima⁸ u promatranim rječnicima prije svega je nacionalna važnost, dakle zastupljena su ona najbitnija koja oblikuju mađarski nacionalni identitet u odnosu na prostornu sastavnicu. Ime države u promatranim se rječnicima zapisuje uglavnom u inačici *Mađarska*, u *Ānića* je u zagradi navedena i inačica *Madžarska*, dok se u *HER*-u nalazi i natuknica *Madžarska*, ali s uputnicom na natuknicu *Mađarska*. U svima se kao natuknice navode i povijesna politička uređenja države: *Ugarska* i *Austro-Ugarska*. Zastupljena su i zemljopisna – *Bačka* i *Banat* – područja koja obuhvaćaju i mađarski nacionalni prostor: *Bačka* ('ravnica između Tise i Dunava u Vojvodini, dio u Mađarskoj') i *Banat* ('područje u jugoistočnoj Europi, u Rumunjskoj, Vojvodini i Mađarskoj') te *Baranja* ('1. pov. županija u južnoj Ugarskoj, 2. pokrajina u SI Hrvatskoj, između Drave, Dunava i Mađarske, koja obuhvaća dio povijesne županije'). Osim glavnoga grada *Budimpešte* (koji se u *HER*-u nalazi i kao natuknica *Budapest* s uputnicom na *Budimpeštu*), u rječnicima se nalaze još i *Budim, Pešta, Baja* (navodi se u *HER*-u s objašnjenjem da je naseljen bunjevačkim Hrvatima), *Mohaš, Pečub* i *Segedin*:

Budapest v. Budimpešta (*HER*, II, 110)

Budimpešta ž glavni grad Mađarske na Dunavu, 2.018.000 stan., stvoren 1872; Budapest, *usp.* Budim // **Budimpeštānac** (**Budimpēštanka**) stanovnik Budimpešte; **budimpeštānski** koji se odnosi na Budimpeštu i Budimpeštance (*HER*, II, 111)

Bāja m grad u J Mađarskoj, naseljen bunjevačkim Hrvatima ♦ pr. (etnici): Bājac (220, Pokuplje, Slavonija), Bājai (Slavonija), Bājaj (Slavonija), Bājak (Osijek), Bājakić (Osijek, Slavonija) (*HER*, I, 222)

⁷ O hrvatsko-mađarskim dodirima u hrvatskim prezimenima A. Frančić (2015: 236) zaključuje: „Brojni su hungarizmi i danas sastavnicom hrvatskoga nestandardnojezičnoga, mahom dijalektnoga, leksika, a dio njih ugrađen je u hrvatski prezimenski mozaik. Petrificirani u prezimenskim strukturama – nepromjenjivim, nasljednim i zakonom propisanim identifikacijskim oznakama – potonji su hungarizmi dijelom specifičnoga (imenskoga) standardnojezičnog leksika. Tako je npr. hungarizam *balas* ('ribar') dijalektizam te u mnogim organskim idiomima zastarjelica, a njegov homofonijski „prezimenski parnjak“ *Halas*, sveden na značenje 'prezime', sastavnicom je standardnojezične komunikacije.“

Više o motivacijsko-semantičkoj podjeli hrvatskih prezimena i hrvatsko-mađarskim dodirima u hrvatskim prezimenima vidi u FRANČIĆ (2015).

⁸ O zastupljenosti i obradi toponima u *HER*-u i *RHJ*-u vidi u CRLJENKO (2013: 65–68).

Sègedin (Sèged) m Hrvatsko ime za mađarski grad Szeged ♦ pr. Sègedi (110, I Slavonija, Baranja), Segètlja (I Slavonija, Samobor) (HER, IX: 295)

Kriterijem zastupljenosti toponima *Budim* i *Pešta* može se smatrati njihova povijesna važnost i za Mađarsku i za Hrvatsku: toponim *Budim* obilježen je odrednicom *pov.*, dok kod toponima *Pešta* takvoga određenja nema, ali se donosi i pomak u značenju:

Budim m *pov.* grad na desnoj obali Dunava, 1872. upravo se s Peštom (grad na lijevoj obali Dunava) spaja u jedan grad, Budimpeštu, v. // **Budimac** m (**Budimka** ž) stanovnik Budima; **budimski** *prid.* koji se odnosi na Budim i Budimce ♦ pr. Bùdim (130, Slavonija; ili od *hip.* Bude/o), Budímac (Osijek, Split, Zagreb), Bùdimčić (130, Slavonija), Bùdimlić (220, Imotski, Požega), Budimlja (100, Lika), Budimskī (Osijek, Slavonijam Kutina), Budinski (240, Novi Marof, Prigorje, Turoplje) (HER, II, 111)

Pèšta dio Budimpešte na lijevoj obali Dunava (do 1873.) samostalna jurisdikcija 2. *meton. pov.* sinonim za ugarsku vlast u Hrvatskoj ♦ pr. (etnici) Peštaj (← *mađ*) (HER, VIII: 6)

Od hidronima vezanih isključivo za mađarski nacionalni prostor jedino u HER-u nalazimo natuknicu *Balaton* (*Blatno jezero*):

Bàlaton (Blàtno jèzero) m *georg.* najveće jezero u Mađarskoj i središnjoj Europi, 596 km², najveća dubina 10,8 m // **bàlatonskī** *prid.* koji se odnosi na Balaton ♦ pr. (etnik): Balatínac (290, Baranja), Balatíneck (Đurđevac, Bjelovar, Podravina), Bălatōn (I Slavonija), Balatúnović (Vukovar, Glina) (HER, I, 229)

Od etnonima se u rječnicima nalaze *Mađar* (*Mađžar*) (*Mađarica*), *Ugar* (*Ugrin*), *Ugrofin* (*Ugrofinka*). U HER-u nalazimo i natuknicu *Pišta* koja se opisuje kao sinonim za Mađara, ali sa stilističkom odrednicom pripadnošću razgovornom jeziku:

Pišta m *hip. razg.* sinonim za Mađara ♦ m. os. ime, *hip.* od Ištvan (što je *mađ.* lik za Stjepan) (HER VIII, 35)

Zanimljivo je napomenuti da se u pojedinim rječnicima mogu naći još neki podatci koji pridonose cjelovitosti opisa mađarske nacionalne sastavnice. Tako primjerice u HER-u uz natuknicu *Mobaš* objašnjava se i povijesni pojam *Mobaško polje* (na kojem su Osmanlije 1526. porazili hrvatsko-ugarsku vojsku); uz natuknicu *Austro-Ugarska* navodi se i povijesni pojam *Austro-ugarska nagodba* (državnopravni akt kojim su 1867. uređeni odnosi među zemljama pod vlašću Habsburgovaca); a pod natuknicom *Baja* navodi se zemljopisni pojam *Bajski trokut* (dio Baranje koji je poslije 1918. pripao Mađarskoj). U RHJ-u se uz natuknicu *bitka* navode pojmovi *Bitka kod Sigeta* (u kojoj je u jurišu na Turke poginuo hrvatski ban Nikola Šubić

Zrinski) i *bitka na Mohačkom polju* (gdje su Osmanlije porazile hrvatsko-ugarskoga kralja Ludovika II.). Iako je tim natuknicama primarno određenje prinos hrvatskoj nacionalnoj povijesti, one isto tako pridonose i mađarskoj nacionalnoj sastavnici. Nadalje, kao dio mađarske kulturne sastavnice u VRH-u pod natuknicom *mađarski* nalazimo šahovski pojam *mađarska obrana*, zatim *mađarske karte*, kinološke pojmove *mađarski ovčar*, *mađarski pastirski pas*, *mađarski ptičar*. Zanimljiva je i natuknica *debrecinka* kojom se u VRH-u opisuje vrsta tanke kobasice koja je ime dobila prema mađarskom gradu Debrecinu.

3.1. Elementi opisa onima u *HER*-u

3.1.1. Fonetska odrednica

Mađarski se antroponimi kao natuknice koje označuju poznate ličnosti donose u izvornom obliku, poštujući načela mađarskoga slovopisa.⁹ Fonetska se odrednica (*izg.*) redovito donosi u obloj zagradi neposredno iza prezimena (rječničke natuknice), a njome se upućuje na način izgovora/čitavanja mađarskoga prezimena: npr. *Andrássy* (*izg.* Ándraší), *Erdődy* (*izg.* Ęrdedi), *Istránffy* (*izg.* Ĭšťvanfi), *Vörösmarthy* (*izg.* Vèrèšmarti). Ponuđena su rješenja u velikoj mjeri prilagođena hrvatskome jeziku i hrvatskom izgovoru, a predloženi izgovor pojedinih prezimena znatno se razlikuje od izvornoga mađarskoga: npr. *Batthyany* [Báčani] je doneseno u izgovornoj inačici [Bačâni], prezime *Károlyi* [Kàrolji] doneseno je u izgovornoj inačici [Karòlji], a prezime *Vasarely* [Vazarèli] u izgovornoj inačici [Vazarelì]. Zanimljivo je pritom primijetiti da izgovorna inačica pojedinih prezimena ne slijedi pravila novoštokavske naglasne norme pa se javljaju i silazni naglasci na nepočetnim slogovima, npr. [Báčani] i [Vazarèli]. Iako su autori rječnika u uvodnim poglavljima naveli da se u rječniku „uz načelno poštivanje distribucijskih pravila i ograničenja svojstvenih štokavskome narječju i hrvatskome standardnom jeziku – prema kojima silazni naglasci stoje samo na prvim slogovima (...) – ipak dopuštaju odstupanja u nekim tipovima“ (*HER*, I: XV). Kao riječi u kojima se mogu javiti odstupanja navedene su posuđenice i složenice, dok se imena ne spominju. Kao primjer nedosljednosti navođenja u *HER*-u može se uzeti i prezime *Nagy* koje nalazimo u dvjema izgovornim inačicama: prezime *Moholy-Nagy* doneseno je s izgovornom inačicom [Mòhoj-Năđ], dok je Imre Nagy izgovorno donesen kao [Năđ].

⁹ Iako bi prezime *Erdődy* trebalo biti zapisano *Erdődy*.

3.1.2. Etimološka odrednica

Upućivanje na mađarsko podrijetlo poznatih osoba u rječničkim se člancima navodi na nekoliko načina, od kojih je najučestalija uporaba pridjeva *mađarski* uz najbitnija obilježja imenovanih osoba:

Bartók (*izg.* Bártok), Béla (1881–1945), mađarski skladatelj, pijanist i etnomuzikolog (*HER* I: 251)

Károly (*izg.* (Karòlji), Mihály (1857–1955), mađarski grof i političar, prvi predsjednik Republike Mađarske (1919) (*HER*, V: 55–56)

Mađarsko se podrijetlo ističe i uz pojedince dvostrukih nacionalnosti:

Vasarely (*izg.* Vazareli), Victor (1908–1997), mađarsko-francuski slikar (*HER* XI: 283)

Lehar (*izg.* Lèhar), Franc (Ferenc) (1870–1948), mađarsko-austrijski skladatelj, autor popularnih bečkih opereta (*Vesela udovica*, *Zemlja smiješka*) (*HER* V: 343)

Gabor (*izg.* Géibr), Dennis (1900–1979), britanski fizičar mađarskog podrijetla (*HER* III: 290)

Mađarsko se podrijetlo u opisu jednoga antroponima donosi u užem značenju – uporabom pridjeva *ostrogonski* zemljopisno se određenje sužava na konkretan mađarski grad *Ostrogon*:

Vítěz od Srědne, Ivan (1405–1472) ostrogonski nadbiskup i primaš Ugarske (*HER* XII: 6)

S obzirom na povijesno-političke okolnosti, pojedini su antroponimi opisani pridjevom *ugarski*, *austro-ugarski* ili *hrvatsko-ugarski*:

Istvánffy (*izg.* Íštvanfi), Miklos (1538–1615), ugarski državnik i povjesničar (*HER* IV: 268)

Kállay (*izg.* Kàlaj), Benjamin (1839–1903), austrougarski diplomat, političar i povjesničar, Mađar, upravitelj BiH (1882–1903) (*HER* V: 22)

U dvama je antroponimima istaknuta povezanost s mađarskim/ugarskim nacionalnim prostorom:

Rákosi (*izg.* Ràkoši), Mátyás (1892–1971), vođa komunističkog režima u Mađarskoj (1945–1956) (*HER* IX: 82)

Ràtkaj (Rattkay) 1. plemenitaška obitelj iz mjesta Ratkha u S Ugarskoj (*HER* IX: 111)

3.1.3. Morfološka odrednica

Mađarski onimi u *HER*-u koji su oblikom prezimena (iza kojih slijede zarezom odvojena imena) u pravilu se ne određuju morfološkom odrednicom. Takvo pak određenje nalazimo uz natuknice koja su osobna muška imena etimološki vezana uz mađarski jezik, a u pravilu se donosi samo oznaka roda; ženska mađarska imena u *HER*-u nisu zastupljena:

Fàrkáš *m* os. ime (često među mađarskim Židovima) (*HER* III: 203)

Jánoš *m* os. ime (HER IV, 329)

Láslo *m* os. ime mađarskog podrijetla (HER V: 330)

Morfološku odrednicu roda nalazimo i uz toponime i hidronime, npr. *Budim m*, *Budimpešta ž*, *Balaton m*. Zanimljiva je pak morfološka odrednica roda uz toponim *Baja*: riječ je o gradu u južnoj Mađarskoj, koji sklonidbeno pripada *e*-vrsti, a u HER-u je određen muškim rodом (*m*), dok je u Anićevu *rječniku* morfološka oznaka ženskog roda.

3.1.4. Ostale odrednice

Od ostalih je odrednica zanimljiva uporaba odrednice *pov.* koja se u HER-u objašnjava dvama značenjima: 1. pripada povijesti, ima obilježja povijesne činjenice, i 2. pripada prošlosti (HER I: XIV). Tom su odrednicom označena samo dva mađarska onima koji se javljaju kao rječničke natuknice – *Büdim* i *Köľoman*, te antroponim *Árpádovići* koji se javlja u rječničkom članku uz natuknicu *Árpád*. Bilježenju se rječničke odrednice *pov.* u HER-u može zamjeriti nedosljednost: naime, odrednica *pov.* javlja se uz natuknicu *Köľoman* (ugarski kralj (1095–1116)), a izostaje primjerice uz natuknicu *Árpád* (prvi mađarski knez (890–907)), a koji prema vremenskim odrednicama pripada ranijim razdobljima nego Koloman.

Zanimljiva je i pojava odrednica *pejor.* (pejorativno, s omalovažavanjem, u podcjenjivanju, podcjenjivački) i *pol.* (politika, politički) koje se javljaju u rječničkome članku uz natuknicu *Khuen-Héderváry*: tim je odrednicama obilježena izvedenica *küenővőstina* – 'ukupnost loših strana vladavine Khuena-Héderváryja u Hrvatskoj' (HER V: 88).

4. Zaključak

Tri su osnovna elementa koja oblikuju mađarski nacionalni identitet u hrvatskim rječnicima – to su politički, gospodarski i društveni elementi koji se kroz onime očituju kao svijest o zajedničkom prostoru, svijest o zajedničkoj povijesti i svijest o zajedničkoj kulturi. Promatramo li samo HER kao rječnik u kojemu je zastupljen najveći broj mađarskih onima, može se zaključiti da prevladava zastupljenost onih onima koji pripadaju povijesno-političkoj sferi. U odnosu na vrstu i namjenu rječnika u općim su rječnicima i rječniku hrvatskog standardnoga jezika zastupljeni mađarski onimi najbitniji za mađarski nacionalni identitet, a to su uglavnom oni koji opisuju prostornu odrednicu mađarskog nacionalnog identiteta (ime države, glavni grad, kao i gradovi od povijesne važnosti *Budim* i *Pešta*), ali i oni bitni i za hrvatski nacionalni identitet (uglavnom su to toponimi i etnonimi kao povijesni pojmovi – npr. *Austro-Ugarska*). U enciklopedijskom se rječniku uz navedene onime donose i oni koji mađarsku sastavnicu određuju i u kontekstu svjetske kulturne baštine – a to se prije svega odnosi na poznate mađarske ličnosti koje su svoj trag, osim u političkom djelovanju, ostavile u znanosti i umjetnosti.

Literatura

- BJELANOVIĆ, ŽIVKO 1994. Antroponimi u općem rječniku, *Filologija* 22–23: 119–126.
- BLAŽEVAC, KREŠIMIR 2002. Hrvatski enciklopedijski rječnik, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 28: 291–315.
- BROZOVIĆ RONČEVIĆ, DUNJA 2001. Onimija u dvojezičnim rječnicima, *Filologija* 36–37: 95–113.
- BROZOVIĆ RONČEVIĆ, DUNJA 2002. Ustroj onomastičkih natuknica (na primjeru *Hrvatskog enciklopedijskog rječnika*), *Folia onomastica Croatica* 11: 43–52.
- CRLJENKO, IVANA 2018. Izraženost identiteta u gradskoj toponimiji kvarnerskih i istarskih gradova, *Hrvatski geografski glasnik* 70/1: 67–90.
- CRLJENKO, IVANA 2013. Obrada toponima u hrvatskim leksikografskim izdanjima, *Studia lexicographica* 7/2: 7–88.
- FRANČIĆ, ANĐELA 2015. Odslik hrvatsko-mađarskih dodira u hrvatskim prezimenima, *Linguistica* 55/1: 229–239.
- FRANČIĆ, ANĐELA–PETROVIĆ, BERNARDINA 2014. Osobna imena u *Velikome rječniku stranih riječi, izraza i kratica* (41966.). Bratoljuba Klaića, *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 40/2: 275–287.
- FRANČIĆ, ANĐELA–PETROVIĆ, BERNARDINA 2010. Onomastičko nazivlje u suvremenim hrvatskim jednojezičnicima. U: BADURINA, LADA (ur.). *Riječki filološki dani 8*: Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Riječki filološki dani održanog u Rijeci od 6. do 8. studenoga 2008. Rijeka: Filozofski fakultet. 525–535.
- HUNTINGTON, SAMUEL P. 2004. *Who Are We? The Challenges to America's National Identity*. New York: Simon & Schuster Inc.
- KOLENIĆ, LJILJANA 2006. *Riječi u svezama: povijest hrvatske frazeologije*. Osijek: Matica hrvatska, Ogranak Osijek.
- KUNA, DUBRAVKA 2015. *Diskursna analiza imenovanja i opisa naroda i država u hrvatskom dnevnom tisku*, doktorski rad. Osijek: Filozofski fakultet u Osijeku.
- MEŠTRIVIĆ, ZRNKA 1994. Onimijska komponenta jednojezičnog rječnika, *Filologija* 22–23: 169–174.
- SKOKO, BOŽO 2009. *Država kao brend. Upravljanje nacionalnim identitetom*. Zagreb: Matica hrvatska.
- SMITH, ANTHONY D. 1991. *National Identity*. London: Penguin Books.
- ŠKILJAN, DUBRAVKA 2000. *Javni jezik*. Zagreb: Izdanja antibarbarus.

Sažetak / Summary

Mađarski onimi u hrvatskim rječnicima

U radu se propituju kriteriji odabira i načela obrade mađarskih onima u suvremenim rječnicima hrvatskoga jezika, s osobitim osvrtom na *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Opisuju se mađarski antroponimi i toponimi zastupljeni kao rječničke natuknice te izvedenice navedene u rječničkom članku. Zastupljenošću se mađarskih onima u hrvatskim rječnicima istražuje pogodnost onima kao leksikografske građe u određivanju nacionalnog identiteta.

Hungarian Names in croatian Dictionaries

The paper examines the selection criteria and the principles of processing Hungarian names in dictionaries of contemporary Croatian language, with a special emphasis on the *Croatian Encyclopedia Dictionary*. Hungarian anthroponyms and toponyms are represented as the dictionary entries and the derivatives mentioned in the dictionary article. The representation of Hungarian names in Croatian dictionaries explores the convenience of those as a lexicographic material in determining national identity.

Ključne riječi / Keywords

mađarski onimi, rječnici hrvatskoga jezika, nacionalni identitet

Hungarian names, Croatian dictionaries, national identity

LEHOCKI-SAMARDŽIĆ ANNA–JADRANKA MLIKOTA

VLASTITA IMENA U GRAMATIKAMA HRVATSKOGA JEZIKA OBJAVLJENIMA U MAĐARSKOJ

1. U radu će se predstaviti dio onomastičke građe iz triju gramatika koje su izdane u drugoj polovici 19. stoljeća u mađarskom dijelu negdašnje Monarhije čije su godine izdanja u rasponu od vremena prije Hrvatsko-ugarske nagodbe sve do početka 20. stoljeća na području od „Budimpešte u malom“ (Baje) do glavnoga grada Budima, kasnije Budimpešte.

To su redom sljedeća djela:

- Popovich, Döme: *Illir nyelvten*. Baja, 1863.¹
- Mihálovics, János: *Gyakorlati Ilir Nyelvten. Tankönyvül és magánhasználatra*. Baja, 1874.
- Ehrenhöfer, Aladár i Vidovics, Rókus: *Horvát nyelvten a budapesti Magyar Királyi Posta- és Távirata – tanfolyam hallgatói számára és magánhasználatra*. Budapest, 1897.

Na temelju građe iz navedenih triju jezičnih priručnika nastalih u razdoblju od četrdesetak godina provjerit će se koliko je tipično hrvatska ili slavenska te u kojoj se mjeri i zašto javljaju mađarski utjecaji. Vrijeme je to jačanja nacionalne svijesti kod obaju naroda kada se narodna tradicija i jezik, pa tako i tradicionalna imenska građa zabranjena ili kristijanizirana odlukama Tridentskog koncila, vraća u uporabu. Vrijeme je to u kojem se u mađarskom dijelu Monarhije matične knjige počinju voditi na mađarskom jeziku (KANIZSAI 2017: 15). Sve to utječe na običaje davanja imena u hrvatskim krugovima u Mađarskoj što neće uvijek pratiti građa navedena u gramatičkim priručnicima. Odabir upravo navedenih priručnika opravdava i to što vremenski daju presjek od samih početaka hrvatske gramatikografije na mađarskom govornom području Monarhije sve do kraja 19. i početka 20. stoljeća kada se i u hrvatskoj gramatikografiji na matičnom području događaju značajne promjene pa se tako navedena djela mogu svrstati u

¹ Na naslovnici je *Ilirske gramatike* kao mjesto izdavanja upisana Baja, ali i Pešta, uz podatke o izdavačima. Usp. „Baja Shőn Jakab tulajdona.“, „Pest 1863, Bartalits Imre könyvnyomdája.“ (s unutarnje naslovnice, neobrojčano). Oba su mjesta izdavanja i u kataloškom zapisu mađarske Nacionalne knjižnice Széchényi. Vidi: http://nektar2.oszk.hu/1/Vbin/LibriVision/lv_view_records.html, pristupljeno 24. kolovoza 2018.

početno razdoblje hrvatske gramatikografije u Mađarskoj.² Njihov odabir dijelom je i sadržajno i metodološki determiniran jer se radi o trima sasvim različitim pristupima opisu jezika.

Iako se tipovi gramatičkih priručnika u drugoj polovici 19. stoljeća još ne mogu točno determinirati zbog raznih utjecaja vidljivih u tekstovima, ipak ih možemo podijeliti prema namjeni koja je ponekad u njima izričito navedena ili se može zaključiti iz sadržaja i primjera kojima se autor služi. Gramatike se znanstvenog razdoblja razvoja jezikoslovlja³ još uvijek dijele i prema načinu i jačini utjecaja klasičnih gramatičkih uzora (v. LEHOCKI-SAMARDŽIĆ 2011: 31) zbog čega će se u radu dati poseban osvrt na latinski utjecaj vidljiv u kršćanskom sloju imena. Prema načinu obrade građe ta su djela na granici logičkih i impozitivnih gramatika (v. LEHOCKI-SAMARDŽIĆ 2011: 31) što je dokaz tomu da one nose obilježja za 19. st. modernih gramatičkih djela jer opisuju i propisuju sustav tako što donose pregršt primjera iz razgovornoga jezika.⁴ Po odabiru metajezika u odnosu na predmetni jezik, a na tragu Helmuta Jachnowa, NYOMÁRKAY (2002: 8) daje podjelu gramatika po kojoj će se odabrane tri gramatike svrstati u 3. tip gramatika, odnosno gramatike materinskog jezika, koje nisu pisane na materinskom jeziku, ali opisuju predmetni jezik modelima razvijenima za predmetni jezik.⁵

Popovicheva gramatika analitička je gramatika s brojnim kontrastivnim jezičnim analizama pa možemo zaključiti da je namijenjena početnicima koji dobro vladaju gramatičkim pojmovima i načinima izlaganja kontrastivnih jezičnih analiza pa ju možemo smatrati pretečom znanstvenih gramatika gdje je još jak utjecaj klasičnih gramatičkih uzora. Mihálovicseva je pisana s ciljem olakšavanja nastavnih procesa što ju čini pretečom školskih gramatika, a Ehrenhöferova i Vidovicseva gramatika praktični je i potpuni jezični i terminološki priručnik za poštanske službenike što je preteča današnjih modernih (strukovnih) priručnika za učenje jezika koji često sadrže i gramatičke opise.

² U ovom se radu odrednica početaka hrvatske gramatikografije na mađarskom govornom području ograničava na gramatičke priručnike hrvatskoga pisane mađarskim metajezikom pa se isključuju gramatički priručnici nastali izvan hrvatskog (etničkoga i jezičnoga) prostora prije sredine 19. stoljeća kada su takvi priručnici hrvatskoga jezika objavljivani ponajprije na latinskom jeziku.

³ MÁTÉ JAKAB (2003: 10) razdoblja razvoja jezikoslovlja dijeli na predznanstveno (prije pojave povijesno-poredbenog jezikoslovlja u 19. st.) i znanstveno (od 2. polovice 19. st.) od razvoja povijesno-poredbenog jezikoslovlja i početaka primjene poredbene metode u 19. stoljeću do pojave novogramatičara.

⁴ Razgovorni su primjeri u gramatikama hrvatskoga na mađarskom jeziku uvršteni zbog njihove namjene – kako su pisane ponajprije za učenje hrvatskoga jezika neizvornim (ponajprije mađarskim) govornicima, primjeri su rečeničnih ustrojstava u njima iz svakodnevnoga života. S druge pak strane, gramatike koje su i predmetom opisa i metajezikom hrvatske, a nastaju na tlu Trojednice u 19. stoljeću, književni jezik oprimjeruju ponajprije primjerima iz hrvatske književnosti, a manjim dijelom riječ je o primjerima iz narodne književnosti ili razgovornoga jezika.

⁵ „3. Nem anyanyelvi nyelvtan, nem anyanyelven írva, a tárgynyelvre kialakított modell alkalmazásával“ (NYOMÁRKAY 2002: 8).

Te su gramatike svojom namjenom potpuno različite što određuje metodologiju obrade jezične građe u njima pa je pretpostaviti da će se odabir i način obrade onomastičke građe razlikovati u navedenim djelima jer neće imati isti cilj prikaza i analize onomastičke građe. S druge strane pretpostaviti je da će primjeri u gramatikama u velikoj mjeri odražavati pojavnost i čestotnost onomastičke građe u krugovima hrvatske zajednice u mađarskom dijelu Monarhije te da će se u određenoj mjeri javljati i latinski utjecaj.

1.1. Kako to i SINIŠA VUKOVIĆ (2007: 142) navodi u svom djelu o onomastičkoj terminologiji: „Onomastika je (...) znanstvena disciplina koja je po svojoj naravi interdisciplinarna“, a budući da je ime znak i nacionalne i vjerske i etničke pripadnosti, upravo će se zato u radu govoriti i o nejezikoslovnim pitanjima kontakata dvaju naroda na temelju istraživanja provedenih među Hrvatima u Mađarskoj. Za to će nam poslužiti onomastičke analize ŽIVKA MANDIĆA (2005), Ante Sekulića (1991) i MARICE KANIZSAI (2017) te prikazi stanja hrvatske manjine u Mađarskoj ERNESTA BARIĆA (2006). To bi prije svega pokazalo uolikoj su mjeri autori navedenih gramatika bili dijelom hrvatske zajednice ili poznavali navike i običaje hrvatske zajednice u Mađarskoj. Govorit će se i o metodologiji obrade onomastičke građe budući da ju MIHÁLOVICS (1874: 59–61, 61–63) navodi u rječničkom dijelu, dok EHRENHÖFER i VIDOVIĆ (1897: 152) bilježe dvojezične popise, a kod POPOVIČA (1863) se javljaju u čitavom djelu. Važno je naznačiti i čestotnost navedenih imena u krugu hrvatske zajednice u Mađarskoj jer će se na taj način pokazati jesu li ih autori uvrstili u svoja djela jer su česta u hrvatskoj zajednici ili su dio zajedničke onomastičke građe hrvatskog i mađarskog jezika ili se pak radi o nekoj drugoj motivaciji. U radu će se analizirati samo osobna imena ljudi, iako se u sva tri djela mogu naći primjeri i za ostale vrste imena.

2. Gledano godinom izdanja prvo djelo koje ćemo analizirati gramatika je DÖME POPOVIČA: *Illir Nyelvtan, több nevezetesh szerző után írta*⁶, Baja. Schön Jakab tulajdona. Pest 1863, Bartalics Imre könyvnyomdája. Na 227 stranica u gramatici DÖME POPOVIČA nalazimo sljedeće dijelove: o slovima i pisanju, slijedi morfološki dio s deklinacijskim i konjugacijskim tipovima i paradigmama, nastavlja se dio pod naslovom sintaksa na desetak stranica gramatike, prijevodi (tekstovi predviđeni za prijevod), pripovijetke i narodne pjesme (prevođenje tekstova jedna je od glavnih metoda učenja jezika od humanizma), a na kraju se nalazi Ilirsko-mađarski i posebno Mađarsko-ilirski rječnik s pripadajućim kraticama.

Imena se u ovoj gramatici ne izdvajaju iz cijele građe. Rječnik uopće ne navodi imena. Ona se nalaze u gramatici kao primjeri deklinacija i primjeri

⁶ Ilirska gramatika pisana po uzoru na više poznatih autora. Baja. Vlasništvo Jakaba Schöna. Pešta 1863, knjigovežnica Imre Bartalicsa.

za vlastite imenice. U gramatici Döme Popovicha nalazimo antroponime (ime i prezime, ali nema nadimaka), toponime (ojkonime, hidronime), endonime i egzonime (u nazivima država i gradova) te etnike i ktetike. Svi se onimi navode kao primjeri za deklinacijske tipove i vrste riječi. Autor nije dosljedan u dvojezičnom navođenju imena, a to se odnosi prije svega na deklinacijske paradigme (deklinacije: *Branko, Ranko, Janko, Živko, Joso* itd.).

Neki od primjera za imena i oblike imena koja se javljaju kod Popovicha:

- „Branko, Ranko, Janko, Živko“ kao „primjeri za 1. deklinaciju imenica muškog roda na (o)“ (6)⁷
- Stanoje kao „primjer za muška **imena** na (e)“ (9)
- „Jednina: Joso, József, Jose, Josi, Josu, Joso, o Josi, Josom“ kao primjer za drugu deklinaciju (14)
- Nikola, Miklós, Matija. Mátyás, Ružica (bez mađarskog ekvivalenta), Milica (bez mađarskog ekvivalenta), Emilia (bez mađarskog ekvivalenta) primjeri su za imenice koje se dekliniraju prema drugoj deklinaciji (15.).

U tekstovima za prevođenje i čitanje također ima imena, ali to su originalni tekstovi narodnih pjesama koji nisu isključivo s mađarskog govornog područja, stoga neće reflektirati stanje koje se opisuje ovim radom te taj materijal nije ušao u proučavani korpus.

U imenskoj građi kod Popovicha vidimo nekoliko skupina imena. Na samom se početku javljaju imena *Branko, Ranko, Janko i Živko* od koji *Janka, Branka i Živka* nalazimo i kod ŽIVKA MANDIĆA (2005: 118–138), tj. u krugu bunjevačkih Hrvata, a *Branka* ne nalazimo ni kod Bunjevaca (usp. MANDIĆ 2005) ni u pomurskom dijelu (usp. KANIZSAI 2017: 131–141), pa je pretpostavka da će se javljati u krugu Bošnjaka i Šokaca koji između ostalog nastanjuju sela oko Mohača i Pečuha (prema BARIĆ 2006: 25–26), ali i u južnom dijelu Baranje koja je danas dio hrvatskog državnog teritorija i na kojem se i danas može čuti ime *Branko* među bošnjačkim i šokačkim stanovništvom. Nakon Tridentskog su se koncila upravo područja Dalmatinske zagore, Hercegovine i južne Bosne, s kojih potječu i Bošnjaci i Šokci, najduže odupirala nepravednoj odluci kojom su sva narodna imena proglašena poganskima i morala su se bilježiti u kršćanskim inačicama (MANDIĆ 2005: 20), stoga je pretpostavka da se u tim krugovima čuva ime koje se i danas može čuti u raznim dijelovima Hrvatske, Slovenije i Srbije.

Žensko ime *Ružica* navedeno bez mađarskog ekvivalenta javlja se u oblicima *Ruža* kod Bunjevaca (usp. MANDIĆ 2005: 118–138) i *Rožalija* kod pomurskih Hrvata (usp. KANIZSAI 2017: 131–141) i dovoljno je prepoznatljivo da mu se ekvivalent ne mora navoditi. To dokazuje da je

⁷ Uz primjere se iz gramatičke građe navodi broj stranice s koje se preuzimaju.

Popovich poznao hrvatsku tradiciju i imensku građu koja se koristila među Hrvatima u Mađarskoj pa se tako u njegovoj gramatici javljaju imena koja su svojstvena samo jednoj skupini.

Od ukupno 17 imena i njihovih inačica u Popovichevoj gramatici 88 % ih je tzv. biblijskih ili kršćanskih imena koja su se dobro uklopila u prijevode primjera rečenica što je ujedno i moguće bio motiv za njihovu uporabu.

3. Drugi izvor za onomastičku građu gramatika je JÁNOSA MIHÁLOVICS: *Gyakorlati Ilir Nyelvtan. Tankönyvül és magánhasználatra*. Baja, 1874.

Kada govorimo o gramatici Jánosa Mihálovicsa, već kod navođenja imena autora imamo zanimljivu situaciju. Prema MLIKOTA–LEHOCKI–SAMARDŽIĆ–BARABAN (2016: 122): „autorovo je ime i prezime na koricama autorskih knjiga bilježeno u ovim inačicama: János Mihálovits, János Mihalovics, Iván Mihálovics, Ivan Mihalovics” što upućuje na kolebanja u bilježenju imena u maticama u drugoj polovici 19. st. kada se u slučaju bilježenja hrvatskih imena teži i grafijskoj i semantičkoj sličnosti u odnosu na mađarske inačice.

Gramatika *Ilir nyelvtan Tankönyvül és magánhasználatra* podijeljena je na dva velika dijela. U prvom dijelu na 175 stranica donosi se gramatika hrvatskog jezika na mađarskom jeziku, a drugi dio (Második füzet – Drugi svezak) nosi naslov Gyökszótár (Korijenski rječnik) koji na 63 stranice A5 formata donosi rječnik podijeljen u tri dijela. Prvi je dio opći rječnik hrvatsko-mađarskog smjera poslije kojega slijedi rječnik vlastitih imena, a priručnik zaključuje Rječnik toponima.

Sva su imena u toj gramatici navedena sa svojim mađarskim parnjacima. Od ukupno 210 imena i njihovih izvedenica 69 % (145 imena) nalazimo u krugu Bunjevaca, a 31 % prevedenice su ili slavenizirani oblici germanskih imena (*Arthur – Ardoje, Gottfried – Bogomir, Hinko – Henrik, Szigfrid – Miroboj* i dr.), prevedenice mađariziranih latinskih ili grčkih imena (*Timót – Častibog, Theophila – Bogomila, Kornélia – Drenka*), strani elementi i u mađarskom i u hrvatskom imenskom korpusu (*Kelemen – Kliman, Lénárd – Línárt, Konjrad – Konrád*), ali ima i onih kojima autor nalazi ekvivalente u latinskom i grčkom kako bi Mađarima približio imena poput *Mladen – Juvenalis, Ružica – Rozina, Slavica – Julija, Živan ili Živko – Vitalis, Božko – Natalis, Sava ili Savo – Szabbás, Željko – Desider* i dr.). Neobično je što imenima *Verka* i *Veronika* pridružuje ime *Verona* na mađarskom, iako i u mađarskom jeziku postoji žensko ime *Veronika*. Pojavljuju se i prevedenice mađarskih imena koja ne nalazimo u proučavanim popisima imena Bunjevaca, pomurskih Hrvata, Šokaca i Bošnjaka, poput *Jerina* za žensko mađarsko ime *Irén*. Posebno je neobično uparivanje imena *Zora* i *Zorica* s latinskim imenom *Aurora*, iako u 19. stoljeću Mađari imaju žensko ime *Hajnalka* (HAJDÚ 1994: 26), a kod imena *Danica* pak daje mađarsko ime *Hajnalka*. Povezanost se mora potražiti u razumijevanju imena te će se tako mađarski *hajnalsillag* ili

hrvatski *zvijezda Danica* vrlo lako moći povezati sa ženskim imenom *Danica*, pa će se za *Zoru* i *Zoricu* (od hrvatskog *zora* što je na mađarskom *bajnal*) morati naći drugo rješenje za što uvijek može poslužiti latinski izvor u obliku *Aurora*. Zanimljivo je i muško ime *Danilo* koje se veže uz hebrejsko ime *Daniel* i biblijskom tradicijom ulazi i u hrvatski i u mađarski jezik. Od 16. stoljeća i širenjem reformacije u mađarskom jeziku ime *Dániel* postaje češće (HAJDÚ 2003: 26), a koristi se i u krugu Hrvata u obliku *Danijel*. *Danilo* je verzija imena *Danijel* pa se pretpostavlja da se upravo zato i Mihálovics odlučio upariti to ime ne s mađarskom verzijom istog imena, već je uzeo skraćeni oblik nadimka *Dani* za mađarsku verziju, naglašavajući time povezanost i izvedenu prirodu imena *Danilo* s imenom *Danijel*.

Posebno ističemo uparivanja drevnih slavenskih i mađarskih imena *Vuk* i *Farkas*. Prema SZILÁGYIju (1987: 52–53) vuk je totemistička životinja karakteristična za turske narode koja se u turskim jezicima javlja u obliku vlastitog imena *Kurd*. Danas se ime *Kurd* ne može uvesti u mađarske matične knjige, ali drevno *Vuk* još se uvijek može naći. LENGYEL (1917: 186) ga čak početkom 20. st. preporučuje kao „pravo mađarsko ime“ koje je poželjno davati zbog čuvanja mađarske tradicije. To se ime na njemačkom govornom području povezuje sa složenim imenom *Adolf*⁸ koje do 19. st. ima i ženski parnjak *Adolfina*. U mađarskom je jeziku *Farkas* dio najstarijeg sloja totemskih imena isto kao što je to slučaj s imenom *Vuk* u slavenskim jezicima. HAJDÚ (2003: 285) će slavensko ime *Vuk* datirati u 2. tisućljeće prije Krista kao dio zajedničkog slavenskog onomastičkog korpusa. Ista motiviranost i značenje tih imena omogućuje njihovo uparivanje, iako se ne radi o prijevodima.

Posebnu pozornost zahtijeva ime *Isus* – *Jézus* koje nije dio ni mađarske ni hrvatske tradicije davanja imena. Ime sina Božjega rezervirano je samo za njega i ne daje se ljudima kako je to običaj u neoromanskim kulturama. Ime *Isus* dio je zajedničke tradicije temeljene na kršćanskoj kulturi te je neizostavno ime i ovoga korpusa. Utvrđujemo da je većina imenske građe ovog rječnika, od dijela koji čini zajednički imenski korpus (69 % imena) ne samo biblijskog porijekla, već općenito kršćanskog te podrazumijeva latinizirana imena mučenika (89 %) što dokazuje težnju da se stavi naglasak na zajednički korpus imenske građe.

Ime *Ćiril* dio je slavenske tradicije i ne javlja se u krugovima većinskog mađarskog stanovništva, ali je ipak navedeno s mađarskom inačicom *Cziril* kako bi se dopunila građa kršćanske tradicije davanja imena. Kod Bunjevaca se javlja u obliku *Ćiro* koje ne nalazimo u građi. To je ime vezano za bizantsku (grčku) tradiciju, ali je ujedno dio kršćanske tradicije i odstupanje

⁸ Njemački pridjev *edel* znači 'plemenit', a imenica *Wolf* 'vuk'. Ime *Adolf* (do 19. stoljeća ima i ženski parnjak *Adolfina*) nastalo je spajanjem tih dvaju elemenata (SZILÁGYI 1987: 52), a smatra se izvornim germanskim imenom što potvrđuje totemističku narav imena kao opću pojavu u starom svijetu, a ne kao tipično slavenski ili mađarski utjecaj.

od zajedničkih latinskih uzora potvrđuje autorova nastojanja da se naglasi povezanost hrvatske i mađarske kulture.

Kao posebna skupina javljaju se pohrvaćena strana imena *Ignjo* ili *Ignatio* koja su i u mađarskom stranog porijekla u obliku *Ignác*, a uz njih se navodi i prevedeni oblik *Ognjan*. Ime *Ognjan* ili u drugim verzijama *Ognjen* lakše bi se povezaló s mađarskim imenom *Gyula* koje je drevno mađarsko ime u značenju „bakljonoše“ pa njegov prijevod u gramatici ime *Slavoje* ne odgovara u potpunosti. Ime se *Gyula* kod Bunjevaca (usp. MANDIĆ 2005: 118–138) javlja u raznim oblicima izvedenima od oblika *Dula*. Ime se *Gyula* u vrijeme latiniziranja imena krivo (HAJDÚ 2003: 15) povezivalo s imenom *Iulius* pa je tako dobilo i žensku verziju *Julia*, ali se ovdje radi o drevnom imenu poznatom još prije doseljenja Mađara u Karpatsku nizinu, vjerojatno staroturskog porijekla (HAJDÚ 2003: 15), kojim su nakon doseljenja nazivali drugog po rangu vojnog zapovjednika. Ime se *Julia* kod Mihálovicsa uparuje sa *Slavica* što upućuje na to da je i Mihálovics ipak znao za značenjsku povezanost tih dvaju imena.

Na temelju dvojezičnog navođenja, odnosno mađarskih parnjaka hrvatskim imenima, vlastita se imena iz Mihálovicseve gramatike mogu podijeliti u nekoliko skupina:

- a) kršćanska imena koja imaju i hrvatsku i mađarsku inačicu (npr. *Adam* – *Ádám*)
- b) slavenska imena koja se prevode latinskim imenima (npr. Mladen – Juvenalis)
- c) totemska imena (npr. *Vuk* – *Farkas*)
- d) mađarska imena prilagođena hrvatskom jeziku (npr. *Margita* – *Marga*, mađ. *Margit*)
- e) prevedenice mađarskih imena (npr. *Slavoje* – *Gyula*)
- f) strana imena i u hrvatskom i u mađarskom korpusu (npr. *Lipót*, *Rudolf*, *Kornelia*...).

4. Treći je priručnik gramatika Aladára Ehrenhöfera i Rókusa Vidovicsa: *Horvát nyelvten a budapesti Magyar Királyi Posta- és Távirada – tanfolyam hallgatói számára és magán-használatra*. Budapest, 1897.

Priručnik od 303 stranice podijeljen je u dva dijela. Prvi nosi naslov morfologija i sintaksa, drugi se dio sastoji od prijevodnih vježba i popisa nepoznatih riječi, a gramatiku zaključuju priloge koji sadrže tekstualne primjere za dokumente koji se koriste na pošti, poput molbi, brzojava i obveznica. Na stranici 137. i 138. autor donosi nazive za gradove i države u Monarhiji koji se drugačije nazivaju na hrvatskom i mađarskom jeziku s najviše primjera iz Slavonije i Hrvatske s dopunom naziva za hrvatske županije. Slijede nazivi ministarstava, uprava i ureda na dvama jezicima koje će dopuniti titule i načini pisanja titula na prednjoj i stražnjoj strani pošiljke. Navedeni su i dani u tjednu i mjeseci u godini na dvama jezicima, a na 153. stranici posebno se navode osobna imena u mađarskoj i hrvatskoj inačici. Nakon toga slijede primjeri razgovora tematski vezani za poštu i rad na

pošti i telefonski razgovori, no donose se i primjeri i iz svakodnevnog života, poput *Kod pralje*, *Kod švelje*, a posebno je zanimljiv dio o frazemima koji se razlikuju u mađarskom i hrvatskom jeziku. Taj dio priručnika zaključuje rječnik u kojem je građa tematski raspoređena, a na kraju se riječi koje se tematski nisu uklopile u rječnički dio, navode u skupinama po vrstama riječi. Priručnik zaključuje čitanka u kojoj možemo naći ulomke mnogih književnih tekstova, poput *Smrti Smail-age Čengića*. Iz prethodnoga zaključujemo da je riječ o potpunom jezičnom i terminološkom priručniku za učenje hrvatskog jezika namijenjenom zaposlenicima pošte i brzojavnice.

U toj se gramatici navodi 61 muško i žensko ime:

Ágoston – Augustin, Alajos – Vjekoslav, Aladár – Vladimir, András (Endre) – Andrija, Antal – Antun, Balázs – Blaž, Bálint – Valent, Bertalan – Bártol, Boldizsár – Bolta, Borbála – Bara, Domonkos – Dominik, Dorottya – Dora, Ede – Slavoljub, Egyed – Egidij, Elek – Aleksa, Emil – Milan, Erzsébet – Jelisava, Ernő – Ernest, Ferencz – Franjo, Fülöp – Filip, Fridrik – Miroslav, Gábor – Gabriel, Gavro, Gergely – Grgur, György-Gjuro, Gyula – Julijo, Henrik – Hinko, Ignác – Vatroslav, Illés – Ilija, Ilona – Jelka, Imre – Imbro, Mirko, István (Pista) Stjepan, Jakab – Jakov, János – Ivan, Jenő – Eugen, József – Josip, Kálmán – Koloman, Károly – Dragutin, Katalin – Katarina, Lajos – Ljudevit, László-Ladislav, Lipót – Lavoslav, Lukács – Luka, Magdolna – Magdalena, Márk – Marko, Márton – Martin, Mátyás – Matija, Mihály – Miko, Miklós – Nikola, Miksa – Makso, Mór – Mavro, Nándor – Ferdo, Ödön – Edmund, Pál – Pavao, Péter – Petar, Rókus – Rok, Sándor – Skender, Szaniszló – Stanko, Tivadar – Božidar, Vilmos – Vilim, Vincze – Vinko, Zsigmond – Vladovít.

Masnim su otisnuta imena koja su se javila i u prethodnim dvjema gramatikama, ukupno 45 ili 74 %. Visoki postotak zajedničke imenske građe u svim trima gramatikama dokazom je težnje naglašavanja sličnosti hrvatske i mađarske kulture, ali se isto tako navedeno može protumačiti i s motivacijskog aspekta kojim se učenike ili polaznike tečaja želi motivirati na usvajanje novog jezika ističući njihove sličnosti.

Drugo je pak pitanje analiza imenske građe koja se „na terenu” u potpunosti ne podudara s onim što se vidi u ovim djelima. Imena poput *Kálmán – Koloman* kod Bunjevaca će ostati *Kalman* (MANDIĆ 2005: 127), a u Ehrenhöferovoj se i Vidovicsevoj gramatici navodi u pohrvaćenoj verziji isto kao i *Imre – Miroslav* koje u krugu Bunjevaca postoji u obliku *Imro*, ali ne i *Miroslav* (MANDIĆ 2005: 125). *Dragutin* je također ime koje se javlja samo u obliku *Drago*, a gramatika ga navodi uz ime *Károly* koje će Bunjevci koristiti kao *Karoj*, *Karol* i *Karo* (MANDIĆ 2005: 127). Mađarsko ime *Lajos* upareno je s *Ljudevit* koje se u tom obliku neće javljati u krugu Bunjevaca i pomurskih Hrvata, već će ga Bunjevci upotrebljavati u verziji bližoj mađarskoj, npr.

Lajča, Lajčka, Lajčo, Lajko, Lajo pa čak i *Lajos* (MANDIĆ 2005: 128). Ime *Lipót* uparuje se s *Lavoslavom* koje se neće upotrebljavati u krugu Bunjevaca ni pomurskih Hrvata, već će se izravno preuzeti u obliku *Lipót* i *Lipo*. *Magdalena* u Bunjevaca postoji kao *Magda, Magdica, Magduška* i *Magica* (MANDIĆ 2005: 129) što je bliže mađarskoj nego hrvatskoj verziji imena *Magdalena*. Imena *Márton – Martin, Mátyás – Matija, Mihály – Miko, Miklós – Nikola, Miksa – Makso, Sándor – Skender* u Bunjevaca se javljaju i u hrvatskoj i u mađarskoj verziji (MANDIĆ 2005: 129–136). S imenom *Roko* i *Rokus* (mađarski: *Rókus*) susrećemo se tek u toj gramatici koja je posljednja objavljena od triju proučavanih gramatika, vjerojatno potaknuto osobnom motivacijom autora, no to je ime zabilježeno kod Bunjevaca (MANDIĆ 2005: 134).

Popis imena kod Ehrenhöfera i Vidovicsa donosi više hrvatskih verzija imena od onih koje se javljaju na terenu. Velik je broj primjera imena koja su se među Hrvatima u Mađarskoj već tada počela upotrebljavati u mađarskim ili mađariziranim oblicima zbog utjecaja većine, ali i načina vođenja matičnih knjiga i procesa koji su obuhvaćali upisivanje djece u matice.

Među Hrvatima u Mađarskoj javljaju se i mađarska imena, poput *Arpad, Margita, Ilona, Matijaš (Mačás), Imra/Imro, Irma, Istvan, Istok, Janoš/Januš, Jožika* i sl., a te verzije nijedna od obrađenih gramatika ne donosi. Za sva gore navedena imena autori se služe hrvatskim inačicama (ako postoje), a koje se upotrebljavaju izvan većinski mađarskog govornog područja.

Uzmemo li kao usporedbu najčešća mađarska imena (njih 89 muških i ženskih ukupno) u razdoblju između 11. i 14. stoljeća, razdoblju prije reformacije (16. st.) i prije oživljavanja narodne tradicije (18. i 19. st.) koja je vratila mnoga tzv. poganska imena, dobar dio njih (38 %) naći ćemo i među Mihálovicsevimi imenima, kod Popovicha, ali i Ehrenhöfera i Vidovicsa što dokazuje nastojanja da se kao temelj uzme zajednička tradicija prostora na kojem žive i Hrvati i Mađari i da se naglase njihove kulturne sličnosti.

U nastavku se navode najčešća imena na mađarskom govornom području prije reformacije prema popisu koji navodi HAJDÚ (1994: 25). Imena koja nalazimo i u gramatikama masno su otisnuta: **András, Béla, Benedek, Bot, Bulcsú, Cseke, Csoma, Egyed, Éliás, Farkas, Gergely, György, Gyula, Hipolit, István, Izsák, Jákob, János, Karácsony, Kicsi, Kozma, László, Lőrinc, Lukács, Mag, Márkus, Márton, Máté, Mátyás, Mihály, Miklós, Nembi, Orbán, Ós, Pál, Péntek, Péter, Salamon, Sámson, Saul, Sebestyén, Simon, Szegény, Szombat, Tamás, Tompa, Vásárd, Vendég, Vid, Unoka, Vasad** (HAJDÚ 1994: 25). Ženska imena prikupila je Berrár Jolán: **Erzsébet, Margit, Katalin, Anna, Ilona, Klára, Aglent, Ágnes, Kunigunda, Sebe, Mária, Skolasztika, Jolán, Ágota, Csala, Magdolna, Liliom, Viola, Borbála, Izolda, Rózsa, Gyöngy, Petronella, Dorottya, Mag, Nyest, Cecília, Gertrúd, Lúcia, Adél, Dominika, Húg, Rozina, Benedikta, Szombat, Anasztázia, Szép, Judit...** Od navedena 93 imena 34 (37 %) ili više od trećine nalazimo u obrađenim

gramatikama. Dokaz je to da je hrvatska imenska građa u mađarskom dijelu Monarhije velikim dijelom pratila tamošnje i tadašnje trendove.

5. Zaključujemo da su u navođenju imenske građe u obrađenim gramatikama autori nastojali dati primjere koji su dio zajedničke kršćanske tradicije, ali su isto tako navodili i neka tada pomodna (germanska) imena ponekad u nesigurnim prijevodima. Ta su se imena većinom davala u izvornim ili kroatiziranim ili pak mađariziranim verzijama. Latinski utjecaj vidljiv je u kršćanskim imenima zbog čega im je bilo lako naći ekvivalente u drugom jeziku.

Autori obrađenih djela Popovich, Mihálovics, Vidovics i svojim imenima svjedoče o povezanosti s hrvatskom zajednicom čije su običaje davanja imena poznavali toliko dobro da su mogli izostaviti njihove mađarizirane verzije koje su zabilježili MANDIĆ i KANIZSAI na temelju matičnih knjiga toga vremena i dali one primjere koji se upotrebljavaju na većinski hrvatskom govornom području. Obrađena imenska građa navedenih gramatika stoga prati osnovni smisao jezičnih priručnika u kojima se nalazi te se ne može smatrati opisom stanja u hrvatskoj zajednici u Mađarskoj.

Literatura

- BARICS, ERNŐ 2006. *Rode, a jezik?! Pécs: Biblioteka Nova.*
- EHRENHÖFER, ALADÁR–VIDOVICS, RÓKUS 1897. *Horvát nyelvtan.* A Budapesti M. Kir. Posta- és Távirat-tanfolyam hallgatói számára és magán-használatra. Budapest: Hornyánszky Viktor Könyvnyomdája.
- HAJDÚ, MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan.* Budapest: Osiris Kiadó.
- HAJDÚ, MIHÁLY 1994. *Magyar tulajdonnevek.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- KANIZSAI, MÁRIA 2017. *Nevek, nyelvek, sorsok. Személynévizsgálatok a Mura menti horvátok körében 1794-től 1998-ig.* Baja: Eötvös József Főiskola Kiadó.
- LEHOCKI-SAMARDŽIĆ, ANNA 2011. *A horvát grammatikográfia kezdetei; Bartol Kašić, 1604. A klasszikus grammatikai minták szerepe a horvát és a magyar grammatikai hagyományban a névszói kategóriák tükrében.* ELTE BTK Nyelvtudományi Iskola Szlavisztika Nyelvészeti Kéziratok diszsertáció. (Mentor: professor emeritus Nyomárkay István)
- LENGYEL, ZOLTÁN 1917. *Magyar névkönyv.* Budapest: Dick Manó bizománya.
- MANDIĆ, ŽIVKO 2005. *Antroponimija i toponimija bunjevačkih Hrvata u Mađarskoj.* Pečuh: Hrvatski znanstveni zavod.
- MÁTÉ, JAKAB 2003. *A nyelvtudomány (vázlatos) története az ókortól a 19. század elejéig.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- MIHÁLOVICS, JÁNOS 1874. *Gyakorlati ilir nyelvtan.* Baja: Szigriszt Gyula bizománya.

- MLIKOTA, JADRANKA–LEHOČKI-SAMARDŽIĆ, ANA–BARABAN, BORKO 2016. Tragom Mažuranićeve Slovnice Hèrvatske u gramatičkom priručniku Jánosa Mihálovicsa Gyakorlati Ilir Nyelvtan. In: *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*. vol. 42. No. 1. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. 121–145.
- NYOMÁRKAY, ISTVÁN 2002. *Anyanyelvi ébredés és hagyomány nálunk és szomszédainknál*. Budapest: Lucidus Kiadó.
- POPOVICH, DÖME 1863. *Ilir nyelvtan. Több nevezetess szerző után*. Baja. Shőn Jakab tulajdona. Pest: Bartalits Imre könyvnyomdája.
- SEKULIĆ, ANTE 1991. *Baički Hrvati. Narodni život i običaji*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- SZILÁGYI, FERENC 1987. *Sokféle neveknek magyarázatja*. Budapest: RTV–Minerva.
- VUKOVIĆ, SINIŠA 2007. Onomastička terminologija In: *Čakavska rič*. XXXV. br. 1. Split: Književni krug Split. 139–185.

Sažetak / Summary

Vlastita imena u gramatikama hrvatskoga jezika objavljenima u Mađarskoj

Gramatike hrvatskog jezika tiskane izvan hrvatskoga govornoga područja često sadrže informacije koje nisu primarno vezane uz opis gramatičkih kategorija. Jedan su od takvih sadržaja i osobna imena koja će se u ovom tipu normativnih priručnika navoditi u prijevodima ili sa svojim ekvivalentima u mađarskom jeziku. Način navođenja osobnih imena razlikovat će se od autora do autora. Iván Mihálovics u dijelu gramatike s rječnikom donosi popis osobnih imena i popis toponima, dok se kod drugih autora, npr. Popovicha, osobna imena ne navode u rječničkom obliku, već se javljaju u razgovornim vježbama, ali isto tako i u primjerima glavnog dijela gramatike s pravopisnim savjetima. U radu se posebno obrađuje pitanje prijevoda i ekvivalenata osobnih imena u stranom jeziku s primjerima imena i njihovih prijevoda u gramatika hrvatskoga jezika tiskanih u Mađarskoj s posebnim osvrtom na vrijeme u kojem su ta djela nastala.

Names in the grammar of Croatian language published in Hungary

Grammar of Croatian language printed out of the Croatian speaking area often contains information not primarily related to the description of grammatical categories. One such content is also the personal names that will be included in this type of normative manual in translation or with its equivalents in Hungarian. The manner of naming personal names will vary from author to author. In the grammar part of the dictionary, Ivan

Mihalović provides a list of personal names and lists of toponyms, while other authors, eg Popovicha, do not name their personal names in the form of a discourse, but appear in conversation exercises, but also in the examples of the main part of grammar with orthographic advice. The paper deals with the issue of translations and equivalents of personal names in a foreign language with examples of their names and their translations in the grammar of the Croatian language printed in Hungary with special reference to the time in which these works originated.

Ključne riječi / Keywords

onomastika, hrvatske gramatike u Mađarskoj, hrvatsko-mađarska poredbeno gramatikografija, imena u gramatikama

onomastics, Croatian grammar in Hungary, Croatian-Hungarian comparative grammar, names in grammars

TÓTH PÉTER

SKUPLJANJE DIJALEKTOLOŠKE GRAĐE U SLAVONOJI KATALIN DEÁKNÉ BARTHA

1. Katalin D. Bartha u 1930-im godinama u više je navrata skupljala dijalektološku građu u Slavoniji. U ovom ću radu predstaviti njezin životni put i skupljanje građe koje je vršila u Slavoniji.

KATALIN BARTHA rodila se 1. siječnja 1914. u Szinpetriju u županiji Abaúj-Torna. Osnovnu je školu završila u rodnom selu. Njezin otac József Bartha bio je učitelj te iste škole. U svojim sjećanjima ovako govori o njemu: „U cijelom su kraju bili poznati rezultati odgojnih i učiteljskih metoda moga oca. Ni jedan nastavni savjetnik nije ju nikada ocijenio ocjenom manjom od izvrstan. Njegovi su učenici često patili zbog njegove neumoljive strogoće, ali nisam samo od jednoga kasnije čula sljedeće: – Gospodinu učitelju mogu zahvaliti da sam postao čovjekom” (D. BARTHA 2001). Svoje majke, Malvine Mészáros ovako se prisjećala: „Moju vezu s majkom i život u našem domu karakterizirala je ljubav, sreća i mir. Ako ne i svjesno, ali u meni su se tada oblikovali pogledi na život i svijet da su upravo to najviše ljudske vrednote koje sam, zahvaljujući majci, imala prilike vrlo rano osjetiti.” (ISTO).

Između 1924. i 1932. pohađala je Reformatsku djevojačku gimnaziju Dóczy. Tada su tu istu školu pohađale i Olga Penavin i Magda Szabó. „Ta je odgojno-obrazovna ustanova bila poznata po izvanrednim nastavnicima modernih pogleda na svijet i modernih metoda koji su svoje učenike opremili mnogim korisnim stvarima za »Život«. Od djece koja su stizala u školu oblikovali su ljude i nisu im samo prenosili znanja. Poznati su mnogi primjeri i rezultati njihova uspjeha” (PENAVIN 1991: 199–200).

KATALIN BARTHA je u razdoblju od 1932. do 1936. studirala mađarski i latinski jezik na Sveučilištu Tisza István u Debrecenu. Želja joj je bila postati piscem ili pjesnikinjom, ali joj se interes usmjerio prema jezikoslovlju pod utjecajem Bálinta Csúryja. Csúry je mnoge usmjerio prema dijalektološkim istraživanjima svojom stručnošću i osobnošću. U godinama koje je proveo u Debrecenu utemeljio je Institut za proučavanje narodnog jezika, pokrenuo je godišnjak pod naslovom *Magyar Népr nyelv* („Mađarski narodni jezik”), „sa studentima ubrzo utemeljuje školu u relativno kratkom vremenu u kojoj se prije svega njegova djela smatraju uzorima” (BALASSA I. 1988: 12). Tada dovršava i *Rječnik govora Szamosháta* (1935. – 1936.) i piše

djelo *Metode ronjenja u pučki jezik* (1936.). „Ali povrh svega Csűry je bio izvanredan nastavnik i čovjek s privlačnim ljudskim osobinama, koji je bio u stanju ostvariti tople i ljudske odnose sa svojim studentima” (IMRE 1991: 300). Katalin Bartha u svojoj biografiji ovako piše o Csűryju: „Svojom stručnošću i izvanrednim ljudskim vrijednostima značajan je broj studenata usmjerio prema jezikoslovlju i učinio ih odanima njegovoj osobi koju su iznimno poštovali. I ja sam bila među njima i u ovoj sam grupi kao posljedica mnogih neočekivanih slučajnosti ubrzo dospjela u krug onih od kojih je naš omiljeni profesor očekivao da svoje djelovanje za cijeli život posvete proučavanju jezika” (DEÁKNÉ BARTHA oko 2000).

2. KATALIN BARTHA je u svojoj doktorskoj disertaciji analizirala nazive za boje u mađarskom jeziku (1937.). Nakon toga počinje se baviti proučavanjima mađarskih dijalekata u Slavoniji. Ti su dijalekti do tada bili poznati prije svega iz djela GÁBORA SZARVASA i JÓZSEFA BALASSE. SZARVAS je u rujnu 1874. skupljao građu na tom području. „Od svih mađarskih dijalekata nijedan nije toliko poseban, nijedan ne ostavlja tako snažan dojam na prvu kao ovaj” – napisao je (SZARVAS 1876: 10). BALASSA će gotovo dvadeset godina kasnije, u ljeto 1893. skupljati građu u Slavoniji. U svojoj studiji zaključuje: „Stanovnici ova četiri naselja nisu naseljenici iz novijeg vremena, već ostatci mađarskih etničkih skupina ovoga nekada mađarskog područja koji su stoljećima sačuvali svoj materinski mađarski jezik i reformatsku vjeru u okruženju stranog stanovništva” (BALASSA 1894: 162). O slavonskim dijalektima mađarskoga jezika BALASSA piše sljedeće: „Slavonski dijalekt sačuvao je starije stanje mađarskoga jezika s jedne strane u pogledu glasova, s druge strane u pogledu gramatičkih oblika i u leksiku; razvio je samostalne karakteristike ponajprije u tvorbi određenih glasova i uporabi nekolicine gramatičkih oblika. Strani se utjecaj vidi gotovo pa samo u leksiku, a na izgovor je utjecao samo sporadično” (BALASSA 1894: 164).

Na odabir područja na kojem se skupljala građa uvelike je utjecalo i to što je Csűry smatrao važnim proučavanje govora Mađara koji su živjeli izvan granica Mađarske (vidi: Csűry 1936: 20). Katalin Bartha u svom životopisu ovako piše o tome: „Na jednom seminaru Bálint Csűry je o ovome rekao kako bi bilo jako korisno upoznati dijalekte četiri drevna mađarska sela u Slavoniji (Kórógy-Korođ, Szentlászló-Laslovo, Haraszti-Hrastin, Rétfalu-Retfala) jer su ti dijalekti u društvenoj izolaciji skupine koja se njima služila sačuvali takve arhaične dijalektološke posebnosti i pokazuju jedinstveno stanje koje se nigdje drugdje na području naše okrnjene domovine ne može vidjeti ni čuti. – Kao grom iz vedra neba stigla mi je spoznaja: moja je obveza proučavati taj dijalekt, i sudbina je tako htjela (šogora su mi samo nekoliko mjeseci ranije imenovali reformatskim dušebrižnikom u Korođu). Rekla sam Csűryju: ja ću se prihvatiti skupljanja u Slavoniji. Nakon nekoliko godina pripremnih studija, otputovala sam u Slavoniju. Tijekom mnogih godina izvor sve moje sreće bilo je skupljanje građe u Korođu. Istina, najveću sreću pružalo mi je otkrivanje

veličanstvenih jedinstvenih posebnosti toga dijalekta, ali i ona naklonost ljudi kojom su me prihvatili, poklonili mi povjerenje Mađari koji žive u jednoj izoliranoj napuštenosti. Kao da su u meni vidjeli pruženu ruku Domovine od koje su jednoć otkinuti. – Slušala sam njihove razgovore, s puno zadovoljstva bilježila sam u svojim studijama rečenice i riječi koje u sebi još uvijek čuvaju obilježja mađarskog jezika iz staromađarskog razdoblja” (DEÁKNÉ BARTHA oko 2000).

Od rujna 1937. radi kao vanjski suradnik na Reformatskoj djevojačkoj gimnaziji Dóczy u Debrecenu. Njezina istraživanja u Slavoniji podupirali su mađarska Država i Mađarsko jezikoslovno društvo. Između 1937. i 1939. skupljala je u sva četiri mađarska sela u Slavoniji, u mađarskim dijalektnim otocima (*Kórógyon* – u Korođu, *Szentlászlón* – u Laslovu, *Harasztiban* – u Hrastinu i *Rétfaluban* – u Retfali). Tijekom prvog boravka u Slavoniji suočila se s tim da se govornici teško otvaraju. „Prvo ljeto koje sam provela među njima prošlo je u mom nastojanju da pridobijem njihovo povjerenje i da ih dobijem za razgovor. Uvijek sam osjetila da je njihova ljubaznost puki izraz gostoprimitstva, ali na moj rad su gledali s određenom sumnjom. Srdačnim je razgovorima brzo došao kraj kada bi primijetili da se u mojoj ruci brzo kreće olovka. »Želite li staviti u muzej naš jezik« – govorili su mi kimajući glavom s negodovanjem. »Neću govoriti ako sve zapišete« – ogorčeno je rekao jedan od kazivača. »Bit ćeš u kalendaru« – rugali su se drugi onome koji je ipak pristao na razgovor. – »U Hrastinu još gore govore. Idite tamo razgovarati.« – Jedan starac me obasipao dobronamjernim savjetima. Dugo sam se trudila pridobiti njihovo povjerenje sve dok napokon nisu razumjeli da je njihov jezik prelijepe drevne izričaj mađarskog jezika i da ne bilježim svaku riječ zato što im se želim narugati kako to običavaju osječki trgovci” (DEÁKNÉ BARTHA 1940a: 9–10).

Prema D. BARTHA sakupljač mora postići to da se izbrišu granice koje postoje pri prvim susretima. Za to je potrebno prije svega pridobiti povjerenje kazivača. „Nakon toga sam ih tek na Božić iste godine potražila. Više nije bilo ni traga nepovjerenju. Dočekali su me s takvim oduševljenjem i naklonošću kao da sam oduvijek živjela među njima. Tada se preda mnom otvorio cijeli njihov svijet. Upoznala sam sve njihove aveti, praznovjerja; na usnama staraca od sedamdeset – osamdeset godina starosti na svinjokoljama su zaživjele drevne melodije za koje se mislilo da su već potpuno zaboravljene i već su me sami srdačno pozivali: »Idite straga (preko), moja babica je rekla da i ona zna stare pjesme«. Odjendom su me zvali na više mjesta, a drugi dan oni do kojih nisam stigla govorili su s blagim predbacivanjem: »Zašto niste došli jučer, napunili bi tu svoju knjigu kod nas.«” (DEÁKNÉ BARTHA 1940a: 10).

O skupljanjima građe u Slavoniji objavljuje u *Magyar Népművel* („Mađarski narodni govor”) (BARTHA 1939), u izvješćima gimnazije u Beregszászu (danas: Beregovo, Ukrajina) (DEÁKNÉ BARTHA 1940a), u časopisu u južnoj regiji pod nazivom *Kalangya* (BARTHA 1940a, 1940b), u časopisu *Magvető*,

reformatskom glasilu za južne regije (BARTHA 1940c) i u časopisu *Magyar Cserkész* („Mađarski izviđač”) (DEÁKNÉ BARTHA 1940b). Osim toga objavljuje i manje tekstove narodnog govora te prikaz iz rječnika slavonskih govora na kojemu je radila (DEÁK GYÖRGYNÉ 1941a, 1941b, 1941c). Dana 18. siječnja 1940. na Mađarskom radiju drži predavanje pod naslovom *Jedan zaboravljeni mađarski otok, Mađari u Slavoniji*. „Od četiri naselja najviše sam i najdetaljnije proučavala dijalekt koji se govori u Korodu. Četiri sam ih puta već potražila na duže i kraće vrijeme, pa sam tako zaista s njima i živjela, boravila sam s njima od jutra do večeri, za kolinje smo svi sjedili za stolom, ljeti sam izašla s njima na livadu, za vrijeme vršidbe sam iz sjene plasta slušala njihov razgovor, u jesen sam prisluškivala razgovor žena koje su tkale lan ili sam išla u vinograd s »četom« djevojaka »płatiiti« ptice” (DEÁKNÉ BARTHA 1940a: 5).

3. Nakon prve Odluke u Beču 2. studenoga 1938. mađarski dijelovi Slovačke i Češke i južni dijelovi današnje Ukrajine (Zakarpacije) s većinskim mađarskim stanovništvom ponovno se vraćaju Mađarskoj. Mađarska vlada nastoji što brže nadoknaditi sve zaostatke koji su se na ponovno pripojenim područjima nagomilali u protekla dva desetljeća zbog tadašnje čehoslovačke obrazovne politike manjina. U siječnju 1939. imenuje se četrnaest novih nastavnika u Mađarskoj kraljevskoj gimnaziji u Beregszászu (Beregovo, današnja Ukrajina). Među njima je i Katalin Bartha koja dolazi na upražnjeno mjesto nastavnika mađarskoga i latinskoga jezika. Ovdje će se upoznati i s nastavnikom tjelesne kulture iz Nagykállóa (sjever Mađarske), s njezinim budućim suprugom, Györgyom Deákom. Imat će četvero djece: Árpáda, Zoltána, Gézu i Anikó.

Ratna fronta 26. listopada 1944. protegnut će se do Beregova. U studenome su sovjetske vlasti pozvale sve muškarce mađarske i njemačke nacionalnosti između 18 i 50 godina starosti da se jave na radnu obvezu. Prijetili su im vojnim sudom ako ne prihvate radnu obvezu. György Deák također se javio te je isprva dospio u sabirni logor u Szolymu (danas Svaliava, Ukrajina), a kasnije u Boriszovo u Bjelorusiji. Umro je 11. ožujka 1945. zbog nečovječnih uvjeta na tim mjestima.

Mađarska gimnazija u Beregovu se zatvara. Gotovo cijeli nastavnički zbor prelazi u Mađarsku. Katalin D. Bartha prvo gubi svoje nastavničko mjesto, a kasnije mora napustiti svoj dom u koji se useljava jedan sovjetski časnik. U međuvremenu se prvi zarobljenici logora vraćaju kući. Među njima je 1946. i Sándor Nagy koji je bio učenik Györgya Deáka, a kasnije su zajedno bili zatočeni u logoru. Katalin će upravo od njega saznati da je njezin suprug već godinu dana mrtav i da je sahranjen u jednoj masovnoj grobnici u Borisovu.

U rujnu 1947. godine seli se u Debrecen s majkom i djecom. Velik dio građe prikupljene u Slavoniji tada netragom nestaje. Ovako se sjećala toga događaja: „Skupila sam građu u 12 bilježnica. (Kada smo se iz Beregova dosta kasnije doselili kući, sovjetski carinici nisu dopuštali prenijeti rukopis

preko granice i usprkos svim mojim molbama i suzama, sve je bilo uzalud, moje bilježnice su pobacali na šine kod slavine na kolodvoru. Ostala mi je samo jedna bilježnica koju sam slučajno zaboravila u kući mojih roditelja.) Moj plan da ću s vremenom sastaviti rječnik slavonskog dijalekta zauvijek je pao u vodu” (DEÁKNÉ BARTHA 2000 körül).

U Debrecenu je prvo predavala u gimnaziji Fazekas Mihály, a kasnije u gimnaziji Révai Miklós. Godine 1950. Géza Bárczi poziva ju na Katedru mađarskog jezikoslovlja na Sveučilištu Kossuth Lajos. Za to vrijeme izdaje dvije studije vezane uz istraživanje mađarskog dijalekta u prvom godištu časopisa *Magyar Nyelvjáráskok* („Narječja mađarskog jezika”) (D. BARTHA 1951a, 1951b). U radu o tvorbi riječi u slavonskom dijalektu, usprkos izgubljenim bilješkama, KATALIN BARTHA pruža potpuni pregled teme. „Zbog izoliranog položaja ovog slavonskoga dijalekta mađarskog jezika, on se razvijao potpuno samostalno bez ikakvog utjecaja suvremenog mađarskog jezika i drugih dijalekata. U jednu ruku prošaran je jedinstvenim karakteristikama, a s druge pak strane u velikoj je mjeri postao čuvar jezičnih starina” (D. BARTHA 1951a: 34). Podatci dobiveni skupljanjem građe i s dijalektološkog, ali i povijesno-jezičnog aspekta jednako su poučni, npr. omiljeni deminutivni nastavak iz razdoblja Arpadovića *-d* u vrijeme skupljanja građe u Slavoniji još je uvijek prisutan. Formant *-csa/-cse* koji ima i deminutivnu funkciju, ali služi i za tvorbu nadimaka također se često javljao. „Jedna od poznatijih jezičnih karakteristika slavonskog dijalekta je izrazito česta uporaba deminutivnih nastavaka. I ta se pojava može svrstati u jezične starine jer znamo da smo u starijim razdobljima razvoja mađarskog jezika imali neusporedivo razvijeniji sustav deminutivnih formatana od današnjeg” (D. BARTHA 1951a: 56).

Plan izrade rječnika mađarskih govora u Slavoniji kasnije je ostvarila OLGA PENAVIN na temelju svojih istraživanja (PENAVIN 1968–1978) koja je izradila i *Atlas mađarskih dijalekata u Hrvatskoj (Slavoniji)* (PENAVIN 1984). PENAVIN je prvo istraživanje u Slavoniji počela godine 1948., tj. godinu dana nakon što je velik dio skupljene građe KATALIN D. BARTHA izgubljen. PENAVIN je o odabiru mjesta na kojem je skupljala građu napisala sljedeće: „Moje prvo dijalektološko putovanje u četiri sela u Slavoniji gdje žive Mađari ostvareno je na poticaj predavanja profesora Csűryja i radova i izvješća koje je napisala KATALIN D. BARTHA, a ovamo sam kasnije mnogo puta dovela i svoje studente s visoke škole, a kasnije i sveučilišta i gdje su me s vremenom prihvatili kao člana obitelji, ili najmanje kao dragog prijatelja prihvaćenog od svih” (PENAVIN 1991: 201).

4. KATALIN D. BARTHA 1952. godine je zajedno s profesorom Bárczijem i s još nekoliko suradnika došla na Sveučilište Eötvös Loránd u Budimpešti gdje je tridesetak godina predavala. „Njezin duh odražavao je znanstvenu točnost, skromnost, predavački ukus, naklonost, a istom i dostojanstvo” (JÓNÁS 2008: 498). Njezin se interes s vremenom usmjerio na povijest tvorbe riječi u mađarskom jeziku. Godine 1958. u izdanju serije

Egyetemi Magyar Nyelvészeti Füzetek („Mađarske sveučilišne jezikoslovne bilješke”) objavljena je studija *Povijest mađarske tvorbe riječi* djelo koje je nakon djela *Iscrpna mađarska gramatika* autora Zsigmonda Simonyija prvo takvo djelo koje daje potpuni povijesni pregled cjelokupnog sustava tvorbe riječi u mađarskom jeziku (RUZSICZKY 1959: 121). „Ali nije to jednostavno samo popravljeno izdanje *Iscrpne mađarske gramatike*, već je to potpuno novo i samostalno djelo koje s *Iscrpnom mađarskom gramatikom* ima samo toliko zajedničkoga što se jedan dio može naći i u njoj. Potpuno su novi dijelovi koji se odnose na jednostavne formante, ali novi su i dijelovi u kojima se obrađuju složeni formanti. Posebna je važnost ovoga djela što donosi novu i obilnu građu za povijesne analize” (KNIEZSA 1958: 487). O toj knjizi kasnije pohvalno piše i MIHÁLY TEMESI (TEMESI 1980: 325). „Danas, gledajući s odmakom od nekih pedesetak godina, to je djelo popunilo mnoge praznine svojim jednostavnim stilom, preglednom strukturom ocrtava i pedagoške kvalitete svoje autorice” – napisala ja KLÁRA KOROMPAY (KOROMPAY 2008: 506).

Godine 1962. završila je kandidatsku raspravu naslova *Povijest otvornika na kraju osnove do sredine XVI. stoljeća* koja je kasnije objavljena kao 42. broj *Nyelvtudományi Értekezések* („Jezikoslovnih rasprava”) (D. BARTHA 1964). Godine 1986. završila je doktorsku disertaciju pod nazivom *Povijest glagolskih formata do sredine XVI. stoljeća*. U djelu u više tomova pod nazivom *Povijesna gramatika mađarskog jezika* urednika Loránda Benkőa upravo je ona napisala dio o tvorbi glagola (D. BARTHA 1991, 1992).

Preminula je 3. kolovoza 2008. u mjestu Válon u županiji Fejér. Na vječni počinak položena je pored svojih roditelja na groblju u Budafoku. Dana 5. rujna 2013. u njezinu čast postavljena je spomen-ploča na zid one gimnazije u Beregovu gdje je predavala između 1939. i 1944. Njezinu osobnost karakterizirala je životna radost, mudrost i uravnoteženost. Te je osobine sačuvala i u ne tako povoljnim povijesnim okolnostima sve do kraja svoga života.

Literatura

- BALASSA, IVÁN 1988. *Csűry Bálint*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- BALASSA, JÓZSEF 1894. A slavóniai nyelvjárás. *Magyar Nyelvőr* 23: 162–169, 212–217, 259–267, 306–312, 357–363.
- BARTHA, KATALIN 1937. *Szókinccstanulmány a magyar nyelv szélnelnevezéseiről*. Dolgozatok a debreceni Tisza István Tudományegyetem magyar nyelvészeti szemináriumaiából. Debrecen.
- BARTHA, KATALIN 1939. Tanulmányutam a szlavóniai magyaroknál. *Magyar Népművelés* 1: 112–118.
- BARTHA, KATALIN 1940a. Egy elfelejtett magyar népsziget: a szlavóniai magyarság. *Kalanga* 9. évf. 2–3. sz. 77–84.
- BARTHA, KATALIN 1940b. Szlavóniai babonák, babonástörténetek és cselekmények. *Kalanga* 9. évf. 6. sz. 241–248.

- BARTHA, KATALIN 1940c. Egy elfelejtett magyar népsziget. *Magvető*. A Jugoszláv Királysági református keresztyének egyházi lapja. 18. évf. 2. sz. 4–7.
- D. BARTHA, KATALIN 1951a. A szlavóniai nyelvjárás szóképzése. *Magyar Nyelvjárások* 1: 34–63.
- D. BARTHA, KATALIN 1951b. Szlavónia (Kórógy). *Magyar Nyelvjárások* 1: 167–180.
- D. BARTHA, KATALIN 1958. *A magyar szóképzés története*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- D. BARTHA, KATALIN 1964. *Tővégi magánhangzóink története a XVI. század közepéig*. Nyelvtudományi Értekezések 42. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- D. BARTHA, KATALIN 1991. Az igeképzés. In: BENKŐ LORÁND (főszerk.). *A magyar nyelv történeti nyelvtana. I. A korai ómagyar kor és előzményei*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 60–103.
- D. BARTHA, KATALIN 1992. Az igeképzés. In: BENKŐ LORÁND (főszerk.). *A magyar nyelv történeti nyelvtana. II/1. A kései ómagyar kor. Morfológia*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 55–119.
- D. BARTHA, KATALIN 2001. *Visszemlékezések (Gyermekkorom)*. Kézirat.
- CSÜRY, BÁLINT 1935–1936. *Szamosháti szótár* 1–2. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- CSÜRY, BÁLINT 1936. *A népnyelvi bűvővarlat módszere*. Budapest: A Turul-szövetség kiadása.
- DEÁK GYÖRGYNÉ BARTHA, KATALIN 1941a. Szlavóniai népnyelvi szövegek. *Magyar Népnyelv* 3: 377–380.
- DEÁK GYÖRGYNÉ BARTHA, KATALIN 1941b. Mutatvány a készülő Szlavóniai Szótárból. *Magyar Népnyelv* 3: 381–387.
- DEÁK GYÖRGYNÉ BARTHA, KATALIN 1941c. Szlavóniai népnyelvi szövegek. In: *Népnyelvi szövegmutatványok*. Dolgozatok a Debreceni Tisza István Tudományegyetem Magyar Népnyelvkutató Intézetéből 17. Debrecen. 36–39.
- DEÁK GYÖRGYNÉ BARTHA, KATALIN 1962. *Tővégi magánhangzóink története a XVI. század közepéig*. Kandidátusi disszertáció. Kézirat.
- DEÁK GYÖRGYNÉ BARTHA, KATALIN 1986. *Az igeképzés története a XVI. század közepéig*. Doktori disszertáció. Kézirat.
- DEÁKNÉ BARTHA, KATALIN 1940a. Egy elfelejtett magyar népsziget: a szlavóniai magyarság. In: *A Beregszászi Magyar Királyi Állami Fiú- és Leánygimnázium (VI–VIII. osztály reál-gimnázium) évkönyve az 1939–1940. tanévről*. Beregszász. 5–12.
- DEÁKNÉ BARTHA, KATALIN 1940b. Túl a vízen, Tótországban... *Magyar Cserkész* 21. évf. 19. sz. 11–12.
- DEÁKNÉ BARTHA, KATALIN 2000 körül. *Önéletrajz*. Kézirat.

- IMRE, SAMU 1991. A Csűry-iskola. In: Kiss Jenő–Szűts László (szerk.). *Tanulmányok a magyar nyelvstudomány történetének témaköréből*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 298–306.
- JÓNÁS, FRIGYES 2008. „Virágok virága”. Végső búcsú D. Bartha Katalintól. *Magyar Nyelvőr* 132: 498–499.
- KNIEZSA, ISTVÁN 1958. Egy új magyar történeti nyelvtan felé (Észrevételek az Egyetemi Magyar Nyelvészeti Füzetekről). *Nyelvtudományi Közlemények* 60: 475–488.
- KOROMPAY, KLÁRA 2008. Búcsú D. Bartha Katalintól. *Magyar Nyelv* 104: 504–506.
- PENAVIN, OLGA 1968–1978. *Szlavóniai (kórógyi) szótár* 1–3. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- PENAVIN, OLGA 1984. *Horvátországi (szlavóniai) magyar nyelvjárási atlasz*. Újvidék: A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete.
- PENAVIN, OLGA 1991. Rá lehet tenni egy egész életet. In: SZ. BAKRÓ-NAGY MARIANNE–KONTRA MIKLÓS (szerk.). *A nyelvészetről – egyes szám első személyben* [1]. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete. 199–203.
- RUZSICZKY, ÉVA 1959. D. Bartha Katalin: A magyar szóképzés története [Recenzió]. *Magyar Nyelvőr* 83: 121–124.
- SZARVAS, GÁBOR 1876. A slavóniai tájszólás. *Magyar Nyelvőr* 5: 9–13., 61–65.
- TEMESI, MIHÁLY 1980. *A magyar nyelvstudomány. Irányok és eredmények a felszabadulás óta*. Pécs: Gondolat.

Sažetak / Summary

Skupljanje dijalektološke građe u Slavonoji Katalin Deákné Bartha

Znanstveni put Katalin D. Bartha počinje u 1930-im godinama na Sveučilištu Tisza István u Debrecenu gdje je njezino znanstveno djelovanje usmjereno na jezikoslovlje, na poticaj profesora Bálinta Csűryja. U više je navrata skupljala građu u slavonskim selima Korodú, Laslovu, Hrastinu i Retfali. Njezine studije i prikazi mađarskih dijalekata u Slavoniji izvori su i za dijalektološka istraživanja koja se lokalno vrše. Osim analiza mađarskog jezika u Slavoniji, bavila se ponajviše poviješću jezika, s naglaskom na povijesti tvorbe riječi u mađarskom jeziku.

Katalin D. Bartha – collecting dialects in Slavonia

The scientific career of Katalin D. Bartha was launched in the 1930's at Tisza István University in Debrecen where under the influence of Bálint

Csűry her interest was captured by linguistics. While collecting dialects, she travelled extensively in Slavonia, visiting Kórógy, Szentlászló, Haraszti and Rétfalu. Her scientific papers and publications discussing and revealing the distinctive features of the Slavonia dialect serve as a valuable source for research into the local Hungarian dialects. Beside her research in Slavonia she was also active in the field of language history and the history of word formation in the Hungarian language.

Ključne riječi / Keywords

Katalin D. Bartha, Slavonija, dijalekti

Katalin D. Bartha, Slavonia, dialects

NAGY IMRE GÁBOR

POKRET MAĐARIZACIJE

Mađarsko ime, mađarska odjeća, mađarska glazba, mađarski ples
između dvaju svjetskih ratova u Pečuhu

Uvod

Nakon traume koja je uslijedila poslije Mira u Trianonu, u službi jačanja nacionalne svijesti bila su posebna mađarizacijska nastojanja – mađarsko ime, mađarska odjeća, mađarski ples, mađarska glazba. Povezivanje tih elemenata nije samo posljedica izmišljotina povjesničara, već je to potvrdila i onovremena propagandna književnost. Godine 1933. iz pera Kalmana Galambosa objavljeno je djelo „Mađarsko ime. Mađarski duh. Mađarska odjeća. Mađarski ples” koje upozorava na „*vanjštine koje znače narodna obilježja i predstavljaju prasnagu.*” (GALAMBOS 1933). Godine 1935. Pečuški sveučilišni atletski klub (PEAC) u svečanoj dvorani Pannonia Szallo organizirao je domoljubnu večer pod nazivom „Mađarska glazba, mađarska odjeća, mađarski ples” (Pécsi Napló 1936. febr. 11: 5).

Mađarska odjeća

Oživljavanje mađarske nošnje služilo je obnavljanju nacionalne svijesti. Jedna od njezinih sredstava bila je i svečana odjeća djevojčica i dječaka. Svečana odjeća djevojčica bila je bijela, sastojala se od bijele košulje s vrećastim rukavima, od crvenoga svilenoga prsluka, a ispod u nacionalnim prugama vučene suknje, a dječaka od prsluka s vrpcom i hlača.

Mađarska školska uniforma proširila se od sredine 1920-ih godina. Dječju odjeću europskog kroja i s mađarskim ukrasima osudio je etnolog István Györfy: „*Na odjeći dječaka europskoga kroja nešto vrpce, a na odjeći djevojčica zlatna vrpca, fliter, vrpca u narodnim bojama simbolizira mađarstvo*” (F. DÓZSA 2011: 21).

U 30-im je godina pokrenut mađarski pokret odijevanja koji se u dnevnoj modi služio formama i ukrasima narodne nošnje. Pokret mađarizacije samo je u mađarskoj ženskoj modi doživio uspjeh. Organizatorima pokreta mogu se smatrati Klára Tüdős, modna dizajnerica, i Károly Ferenczi, tajnik u Ministarstvu unutarnjih poslova. Ovaj je uime Saveza društvenih udruga (TESZ) objavio natječaj za kreiranje odjeće mađarskog stila. Sljedećih su godina u ime Državnog odbora za pokret mađarskog odijevanja objavili uspješne natječaje. Povezivanje europske mode i narodne kulture doživjelo je uspjeh i u Mađarskoj i u međunarodnoj

konotaciji. Pokret se nije bazirao isključivo na mađarstvo i to je bila jedna od tajni njegova uspjeha. Kako je Klára Tüdös naglašavala: „*Odjeća neka bude mađarska ili u materijalu, ili u kroju, ili u dekoraciji, ali nikada sve odjednom.*”. Pokret mađarizacije u odijevanju, osim s jačanjem nacionalne svijesti, povezivao se i s antinjemačkim karakterom. Do kraja 1930-ih godina jedna kršćanka srednje klase uglavnom je imala jednu do dvije mađarske oprave (F. DÓZSA 1998: 48–49).

Na najvišoj je instanci mađarsku nošnju propagirala admiralova supruga Miklósné Horthy. Na lokalnoj su razini vođe društvene elite pokušale pokazati dobar primjer (Pécsi Napló 1938. március 25: 1). Sloj aristokracije i velikog kapitala u pečuškom je društvu nedostajao i zbog toga se podrazumijeva da nisu imali ulogu u određivanju modnih pravaca. Materijalno stanje srednje klase pogoršalo se tijekom svjetskog rata i srpske okupacije, a situacija nije bila ništa bolja ni između dvaju svjetskih ratova.

Velikom predstavnicom moderne mađarske mode između dvaju svjetskih ratova smatra se Klára Tüdös. Od 1925. godine vodila je radionicu kostima Operne kuće. U svojim se kreacijama prvenstveno koristila elementima mađarske narodne umjetnosti. Njezina mađarska odjeća od 1937. godine u Pántlika salonu, a od 1941. godine u robnoj kući Corvin, bila je dostupna i srednjoj klasi. Između 1931. i 1944. godine podupirala je pokret Béle Paulinia pod nazivom „Buket perli” (BORUS 2011: 33–34).

Poznato je više akcija izrađivanja odjeće u Pečuhu. Učenica Kláre Tüdös, Piroska Manninger, otvorila je prvi mađarski modni salon u Pečuhu 1942. godine. Piroska Manninger (Rácboly, 1916.), krojačica i obrtnica koja je izrađivala odjeću za djevojčice, radila je dvije godine u salonu Kláre Tüdös. Dana 14. ožujka 1942. godine dobila je obrtničku iskaznicu od Prvostupanijske uprave vlasti grada Pečuha i vodila je salon Nacionalnog saveza mađarskih žena (MANSZ) u Ulici vározháza pod kućnim brojem 2. Njezina partnerica Rózsa Svágell (Fiume, 1915.), krojačica, obrtničku je iskaznicu dobila 12. kolovoza 1942. godine. Sa svojom je partnericom ujesen otvorila samostalnu trgovinu u Ferenciek ulici pod kućnim brojem 1. Zbog nedostatka adekvatnog materijala Rózsa Svágell prestala je s obrtništvom 1. ožujka 1943. godine, a Piroska Manninger 1. travnja. Uzrok propasti njihovih poduzeća mogao je biti nedostatak materijala tijekom Drugog svjetskog rata.

U salonu se nije šivala samo mađarska odjeća; Rózsa Svágell izrađivala je odjeću francuske i engleske mode. Piroska Manninger izjavila je da „*Modni salon koji izrađuje isključivo mađarsku odjeću ne bi mogao opstati u Pečuhu i u materijalnom bi smislu imao samo gubitke jer važnost i nužnost nošenja mađarske odjeće još nije prisutna u svijesti gradskoga stanovništva*”. Mađarska je odjeća važna iz nacionalnog gledišta, nastavila je svoju misao Piroska Manninger: „*Ta mađarska svijest daje nadu za to da će stanovništvo Pečuha svojom odjećom svjedočiti mađarstvo ne samo prema unutrašnjosti, već i prema van. Mađarski modni salon samo je sekundarno pitanje mode, a ponajprije je u službi već spomenute ideje*”.

U intervjuu je Piroška Manninger pokušala demantirati dva stava. Prvi je da je mađarska odjeća skuplja od ostale odjeće. Tvrdila je da se jedna odjeća može izraditi od 60 pengova. Drugi je da se mađarska odjeća može rabiti samo na svečanostima. Željela je postići da i radna uniforma bude mađarska. Prema njezinu mišljenju mađarska je odjeća isto toliko pripadala mađarskom duhu, koliko i mađarska priprema, književnost, glazba i umjetnost: „*Prema našem mišljenju ona treba biti dijelom kulturnog programa grada, kao što onamo pripada i mađarska književnost, glazba i umjetnost jer i to, u konačnici, produbljuje mađarski osjećaj, duh i svijest u duhovnoj prijestolnici Prekodunavlja. Danas nema i ne može biti lepšeg zadatka nego služiti mađarskom duhu i osjećaju preko mode*” (Pécsi Napló 1942. nov. 8: 4).

Barunica Júlia Mirbach, voditeljica Instituta za odgoj djevojčica Sancta Maria (Árpád utca 25.), propagirala je mađarsko odijevanje te je 1939. godine organizirala tromjesečni krojačko-šivački tečaj i tečaj za ženski ručni rad. Potpredsjednica Instituta, supruga sudca Józsefa Vassa, smatrala je da se mađarska ženska odjeća, osim na blagdane, treba nositi i radnim danima jer je „*očuvanje mađarske umjetnosti djevojačka dužnost*”. Mogao se odabrati jednostavniji crno-bijeli šarkoški vez, mladenačkija bijela halaška čipka i pompozni kalotaseški motivi (Pécsi Napló 1939. apr. 16: 8).

Šivanje mađarske ženske odjeće u institucionalnim okvirima u Pečuhu podučavali su u Ženskoj obrtničkoj školi (1926.–1943.), a zatim u Obrtničkoj djevojačkoj srednjoj školi (1943.–1952.) (BARRI 1999: 80–83). Ženska obrtnička škola održala je uspješnu modnu reviju 1927. godine na kojoj su prikazane večernje, svakodnevne i mađarske oprave koje su šivale polaznice škole. Godine 1941. godine prikazano je 111 oprava. Polaznice su podučavale Erzsébet Geyer i udovica Sándora Nyirőa (Pécsi Napló 1941. jún. 17: 2). Od učitelja obrtničke škole, Erzsébet Geyer redovito je držala predavanja o povijesti mađarske nošnje (Pécsi Napló 1940. jan. 24: 7, Pécsi Napló 1941. febr. 11: 8).

Pečuški su trgovci prodavali mađarsku odjeću. Jedna od najvećih trgovina u državi bila je u vlasništvu Ödöna Pállo. Šivanje muške mađarske odjeće s vrpcom (mađarska svečana odjeća) oglašavao je od 110 pengova (Pécsi Napló 1939. márc. 5: 2). Svečanu mađarsku odjeću djevojaka prodavao je salon Guttman u Apáca ulici pod kućnim brojem 5. (Pécsi Napló 1940. jan. 23: 8). Mađarsku mušku odjeću prodavao je István Ornódi u Irgalmasok ulici pod kućnim brojem 12. (Pécsi Napló 1942. okt. 31: 2).

Osnovna karakteristika mađarske odjeće jest da se gotovo isključivo nosila na svečanostima. Svečanosti su bile mnogobrojne, organizirala ih je lokalna elita ili je njima predsjedavala. Nisu ih organizirali samo savezi društava s nacionalnim obilježjem, već i stručni savezi i savezi za zaštitu prava. Mađarska odjeća nije bila obvezujuća samo preporučena. U mađarsku su se odjeću, u prvom redu, oblačile žene, a muškarci su nosili svečano crnu odjeću ili svečanu mađarsku odjeću. Crnu su jaknu često ispunili mađarskim motivima.

Obrtnički čitateljski krug za berbene je zabave tijekom 1920-ih sam izrađivao mađarsku odjeću za čuvarske parove koji su sudjelovali u procesiji (Pécsi Napló 1925. szept. 20: 6).

Tijekom 1935. godine studenti su na sveučilišnim balovima na crno odijelo sašili jedan par ukrasa od vrpce i vezali su Kossuthovu kravatu s resama (Pécsi Napló 1935. febr. 21: 6).

U lipnju 1926. godine tijekom otkrivanja spomen-ploče za Elemérné Vary-Papp, organizatoricu „Mađarskog Vjerovanja”, zamolili su žene: „*Mole se dame s mađarskom odjećom da pompu svečanosti podignu tom odjećom*” (Pécsi Napló 1926. jún. 27: 6). Na fašniku Pečuškog evangelističkog društva 1930. godine većina djevojaka i žena pojavila se u mađarskoj odjeći (Pécsi Napló 1930. jan. 28: 3). Grofica Lajosné Szapáry, predsjednica Pečuškog saveza za suzbijanje tuberkuloze, naglasila je da za dame nije obvezna mađarska odjeća na mađarskoj večeri u Narodnom kazinu (Pécsi Napló 1934. jún. 3: 3). Pečuško dobrotvorno žensko društvo i MANSZ posebno su naglasili da 7. studenog 1840. godine na erdeljskoj večeri nije obvezno nošenje mađarske odjeće, već je samo lijep plan (Pécsi Napló 1940. okt. 30: 6).

Na fašničkoj večeri Kršćanskih privatnih radnika i Trgovačkih zaposlenika (Kermosz) 24. siječnja 1940. godine nagradili su najljepšu mađarsku odjeću i najljepši mađarski plesni par. Za mađarsku večer poslano je 1200 pozivnica (Pécsi Napló 1940. jan. 23: 7, 1940. jan. 27: 6).

Od mađarske odjeće najlakše je bilo izrađivanje dječje, odnosno školske odjeće. U odnosu na obveznu školsku uniformu, mađarska odjeća ne može se smatrati općenitom, što potvrđuje i nekoliko primjera. Na dječjoj zabavi novinara Géze Somogyia na Tettyi djeca u mađarskoj odjeći za nagradu su mogla sudjelovati u procesiji (Pécsi Napló 1926. júl. 6: 4). Savez Stefania redovito je zamolio majke da tijekom svečanosti za zaštitu novorođenčadi svoju djecu obuku u mađarsku odjeću (Pécsi Napló 1926. júl. 6: 4). Godine 1933. tijekom prijema stranih izviđača zamolili su djevojčice da inozemne goste po mogućnosti pozdrave u mađarskoj odjeći i s cvijećem (Pécsi Napló 1933. aug. 6: 4).

Kako su mađarsku svečanu odjeću nosili samo na svečanostima ili malo puta, a i bila je skupa (Pécsi Napló 1940. szept. 15: 8), u novima se pojavilo više oglasa vezano za njezin najam. „*Tko bi posudio mađarsku odjeću za nagrađivanje muškarcu srednjega stasa?*” (Pécsi Napló 1941. április 27: 11) ili „*Za visoku djevojku tražim ružičastu ili bijelu mađarsku odjeću u jednokratni najam*” – može se pročitati u Pečuškom dnevniku (Pécsi Napló 1944. márc. 19: 12).

Mađarski ples

Moderne plesove i glazbu između dvaju svjetskih ratova napadali su iz dvaju aspekata. Kao prvo, iz moralnog aspekta jer su smatrali nedoličnim preveliku tjelesnu bliskost plesača, a kao drugo iz narodnog aspekta jer su ga smatrali stranim. Izdanje Kálmána Galambosa, objavljeno 1933. godine u izdavaštvu Pečuško-baranjskog kruga mađarskog nacionalnog savjeta, koje

govori o mađarskim nacionalnim vanjštinama – ime, odjeća, ples – osuđuje strani ukus i nemoral: „*Ako je ples i prije bio opasan, kada su još plesali poštene plesove, kakav li je sada kada je tijekom rumbe muško i žensko tijelo toliko pripijeno? Koliko su se gospodski krugovi i katolički savezi borili protiv neukusnih plesova?! Borba će biti uspješna samo ako umjesto neukusnih, da ne kažem „nemoralnih” plesova, podučavamo nove ukusne plesove*” (GALAMBOS 1933: 16).

Moderni su se plesovi nakon malog otpora usadili u plesnu kulturu Pečuha i gradski su učitelji plesova – prema tadašnjoj modi – jednako podučavali i mađarske i strane plesove.

Mađarska glazba

Mađarski državni savez pjesama pokrenuo je pokret protiv jazza na XXI. pjevačkom natjecanju u kolovozu 1927. godine u svrhu podupiranja mađarske glazbe.

Gradski zastupnik Béla Ruzsinszky¹ na poticaj je Saveza pjesama predao molbu skupštini zakonodavnog odbora u kojem traži da se zabrane jazz i moderni plesovi. U svom se prijedlogu pozivao na to da narušavaju moral omladine i da su za mađarskog čovjeka strani: „*Mađarsko društvo već dugo vremena gleda te izrode koji imaju izuzetno loš utjecaj i ruše moral omladine. To se posebno vidi u kultivaciji sada moderne Jazz-band² glazbe i u plesovima koji se za to vežu. Ne izaziva gnjev mađarskog društva samo zbog neprimjerenih plesnih koraka koji imaju rušilačku snagu na osjetilni svijet omladine, već i zbog toga što je glazba toliko strana i loše zvuči te toliko vrijeda mađarsku svijest da se svaki čovjek s gađenjem od nje okreće. Zajednica grada, kao moralno tijelo, taj neukus i nemoral ne može samo ravnodušno promatrati, već je njezina dužnost učiniti sve kako bi se ovo zaustavilo.*”

Zastupnik Ruzsinszky zbog toga predlaže da gradska skupština podupre pokret Mađarskog državnog saveza pjesama protiv jazza. Neka pišu nekim županijama i gradovima sa zakonodavnim pravom da „*zakonodavstvo izvrši širenje nemorala koje vrijeda nacionalni ponos*“.³

Čini se neuobičajenim da se skupština grada Pečuha bavi jednim prividno umjetničkim pitanjem iako su županije i gradovi sa zakonodavnim pravom imali pravo politiziranja i mogli su poslati dopis parlamentu, odnosno ministarstvima.

Gradska je skupština u svojoj odluci osudila nenacionalni jazz i podupirala je razvoj mađarske glazbene kulture. Odlučila je da se u vezi s tim neće obratiti parlamentu, odnosno zakonodavstvu, već ministru unutarnjih poslova u čijoj su ingerenciji bili policijski poslovi. Traži zabranu bezvrijednog i nemoralnog jazz, odnosno poštivanje zakona zabrane koji se odnosi na nemoralne plesove: „Zakonodavni odbor grada u potpunosti

¹ Béla Ruzsinszky: zastupnik.

² Jazz-band: džez.

³ Prijedlog Bele Ruzsinszkog od 15. rujna 1927.: MNL BaML. Pécs város polg. ir. E-1952/1930.

osuđuje i ne slaže se s kultivacijom nenacionalnog Jazz-banda te odlučuje kako će se obratiti gospodinu mađarskom kraljevskom ministru unutrašnjih poslova i zamolit će ga da se pobrine za poštivanje i provedbu strogih zakona o zabrani nemoralnih plesova.”⁴

Međutim, gradonačelnik Andor Nendtvich stav grada poslao je godinu dana kasnije – 2. studenog 1928. godine – ministru unutrašnjih poslova. Prvo se Mađarski državni savez pjesama informirao o tome kako napreduje njihova akcija protiv jazz-a, odnosno njihova akcija za popularizaciju mađarskih pjesama. Predsjednik Saveza odgovorio je da „*je svaka naša molba ukazala na to da je kultiviranje mađarske pjesme, mađarskih nacionalnih pjesama, a uz njih i mađarskih narodnih pjesama, najbolje sredstvo za suzbijanje stranog jazz-a.*” Naglasio je da se list Saveza „Mađarska pjesma” bori protiv jazz-glazbe.⁵

U svom odgovoru ministar unutrašnjih poslova nije smatrao opravdanim ograničavanje jazz-a i modernih plesova izvan zakonskih okvira.⁶ Na skupštini zastupnik Gyula Gyimothy govorio je „*protiv crnačkih plesova i sličnih glazbenih krajnosti*”. Glavni župan Ferenc Keresztes-Fischer „prosvjetlio” je govornika da se jazz-glazba ne može zabraniti ni zbog toga što bi najveću štetu osjetili mađarski glazbenici koji rade u inozemstvu (Pécsi Napló 1929. júl. 12: 1).

Protiv jazz-glazbe više su puta istupili i romski muzičari te su se na nju često žalili. Na primjer, 1930. godine od gradonačelnika Nendtvicha tražili su potporu Ede Androa i njegovih 25 „mađarskih romskih kolega muzičara”. Njihove su molbe bez iznimke motivirane konkurencijskim ratom. Žalili su se na to da na većini mjesta u gradu zbog povećanja prometa svira jazz-orkestar u kojem zapošljavaju i žene. Zbog žena se u muškim gostima „*pod utjecajem vina javlja pobota, što stvara priliku za nemoral*”. U mnogim kafićima, restoranima i krčmama nisu zapošljavali romskog muzičara jer su za njega poslije 8 sati navečer trebali platiti 10 %-ni porez, a i širenje radija romsku je glazbu stavilo u drugi plan.

Tražili su provjeravanje uporabne dozvole jazz-glazbenika jer većinom nisu bili profesionalni glazbenici, a ni članovi „Udruge mađarskih romskih glazbenika”. Tražili su provjeru učitelja plesova i udruga koji su imali jazz-orkestar i koji su nastupali na balovima i zabavama izvan kuće. Nadalje, tražili su provjeru bakrača (tzv. trottyosok) i jazz-orkestrara koji su nastupali na seoskim svadbama i tijekom crkvenih godova.

Molbu su zaključili da spomenute uvrede „toliko emocionalno utječu na „*Mađarske romske muzičare*” da se pojavila bojazan kako će u Romima umrijeti glazbeni osjet i da će izumrijeti i Rom mađarske svjetske glazbe”.

⁴ MNL BaML. Pécs város kgy. jkv. 363/1927. (19. rujna)

⁵ Pismo Mađarskog državnog saveza pjesme pečuškom gradonačelniku. Budapest, 1928. augusztus 31. MNL BaML. Pécs város polg. ir. E-1952/1930

⁶ MNL BaML. Pécs város kgy. jkv. 197/1929. (11. srpnja)

Gradonačelnik Nendtvich rješavanje je molbe predao državnoj policiji.⁷

Romski muzičari u svojoj su se molbi pozivali i na nacionalni osjećaj. U tom je kontekstu jazz-glazba označavala nenacionalnu i nemoralni glazbu, dok je romski glazbenik koji je svirao mađarsku pjesmu utjelovio njegovatelja mađarske glazbe. Jedino pravo rješenje za rat konkurencije koji je stvorio jazz bilo je to da su i romski muzičari naučili svirati jazz (Pécsi Napló 1935. ápr. 1: 10).

Mađarska glazba značila je masovnu kulturu. Između dvaju svjetskih ratova Pečuh je imao važnu ulogu i u širenju visoke mađarske glazbene kulture; pokreti korova, tjedne svečanosti proslavili su grad po cijeloj državi.

Tu je počeo – na spomen Károlya Hoffera – pokret Pjevajuće omladine. Prvi blagdan pjesme Pjevajuće omladine organizirali su 15. svibnja 1927. godine za osnovnoškolce i srednjoškolce u Pečuškom narodnom kazalištu. Dana 5. lipnja 1933. godine na događaju su nastupila 22 pečuško-baranjska školska zbora s više od tisuću pjevača. Pokret je slijedio glazbeni pravac Béle Bartoka, Zoltána Kodálya i Lajosa Bárdosa. Godine 1942., a na poticaj Lászlóa Agócsya, Mihálya Horvátha i Ipolya Nyolczasa, pokrenut je slijed koncerata Svirajuće mladeži koji se redovito održavao do kraja Drugog svjetskog rata (VARGHA 2010: I: 198–199).

Bela Bartok samo je jednom, 30. listopada 1923. godine, održao koncert u velikoj dvorani Pannónia Szálló. Kao pijanist doživio je veliki uspjeh, kao skladatelj podijelio je gradsko slušateljstvo, a konzervativci su ga odbili. Njegova je ideja bila da po salzburškom modelu na trgu pred katedralom organiziraju ljetne svečane igre (KOVÁCS 2010: I: 90).

Od 1920. godine društvene su zabave često imale nacionalni karakter. Tako su npr. Pečuška Budimska harfška pjesma i Glazbeno društvo u svojoj molbi iz 1933. godine za održavanje ljetne svečanosti u Hűvösvölgy naglasilo da „*nacionalne pjesme s nacionalnom glazbom osobito služe kulturi*”.⁸

Mađarski pokreti odjeće/nošnje, glazbe, plesa strogo su bili povezani. Nacionalnom karakteru pripadalo je i to što su se čule iredentne pjesme i govori. Razlog je to zbog kojeg su se svečanosti odužile, bile su zamorne i pružale su malo zabave. Kao primjer donosimo mađarsku večer Pečuškog sveučilišnog atletskog kluba koja se održala 1935. godine u svečanoj dvorani Pannónia Szálló:

Večer je počela govorom menadžera Pesveučilišnog atletskog tima (PEAC-a).

Recitala je vitez Zolténne Varjon (grof Magdolna Szapáry Prolog).

Etus Varga uz pratnju romskog orkestra Lajosa Szalaya pjevala je mađarske pjesme.

⁷ Tužba Ede Andre i 25 romskih muzičara pečuškom gradonačelniku. MNL BaML Pécs város polg. ir. E-1952/1930.

⁸ MNL BaML Pécs város polg. ir. A-287/1933.

Réka Anna Csernók održala je predavanje o povijesti mađarske nošnje.

József Somogyvári izveo je „Mađarski Očenas” Menyherta Kissa. Otplesali su „Toborzo”.

Revija mađarske odjeće/nošnje.

Djela Liszta i Bartóka (Pécsi Napló 1936. febr. 11: 5).

Mađarsko ime

U našoj domovini promjenu imena prvo je regulirala odredba ministra unutarnjih poslova Ferenc Kersztosa–Fischera pod brojem 40.200./1933. od 22. srpnja 1933. godine. Odredba o promjeni imena iz 1933. godine može se povezati sa stvarnom i fiktivnom opasnošću i narodnim jedinstvom, programom mađarske rase Gyule Gömbösa.

Kersztos-Fischer u svojoj 42.810/1933. broj III. (7. kolovoza) nepubliciranoj cirkularnoj odredbi pozvao je pozornost državnih namještenika na popularizaciju mađarizacije imena te na davanje primjera. Pretjerivanje ureda te prisilu vlasti priznao je i sam ministar unutarnjih poslova u svome povjerljivom cirkularnom pismu 6066/1934. broj III-b. (9. siječnja 1934. godine) da se izbjegne čak i privid prijetnje i prisile. Naglasak je bio na prividu. Naime, prisila je stvorila jednak otpor i u inozemstvu i u domaćim manjinskim krugovima, a odredba uopće nije utjecala niti smanjila proces mađarizacije imena (NAGY 2009: 173–177).

Protiv prisilne mađarizacije imena oglasilo se više poznatih osoba. Na primjer, Károly Woff i István Friedrich na skupštini glavnoga grada 1933. godine (Dunántúl 1933. dec. 1: 1). Političari su u javnosti uvijek negirali da se mađarizacija imena odvija nasilnim putem. Jenő Szontagh 5. je travnja 1934. godine uputio pitanje sjednici Gornjega doma premijeru i ministru unutarnjih poslova jesu li upozorili državne službenike sa stranin imenima na promjenu prezimena? Ministar unutarnjih poslova Ferenc Kersztos Fischer izjavio je da nema govora o nasilnoj mađarizaciji imena: *„To nije bila naredba, već informiranje koje je pozvalo vlasti da preporučuju mađarizaciju imena.”* Najveća prepreka mađarizaciji imena bila je tradicija, privrženost prezimenu. *„Svakomu je najunutrašnjija stvar hoće li prednost dati mađarizaciji imena ili tradiciji, privrženosti vlastitom imenu. Odbor se u ovo pitanje savjesti ne smije miješati. Izjavio je da vlada po pitanju mađarizacije imena ni na koga ne vrši nikakav pritisak i nitko neće imati nikakav hendikep ako neće mađarizirati svoje ime”* – izjavio je ministar unutarnjih poslova (Dunántúl 1934. apr. 6: 1–2).

Na lokalnoj su razini mađarizaciju imena najviše propagirali mediji; u Pečuhu najjače Dunántúl i Pécsi Napló. U novinama su objavili odredbu o promjeni imena iz 1933. godine i objavili su članke koji pozivaju na promjenu i mađarizaciju imena. Godine 1934. Dunántúl je pozvao svoje čitatelje jer zbog nenaklonosti inozemstva službeno glasilo ne objavljuje promjenu imena, tzv. Budapesti Közlöny, pa neka uredištvu pošalju podatke kako bi se mogli objaviti (Dunántúl 1934. febr. 25: 10). Novinar

tiska Géza Szabó u rubrici pod nazivom „Pošta gospodina Geze” pohvalio je učenike koji mađariziraju.

Propaganda tiska vezana za mađarizaciju imena grupirala je tri argumenta: trianonska trauma, odnosno mirovna revizija, ostvarenje narodnog jedinstva, jačanje narodnog osjećaja, odnosno zabrinutost nad sudbinom mađarstva, kao i opasnosti od vanjskih nastojanja njemačkog carstva i pangermanska nastojanja.

Jedan od voditelja Središnjeg društva za mađarizaciju imena István Somody, budimpeštanski novinar, 1931. je godine, primjerice, pri mađarizaciji imena u Baji istaknuo da su strana prezimena imala ulogu u oduzimanju mađarskih teritorija i da mađarstvo novonastalih država zbog stranih prezimena doživljava štetu: „Mađari u Baji sa stranog imena znaju ne samo iz mojih govora koje sam održao na tu temu i iz govora i pisanja drugih, nego su posredno iskusili što su značila strana mađarska imena u oduzimanju teritorija i što znače sada među Mađarima okupiranih teritorija. „Otkinuti” naši Mađari sa stranim imenima sada očajnički vide da zbog jednog banalnog privida u prošlosti, samo zbog njihova stranog imena, okupatori im oduzimaju manjinska prava, mađarsku školu, mađarsko kazalište, mađarski jezik na sudu i bez obzira na to što su krivju i mesom pravi Mađari, svoju djecu zbog stranog imena ne mogu poslati u mađarsku školu, već samo u onu koja im ranjava dušu i uči ih ubijanju Mađara” (Pécsi Napló 1931. aug. 23: 4).

U novima je bio često prisutan argument da mađarizaciju imena nužnom čini politika imena susjednih država, Čeha, Rumunja i Srba. Zbog imena koja ne zvuče mađarski smanjuje se broj iznozemnih Mađara tijekom popisa stanovništva, pisalo je tijekom predstavljanja djela Kálmána Galambosa pod nazivom „Mađarsko ime” u Dunantúlu: „Sada, kada se u životu manjina⁹ događaju nasilja u tumačenju imena i čisto zbog zvučanja imena u promjeni statističkih podataka u Čeha, Rumunja i Srba, zaista više znači nastojanje autora od puke estetike imena: u svakom je segmentu proveo mađarsku nacionalu svijest” (Dunántúl 1934. jan. 31: 8).

U jednom je svom članku iz 1933. godine István Somody naglasio da je mađarizacija imena ipak najvažnija zbog vraćanja oduzetih teritorija:

„Prisjetimo se samo da su kod gubitka određenih gradova i općina tužnu ulogu igrali nadgrobni spomenici i križevi sa stranim imenima. Nijemi nadgrobni spomenici svjedoče protiv živog mađarstva i zbog toga je tisuće živih Mađara dospjelo pod stranu vlast. Da su prije nekoliko godina Mađari stranih imena mađarizirali svoje ime, ta područja ne bismo izgubili. Strano ime još i danas pomaže zagorčati sudbinu Mađara pod stranim imperijem. Počelo je kada djetetu Mađara stranog imena nisu dopustili pohađanje mađarske škole, već su ga prisilili na pohađanje škole u kojoj ga uče ubijanju Mađara. Zatim su uslijedile još teže posljedice. Varanja tijekom popisa stanovništva potpomognuta su stranim imenima i time su protiv njihove volje, čak i unatoč

⁹ Manjine: Mađari izvan domovine.

demonstracijama, Mađarima oduzeta manjinska prava jer uzalud je tko bio Mađar; ako je imao strano ime, nisu ga priznali kao Mađara.

To je pogreška prošlosti, pa iz toga trebamo izvući pouku za budućnost, ali druga griješka, koju isto upotrebljavaju protiv nas u našoj najvećoj borbi, u revizionističkom ratu, itekako pripada sadašnjosti i da je unutar osakaćene državne granice neopravdano mnogo stranih imena. Naprijatelji ne priznaju Mađarima ni Mađare sa stranim imenima unutar državne granice, kao ni izvan granica i u revizionističkoj borbi protiv nas u svojim argumentima govore što želi ta država; unutar njezinih granica, naime, živi mnogo stranaca. Naravno, to je perfidno lažiranje poput varanja tijekom popisivanja stanovništva. Nažalost, ipak u nekoj mjeri uspijevaju oslabiti naša revizionistička nastojanja. Znači, prvenstveno je interes države, a ne pojedinca, da Mađari imaju mađarska imena. To je najozbiljnije i čini političku osnovicu mađarskog pokreta imena jer je tijekom borbe za vraćanje Velike Mađarske važno i to da tu argumentaciju oduzmemo neprijatelju. Tu se nadovezuje i na problem pitanja kruha jer veća država može dati veći komad kruha mađarskom stanovništvu” (Pécsi Napló 1933. dec. 20: 1).

O pojavnosti mađarskog jedinstva objavljeno je više članaka. Evangelički pastor Zoltán Vértési iz Magyarbólya mađarizaciju imena smatrao je važnim sredstvom za stvaranje i jačanje vanjskog i unutrašnjeg jačanja mađarstva (Dunántúl 1937. dec. 25: 26).

Zbog velike njemačke imperijalističke politike i pangermanske agitacije strah je bio prisutan i u pečuškim i u baranjskim novinama. Godine 1933. Ferenc Basch u svome predavanju o kulturi na njemačkom jeziku u Bátaapátiju izjavio je „da nije pošten čovjek koji mađarizira svoje ime”. Pečuški sud zbog obećaćenja naroda 1934. godine osudio je Ferencu Bascha, glavnog tajnika Saveza njemačke narodne kulture u Mađarskoj na tri, a zatim na pet mjeseci zatvora. Presuda je djelomice nastala zbog pritiska javnosti, a djelomice zbog suzbijanja glasova protiv mađarizacije imena (HORVÁTH 1986: 576–595).

Novine su vezano za pokret mađarizacije imena pokušale pobuditi osjećaje. Zbog toga nije bilo od presudne važnosti jesu ili argumenti istiniti ili ne. Za povlačenja trijanonske granice nisu igrali nikakvu ulogu križevi na grobljima, čak nisu uzeli u obzir ni etničke odnose. U narodnoj politici oduzetih područja mađarska imena stranoga prizvuka nisu imala važniju ulogu (KARÁDY–KOZMA 2002: 209–218).

U Pečuhu je propagandu u mađarizaciji imena uglavnom provodio grad i obrtnički odbor. Grad Pečuh odlučio je izdavati zahtjeve za mađarizaciju imena te ih prodavati na kioscima (Pécsi Napló 1933. nov. 3: 4). Pečuški obrtnički odbor predložio je da će besplatno pripremiti zahtjeve za mađarizaciju imena i da će nabaviti potrebne dokumente (Pécsi Napló 1933. szept. 3: 2).

Pokret za mađarizaciju imena uspjeh je prije svega doživio među državnim službenicima. Od srpnja 1933. godine do travnja 1934. godine Ministarstvo unutrašnjih poslova odobrilo je mađarizaciju imena 541 glave

obitelji, a među njima 89 državnih službenika. Broj mađariziranih imena bio je znatno veći jer nisu uzeli u obzir imena maloljetne djece koja su bila prisutna u dozvolama (Dunántúl 1934. apr. 14: 3).

Od državnih službenika najviše su djelatnici Mađarskih željeznica (MAV-a), pošte te državne policije mađarizirali svoja imena. U velikom su broju imena mađarizirali i djelatnici državnog suda. Većinom su imena mađarizirala niži službenici, radnici, oni pod ugovorom itd. Pécsi Napló prisilu je poslodavca smatrao primjerenim činom (Pécsi Napló 1934. apr. 14: 3)

Od radnika industrijskih tvornica, svoja su imena mađarizirali oni koji su radili u nacionalnoj tvornici duhana i u Dunavskom parabrodskom društvu (DGT). Oni koji su si mogli osigurati egzistenciju, ponajviše ljudi s njemačkim i mađarskim prezimenima, industrijalci i trgovci, zbog tradicije i imena poduzeća nisu mađarizirali svoja imena.

Važnim mađarizatorima smatrale su se i postrojbe pečuške vojske te učitelji i polaznici Vojne škole Zrínyi Miklós, rimokatolički svećenici i sjemeništari.

U srednjim školama – osim vojnika, rudara, učitelja i sjemeništara – mađarizacija imena smatrala se uspješnom. Godine 1934. u sedam pečuških srednjih škola u listu Dunántúl procjenjivali su imena učenika po prezimenima: od njihovih 2339 učenika većina je njih – 1203 – rekla da ima mađarsko prezime (Dunántúl 1934. júl. 25: 2).

Propaganda pečuškog Gradskog poglavarstva dobar je primjer mađarizacije imena.

U povjerljivom pozivu o mađarizaciji imena koji je objavljen 7. kolovoza 1933. godine pod brojem 42.810//1933. III.a. podijelio je glavni bilježnik gradonačelnika Andora Nendtvica Imre Zádor. Poziv od Ministarstva unutrašnjih poslova svaki sektor, svaki ured i voditelj tvornice dobio je 14. rujna u kojem stoji „*da se prema sadržaju pisma oprežno pobrinu o uspješnosti narodnog pokreta*”. Za proceduru za predvidjeli 60 dana, ali su ju trebali više puta produživati. Prema cirkularnoj odredbi o mađarizaciji svakih pola godina – na početku prosinca i srpnja – trebalo je izvijestiti Ministarstvo unutarnjih poslova. Od početka pokreta za mađarizaciju imena, od rujna do prosinca, bilo je malo vremena na raspolaganju. Tako je prvo izvješće na požurivanje ministarstva napravljeno tek 14. ožujka 1934. godine. Prema izvješću u Pečuhu je od 438 službenika i radnika polovica (219 osoba) imalo ime sa stranim prizvukom. Od njih je 100 predalo zahtjev za mađarizaciju imena od čega je ministarstvo odobrilo 51. Na kraju dokumenta napisali su da je „110 osoba tražilo, 89 je dobilo” što se podudara s podacima iz medija (NAGY 2009: 177).

Dana 25. srpnja 1934. zamjenik gradonačelnika István Makay ponovno je pozvao voditelje službi, ureda i tvornica da podupru ideju da sve više ljudi promijeni svoje strano prezime. Zamjenik gradonačelnik je samokritično priznao da pokret za mađarizaciju imena i nije bio baš

uspješan: „*Pokret je u nekim službama oslabio i većina zaposlenika još nije promijenila svoje prezime sa stranim prizvukom*”. Tramvaj, tvornica plina, prometne tvrtke, koji su bili u vlasništvu grada, dobili su snažniji poziv. Nekoliko voditelja tvornica trebao je javiti broj zaposlenika, koliko je onih sa stranim imenima i koliko ih je poslao zahtjev za mađarizaciju prezimena.

U akciji Gradskog poglavarastva u mađarizaciji imena, vodstvo je provodilo različitu praksu. Bilo je onih koji su na vidljiv način stvarali pritisak na zaposlenike i popisivali su ih imenom i prezimenom te su ih upozoravali. Većina je samo dojavila broj ljudi koji su voljni mađarizirati svoje ime, u ovom slučaju ne možemo znati količinu pritiska. U treću skupinu spadaju oni koji uopće nisu postigli uspjeh, odnosno pretpostavlja se da nisu povodili prisilu.

Lajos Sebestyén, voditelj ureda za porez i financije, u svojem je izvješću iz 1933. godine pobrojio 38 zaposlenika sa stranim imenom. Od njih je 25 predalo molbu za mađarizaciju imena, dok su se drugi trebali pravdati zašto ne žele mađarizaciju. U svom drugom izvješću iz 1934. godine napisao je da je od 87 zaposlenika u poreznoj upravi i 8 vježbenika 8 osoba odbilo promijeniti svoje ime.

József Veigand, ravnatelj obrtničke škole, svoje je prezime mađarizirao u Varjas, a to je tražio i od cijelog nastavničkog vijeća. Većina nastavnika gradskih također se izjasnilo protiv mađarizacije imena. Ravnatelji su trebali javljati o mađarizaciji, odnosno o razlozima neprovođenja.

Ostali voditelji gradskih ureda, odnosno službi, pokazali su manje oduševljenje i postigli su manji uspjeh. Lajos Esztergőc izjavljivao je prazne parole: „*na mađarizaciju imena pozvao sam zaposlenike i oni, koga se to ticalo, predali su svoju molbu. Ovim putem javljam da je propaganda u najširem krugu prihvaćena*.” István Makay, zamjenik gradonačelnika, voditelj ureda za gospodarstvo, znao je za tri cilja mađarizacije imena. Savjetnik Mihály Vörös napisao je da „*oni koji su zaposleni u I. upravnom odjelu sa stranim imenima, većina ih je predala zahtjev za mađarizaciju*.” Zapisničarska služba nije poslala izvješće. Lóránt Kalenda napisao je da je obratio pozornost zaposlenika na mađarizaciju, „*međutim poziv nije pokazao nikakve rezultate*”. U državnom tužiteljstvu radile su dvije osobe sa stranim prezimenom, Valér Jobst, državni tužitelj, koji je izjavio da „*u svom zaduženju nije imao rezultata*”. Dvojica arhivista sa stranim imenima isto su bili privrženi svome imenu. Janos Lantos je u svom izvješću napisao „*u krugu svojih poznanika u svrhu popularizacije mađarizacije imena, sve sam napravio, gdje su to s razumijevanjem prihvatili*”.¹⁰

Ravnatelj Gradske muške više trgovačke škole József Shindler izvijestio je da u školi pokret za mađarizaciju imena pokazuje uspjeh: „*od svih učenika, njih 46 % nosi istinsko mađarsko ime, 11 % je mađariziralo svoje ime, 14 % njih je u postupku mađarizacije i ostalo je 29 % sa stranim prezimenima*”. Od polaznika

¹⁰ MNL BaML Pécs város polg. biz. ir. 40/1933.

Gradske ženske više trgovačke škole njih 15 je naznačilo namjeru u mađarizaciji imena.

U čekaonici Zavoda za zapošljavanje radnika slobodnog i kraljevskog grada Pečuha popularizirala se mađarizacija imena.

Gradsko vodstvo, s malo izuzetaka, pružalo je otpor prema mađarizaciji imena i bilo je privrženo svome prezimenu. Jedan od izuzetaka bio je i Lajos Schmidt prvorazredni podbilježnik, bivši sudac u Rijeci, koji je u gradsku službu stupio 1925. godine. Njegov zahtjev za mađarizaciju imena predložio je pečuškom savjetu Lajos Esztergár: „*Istaknuo bih njegovu zaslugu u popularizaciji i podizanje razine Instituta Levente, zatim njegovu rad koji je vezan za turističku organizaciju grada. Tu je aktivnost priznao i Državni kongres mađarskih gradova i izabrao ga je za predavača*”.¹¹

Akcija u mađarizaciji imena Gradskog poglavarstva uglavnom je obuhvatila niže službenike, radnike, tjedne radnike itd. Od gradskih je vatrogasaca 14 osoba predalo zahtjev za mađarizaciju imena. Većina radnika tvornica i tjednih radnika zatražilo je mađarizaciju svoga imena.

Naziv poduzeća	Broj zaposlenih (osoba)	Sa stranim imenom (osoba)	Mađariziran (osoba)	Predao je zahtjev
Tramvajska služba	47	29	1	23
Tvornica plina	3	2	–	1
Prometno poduzeće	86	21	–	18
Naziv poduzeća	Tjedni radnici (osoba)	Sa stranim imenom (osoba)	Mađariziran (osoba)	Predao je zahtjev
Tramvajska služba	85	31	2	20
Tvornica plina	27	8	1	5

1. tablica: Broj radnika u pečuškim poduzećima koji su predali zahtjev za mađarizaciju imena (1934)

Mogućnost o zadržavanju imena bila je određena kompleksnim odnosom između pojedinca i zajednica (obitelj, društvo, vlast). Argumeneti za zadržavanja imena u Pečuhu bili su isti, kako npr. u Županiji Somogy (NAGY 2009. 183–190) ili u cijeloj državi (BALLYA 1933: 24–30). Jedna osoba mogla je ponuditi više argumenata: privrženost starom obiteljskom imenu, promjena dokumenata i materijalni troškovi, ne osjećaju strani prizvuk vlastitog imena, zabranjena, upitna prezimena, obiteljski uzroci i stanje, materijalna korist, ili pak nije argumentirano. Službenici u državnom sektoru i često su prešutjeli svoje mišljenje.

¹¹ MNL BaML Pécs város polg. ir. A-10057/1934.

Obiteljska je tradicija najčešći razlog u zadržavanju imena, u Pečuhu višestoljetno njemačko i bosansko podrijetlo, osjećaj pripadnosti lokalnoj zajednici.

Naglašavali su i to, kao što je to činio i Sándor Krisztics, sveučilišni profesor činio u medijima, da su oni unatoč stranom prezimenu Mađari. „Često više mogu služiti domovini one osobe sa stranim imenima, ali u srcu domoljubi, o radnih Mađara čije je nastojanje da sve više prigrabe sebi” – rekao je jednom svom predavanju tijekom studenog 1936. godine (HORVÁTH 1986: 586).

Miklós Fischer, zaposlenik pomoćnog ureda u Pečuhu, izjavljivao je da se unatoč svom švapskom porijeklu, smatra dobrim Mađarem: „Potječem iz prastare banatske švapske obitelji i u moje mađarske osjećaje još nitko nije sumnjao. Svom ocu koji sad ima 83 godina priuštio bih najveću tugu, ako bih sada promijenio prezime svojih otaca. Niz tradicionalnih argumenata me potiče na to da budem privržen svom imenu”.

Smatrao se snažnim argumentom izostanak davanja primjera od onih koji upravljaju. Podžupan Béla Fischer i ostali voditelji ureda u Pečuhu bili su privrženi svome imenu stranoga prizvuka. Ni gradonačelnik Andor Nendtvich koji je bio iz slovačke evangeličke obitelji u Kesmarku nije tražio mađarizaciju svoga imena.

Pozivanje na nabavku dokumenata, na materijalne troškove više je bilo karakteristično za seosko stanovništvo, ali se pojavljivalo i u Pečuhu. Dezső Brenner i Károly Rajkovits pravdali su se time da su im dokumenti u Jugoslaviji, a Oszkár Szieb pak s tim da su mu dokumenti u Americi.

Nisu osjećali strani prizvuk svoga imena ni dvojica gradskih službenika s prezimenom Kosztka. Jenő Kosztka izjavio je da mu je ime mađarsko jer ga piše u mađariziranom obliku, a što se podrijetla tiče da je ono poljsko i plemićko: „Na poziv koji je objavio gradonačelnik s poštovanjem izjavljujem da prema mišljenju čitave obitelji to nije potrebno jer nam je ime ionako mađarsko, jer se piše na mađarskom, osim toga potomci smo stare poljske plemićke (herceške) obitelji, nadalje jedan naš predak dobio je i mađarski (sepeški) plemićki status (bio je gospodar sepeškog dvora)”.

Često su kao argument navodili i povijesna imena kao što se to može vidjeti i iz primjera obitelji Kosztka. Nije htio mađarizirati svoje ime ni Gusztáv Oertzen, ni Géza Wajdits koji su se također pozivali na plemićko porijeklo.

Pisanje prezimena s y-om, što je značilo velik prestiž, ili pisanje imena na tradicionalan način, isto je mogao biti razlog protiv mađarizacije imena.¹² Godine 1934. nije odobreno Péteru Fioli uzimanje imena Tamásy jer nije obavljao službu koja je zahtijevala srednju stručnu spremu.¹³ Ministarstvo nije odobrilo Beli Schranzu nastavniku gradske škole za dječake

¹² Nakon nekog vremena zabranili su tradicionalno pisanje prezimena KARÁDI–KOZMA 2002: 199–200, VERBÉNYI 1933: 32, 49–50)

¹³ MNL BaML Pécs város polg. ir. A-7297/1934.

mađarizaciju prezimena u Sátory ili Szénásy „jer nema pravo pisanja prezimena s y-om”.¹⁴ Ministarstvo nije odobrilo ni zahtjev doktora Jánoša Schwartz (Pečuh, Trg slobode 4), da nosi prezime Majteny koje sliči čuvenom prezimenu Majtenyi.¹⁵

I ratnici na frontama htjeli su postići da mogu imati prezimena koja se pišu na tradicionalan način (Pécsi Napló 1933. nov. 14: 6, Dunántúl 1937. nov. 12: 1–2).

Među prihvaćenim argumentima bili su starost, ne postojanje potomaka, ne postojanje muškog potomka. Nándor Wimmer pozivao se na svoje biološke godine (58) i na vrijeme koje je proveo u službi (34) kako ne bi trebao mađarizirati svoje ime. Kálmán Nötter nije htio mađarizirati svoje ime zbog „svoje poodmakle dobi i zbog toga što nije imao potomaka”. Mihály Pollák pozivao se na to da „ima samo žensku djecu i da je nabavka dokumenata (SHS)¹⁶ skupa”.

Razlog za zadržavanje imena bio je i nepostojanje novog, zajedničkog prezimena. Ernő Kosztka i János Fischer izjavili su da se o novom prezimenu nisu mogli dogovoriti sa svojim obiteljima. Vilma Nendtvich, odgajateljica, izjavila je da „s obzirom na obitelji drugih starijih odgajateljica neće promijeniti svoje prezime, a mladima prepušta na dogovor”.

Kako djevojke nisu prenosile obiteljsko prezime, zato je Pia Nagy, predstojnica sirotišta Matessa, napisala da ih je Ferencu Áronffyju, upravitelj pokrajine, oslobodio od obveze mađarizacije imena. Na njihov je zahtjev provincijal odgovorio „da to još nije obvezujuće i da još nigdje nisu mađarizirali imena časnih sestara, a na nas to i nema neki utjecaj jer našom smrću izumire i naše prezime jer nemamo potomke”.

Među obrtnicima i trgovcima postojao je velik interes za zadržavanje imena, ipak je ta praksa bila prisutna i u Gradskom poglavarstvu. Károly Ganter, potomak poznatog pečuskog krojača uniformi Ganter, htio je naplatiti stari dug i riješiti svoje imovinsko stanje pa je zatražio zadržavanje svoga prezimena: „Naša je trgovina 47 godina djelovala pod tvrtkom Ferenc Gantera koji je bio poznati krojač uniformi i iz toga vremena imamo mnoštvo nenaplaćenih dugova i nekako bi naplata starih dugova bila aktualna, ako bih ja kao zadnji predstavnik tvrtke Ganter s tim prezimenom mogao zatražiti naplatu nekadašnjih dugovanja”.

¹⁴ MNL BaML Pécs város polg. ir. A-8695/1934.

¹⁵ MNL BaML Pécs város polg. ir. A-24176/1934.

¹⁶ SHS: Kraljevina Srba Hrvata i Slovenaca, od 1929. Jugoslavensko Kraljevstvo (Jugoslavija)

Zaključak

Pokret mađarskog ruha doživio je uspjeh samo tamo gdje su vodeći slojevi poslužili kao primjer i gdje je u krugu žena i djece izazvao svidanje.

Rezultati pokreta mađarske glazbe i plesa i danas se mogu osjetiti, ali odbijanje strane kulture nije dalo rezultata.

Pokret za mađarizaciju imena u 1930-ima za nekoliko je godina nestao jer je u strancima, prvenstveno u Nijemcima i manjinama, osobito u krugu pečuških Nijemaca, rezultirao velikim otporom.

Literatura

- BALLYA, LÁSZLÓ 1933. *A névmagyarosításról. A m. kir. Postatakarékpénztár előadássorozata. X. előadás 1933. december 28.* Budapest: Stádium Sajtóvállalat Részvénytársaság.
- BARRI, ISTVÁNNÉ 1999. Boldog Gizella Ipari Leányközépiskola Pécssett 1943–1952. *Pécsi Szemle* 1999. nyár. 80–83.
- BORUS, JUDIT 2011. Tüdős Klára. *Rubicon* 2011. 12. sz. 33–37.
- F. DÓZSA, KATALIN 1998. A magyar ruha feltámadása. Népviselet és napi divat a harmincas években. *Rubicon* 1998. 7. sz. 48–49.
- F. DÓZSA, KATALIN 2011. Divat a két világháború között Magyarországon. *Rubicon* 2011. 12. sz. 18–32.
- GALAMBOS, KÁLMÁN 1933. *Magyar név magyar szellem magyar ruha magyar tánc.* Pécs: Magyar Nemzeti Szövetség Pécs-Baranyai Köre.
- HORVÁTH, CSABA 1986. A revíziós törekvések és a nemzetiségpolitika tükröződése Baranyában (1935–1937). In: SZITA LÁSZLÓ (szerk.) *Baranyai Helytörténetírás 1985–1986.* A Baranya Megyei Levéltár Évkönyve. Pécs: Baranya Megyei Levéltár. 575–602.
- KARÁDY, VIKTOR–KOZMA, ISTVÁN 2002. *Név és nemzet. Családnév-változtatás, nérpolitika és nemzetiségi erőviszonyok Magyarországon a feudalizmustól a kommunizmusig.* Budapest: Osiris Kiadó.
- KOVÁCS, ATTILA 2010. Bartók és Pécs. In: ROMVÁRY, FERENC (főszerk.). *Pécs Lexikon.* I. kötet. Pécs: Pécs Lexikon Kulturális Nonprofit Kft. 90.
- NAGY, IMRE GÁBOR 2009. A közigazgatási tisztviselők névmagyarosítása Somogy és Baranya megyében (1933–1938). In: FARKAS, TAMÁS–KOZMA, ISTVÁN (szerk.). *A családnév-változtatások története időben, térben, társadalomban.* Budapest: Gondolat Kiadó–Magyar Nyelvtudományi társaság. 173–192.
- VARGHA, DEZSŐ 2010. Éneklő Ifjúság mozgalom. In: ROMVÁRY, FERENC (főszerk.). *Pécs Lexikon.* I. kötet. Pécs: Pécs Lexikon Kulturális Nonprofit Kft. 198–199.
- VERBÉNYI, ERNŐ 1933. *A névmagyarosítás kézikönyve. A névváltoztatásról szóló szabályok és legújabb tudnivalók.* Budapest: Kókai Lajos könyvkereskedése.

Izvori

- Dunántúl 1933. dec. 1: 1. Az erőszakos névmagyarosítások ellen tiltakozott Wolff Károly a főváros közgyűlésén.
- Dunántúl 1934. jan. 31: 8. Magyar név. Irta Galambos Kálmán.
- Dunántúl 1934. febr. 25: 10. A Dunántúl régi előfizetője.
- Dunántúl 1934. ápr. 6: 1–2. Válasz Titulescunak: Párisban fogolyként őrizték a magyar béke delegációt, amelynek előterjesztéseit akkor nem hallgatták meg.
- Dunántúl 1934. ápr. 14: 3. 541 pécsi lakos magyarosította meg a nevét 10 hónap alatt.
- Dunántúl 1934. júl. 25: 2. Magyar név a pécsi iskolákban.
- Dunántúl 1937. nov. 12: 1–2. A magyar nemzet katonáira még nagy feladatok várnak.
- Dunántúl 1937. dec. 25: 26. Vértesi Zoltán: Erős magyarság felé.
- Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára = MNL BaML
- MNL BaML IV. 410. b. Baranya vármegye alispánjának közigazgatási iratai = Bvm. alisp. ir.
- MNL BaML IV. 1402. a. Pécs Város Törvényhatósági Bizottsága közgyűlési jegyzőkönyvei = Pécs város kgy. jkv.
- MNL BaML IV. 1407. b. Pécs város polgármesterének bizalmas iratai = Pécs város polg. biz. ir
- MNL BaML IV. 1407. Pécs város polgármesterének iratai = Pécs város polg. ir.
- MNL BaML IV. 1422. b. Pécs Város Elsőfokú (I. fokú) Közigazgatási Hatóságának iratai = Pécs I. fokú Közig. Hat. ir.
- Pécsi Napló 1925. szept. 20: 6. Az iparosok ez évi nagy szüreti népiünnepélye.
- Pécsi Napló 1926. jún. 27: 6. Papp-Váry Elemérné kiadatlan kéziratai Péccsett.
- Pécsi Napló 1926. júl. 6: 4. Géza bácsi gyermekünnepélye a Tettyén.
- Pécsi Napló 1929. júl. 12: 1. A régi törvényhatóság végnapjai.
- Pécsi Napló 1930. jan. 28: 3. A Pécsi Evangélikus Társaság.
- Pécsi Napló 1930. jún. 12: 4. A Stefánia Szövetség vezetősége.
- Pécsi Napló 1931. aug. 23: 4. A névmagyarosító társaság.
- Pécsi Napló 1933. aug. 6: 4. Diszes külsőségek mellett fogadja a város közönsége a külföldi cserkészeket.
- Pécsi Napló 1933. szept. 3: 2. Péccsett az Ipartestület szélesíti ki a névmagyarosítást tömegmozgalommá.
- Pécsi Napló 1933. nov. 3: 4. Névmagyarosítási kérvény-ürlapokat nyomtat a város.
- Pécsi Napló 1933. nov. 14: 6. Frontharcosok névváltoztatása.
- Pécsi Napló 1933. dec. 20: 1. Somody István: Magyar ember: magyar név!

Pécsi Napló 1934. ápr. 14: 3. Mult év júliusa óta 541 pécsi családfő kapott engedélyt magyar név használatára.

Pécsi Napló 1934. jún. 3: 3. Gróf dr. Szapáry Lajosné az elnöke a június 9-i Magyar-Estnek.

Pécsi Napló 1935. febr. 21. 6: Az ifjúság öltözéke és a stilizált táncmegnyitó magyaros jelleget adnak a szombati Egyetemi Bálnak.

Pécsi Napló 1935. ápr. 1: 10. Aki „békében” három házat hegedült össze magának.

Pécsi Napló 1936. febr. 11: 5. Magyar zene, magyar ruha, magyar tánc.

Pécsi Napló 1938. március 25: 1. A magyar viselet.

Pécsi Napló 1939. ápr. 16: 8. Látogatás a menyasszonyok iskolájában.

Pécsi Napló 1940. jan. 23: 7. Magyar est a Kermoszban.

Pécsi Napló 1940. jan. 24: 7. A magyar viselet történeti fejlődése.

Pécsi Napló 1940. jan. 27: 6. A Kermosz Magyar estje.

Pécsi Napló 1940. szept. 15: 8. A díszmagyar helyett a fekete, zsinóros öltönyt, a nőknek pedig egyszerű magyaros ruhát ajánlott a Pécsi Napló.

Pécsi Napló 1940. okt. 30: 6. A Pécsi Jótékony Nőegylet és a MANSZ...

Pécsi Napló 1941. febr. 11: 8: A pécsi református egyház köréből.

Pécsi Napló 1941. jún. 17: 2. Siker jegyében folyt le a női ipariskola ruhabemutatója.

Pécsi Napló 1942. nov. 8: 4. Pusztai-Popovits József: Megnyílt Pécsett az első magyaros divatszalon.

Sažetak / Summary

Pokret mađarizacije

Mađarsko ime, mađarska odjeća, mađarska glazba,
mađarski ples između dvaju svjetskih ratova u Pečuhu

Trauma koju je izazvao mirovni sporazum u Trijanonu služio je jačanju nacionalnog ponosa među pripadnicima tada rascjepkane nacije u nastojanju njegovanja mađarskog imena, mađarske odjeće, mađarske glazbe i plesa. Pokret mađarske odjeće bio je uspješan jer ga je vladajući sloj prigrlilo kao nešto u čemu može davati primjer te je u krugu žena i djece naišao na odobravanje. Odbijanje stranih plesova i pjesama, npr. odbijanje džeza, nije moglo dati značajnije rezultate, a istom je bilo i poučno u smislu proučavanja otpora lokalnog stanovništva. Progresivna glazbena nastojanja u Pečuhu, poput rezultata pokreta zborova do danas se osjećaju. Pokret mađarizacije imena u Pečuhu 1930-ih godina služi s jedne strane kao primjer za utjecaj i agresiju vladajućih, a s druge strane služi kao primjer za očuvanje imena i prezimena. O srednjem sloju društva možemo pretpostaviti da je ovakva sveobuhvatna propaganda koja toliko snažno

utječe na osjećaje naroda dovela do promjene prezimena kod onih čija su prezimena zvučala kao strana. Pripadnici nižih slojeva društva koji su bili podređeni svojim poslodavcima jednostavno su popustili pod pritiskom državnih ureda i općenito agresije. Pokret mađariziranja imena i prezimena u 1930-ima za samo se nekoliko godina potpuno ugasio jer su oni kojih se to najviše ticalo, na koga je bio najviše usmjereno, na njemačku nacionalnu manjinu, u krugu Nijemaca u Mađarskoj i njemačke manjine u Mađarskoj naišao je na značajan otpor.

The Magyarization Movement

(Hungarian names, Hungarian clothes, Hungarian music, Hungarian dance)
in Pécs in the Interwar Period

Efforts of external Magyarization (Hungarian names, Hungarian clothes, Hungarian music, Hungarian dance) served to strengthen the mishandled national self-respect after the trauma caused by the treaty of peace of Trianon. The reason for the success of the Hungarian clothes movement was the fact that it coincided with the example of the leading political stratum and was familiar with children and women alike. Although the rejection of alien dance and music, e.g. jazz could not permanently be successful the examination of local society is still instructive. The fruits of progressive musical attempts such as the choir movement, however, can be felt even today. The movement of the Magyarization of names in Pécs in the 30s furnishes examples of forceful influencing and coercion on the one hand and the preservation of names and resistance on the other. One can assume that the middle strata of society changed their names that sounded alien to Hungarian ones due to the strong propaganda appealing to sentiments. Lower strata, however, that were exposed to their employers definitely succumbed to the constraint of authorities and compulsion. The movement of the Magyarization of names came to an end after a few years as it encountered strong resistance among those affected, primarily Germans and the minorities, especially the Germans of Pécs.

Ključne riječi / Keywords

mađarizacija imena, pomadžariziranje, između dva svjetska rata, Pečuh

Magyarization of names, Magyarization, interwar period, Pécs

GERCSÁK GÁBOR

STRANI TOPONIMI U MAĐARSKIM ATLASIMA

Odabrani primjeri u posljednjih dvjesto godina

Uvod

Pisanje toponima posebno je kompliciran dio mađarskog pravopisa. Kod pisanja toponima možda je najvažnija značajka da pisani oblik toponima odražava prirodu objekta: naprimjer *Sáros-patak* (ime potoka), *Sárospatak* (ime naselja). Kod složenih toponima njihovo ustrojstvo izražava vrstu oblika toponima, npr. *Gellért-hegyi út* (predstavlja jedan put (*út*) na planini *Gellért-hegy*), ali postoji i *Gellérthegyi út* (put (*út*) koji vodi do planine *Gellért-hegy*). Često se, barem kako se čini, pravila i tradicija sukobljavaju, kao npr. kod pisanja toponima *Kisalföld* i *Kis-Balaton*. Osim toga razvilo se mnogo vrsta toponima (npr. *Dél-afrikai Köztársaság*, *Dunántúl*, *Duna-Tisza közze*, *Mitnyögsz*, *Szent István-telep*) koji na natjecanjima iz mađarskog pravopisa iskušavaju čak i znanje studenata mađarskog jezika. Nije dakle neobično da se Akademija u posljednjih 140 godina s posebnom pozornošću bavila pravopisnim pitanjima vezanim uz toponime. Postoji od toga još kompliciranije pitanje: kako ćemo na mađarskom napisati strane toponime? Tome je pitanju zadnjih desetljeća posvećena ozbiljna literatura, međutim, dok se postiglo ujednačeno gledište o problemu te dok su se objavile ključne publikacije i donijele odluke, u posljednjih dvjesto godina imali priliku svjedočiti mnogobrojnim pokušima. Autor ovoga rada promatra upravo te pokušaje uz pomoć četiri utjecajna djela, od kojih svaki nosi karakteristike određenog razdoblja.

Prosvjetiteljstvo: Ézsaiás Budai (1766. – 1841.)

Geografija je prije uredbe *Ratio educationis* (1777.) bila filozofski predmet te je obuhvaćala spoznaje s područja povijesti, astronomije i zemljopisa. Opisna ili fakultetska geografija jedva je postojala. Poučavanje predmeta prirode i zemljopisa u mađarske je škole uvedeno tek u drugoj polovici 18. stoljeća. Uskoro se pojavila i potreba za zemljopisnim ilustracijama, a kako bi se zemljopis mogao kvalitetno poučavati bile su potrebne karte, atlasi i nebeski te obični globusi. Školske zidne karte i atlasi tada se još nisu pojavili. Pod utjecajem prosvjetiteljstva udžbenici su se objavljivali isključivo na latinskom jeziku, a u tome su prednjačili protestanti (KLINGHAMMER 2002).

Ézsaiás Budai studirao je u njemačkom gradu Göttingenu, a usavršavao se i u Engleskoj i Nizozemskoj. U školi je prešao s obrazovanja na latinskom na obrazovanje na mađarskom jeziku. Od 1831. godine postaje počasni član Mađarske akademije znanosti. Zemljopisne karte učenika koje je poučavao taj biskup znanstvenik, a koji je bio i debrecenski počasni student, unijele su novi duh u mađarsko obrazovanje te su značajno doprinijele širenju ideje prosvjetiteljstva. Njima se može zahvaliti što su se na samom početku 19. stoljeća u mađarskim školama pojavili prvi školski atlasi u potpunosti na mađarskom jeziku (FODOR 2006: 524–525). Prvi put nakon trogodišnjeg rada pojavio se školski atlas pod nazivom *Oskolai új átlás* od sveukupno 12 stranica namijenjen nižim razredima čije se faksimil izdanje pojavilo i 2005. godine, (Debrecen, 1804) koji je zatim slijedio i atlas *Oskolai magyar új átlás* u ukrasnom izdanju (Debrecen, 1800). Izdavanje potpuno novih atlasa na mađarskom jeziku te njihovo korištenje u školama bilo je značajan događaj u povijesti mađarske kulture i obrazovanja, unatoč tome što se u slučaju jezika koji koriste latinicu pisanje toponima zasnivalo na fonetskom prijepisu zemljopisnih imena na mađarskom jeziku (npr. *Biskajai Tenger, Csiboraszszo H., Dorcseszer, Májorka, Miszsizszippi*). Također se znalo dogoditi da se isti toponim na drugoj strani atlasa pojavljuje napisan nešto drugačijim pravopisnim pravilima ili u obliku koji se danas više ne koristi (npr. *Zöld H. és Cap Verd, Vait Sz. és Wight, Szára (Sabara)* ili *Barbária Pusztasága*) (BUDAI 1804). Mađarski tisak prosvjetiteljskog doba o svakom je značajnijem udžbeniku objavio kraću ili dužu kritiku ili pohvalu. Takve su objave bile iznimno važne jer su u ruralnim seoskim školama, koje su bile jako udaljene jedna od druge, učitelji o novim izdanjima uglavnom mogli čuti samo na taj način, a nakon što su o tome pročitali, mogli su za učenike i naručiti nove knjige (FEHÉR 2000).

Doba reforme: Antal Vállas (1809. – 1869.)

Za vrijeme reforme svestrani Antal Vállas ostvario je svoj uzbudljivi životni put tijekom kojega je bio matematičar, astronom, a pisao je i o zemljopisu. Godine 1837. postao je član Mađarske akademije znanosti. Boravio je u Francuskoj i Engleskoj, godine 1851. lutao je Amerikom, a zatim je radio i u Nikaragvi. U Mađarskoj nije kao uzor uzimao atlase na mađarskom, već na njemačkom i francuskom jeziku te je njih prilagodio za govornike mađarskoga jezika. Godine 1844. započinje preradu njemačkog atlasa pod nazivom *Allgemeine Weltkunde*, autora Johanna Georga Augusta Gallettija na mađarski jezik u svrhu obrazovanja, iz kojega je, međutim, preradio samo tri dijela (VÁLLAS 1844). U tome radu u pisanju toponima jednim se dijelom može zamijetiti utjecaj njemačkog jezika (npr. *Arkhangel, Azsow, Nagazuki, Wiutka, Zarizün*), a drugim se dijelom može zamijetiti nedosljednost u transkripciji toponima (npr. *Antwerpen*, ali *Bécs, Biscayai ö.*, ali *Hudson t., Damaszkus*, ali *Smyrna*). Godine 1845. pojavljuje se i mađarska inačica jednog francuskog atlasa, međutim, u tom razdoblju europska

jezična i zemljopisna kultura bila je još desetljećima daleko od toga da stvori ili barem ponudi pravila transkripcije i načela standardizacije (KLINGHAMMER 2002: 9).

Prijelaz stoljeća: Manó Kogutowicz (1851. – 1908.)

U 19. stoljeću, a posebice u njegovu drugom dijelu, započinje opći razvoj geografije te ona postupno postaje zasebno znanstveno područje. Osnivaju se katedre na fakultetima i znanstvena udruženja, koja zatim organiziraju međunarodne strukovne organizacije koje pišu publikacije. Zbog svega navedenoga i s novim raširenim međunarodnim iskustvima i vezama odgaja se generacija znanstvenika s područja geografije. U zapadnoj Europi i sjevernoj Americi nastaju specijalizirana poduzeća za pravljenje i izdavanje pomoćnih materijala u nastavi. U velikom se broju pojavljuju atlasi namijenjeni za javnost te školske zidne karte. Sustav specijalizirane znanstvene nomenklature neizbježno se počinje kristalizirati diljem Europe te se u isto vrijeme pojavljuje opća potreba za modernizacijom i standardizacijom pravopisa stručnog nazivlja, a isto tako i toponima. Društvo znanstvenika s područja geografije 1871. godine na prvom međunarodnom kongresu geografa u Antwerpenu posebno se bavilo problemom ujedinjavanja toponima, a kao prvi korak – u svrhu identifikacije i mogućnosti pretraživanja toponima – stvara takozvano prvo načelo toponima. Godine 1891. na 5. međunarodnom kongresu Međunarodna geografska unija uvođenjem načela toponima pak predlaže prikaz ujedinjene karte Zemlje u omjeru 1 : 1 milijun.

Krajem 19. stoljeća pismenost u Mađarskoj brzo sustiže međunarodnu razinu. Ojačale su one ambicije koje su se čvrsto оформile za vrijeme prosvjetiteljstva i reforme u vezi s obrazovanjem iz zemljopisa: zamjenjuju se nedosljedne karte ili karte s greškama na uglavnom njemačkom i latinskom jeziku s pomoćnim sredstvima u nastavi koje u velikom broju izdaju mađarskih izdavači i urednici. Kako bi sadržaj bio stručan, u objavljivanje publikacija uključili su tada značajne znanstvenike među kojima je bilo i više međunarodno priznatih geografa i geologa.

U propisima koje je donijela Mađarska akademija 1879. godine bavili su se prvotno pisanjem toponima (HÓNYI 1970; SZEMERE 1974). Pojavila su se dva pravca: prvi je predlagao iznimno pojednostavljenje; prema tome svako strano ime ili riječ – pozivajući se na didaktičke razloge – treba pisati kako se izgovara. Prema drugom, razumnijem pravcu, uobičajene riječi (iznimka su riječi koje se rijetko koriste i stručni izrazi) pišu se fonetski, dok se vlastite imenice radi lakšeg prepoznavanja pišu kao i u jeziku izvorniku (pl. *Bologna*, *Marseille*). Ta dva izrazito različita pristupa stvorila su kontradiktornu podjelu, koja je velikim dijelom riješena tek 1922. godine.

Manó Kogutowicz (1851. – 1908.) najintenzivnije je djelovao upravo u doba slabijeg razvitka, kada je još nerazrađen postupak modernizacije i standardizacije mađarskog pravopisa često bio tema akademskog foruma

(FÁBIÁN 2001). Kogutowicz je na prijelazu s 19. u 20. stoljeće bio najznačajniji, međunarodno priznat mađarski kartograf i izdavač zemljopisnih karata, čije je djelovanje desetljećima utjecalo na uređivanje i izdavanje zemljopisnih karata. Godine 1890. osnovao je Mađarski geografski institut, kojemu je postao i prvi direktor. Tijekom života napravio je brojne zidne zemljopisne karte i atlase. Njegova su izdanja 1900. godine na međunarodnoj izložbi u Parizu osvojila zlato. Veliko je postignuće što je mađarska zemljopisna izdanja obnovio na način da je preuzeo međunarodne prijedloge vezane za pisanje toponima (GERCSÁK 2011). Prvo izdanje njegova poznatog djela, *Teljes földrajzi és történelmi atlasz* („Sveobuhvatni zemljopisni i povijesni atlas”) izdano je 1902. godine. Članak naknadno, 1911. godine, iz proširenog izdanja objavljenog tri godine nakon njegove smrti navodi i strane toponime (KOGUTOWICZ 1911).

Njegov atlas izdan 1902. godine prati načelo koje vrijedi i danas, a prema kojemu toponime pisane latinicom pišemo prema pravopisu jezika iz kojega toponim potječe (pl. *Cape Town, Paris, Wien*), uključujući i takozvane dijakritičke znakove (pl. *Nímes, São Paulo*). Ako neki toponim u sebi sadrži komplicirane dijakritike ili dijakritike koji se jako razlikuju od onih mađarskih (pl. *Ha Noi, Lódz*), onda će se ti toponimi pojednostavniti (pl. *Ha-noi, Lódz*). Kada je riječ o toponimima koji nisu pisani latinicom, oni se pišu onako kako se izgovaraju (pl. *Szanket-Peterburg, Tai-juen*). Za razliku od naziva stranih naselja Kogutowicz u predgovoru svoga atlasa ne daje smjernice za način pisanja toponima prirodnih geografskih pojava, ali se iz primjera više ili manje pouzdano može zamijetiti da se fonetski zapisuju oni toponimi koji su poznati i koji se često koriste (*Misszisszippi, Csimboraszó*), dok se ostali toponimi pak pišu isto kao i u jeziku izvorniku (*Mallorca, Vizcayai-öböl, Rhône*). Odlučivanje o graničnim slučajevima dalo je priliku za raspravu, pa se 1906. godine npr. toponim *Mississippi* napisan kao u jeziku izvorniku pojavljuje u školskim atlasima, a 1911. godine u proširenom se izdanju ponovno pojavljuje fonetski ispisan *Misszisszippi*. Zanimljivo je također što se u atlasu nigdje ne može pronaći oblik toponima *Bécs, Fokváros* ili *Párizs*, a koji su dio mađarskog vokabulara. Kod Kogutowicza prijevodi ili fonetski prijepis stranih toponima u mnogo su slučajeva subjektivni, a do početka 20. stoljeća još nije zaživio svaki oblik toponima čije nam se korištenje sada čini potpuno prirodnim. Bilo je onih toponima, kod kojih se pojavljivao i mađarski i izvorni oblik jer je pri njihovu korištenju bilo mnogo nedoumica (npr. toponim *Rocky Mountains*, koji se u atlasu nalazi na prvom mjestu, a u zagradi ga prati mađarska inačica *Szék-lás-hegység*). Zanimljivo je da je toponim *Szentháromság-sziget* naveo i mađarskim nazivom, ali je naveo i oblik *Trinidad* koji se danas češće koristi. Prepoznao je da je u mađarskom bilo rašireno korištenje toponima *Sarolta királyné-szigetek* te da je kod toga toponima došlo do greške u tumačenju, pa je zato vratio izvornu vlastitu imenicu: *Queen Charlotte-szék*, jer između stranog imena *Charlotte* i mađarskog *Sarolta* samo naizgled postoji veza, dok zapravo

povezanosti između dva imena nema, dok je na primjeru imena *Francis* i *Ferenc* očito da veza postoji.

Kod toponima pisanih ćirilicnim pismom prekinuo je prijašnju praksu prema kojoj je veći dio bio preuzet posredovanjem iz njemačkog jezika. Po njemu je oblik toponima *Zarižjin* prešao u oblik *Czariczjin*. (Tada je *cz* još postojalo u mađarskom pravopisu, rusko tvrdo /i/ zamijenio je slovom *ii*.) Isto tako, umjesto ranije prepoznatljivog toponima *Novaja Semlja*, koji ukazuje na njemački utjecaj, Kogutowicz koristi oblik toponima *Novaja-Zemlja* koji više sliči izgovoru u ruskom jeziku. Praćenje toga načela potvrđuje i mađarski način pisanja riječi *Archangelszk*. Praksa prevođenja toponima na mađarski dugo je bila uobičajena, a posebno onda kada se u toponimu pojavljivalo osobno ime, ali Kogutowicz ovdje prati međunarodne preporuke. Objašnjava da se na karti ne pojavljuje *Szentpétervár*, nego samo *Szankt-Peterburg*.

U predgovoru također navodi da prati načine pisanja tadašnjih kolonističkih sila. Za vrijeme Kogutowiczeva života države u kojima se koristilo arapsko pismo velikim su dijelom bile pod vladavinom neke od europskih država. Kod naziva arapskih naselja koja su bila pod francuskom kolonijalnom moći primjenjivao je francuske prijepise toponima (npr. *Alger*, *Bône*). Imena naselja koja su bila pod engleskom kolonijalnom moći pisao je pak prema izgovoru (npr. *Kairo*, *Khargeh*, *Szana*, *Szuez*). Ostali engleski kolonijalni nazivi također prilično točno slijede današnje oblike prilagođene mađarskom jeziku (pl. *Kalkutta*, *Lagosz*, *Madrasz*). Isto tako, imena turskih naselja u atlasu pojavljuju se u obliku koji priliči izgovoru, odnosno ispisana su fonetski ili u obliku prilagođenom mađarskom jeziku (npr. *Diarbeker*, *Szmirna*, *Üszküdar*), budući da je za vrijeme Kogutowicza turski jezik – pa sve do 1929. godine – bio bilježen arapskim slovima.

Današnjica: Izdavač Cartographia i akademski pravopis

Veće izmjene donijeli su pravopisni propisi iz 1954. godine, u 10. izdanju pravopisa. Pravopis je uravnoteženim i koherentnijim pristupom u sastavljenim i uređenim propisima najveći dio posvetio pisanju toponima. S jasnije opisanim načelima željelo se riješiti sve neusklađenosti te obilnijom količinom primjera potkrijepiti ta načela i propise. Prvotno se bavilo onim toponimima koji nisu pisani latiničnim pismom ili koji su pisani nekom vrstom znakova, s čestim nastavkom *-i* u zemljopisnim nazivima te s razlikom u korištenju crtice (–) i spojnice (–) u toponimima. Nevezano za te napore 1954. stvoreno je Kartografsko poduzeće (Kartográfiai Vállalat) koje je kasnije, 1963. godine, u izdanjima za državno školstvo i javno obrazovanje u suradnji s međuministarskim Odborom za zemljopisno nazivlje (Földrajzinév-bizottság) postupno promicalo uređeno i standardizirano akademsko pisanje zemljopisnog nazivlja.

Danas vrijedeće 12. izdanje Mađarskih pravopisnih pravila (2015.) u većini svojih načela prati to prethodno izdanje, ali k tome još i detaljnije

raspravlja o sustavu pisanja zemljopisnog nazivlja. Točka 221. navodi da „na zemljopisnim kartama najčešće primjenjujemo onaj način pisanja koji je propisan u danom jeziku svake pojedine države, kako je općeprihvaćeno, kako članovi određenog područja znanosti koriste u međunarodnoj komunikaciji ili kako neko međunarodno tijelo (čiji je član i Mađarska) preporučuje.” Problematičnost pisanja zemljopisnog nazivlja dobro opisuje i to što propise nadopunjuju i samostalna izdanja o pisanju zemljopisnog nazivlja (FÁBIÁN–FÖLDI–HÖNYI 1998) te ostali jasni i detaljni stručni rječnici i vodiči (pisanje afričkih, istočnjačkih, indijskih te toponima i riječi pisanih ćirilicom ili grčkim alfabetom na mađarskom jeziku). Takva izdanja uklapaju se u akademski sustav, a zatim i u praksu pisanja zemljopisnog nazivlja zemljopisnih atlasa svijeta izdavačke kuće Cartographia.

Usporedbe

Tablica koja slijedi organizirana je prema nekoliko kriterija te uz pomoć navedenih primjera daje uvid u dio korištenih toponima iz nekoliko značajnih atlasa u posljednjih dvjesto godina. Ti odabrani toponimi daju nam priliku za usporedbu u korištenju toponima, za uočavanje preuzimanja stranih toponima te promjena u mađarskim pravopisima, a također nam ilustriraju i složenost situacije. Toponimi iz prvoga stupca su iz atlasa *Oskó-lai magyar új atlása* čiji je autor Ézsaiás Budai i koji je izdan na početku 19. stoljeća (1804. godine). U drugom se stupcu pojavljuju toponimi iz prijevoda Antala Vállasa koji potječu iz doba reforme, a izdani su sredinom 19. stoljeća (1844. godine). Prijevodi su izvorno iz Gallettijeva atlasa na njemačkom jeziku pod nazivom *Egyetemes világismeret atlasz* („Fakultetski svjetski atlas”). Treći stupac sadrži toponime autora Kogutowicza iz „sretnog doba mira” s početka 20. stoljeća (1911. godine) kada je svjetlo dana ugledalo njegovo djelo *Teljes földrajzi atlasz* („Cjelokupni zemljopisni atlas”). Posljedni stupac sadrži aktualne toponime koji se mogu naći u zemljopisnim atlasima (2016.) izdavača Cartographia.

Ézsaiás Budai, 1804.	Antal Vállas, 1844.	Manó Kogutowicz, 1911.	Cartographia, 2016.
Imena gradova pisana latinicom			
Antverpia	Antwerpen	Antwerpen (Anvers)	Antwerpen
Béts	Bécs	Wien	Wien (Bécs)
Brüsszel	Brüssel	Bruxelles	Brussel, Bruxelles (Brüsszel)
Dorcseszter	Dorchester	Dorchester	Dorchester
Saragossa	Zaragosa	Zaragoza	Zaragoza
Varsau	Varsó	Warszawa	Warszawa (Varsó)
Antverpia	Antwerpen	Antwerpen (Anvers)	Antwerpen
Imena voda pisana latinicom			
Biskajai Tenger	Biscayai ö.	Vizcayai-öböl	Vizcayai-öböl
Földközi Tenger	Közép t.	Földközi-t.	Földközi-tenger
Hudzon Öbli	Hudson t.	Hudson-öböl	Hudson-öböl
Miszszippi	Mississippi f.	Misszisszippi	Mississippi
Persiai Öböl	Perzsa ö.	Perzsa-ö.	Perzsa-öböl
Adriai Tenger	Adriai t.	Adriai-t.	Adriai-tenger
Biskajai Tenger	Biscayai ö.	Vizcayai-öböl	Vizcayai-öböl
Imena otoka pisana latinicom			
Zöld Hegy Szi.	Zöldfok szigetei	Verdefoki-szk.	Zöld-foki-szk.
Májorka	Majorca	Mallorca	Mallorca
Sarlotta Szi.	Sarolta Királyné sz.	Queen Charlotte-szk.	Queen Charlotte-szk.
Sz. Háromság Sz.	Trinidad	Trinidad	Trinidad
Bermudes Szk.	Bermuda sz.	Bermuda-szk.	Bermuda-szk.
Vait Sz. (Wight)	Wight sziget	Wight	Wight-sz.
Ostali toponimi pisani latinicom			
Andes (Kordiljeras) Hegye	Andes (Cordirellas)	Cordillerák (Andok)	Andok
Csimboraszso H.	Chimborazo	Csimborazo	Chimborazo
Új Mekhikó	Új Mexico	New Mexico	Új-Mexikó
Zanzibár Sz.	Zanzibar sz.	Zanzibár-sz.	Zanzibár-sz.
Zöld H. (Cap Verd)	Zöld fok	Verde-fok	Zöld-fok
Andes (Kordiljeras) Hegye	Andes (Cordirellas)	Cordillerák (Andok)	Andok

Ézsaiás Budai, 1804.	Antal Vállas, 1844.	Manó Kogutowicz, 1911.	Cartographia, 2016.
Toponimi pisani ćirilicom			
Archángel	Arkhangel	Archangelyszk	Arhangelszk
Kiovia	Kiow	Kijev	Kijiv (Kijev)
Petersburg	Sz. Pétervár	Szankt-Peterburg	Szankt-Petyerburg (Szentpétervár)
Uj Zemla	Nowaja Semlja	Novaja-Zemlja	Novaja Zemlja (Új-föld)
Viatka	Wiátka	Vjetka	Vjatka
Zarazin	Zarizün	Czariczün	Volgográd
Azov	Azzow	Azov	Azov
Archángel	Arkhangel	Archangelyszk	Arhangelszk
Toponimi koji nisu pisani latinicom			
Damask	Damaszkus	Damaszkusz	Dimashq (Damaszkusz)
Diarbek	Diabekir	Diarbekr	Diyarbakir
Madrás	Madras	Madrasz	Chennai (Madras)
Smirna	Smyrna	Szmirna	Izmir
Sues / Suez	Suez	Szuez	As Suways (Suez)
Szára (Sahara) v. Barbária Pusztasága	Sahara sivatag	Szahara	Szahara
Ganges FV.	Ganges-f.	Gangesz	Gangesz
Damask	Damaszkus	Damaszkusz	Dimashq (Damaszkusz)
Toponimi pisani znakovima			
Chin	China	Khina	Kína
Formosa Sz.	Thaiwan	Formosa	Tajvan
Peking	Peking	Peking	Beijing (Peking)
Nánkin	Nanking	Nan-king	Nanjing
Kian	Jantse Kiang	Jang-cze-kiang	Jangce (Chang Jang)
Japonia	Japan	Hondo (Nipon)	Japán
Kiusiu	Kiuszia-sz.	Kiu-sziu	Kyūshū
Nángasaki	Nagazaki	Nagaszaki	Nagasaki

Literatura

- BUDAI, ÉZSAIÁS 1804. *Oskolai magyar új átlás*. Debrecen.
- FÁBIÁN, PÁL 2001. Ezer év helyesírás-politikája. In: GERGELY, JENŐ–IZSÁK, LAJOS (szerk.). *A magyar államiság ezer éve*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 513–519.
- FÁBIÁN, PÁL–FÖLDI, ERVIN–HÖNYI, EDE 1998. *A földrajzi nevek helyesírása*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- FEHÉR, KATALIN 2000. Első magyar nyelvű illusztrált tankönyveink. In: JÁKI, LÁSZLÓ (szerk.). *Orbis Pictus. A szemléltetés évszázadai*. Budapest: Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum. 72–81.
- FODOR, FERENC 2006. *A magyar földrajztudomány története*. Budapest: MTA Földrajztudományi Kutatóintézet.
- Földrajzi világtalasz* 2016. Budapest: Cartographia Kft.
- GERCSÁK, GÁBOR 2011. Kogutowicz Manó és a földrajzi nevek írása. *Földrajzi Közlemények* 135: 185–190.

- HÖNYI, EDE 1970. Földrajzi neveink helyesírásának múltja és jövője. *Geodézia és Kartográfia* 22: 343–347.
- KLINGHAMMER, ISTVÁN 2002. A földrajzi szemléltetés korai története. Iskolai térképek, atlaszok, föld- és éggömbök az egykori magyar iskolákban. *Geodézia és Kartográfia* 54: 8–14.
- KOGUTOWICZ, MANÓ 1911. *Teljes földrajzi és történelmi atlasz*. Budapest: Magyar Földrajzi Intézet.
- SZEMERE, GYULA 1974. *Az akadémiai helyesírás története (1832–1954)*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- VÁLLAS, ANTAL 1844. *Egyetemes világismeret*. Pest.

Sažetak / Summary

Strani toponimi u mađarskim atlasima Odabrani primjeri u posljednjih dvjesto godina

Autor promatra proces pojave stranih toponima na osnovu četiri mađarska atlasa od 19. stoljeća pa do danas. Ta izdanja atlasa odražavaju i povijesne i pravopisne reforme svakog pojedinog razdoblja. Nakon opisa atlasa i njihovih autora u tablicama će biti sažeti primjeri odabranih toponima na mađarskom jeziku. Jedno pored drugoga bit će vidljive promjene i tendencije koje su praćene u posljednjih dvjesto godina, a isto tako i pojava sve određenijeg i usklađenijeg načina pisanja stranih toponima.

Foreign place names in Hungarian atlases Selection of names from four atlases of the last two hundred years

Based on four Hungarian atlases published between the early 19th century and present days, the author gives an overview of the history of how the orthography of foreign geographical names was adapted to the Hungarian language. The discussed atlases were published in times that are characteristic of four historical periods of Hungary and of the spelling reforms. After introducing the atlases and authors, the selected names in Hungarian are arranged in tables. The changes of spelling in the past two hundred years can be seen side by side, reflecting the tendency that the international standards of writing place names gradually become accepted.

Ključne riječi / Keywords

toponimi, transkripcija, pravopis

geographical names, transcription, orthography

ERNEST BARIĆ

O HRVATSKO-MAĐARSKIM DVOJEZIČNIM MIKROTOPONIMA U BARANJSKOJ ŽUPANIJI

Pošto ću govoriti o dvojezičnim hrvatsko-mađarskim mikrotoponimima u Baranjskoj županiji, u uvodnom dijelu smatram nužnom iznijeti kraću povijesnu napomenu. Valja znati kako je bitna značajka većine pripadnika nacionalnih i etničkih manjina na današnjem teritoriju Mađarske da stoljećima žive na tim prostorima, pa tako i Hrvati. Nadalje, kada je riječ o Hrvatima u Mađarskoj spomenimo da geografski gledano nisu kompaktna zajednica već su naselja u kojima žive disperzirana od mađarsko-austrijsko-slovačke, mađarsko-hrvatske te mađarsko-srpske granice, odnosno razmjerno blizu mađarsko-hrvatske granice. Što je tomu tako valja pripisati povijesnim okolnostima, naime nakon Mohačke bitke 1526. godine svjetovne i crkvene velikaške obitelji koje su imali posjede u Hrvatskoj i Mađarskoj, na primjer obitelji Baćanj, Erdedi, Nadašdi, Esterhazi i ostali motivirani prvenstveno gospodarskim razlozima, a u nadi nadoknade radne snage, na posjede i naselja od Turaka opustošenih i uništenih krajeva s nekadašnjim mađarskim pučanstvom u Baranjskoj, Šomođskoj, Zaladskoj, Željeznoj i Đursko-mošonskoj županiji u više valova naseljavaju pripadnike različitih hrvatskih subetničkih skupina iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine, a koji su bježali ispred Turaka. Tom se činjenicom objašnjava i jedna od najvažnijih povijesnih, društvenih i etničkih odrednica Hrvata u Mađarskoj da su naime, svoj izvorni etnički prostor napustili prije stvaranja reguliranog književnog, danas bismo rekli standardnoga hrvatskog jezika, postavši na taj način od većinske hrvatske populacije manjinska zajednica koja je svoj izvorni hrvatski jezik sačuvala uglavnom u obliku arhaičnih dijalekata. Naravno svi se ti hrvatski govori u Mađarskoj bez obzira na vremenski odmak mogu, dijalektološki gledano, uklopiti i ugraditi u odgovarajući hrvatski dijalekatski sustav, unatoč tomu što su govornici tih govora istrgnuti iz matične jezične sredine tijekom stoljeća bili u labavoj ili nikakvoj vezi s matičnom zemljom što je pak rezultiralo eroziju njihova jezika, odnosno nastanak novih jezičnih osobitosti, ponajviše na području rječničkoga blaga.

U skladu s naslovom naznačenom temom, a zbog maloprije navedenih razloga, govorit ću s povijesnog i današnjeg stajališta o procesu hrvatskih

etničkih migracijskih kretanja i naseljavanja na prostore današnje Mađarske, detektirajući i utvrđujući tragove hrvatskoga jezika u toponimiji i mikrotoponimiji, fokusirajući se posebno na hrvatsko-mađarsko dvojezično onomastičko nazivlje. Najprije će biti riječi o ojkonomima, a potom o mikrotoponimima.

Ako proučimo nazive današnjih naselja napučenim i Hrvatima od njihove doseobe do današnjih dana možemo konstatirati da su Hrvati, osim rijetkih slučajeva, takoreći u cijelosti preuzeli nekadašnje mađarske nazive naselja, naravno uskladišivši ih i prilagodivši ih hrvatskim, točnije rečeno hrvatskim dijalekatskim izgovornim i distribucijskim pravilima. Evo nekoliko primjera naziva naselja pripadnika subetničkih hrvatskih skupina u Mađarskoj: *Prisika* – *Peresznye*, *Židan* – *Horvátzsidány*, *Kimla* – *Horvátkimle*, *Petrovo Selo* – *Szentpéterfa*, *Serdabel* – *Tótszerdabely*, *Sumarton* – *Tótszentmárton*, *Mlinarci* – *Molnári*, *Lukovišće* – *Lakócsa*, *Potonja* – *Potony*, *Brlobaš* – *Szentborbás*, *Starin* – *Drávasztára*, *Vršenda* – *Versend*, *Kukin* – *Kökény*, *Kašad* – *Kásád*, *Salanta* – *Szalánta*, *Nijemet* – *Németi*, *Udvar* – *Pécsudvard*, *Veliki Kozar* – *Nagykozár*, *Ata* – *Ata*, *Semelj* – *Szemely*, *Katoli* – *Kátoly*, *Sukid* – *Szőkéd*, *Pogan* – *Pogány*, *Lotar* – *Lothárd*, *Kačmar* – *Katymár*, *Gara* – *Gara*, *Aljmaš* – *Bácsalmás*, *Santovo* – *Hercegszántó*, *Tukulja* – *Tököl*, *Martinci* – *Felsőszentmárton*, *Semartin* – *Alsószentmárton* itd.

Zahvaljujući višestoljetnom obitavanju Hrvata u novoj domovini oni se u svakodnevnoj porabi služe ne samo adaptiranim ranijim mađarskim nazivima tih naselja već i jezično prilagođenim mađarskim toponimima uže i šire sredine. Drugim riječima, izvršena je ortografska (o čemu svjedoče pisani spomenici) i fonetska prilagodba mađarskih naziva naselja u duhu hrvatskoga jezika. U slučaju pretežitoga dijela mađarskih naziva naselja, služeći se kategorijom Laszla Hadrovicsa, došlo je do supstitucije glasova, pošto je mađarski inventar vokalnoga sustava bogatiji od hrvatskoga. Evo primjera poput: *Barča* (*Barcs*), *Siget* (*Szigetvár*), *Kapuš* (*Kaposvár*), *Pečuv* (*Pécs*), *Selurince* (*Szentlőrinc*), *Šeljin* (*Selye*), *Vajslovo* (*Vajszló*), *Bogdašin* (*Bogdása*) *Fok* (*Drávafok*), *Biriš* (*Bűrös*), *Androc* (*Endrőc*), *Ostrovo* (*Csányoszró*), *Pelerda* (*Pellérd*), *Edsenmartin* (*Hegyszentmárton*), *Arkanj* (*Harkány*), *Đud* (*Máriagyűd*), *Obol* (*Hobol*), *Dombol* (*Kastélyosdombó*), *Rigorve* (*Középrigóc*), *Trnovac* (*Somogytarnóca*), *Dekla* (*Teklafalu*), *Totince* (*Tótszentgyörgy*) itd. Navedene primjere citiram s popisa nastalog kao rezultat obavljenih istraživanja u donedavna homogenim hrvatskim selima, zapravo male hrvatske oaze u mađarskom dijelu Podravine. Radi se o sljedećim naseljima: *Starin* – *Drávasztára*, *Dravljance* – *Rénfalva*, *Križevci* – *Drávakeresztur*, *Martinci* – *Felsőszentmárton*, *Brlobaš* – *Szentborbás*, *Lukovišće* – *Lakócsa*, *Novo Selo* – *Tótújfalu*, *Potonja* – *Potony*. Kao zanimljivost naponjinjemo da je upravo stanovništvo spomenutih osam podravskih hrvatskih naselja sačuvalo ranije mađarske nazive naselja s dočetcim na – *ba* na pitanje kamo?, naime akuzativni oblik je tijekom vremena ustaljen kao nominativ. Evo i primjera: *Verešidba* – *Vörösi puszta*, *Vertiba* – *Sósvertike*, *Vejtiba* – *Vejtí*, *Ivanidba* – *Drávaiványi*, *Piškiba* –

Drávapiski, Ketújfalu – Kétújfalu, Marcaliba – Marcali, Apatidba – Somogyapáti. Tom tipu naziva pribraja mađarski lingvist Lajos Kiss i naselje Kotoriba u Hrvatskoj.

Dok, kao što smo vidjeli, u slučaju naziva naselja Hrvati, na maloprije predloženi način, preuzimaju izvorne mađarske oblike, pojedine dijelove naselja međutim imenuju isključivo na hrvatskom mjesnom govoru npr.: *Gornji kraj* (Udvar – Pécsudvard, Semelj – Szemely, Kukinj – Kökény, Sukid – Szökéd, Suka-Szőke, Nijemet – Németi, Martinci – Felsőszentmárton), *Dolnji kraj* (Kukinj – Kökény, Pogan – Pogány, Martinci – Felsőszentmárton). *Gornji* i *Dolnji kraj* upućuju na gornji i donji dio naselja. Nerijetko određeni dio naselja nosi ime ili nadimak kao u Poganu (Pogány) *Marjanov kraj*, *Blaškiñ kraj*, *Božin kraj*. U ranije etnički dominantnim hrvatsko-njemačkim selima, kao što su Pogan-Pogány, Udvar – Pécsudvard i Sukid – Szökéd, Hrvati su dio naselja u kojem su živjeli Nijemci nazivali *Švapski kraj*.

Što se tiče mikrotoponima, tu imamo specifičnu situaciju. Promotrimo li primjerice dvotomno izdanje s prikupljenom i objavljenom građom pod naslovom: Baranya megye földrajzi nevei I. és II. (Toponimija županije Baranje I. i II.) (PESTI 1982, 1984) pada u oči velik broj tzv. hrvatsko-mađarskih dvojezičnih toponima. Njihov je broj s vremenom smanjen čemu je značajno pridonijela i 1960. godine okončana prisilna kolektivizacija poljoprivrednih posjeda na selu, ali zahvaljujući precizno vođenim vlasničkim listovima i kartama pohranjenim u zemljišnim uredima i arhivima te usporedbom i provjerom pisane građe s današnjim, uvjetno rečeno „živim“ nazivima što su ih kazivali i potvrđivali obavjesnici iz pojedinih naselja, mi danas imamo na raspolaganju pozamašnu količinu zapisanih dvojezičnih naziva mikrotoponima, bez obzira što je većina hrvatskoga življa tih naselja asimilirana. Ovoga puta navest ću dva tipa hrvatsko-mađarskih mikrotoponima.

1. U prvu sam skupinu uvrstio mikrotoponime motivirane nazivom šuma, biljnog i životinjskoga svijeta npr.: *Soma erdő, Susnya baraszt, Ruscik kertés, Liptik hárs, Brezik erdő, Borék erdő, Gustya erdő, Dubrova tölgyes, Gáji erdő, Gájác liget, Luzsanyak liget, Verbóvka füzes, Rezula erdő, Konoplicse kenderes, Mocsila kenderáztató* i sl.
2. Druga skupina mikrotoponima je motivirana konfiguracijom, strukturom i kvalitetom tla i vode, pa imamo: *Góró-högy, Berdó begy, Toplica forrás, Rika jó, Réka patak, Bereg part, Dolina völgye, Palika írtás, Nyíva föld, Pod bunári kút, Dugai hosszú rét, Ropa gödör, Kracsina rövid fűdek, Polanci félholdassak, Szélös berek, Siroki berek* i sl.

Dio navedenih zemljopisnih naziva sam crpio iz baze podataka sljedećih, danas čisto mađarskih naselja u županiji Baranji: Hedrehely, Felsőegerszeg, Abaliget, Kisvaszar, Bános, Magyaregregy, Almamellék, Szulimán, Mozsó, Ibafa.

Kraće napomene o navedenim mikrotoponimima. Porijeklom su to dvojezični hrvatsko-mađarski nazivi, koje valja zajedno izgovoriti, naime današnji su ih žitelji ovako naslijedili od svojih predaka, ne znajući objašnjenje njihova podrijetla i dakako prema pravilima izgovora i naglašavanja mađarskoga jezika. Tako će od hrvatskog mikrotoponima *Brdo* postati u mađarskoj inačici *Berdó begy*, u uporabi kasnije doseljenog njemačkog stanovništva *Perdó berg*. Ista je sudbina zatekla i naziv *Borik* koji je će postati *Borék erdő*, *Bora erdő* i *Porik erdő*. Govoreći o značajkama odnosno povijesti ovih udvojenih mikrotoponima zapravo identičnoga značenja, možemo konstatirati da uznapredovanjem asimilacijskoga procesa, blijeđenjem i nestankom izvornoga značenja prvotnom značenju i članu je priključen drugi član istoga ili u slučaju semantičkoga pomaka, sličnoga značenja. Ekstremni primjer navedenog (mogli bismo reći spontanog) procesa jest semantički apsurdni mikrotoponim *Podbunari kút*, što bi u doslovnom mađarskom prijevodu značilo *Bunar pod bunarima*. Sam naziv zapravo upućuje težake u ljetnoj žezi željnih vode da se mogu napiti vode na bunaru što se nalazi pod izvorima. Iz bogate riznice mikrotoponima, u semantičkom pogledu skrenuo bih pozornost na primjere značajne podjednako za hrvatsku a također i mađarsku povijesnu dijalektologiju. Toponim *Rika jó* za hrvatsku dijalektologiju donosi vrijedan podatak za rasprostranjenost ikavskoga refleksa jata (*Rika*), ali je značajan i za mađarsku jezičnu znanost jer drugi dio istoga toponima *Jó*, čuva raniji oblik današnjega leksema *fohyó* (tj. rijeka).

Posebno bih se osvrnuo na mikrotoponime naselja u kojima i danas žive Hrvati. Kao što sam već spomenuo u slučaju naziva naselja Hrvati preuzimaju ranije mađarske nazive, u mikrotoponimskoj građi međutim dominiraju hrvatske jezične osobine. U manjem broju, kao jezični supstrat, preuzeti su mađarski mikrotoponimi *Gerenda*, *Gyóta* – *Dota*, *Kerékrét* – *Kerikrit*, *Vájás* - *Vajaš*, *Tekeres* - *Tekeruš*, *Berek*, *Diós* - *Dijaš*, koji supostoje uz istoznačne hrvatske *Oreše* - *Orašje* ili *Sziget* – *Sigetac* – *Sigetec*, uz također istoznačne hrvatske varijante *Otok* - (*V*)*ada* - *Vadička*.

Nakon 1945. g. uslijed društvenih, gospodarskih, socijalnih i administrativnih promjena, u ranije etnički pretežito Hrvatima naseljenim mjestima uz potiskivanje uporabe hrvatskoga jezika sve više dolazi do izražaja potenciranje dobrog poznavanja mađarskoga jezika, kolektivizacija i upravnom preobrazbom pripajanje tih naselja u školske i administrativne centre pri čemu se nije vodilo računa o interesima manjinskih zajednica. Promjena nisu pošteđeni ni mikrotoponimi, dakako u „jezičnom pogledu.“

- a) U spomenutom razdoblju, pa i kasnije, na kartama rađenima u različite svrhe mikrotoponimi su uneseni u najvećem broju slučajeva doslovnim prevođenjem, bez obzira što mještani rabe isključivo hrvatske nazive, stoga ovu kategoriju s pravom možemo nazvati takozvanim dvojezičnim mikrotoponimima: *Ležaje* (*Nijemet*) *Delelő*,

Duge njive (Salanta) Hosszúföld, Lanik (Ata) Lenföld, Sokolovac (Kukinj) Solymos, Blaževa dolina (Lotar) Balázsvölgy Grabina (Olas) Gyertyános itd.

- b) Tu su i birokratski samovoljno preimenovani izvorni mikrotoponimi, bez potvrde u jeziku stanovnika tih naselja: *Lešće-Nándorliget, Orašje – Szántás, Užbrdica – Szabadföldek, Rastina – Bokros, Novi Sad – Ujbegy, Stara crkva – Szent Katalin templom, Čepnja – Siótelep, Veliki put – Öregbegy* itd.
- c) Do apsurdna su iskrivljeni i neki izvorni hrvatski mikrotoponimi: *Mekota – Makota, Cerje – Céria, Orašje – Órásbegy, Vugunja – Vágonya, Brset – Börsöd, Pisak – Piszok, Fraka – Ferka, Misarski put – Mészáros út* itd.

Na koncu, kao završnu misao, želim istaći da je nakon doseobe Hrvata na današnje prostore Mađarske tijekom više stoljeća kao integralni dio formiranih struktura za osiguranje egzistencije izgrađen kompletan sustav mikrotoponima na hrvatskom jeziku, koji je na sreću ugrađen i objavljen u bazi podataka zahvaljujući tomu što su u istraživanju arhivske, tj. pisane i prikupljanju žive toponimijske i mikrotoponimijske građe na teritoriju Mađarske u trajanju od više desetljeća uz velik broj istaknutih mađarskih stručnjaka uključeni i eksperti pripadnika manjina, pa je slikovito rečeno ovaj rudnik blaga dostupan i za hrvatska jezikoslovna istraživanja.

Literatura

- BALOGH, LAJOS–VÉGH, JÓZSEF (szerk.) 1982. *Vas megye földrajzi nevei*. Szombathely: Vas megyei Múzeumok Igazgatósága.
- BARIĆ, ERNEST 1997. O dvojezičnim hrvatsko–mađarskim mikrotoponimima u Baranjskoj županiji. In: BLAŽETIN, STJEPAN (ur.). *Hrvati i Mađari u svjetlu prožimanja kultura i jezika*. Pečuh: Hrvatski znanstveni zavod. 165–169.
- KÁLMÁN, BÉLA 1973. *A nevek világa*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- KISS, LAJOS 1978. *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- LISAC, JOSIP 2003. *Hrvatska dijalektologija 1*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
- LISAC, JOSIP 2009. *Hrvatska dijalektologija 2*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
- LONČARIĆ, MIJO 1996. *Kajkavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga.
- MANDIĆ, ŽIVKO 2005. *Antroponimija i toponimija bunjevačkih Hrvata u Mađarskoj*. Pečuh: Hrvatski znanstveni zavod.
- PAPP, LÁSZLÓ–VÉGH, JÓZSEF (szerk.) 1964. *Zala megye földrajzi nevei*. Zalaegerszeg: Zala Megye Tanácsának Végrehajtó Bizottsága.
- PAPP, LÁSZLÓ–VÉGH, JÓZSEF (szerk.) 1974. *Somogy megye földrajzi nevei*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

- PESTI, JÁNOS (szerk.) 1982. *Baranya megye földrajzi nevei I.* Pécs: A Baranya Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága, Megbízásából Kiadja A Baranya megyei Levéltár.
- PESTI, JÁNOS (szerk.) 1984. *Baranya megye földrajzi nevei II.* Pécs: A Baranya Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága, Megbízásából Kiadja A Baranya Megyei Levéltár.
- SZABÓ T., ATTILA 1961. Isztambul- illetőleg a Malomba-típusú helynévkölcsonzás kérdéséhez. *Magyar Nyelvjárások* 8: 3–23.

Sažetak / Summary

O hrvatsko-mađarskim dvojezičnim mikrotoponima u Baranjskoj županiji

U radu se tematizira problematika hrvatsko-mađarskih dvojezičnih toponima u naseljima nastanjenima Hrvatima u Baranjskoj županiji u Mađarskoj. Pri tome se ističe da u slučaju ojkonima nije teško uočiti kako, osim rijetkih slučajeva, nema bitne razlike u hrvatskom i mađarskom nazivu naselja, ne računajući dakako hrvatske jezične značajke fonološke i distribucijske te semantičke prilagodbe tipa: Kúkinj – Kőkény, Vršenda – Versend, Brlobaş – Szentborbás, Nijemet – Németi, Lukovišće – Lakócsa, Katolj – Kátoly, Semelj – Szemely, Lotar – Lothárd, Udvar – Pécsudvard, Semartin – Alsósztentmárton, Martinci – Felsősztentmárton, Križevce – Drávakeresztúr itd. Tijekom vremena došlo je do mnogih promjena, pa i politički motiviranoga manipuliranja i iskrivljavanja hrvatskih mikrotoponima. Taj je proces započeo potkraj 19. stoljeća i početkom 20. stoljeća te se intenzivno nastavio 1960-ih godina u vrijeme prisilne kolektivizacije u Mađarskoj. Zapravo je riječ o zamjeni hrvatskoga nazivlja odgovarajućim mađarskim, najčešće doslovnim prijevodima, u slučaju nepoznavanja podrijetla naziva pak izmišljanjem ili deformiranjem izvornih naziva. Na taj je način - pored izvornih dvojezičnih hrvatsko-mađarskih mikrotoponima, nastalih uslijed prirodnih povijesno-lingvističkih procesa – kao rezultat politički determiniranih postupaka nastao poveći broj tzv. dvojezičnih mikrotoponima.

Croatian-Hungarian toponyms and microtoponyms of Baranya County in Hungary

The subject of the paper are the issues pertaining to Croatian-Hungarian toponyms in the places inhabited by the Croatian minority in the Baranya County in Hungary. The paper emphasizes that in the case of place names it is easy to notice that there are no significant differences between the Hungarian and the Croatian toponyms, except in some rare cases. This does not include the various phonologic, semantic or distribution adaptations to the Croatian language such as Kúkinj – Kőkény, Vršenda – Versend,

Brlobaš – Szentborbás, Nijemet – Németi, Lukovišće – Lakócsa, Katolj – Kátoly, Semelj – Szemely, Lotar – Lothárd, Udvar – Pécsudvard, Semartin – Alsószentmárton, Martinci – Felsőszentmárton, Križevce – Drávakeresztúr etc. Over the years there have been many changes including political manipulation of the Croatian microtoponyms. This occurred by the end of the 19th and the beginning of the 20th century, and was particularly significant during the 1960s as part of the mandatory collectivization in Hungary. In reality Croatian toponyms would be replaced by their Hungarian equivalent which was typically the result of word for word translation. In case of misunderstanding the origin of the toponym, the result would be a made up or deformed place name. Because of this, next to the original Croatian-Hungarian microtoponyms that came to be as a part of natural linguistic and historical processes, there are also bilingual microtoponyms created as the result of various political efforts.

Ključne riječi / Keywords

Županija Baranja, hrvatski toponimi, hrvatska manjina u Županiji Baranji

Baranya County, Croatian toponyms, Croatian minority of Baranya County

ANĐELKO VLAŠIĆ

MAĐARSKI ANTROPONIMI I TOPONIMI U OSMANSKIM POREZNIM POPISIMA SLAVONIJE I SRIJEMA U 16. STOLJEĆU

Osmanski porezni i katastarski popisi (turski: *tapu tahrir defterleri*) predstavljaju uhodani sustav bilježenja administrativnih podataka o pojedinim osmanskim pokrajinama, te čine osnovu gospodarstva i upravnog i vojnog sustava osmanske države. Postoji nekoliko vrsta poreznih popisa, od kojih su za ovu temu najvažniji detaljni porezni popisi domaćinstava i prihoda (*mufassal tapu tahrir defterleri*) jer sadrže popise poglavara i prihoda domaćinstava u naseljima u određenoj administrativnoj jedinici. Pomoću tih podataka određivalo se količinu iznosa koje su pojedinci morali plaćati u vidu poreza, a služili su i kao službeno katastarsko gradivo na temelju kojeg se utvrđivala pravna vjerodostojnost tvrdnji pojedinaca o vlasništvu nad nekim zemljištem (INALCIK 1954: 112). Spomenuti popisi provedeni su od 1390-ih godina, s time da je prvi sačuvani popis nastao 1431./1432. godine, a posljednji poznati popis nastao je 1634. godine (INALCIK 1954: 109). Najprecizniji osmanski popisi provedeni su za vladavine sultana Sulejmana Veličanstvenog (1520. – 1566.) – upravo u vrijeme kada su Osmanlije osvojili područje Slavonije i Srijema – zbog toga što je za namirivanje troškova osmanskih ratova u tom razdoblju trebalo osigurati bogat priljev novca iz svih resursa, dakle i sastaviti precizne popise porezno obveznog stanovništva (FODOR 2016: 127–128). Osmanski porezni popisi ne mogu se koristiti kao popisi stanovništva prema modernim mjerilima jer su osmanskoj upravi služili jedino kao „pomagalo za poreznike“: svrha im nije bila ponuditi ni precizno napisane onime, ni popis svih članova obitelji osim muških poglavara domaćinstava, kao ni svih odraslih, muških posjednika ako nisu bili porezni obveznici (MOAČANIN 2003: 35–36). Spomenuti popisi najveći su izvor podataka o društvenom i gospodarskom životu u vrijeme Osmanskog Carstva i iz njih se može iščitati prostorni razmještaj naselja, broj poreznih obveznika, obiteljska struktura, vidovi poljoprivredne i obrtničke proizvodnje, migracijska kretanja, onomastički podaci itd.

Budući da su osmanski popisivači bilježili antroponime i toponime arapskim pismom i fonetski, istraživačima se pruža mogućnost analiziranja onima zabilježenih u navedenom vremenskom i prostornom kontekstu. Cilj je rada opisati karakteristike osmanskih poreznih popisa koje se odnose na mađarsku onomastiku i obrazložiti prednosti i mane njihova korištenja za identifikaciju mađarskih onima na području Slavonije i Srijema u 16. stoljeću. Spomenute karakteristike bit će prikazane pomoću primjera iz izvora, koji će

biti transliterirani u skladu s romanizacijskim sustavom ALA-LC (American Library Association – Library of Congress) za osmanski turski jezik.

Osmanski porezni popis pojedine pokrajine (osmanski turski: *sancak*, sandžak) provodio se tako što je državni službenik *emin-i defter* („povjerenik za popis“) u svojstvu popisivača izlazio na teren i provodio popis od naselja do naselja unutar određene pokrajine. Povjerenik je mogao biti prijašnji upravitelj pokrajine (*sancakbeyi*), visoki financijski službenik (*defterhâne kâtibi*) ili npr. kadija, odnosno lokalni sudsko-upravni službenik (*kadi*). Eminu je pomagao *kâtib* (*kâtîp*), tj. pisar ili zapisivač. Pisari su trebali biti osobe koje poznaju pokrajinu, njezine oporezive resurse i jezik lokalnog stanovništva, i znali su biti odabrani među domaćim ljudima ili novim preobraćenicima na islam. Svi odrasli muški stanovnici pojedinog naselja (ali i žene ako su bile poglavarice domaćinstava) dolazili bi pred emina, katipa i kadiju s dokumentima kojima bi dokazivali vlasništvo nad nekim zemljištem i eventualne ranije stečene privilegije. Pisar je pod povjerenikovim nadzorom zapisivao njihova imena, prihode i privilegije. Popis se provodio otprilike svakih trideset godina: prigodom ustoličenja novog sultana, pri mijenjanju poreznih zakona, mijenjanju ustroja pokrajine, ili zastarijevanju popisa iz nekog drugog razloga. Ako je za pojedino područje već postojao raniji popis, popisivač bi išao od naselja do naselja i uspoređivao prijašnje podatke sa stanjem zatečenim na terenu (INALCIK 1954: 110–111). Što se tiče osmanske Slavonije i Srijema, koji su bili podijeljeni na Požeški (središnja i istočna Slavonija), Pakrački (zapadna Slavonija) i Srijemski sandžak (Srijem i dio istočne Slavonije), osmanski porezni popisi provedeni su u Požeškom sandžaku 1540., 1545., 1561. i 1579. godine, u Pakračkom sandžaku 1565. i 1584. godine, a u Srijemskom sandžaku 1546., 1552., o. 1568. i 1588./1589. godine (MUJADŽEVIĆ 2010: 136–137).

Općenito se u osmanistici smatra da su osmanski popisivači fonetski bilježili imena poreznih obveznika, odnosno da je pisar „arapskim pismom bilježio imena onako kako bi ih čuo. To bi značilo da nam se nudi stvarni lik imena u konkretnom vremenu i na konkretnom prostoru“ (MOAČANIN 2003: 12; MOAČANIN 1983: 114; usp. Sršan 2001: 11). Nenad Moačanin ustvrdio je da je o. 70 % antroponima zabilježenih u osmanskim popisima za središnju Slavoniju u razdoblju od 1540. do 1579. godine vjerodostojno zabilježeno, odnosno da su u onom razdoblju izgovarani onako kako su ih zapisali osmanski pisari (MOAČANIN 2003: 12). Osmanski popisi zapisivani su arapskim pismom, i to njegovom inačicom koja se zove *sijakat* (od arapskog: *sijaka*; u osmanskom turskom u značenju: kontekst, poredak, stil), koju se koristilo pri pisanju administrativnih i financijskih dokumenata u Osmanskom Carstvu od 15. do 17. stoljeća (HEYWOOD 1997: 126–127). Sijakatsko pismo je pismo birokracije koja je težila učiniti svoje dokumente kriptičnima za nepoželjne čitatelje. Zato osmanski pisari nisu bilježili kratke vokale i izostavljali su dijakritičke znakove. Zbog toga se prosječna riječ pisana sijakatskim pismom može pročitati na više načina; izostanak dijakritičkih znakova može se usporediti sa situacijom kada se u latiničnom tekstu ukloni „kvačice“ na ě, š ili ž – dobilo bi se slova koja bi se mogla čitati kao e, s i z, ali i ě, š i ž ako bismo bili svjesni da je autor toga teksta možda namjerno uklonio dijakritike. U sijakatskim tekstovima, pak,

uklanjanjem dijakritika nismo dobili samo dvije kombinacije (*p* ili *b*, *ʿ* ili *dž* itd.), nego često i tri i više kombinacija. Osim toga, brojne riječi zapisane sijakatskim pismom ne mogu se sa sigurnošću pročitati na jedinstven način zbog toga što se kratki samoglasnici *a*, *i* i *u* najčešće uopće nisu bilježili, dok se dugi vokal *u* može legitimno pročitati kao *o*, *v* i *u*. Zbog toga se često može jedino nagađati o kojem je grafemu zapravo riječ, koji vokali nedostaju, nedostaje li uopće neki vokal itd. (MOAČANIN 2003: 13, MCGOWAN 1983: LXXV–LXXVI). Moačanin je dao izvrsne primjere za navedeni problem i ustvrdio da je moguće pronaći onime u osmanskim izvorima koje se zbog kriptične prirode sijakatskog pisma može pročitati i na petnaestak načina (MOAČANIN 2003: 13). Budući da su osmanski dokumenti pisani rukom, još jedno važno obilježje osmanskih popisa jest „urednost“ ili „neurednost“ rukopisa osmanskih pisara, a to uvelike olakšava ili otežava posao modernih istraživača (MOAČANIN 2003: 12–13; SRŠAN 2001: 14). Tako je osmanski pisar po imenu Behram, koji je zapisao detaljni popis Srijemskog sandžaka iz o. 1568. godine i sumarni popis Požeškog sandžaka iz 1569. godine, imao uredan rukopis i konzistentan pisarski stil. Time nam je olakšao čitanje spomenutih popisa i sigurniju identifikaciju onima. Bruce MCGOWAN je pretpostavio da Behram vjerojatno nije bio slavenskog podrijetla, što se može zaključiti prema navadi dodavanja vokala unutar konsonantskih skupina, npr. dodavanje vokala *i* ispred skupine *st* u imenu *İstfān*, tj. Stefan, te dodavanje *i* ispred skupine *tvt* u imenu *İdvirtkō*, tj. Tvrtko (MCGOWAN 1983: LV; MOAČANIN 2003: 51, 62). U svim osmanskim poreznim popisima za Slavoniju i Srijem mogu se pronaći brojni primjeri iz kojih je očito da su osmanski pisari koji nisu bili slavenskog podrijetla imali probleme s pisanjem južnoslavenskih onima zbog kompleksnih suglasničkih skupina (ponekad i tročlanih i četveročlanih), koje nisu u duhu osmanskog turskog jezika. Zato ih nisu ni zapisivali onako kako su ih čuli, nego su ubacivali vokale kao u ovim primjerima: Andrija (u osmanskim popisima: *Andrija*), Cvetko (*İçvetkō*), Stepan/Stjepan (*İstēpan*), Strahinja (*Istrābīnya*), Štefan (*İştefan*), Tvrtko (*İdvirtkō*), Vukdrag (*Vukdrag*), Dragić (*Dirāgik*), Hrtkovci (*Hirtkōfci*), Sveti Laslo (*İsveti Laşlō*), Sveti Mikloš (*İsveti Miklōş*) itd. (TCBDAGM OADB TT TTD, br. 203, 204, 243, 351, 355, 359, 549, 612, 672, 1000). S mađarskim su antroponimima i toponimima imali jednostavniji posao, i time su nam olakšali prepoznavanje mađarskih onima (MOAČANIN 1983: 51, 114; MCGOWAN 1983: LV, LXXII; usp. HAFIZOVIĆ 1990: 23–24). Naime, mađarski i turski jezik (uključujući i njegovu osmansku inačicu) imaju mnogo zajedničkih obilježja, npr. oba su aglutinativni jezici, oba posjeduju vokalnu harmoniju, te oba jedino u rijetkim prilikama koriste konsonantske skupine s više od tri suglasnika. Fazileta Hafizović pretpostavlja da je anonimni pisar popisa Požeškog sandžaka iz 1579. godine etnički Mađar jer je vjerodostojno zapisivao mađarske onime (SRŠAN 2001: 14). Čak i kada bismo znali ime toga pisara, ne bismo mogli sa sigurnošću ustvrditi je li bio Mađar zbog toga što su svi preobraćenici u pravilu uzimali novo, muslimansko ime, pa bi se time „sakrila“ i bilo kakva naznaka o etničkoj pripadnosti zapisivača (ZIROJEVIĆ 2012: 9–11).

Čak i kada je čitkost rukopisa osmanskih popisivača na zavidnoj razini, čitanje osmanskih izvora i dalje je problematično. Za razliku od uvriježenog

postupka pri transkripciji latinskih izvora, kada se slavenske varijante latinskih antroponima Stephanus, Iohannis, Petrus, Iosephus itd. zapisuje u latinskom obliku, procedura transliteracije i transkripcije osmanskih turskih izvora još uvijek nije usklađena i jedinstvena, što zbog ranije objašnjene prirode sijakatskog pisma može imati mnoštvo varijacija. Moaćanin daje primjer brojnih arabičkih varijanti imena Stjepan koje se može naći u osmanskim popisima za Slavoniju i Srijem, odnosno opravdanih načina čitanja toga imena na temelju arabičkog zapisa: vrlo česti antroponimi u osmanskim popisima su *İstpan*, koji se može pročitati kao Stipan, Stjepan i Stepan, zatim *İstvan*, koji se može pročitati kao Istvan i Štivan, te *İstfan*, koji se može pročitati kao Stefan i Štefan (MOAČANIN 2003: 12–13). Taj problem ne postoji kod transliteriranja muslimanskih onima, jer je arapsko pismo osmanskog turskog jezika prilagođeno upravo njima, pa općenito nije sporno kako bi ih trebalo transliterirati. Nemuslimanska imena – u ovom slučaju južnoslavenska i mađarska – mnogo je teže pročitati, odnosno transliteracijom „prenijeti“ iz osmanskog izvora. Zbog imenske entropije, odnosno oskudnosti imenskog fonda onovremenog slavonskog i srijemskog stanovništva koje se uvjetno može svrstati pod pravoslavno, relativno je lako prepoznati pravoslavna imena. S druge strane, teže je transliterirati antroponime katoličkog stanovništva jer su katolički antroponimi mnogobrojniji, tj. raznolikiji (MOAČANIN 2003: 12; usp. MOAČANIN 2001: 36). Među etnički mađarskim stanovništvom osmanske Slavonije i Srijema imenski je fond bio nešto bogatiji nego kod južnoslavenskog stanovništva. Osim toga, za onime u osmanskim popisima Slavonije i Srijema može se reći da predočavaju velik utjecaj mađarskog jezika i izgovora na spomenutom području sredinom i u drugoj polovici 16. stoljeća, dakle u pokrajinama koje su u prethodnim stoljećima bile sastavni dio ugarske države. Dakle, ne mora biti da su sve osobe s mađarskim imenom u osmanskim popisima etnički Mađari, nego da su možda i Hrvati, Srbi ili pripadnici drugih etnika (SRŠAN 2001: 11). Zbog toga treba biti oprezan i ne zaključivati da se sa sigurnošću može ustvrditi da je neki način čitanja antroponima u osmanskim popisima ispravan, jer bismo time mogli nepotkrijepljeno tvrditi da je određena skupina imena katoličkog, pravoslavnog, hrvatskog, srpskog, mađarskog ili drugog podrijetla. S ovime je povezan i problem etničke diferencijacije stanovništva zabilježenog u osmanskim popisima: osmanski popisivači nisu dijelili stanovništvo prema etničkoj pripadnosti, nego po religiji i s njom povezanim poreznim skupinama. Zato ovaj rad nije usredotočen na temu brojnosti mađarskog stanovništva u osmanskoj Slavoniji i Srijemu, jer se ne može vjerodostojno odrediti etnička distribucija u etnički miješanim naseljima u vremenu kada nije bilo nacionalnosti i nacija. Razdioba antroponima prema etničkoj pripadnosti nezahvalan je posao koji može biti prožet mnogim pogreškama. Kako možemo sa sigurnošću podijeliti osobe prema etničkom principu ako nismo sigurni ni kako im je točno glasio oblik imena? Možda su pojedini onomastički oblici postojali na nekom području u danom razdoblju, ali uvijek je moguće da ih je popisivač pogrešno zapisao, a ne da je to odraz nekog lokalnog idioma.

Još jedna nepoznanica u osmanskim popisima su prezimena, koja obično slijede odmah iza imena poglavara domaćinstva bez neke druge oznake, i zato ne moraju biti jedino prezimena, nego bi mogla biti i nadimci, imena oca ili zanimanje. Npr. česti onim u slavonskim i srijemskim popisima je *Varga*, i za njega se ne može sa sigurnošću reći je li u pitanju prezime ili je dotična osoba osmanskom popisivaču rekla da je po zanimanju kožar, sedlar, postolar – odnosno da se bavio nekim od zanimanja koje ta riječ označava u starijem mađarskom jeziku. Također je teško odrediti je li antroponim *Balind* (ponegdje u popisima i *Balint*; danas Bálint) koji slijedi nakon imena poreznog obveznika njegovo prezime ili ime oca. Drugi česti mađarski antroponimi zabilježeni u osmanskim popisima su *Födör* (danas Fodor), *Keseri* (danas Keserü ili Keszérü), *Mátyás* (danas Mátyás) itd. U popisima se može pronaći i brojna miješana (uvjetno rečeno) slavensko-mađarska imena i prezimena: *Mika Varga*, *Mika Balind*, *Ivaniş Födör*, *Matkó Keşeri*, *Pál Marikik* (=Maričić), *Mihál Balikevik* (=Baličević), *Işfan Marik* (=Marić) itd. (TCBDAGM OADB TT TTD, br. 203, 204, 243, 351, 355, 359, 549, 612, 672, 1000).

Ženska imena općenito su vrlo rijetka u osmanskim popisima, i pojavljuju se jedino onda kada je udovica bila poglavarica domaćinstva i time porezna obveznica. Obično bi u jednom selu bilo jedno ili dva udovička domaćinstva. Zbog rijetkosti ženskih imena u popisima ne može ih se sa sigurnošću transliterirati, pa je i teško identificirati češća mađarska ženska imena, npr. *Ilona* (TCBDAGM OADB TT TTD, br. 243, 549, 612, 672, 1000).

Što se tiče toponima, i njih je iznimno teško „dešifrirati“ jer su osmanski zapisivači, kao što je ranije objašnjeno, imali poteškoće s prenošenjem južnoslavenskih i mađarskih fonema i suglasničkih skupina u arapsko pismo. Ponekad je teško ustvrditi je li pisar pogrešno čuo neki toponim, ili je u pitanju stariji oblik imena nekog naselja. Da ne postoje drugi izvori istog tipa iz predosmanskog i poslijeosmanskog razdoblja, bilo bi vrlo teško identificirati vrlo velik broj toponima. Prednost zapisivanja onima arapskim pismom osmanskih popisa leži u činjenici da su osmanski popisivači ostavljali naznake o naglasku u riječima tako što su zapisivali duge naglašene slogove (slogove koji sadrže duge samoglasnike *a*, *i* i *u*), dok mnogi neosmanski izvori ne sadrže naznake naglašanih slogova. Međutim, kako je ranije objašnjeno, brojni toponimi napisani arapskim pismom ne mogu se sa sigurnošću pročitati na jedinstven način. Zato se mora pristupiti nagađanju u brojnim slučajevima kada se neki toponim ne može pronaći u drugim izvorima. Poznavanje toponimije šireg područja Slavonije, Srijema i susjednih pokrajina, kao i usporedba toponima u osmanskim i neosmanskim popisima, može mnogo pomoći istraživaču u procesu identifikacije i ubikacije toponima (usp. MCGOWAN 1983: LXXV–LXXX).

Slijedi nekoliko primjera mađarskih toponima u detaljnim osmanskim popisima Požeškog sandžaka iz 1561. i 1579. godine:

- 1) *Solās* – vokali se mogu pročitati kao *o*, *ö* ili *u*, pri čemu nam zapisivačevo korištenje suglasnika *s* pokazuje da se mora raditi o dugom *ö*. Pisar je jasno naznačio slovo *ş* ne izostavivši dijakritički znak iznad toga slova, što je bila česta praksa pri zapisivanju sijakatskim pismom (TCBDAGM OADB TT

- T¹TD, br. 351, 355, 359, 549, 612, 672). U pitanju je današnje selo Seleš u blizini Osijeka, koje je zabilježeno u popisima u srednjem vijeku i u habsburškom popisu iz 1702. godine kao *Zelwske*, *Zewlwske*, *Zewlenske*, *Zewles* i *Zölösch* (SRŠAN 2001: 239; SMIČIKLAS 1891: 91, 93).
- 2) *Ujfalú* – oba vokala *u* mogu se opravdano transliterirati i kao *o*, ali nas na suprotno upućuje smislenost ovdje navedene transliteracije. U objavljenom izvoru prevoditeljica se odlučila za verziju *Ujfaló* (SRŠAN 2001: 239). Može se zaključiti da su *uj* i *falu* bili spojeno izgovoreni pred pisarom i da ih je on zato i napisao spojeno (TCBDAGM OADB TT TTD, br. 351, 672). U osmanskome razdoblju to je bilo ime selišta, tj. pustopoljine (osmanski turski: *mezra*) u blizini današnjeg sela Ivanovac, i taj toponim danas više ne postoji (SRŠAN 2001: 237, 239).
- 3) *Tót Falú* – moglo bi se opravdano pročitati i kao *Tút Falú* ili *Tót Fáló*, ali za pretpostaviti je da se i u osmanskome razdoblju taj toponim izgovarao slično današnjem izgovoru (TCBDAGM OADB TT TTD, br. 351, 672). Prevoditeljica je u objavljenom izvoru taj toponim transliterirala kao *Tót Falo* (SRŠAN 2001: 239). I ovdje je riječ o pustopoljini koja danas više ne postoji (SRŠAN 2001: 237, 239).
- 4) *Šarvaš* – pisar je vodio računa da napiše dijakritički znak na *š*, i čuo je oba samoglasnika izgovorena dugo (TCBDAGM OADB TT TTD, br. 351, 672). Taj toponim i prezime mogu se pronaći diljem Mađarske i susjednih slavenskih zemalja, a u ovom slučaju riječ je o današnjem naselju Sarvaš u blizini Osijeka, koje je zabilježeno u popisima od srednjeg vijeka kao *Zornvos* i *Zaruas*, te u habsburškim popisima 1698. i 1702. godine kao *Zarvasch*, *Sarvatš*, *Szuwacz* i *Zarvach* (SRŠAN 2001: 240; MAŽURAN 1988: 66, 73, 74; SMIČIKLAS 1891: 59, 66, 68). Ako možemo ustvrditi da se spomenuti toponim u drugoj polovici 16. stoljeća izgovarao jednako kao što se izgovara danas, može se zaključiti da su ga osmanski zapisivači prilično pravilno zapisali, iako su ukazali na to da bi se oba vokala trebala čitati produženo. Može se reći i da su osmanski popisivači bili precizniji nego habsburški u zapisivanju toponima.
- 5) *Senlászló nám-í díğér Isveti László* – pisar izgleda nije čuo fonem *t*, ali je čuo duge vokale. Mađarskom obliku imena sela dodao je sintagmu „drugim imenom“ i zatim slavenski oblik imena, dakle u selu je bilo i slavenskih stanovnika (TCBDAGM OADB TT TTD, br. 351, 672; SRŠAN 2001: 242). Ime današnjeg sela Laslova (mađarski: Szentlászló) u blizini Osijeka zabilježeno je u srednjovjekovnim izvorima kao *Sanctus Ladislaus* i *Zentblaszlo*, a u habsburškom popisu iz 1702. godine kao *Szent Laszlo* (SMIČIKLAS 1891: 40, 44, 67, 89, 92, 93).
- 6) *Ridfalu* – pisar je jasno čuo dužinu vokala [i:], odnosno ton ilabijalnog [a] i labijalnog [u] glasa, te glas [d+] koji je zasigurno u izgovoru postao bezvučan, pa se tako može reći da je s obzirom na okolnosti zapis manje-više precizan (TCBDAGM OADB TT TTD, 351, 672).¹ Prevoditeljica

¹ U slučaju određivanja vrijednosti glasa za grafeme u primjeru *Ridfalu* zahvaljujem Ferencu Vörösu na pomoći.

objavljenog izvora transliterirala je ovaj toponim kao *Ridfalo* (SRŠAN 2001: 245). Današnja osječka gradska četvrt Retfala je u srednjovjekovnim izvorima zabilježena kao *Renfalu*, *Reefalw* i *Renfalu*, a u habsburškim popisima 1698. i 1702. godine kao *Rietfalu*, *Retvallo*, *Rütfalu*, *Rethfalo* i *Refalu*, dakle osmanski pisari su izgleda bili precizniji (SMIČIKLAS 1891: 61–63, 68, 87, 127; SRŠAN 2001: 245).

Zaključno se može reći da je za precizniju identifikaciju onomastičkih oblika u osmanskim poreznim popisima za Slavoniju i Srijem neizostavno komparirati ih s istim podacima u neosmanskim izvorima iz razdoblja prije i poslije osmanske vlasti, odnosno s onomastičkim podacima u poreznom popisu osječkog vlastelinstva iz 1469. godine i u habsburškim komorskim popisima slavonskog stanovništva iz 1698., 1702. i 1736. godine (v. SMIČIKLAS 1891; MAŽURAN 1980, 1988, 1993).

Literatura

- FODOR, PÁL 2016. *The Unbearable Weight of Empire. The Ottomans in Central Europe – A Failed Attempt at Universal Monarchy (1390–1566)*. Budimpešta: Research Centre for the Humanities, Hungarian Academy of Sciences.
- HAFIZOVIĆ, FAZILETA 1990. O nekim vakufima u Slavoniji iz XVI stoljeća. *Analizirani Gazet Husrev-begove biblioteke XV–XVI*: 19–25.
- HEYWOOD, COLIN J. 1997. Siyākat. U: BEARMAN, PERI–BIANQUIS, THIERRY–BOSWORTH, EDMUND–VAN DONZEL, E.J.–HEINRICHS, WOLFHART (ur.). *Encyclopaedia of Islam*. Sv. IX (San–Sze). Leiden: Brill. 126–127.
- INALCIK, HALİL 1954. Ottoman methods of conquest. *Studia Islamica* 2: 103–129.
- MAŽURAN, IVE 1988. *Popis naselja i stanovništva u Slavoniji 1698. godine*. Osijek: Radovi Zavoda za znanstveni rad JAZU u Osijeku.
- MAŽURAN, IVE 1980. Porezni popis grada i vlastelinstva Osijek i njegove okolice 1469. godine. *Starine* 58: 125–166.
- MAŽURAN, IVE 1993. *Stanovništvo i vlastelinstva u Slavoniji 1736. godine i njihova ekonomska podloga*. Osijek: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad u Osijeku.
- MCGOWAN, BRUCE 1983. *Sirem Sancağı mufassal tahrir defteri (1566–1574)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- MOAČANIN, NENAD 1983. Granice i upravna podjela Požeškog sandžaka. *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti JAZU* 13: 108–114.
- MOAČANIN, NENAD 2001. *Slavonija i Srijem u razdoblju osmanske vladavine*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje.
- MOAČANIN, NENAD 2003. *Požega i Požeština u sklopu Osmanlijskog carstva (1537–1691)*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- MUJADŽEVIĆ, DINO 2010. Pregled osmanskih arhivskih izvora za povijest Slavonije i Srijema. *Scrinia Slavonica* 10: 131–142.
- SMIČIKLAS, TADIJA 1891. *Dvjestogodišnjica oslobođenja Slavonije*, II. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

SRŠAN, STJEPAN (ur.) 2001. *Popis Sandžaka Požege 1579. godine*. Osijek: Državni arhiv u Osijeku.

TCBDAGM OADB TT TTD = Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (Glavno ravnateljstvo Državnih arhiva Predsjedništva Vlade Republike Turske), Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (Predsjedništvo Uprave za osmanski arhiv), Tapu Tahrir (Porezni ili katastarski popisi), Tapu Tahrir Defterleri (Porezni ili katastarski popisi), br. 203, 204, 243, 351, 355, 359, 549, 612, 672, 1000.

ZIROJEVIĆ, OLGA 2012. *Islamižacija na južnoslovenskom prostoru. Konvertiti: kako su se zvali*. Beograd: Srpski genealoški centar.

Sažetak / Summary

Mađarski antroponimi i toponimi u osmanskim poreznim popisima Slavonije i Srijema u 16. stoljeću

Osmanski detaljni porezni popisi nastali sredinom i u drugoj polovici 16. stoljeća na području Slavonije i Srijema mogu poslužiti kao bogati izvori podataka o onomastici jer sadrže popise poglavara domaćinstava i nazive slavonskih i srijemskih naselja na spomenutom području. Budući da su osmanski popisivači bilježili antroponime i toponime arapskim pismom i fonetski, istraživačima se pruža mogućnost analiziranja onima zabilježenih u navedenom vremenskom i prostornom kontekstu. U radu se obrazlaže prednosti i mane korištenja spomenutih osmanskih izvora za identifikaciju mađarskih onima na području Slavonije i Srijema u 16. stoljeću i potvrđuje neizostavnost usporedbe osmanskih i neosmanskih izvora za dobivanje vjerodostojnih onomastičkih podataka.

Hungarian anthroponyms and toponyms in Ottoman tax surveys of Slavonia and Syrmia in the 16th century

Ottoman detailed tax surveys made in the middle and in the second half of the 16th century in Slavonia and Syrmia can serve as rich sources of data on onomastics because they include lists of household heads and names of Slavonian and Syrmian settlements in the mentioned area. As Ottoman surveyors would record anthroponyms and toponyms in Arabic script and phonetically, researchers have the chance to analyze the onyms recorded in the mentioned temporal and spatial context. The article represents an analysis of the advantages and flaws of the use of mentioned Ottoman sources for the identification of Hungarian onyms of Slavonia and Syrmia in the 16th century, and confirms the necessity of comparison of Ottoman and non-Ottoman sources for obtaining trustworthy onomastic data.

Ključne riječi / Keywords

onomastika, osmanski porezni popisi, mađarski jezik, Slavonija, Srijem, 16. stoljeće

onomastics, Ottoman tax surveys, Hungarian language, Slavonia, Syrmia, 16th century

MIKESY GÁBOR

JEZIČNI KONTAKTI U TOPONIMIMA PODRAVLJA

1. Uvodne misli

1.1. U svom ću se radu osvrnuti na nastajanje, širenje i međusobni utjecaj hrvatskih i mađarskih toponima u pograničnom području koje je omeđeno Dravom, ponajprije na temelju mikrotoponima. Iako nam na raspolaganju stoje rezultati detaljnog prikupljanja toponima i obilna onomastička građa geografskih karata, po mojim saznanjima proučavanjem ovih toponima s aspekta njihovog etničkog prisustva, odnosno kretanja stanovništva u širem smislu riječi još se nitko nije bavio u pograničnom području. Temelj mom istraživanju bile su internetske povijesne karte (<https://mapire.eu/hu/>, <https://hungaricana.hu/hu/>) i one sadašnje geografske karte (hrvatska <https://geoportal.dgu.hr/>), odnosno mađarske topografske i geodetske karte omjera 1 : 10000, svesci sa sakupljenom onomastičkom građom južnog Podunavlja, nadalje vlastita sakupljanja koja se odnose na područja uz Dravu u dijelu Županije Somogy i susjedne Županije Zala. Pozadinske informacije povijesne i statističke geografije preuzeo sam od DEZSŐA CSÁNKIJA (CSÁNKI 1894, 1898), iz podataka o nacionalnostima popisa stanovništva (Popis stanovništva 1912.; etnička baza podataka Centra za socijalna istraživanja Instituta za manjinska pitanja Mađarske akademije znanosti) i karte Instituta za geografiju Mađarske akademije znanosti koja prikazuju etničke podatke (KOC SIS–TÁTRA I 2012).

1.2. Drava zbog svojih prirodnih osobina ima jedinstvenu ulogu među velikim rijekama Karpatske nizine. Na višim je dijelovima poprilično brza, ali na otvorenom hrvatsko-mađarskom dijelu već je jako vijugava i sa svojim širokim strujnim pojasevima nije mogla ostvariti toliki gospodarski i prometni značaj i razviti se kao što je to slučaj zajedničke povijesne regije viših i nižih dijelova rijeke u razvoju lijeve i desne obale. Nije bila potpuno neprohodna jer je okolno stanovništvo koristilo se vodom, pijeskom i šljunkom iz nje, ali gledajući velika kretanja naroda više je razdvajala nego što je spajala. Njezina uloga u trgovini nije ni približno tolika kao kod rijeka slične veličine, ponajprije gledajući rijeku Tiszu. Na rijeci se između Vараždina i Osijeka nije oblikovalo trajno mjesto prijelaza, pa tako na dijelu rijeke dužem od 200 km ne nalazimo gradove u klasičnom smislu riječi, a značajnija naselja su također rijetka (npr. Legrad (Siget), Valpovo). U tvrde i gradovi s obje strane prate rijeku sa sigurne udaljenosti (Koprivnica,

Virovitica, Nagykanizsa, Csurgó, Szigetvár itd.) pa tako i ne čudi iznimno značajna povijesna uloga osječkog mosta.

Za gospodarsko iskorištavanje rijeke u drugoj polovici 19. stoljeća rodili su se mnogi planovi i započeli poduhvati koji nisu imali većih i trajnijih rezultata, u početku zbog gubitaka, a kasnije zbog toga što je Drava postala prirodnom granicom. (REMENYIK s. a.) Kao rezultat prekinute regulacije donjeg toka rijeke, Drava na nekim svojim dijelovima još uvijek ima netaknuta prirodna bogatstva. Na temelju narodne književnosti život uz vodu u Podravlju bolje se sačuvao od bilo kojeg drugog kraja (FILEP s. a.).

Gledajući upravljanje područjima u Podravlju Županija Vuka, Virovitica, Srijem i Požega u srednjem su vijeku bile sastavni dio Mađarskog Kraljevstva, dok su Županije Körös, Varaždin i Zagreb izvorno činile regiju Slavoniju. Kao posljedica etničkih premještanja pod turskim nadiranjima naziv se počeo povlačiti i prema sve istočnijim dijelovima regije, pa je tako u 19. stoljeću dosegao već i područje Srijema.

1.3. Etnička slika regije se kroz stoljeća mijenjala izuzetno velikom dinamikom. U stoljećim srednjega vijeka susreti prije svega hrvatskoga (za pojednostavljivanje rečenoga služim se etnikom Hrvat za južnoslavensko katoličko stanovništvo) i mađarskoga etnikuma odredilo je područje između Drave i Save što će se reflektirati i u etimološkim poveznicama slavonskih toponima. Pored slavonske dominacije nalazimo i naselja kao npr. *Ilok* (1283), *Korod* (1290), nadalje *Asszuágy*, *Majske Mede*, *Verőfőny* itd. Županija Körös (Csánki 1898: 59), *Árpaszó*, *Asszonyfalva*, *Bakófalva* itd. U Županiji Vuka (Csánki 1894: 292), *Bakafő*, *Balsattelke*, *Farkashida* itd. Županija Požega (Csánki 1894: 399), odnosno dva imena oblikovana iz različitih etimona, npr. *Legrad* (Siget) i *Vukovar*. Na temelju najdetaljnijeg israživanja koje obuhvaća najviše izvora do sada (KOCIS–TÁTRAJ 2012), prve karte iz 1495. godine sjeverno od Drave ne sadrže više hrvatske nazive za naselja. Naime, u ranijim se stoljećima mađariziraju ostavljajući za sobom mnoge toponime (*Belezna*, *Berzence*, *Palkonya*, *Porrog*, *Szaporca*, *Zaláta* itd.).

Prva karta nakon protjerivanja Turaka iz 1784. pokazuje značajno prisustvo Hrvata na lijevoj obali Drave i u unutrašnjosti Županije Somogy i Županije Baranja preko prostora između Dune i Tisze. Osim nekoliko manjih etničkih otoka mađarsko se stanovništvo južno od Drave gubi, a na njihovo se mjesto doseljavaju najviše Srbi, javljaju se i Nijemci, ali tada tek sjeverno od Drave u dijelovima Baranje. Do 1910. godine rast hrvatske, njemačke i mađarske dominacije događao se na uštrb srpskog stanovništva, a na pograničnim područjima uz Dravu gdje su sve jači navedeni utjecaji, a nestankom njemačkog stanovništva s ovih područja i modificiranjem državnih granica stižemo do trenutne slike opisa stanja. Na mađarskoj strani Drave, prema popisu stanovništva iz 2001. godine hrvatsko se stanovništvo javlja u manjem broju u mjestima s malim brojem stanovnika, a isto to se vidi i kod mađarskog stanovništva u Slavoniji i hrvatskom dijelu Baranje (SEBŐK LÁSZLÓ s. a. 1; KOCIS–TÁTRAJ 2012: prilog iz 2001.).

većinu u kojima se njihova negdašnja prisutnost danas može vidjeti samo na nadgrobnim spomenicima” (BARICS i dr. 1998). U naseljima koja su još 1784. godine bila navedena kao hrvatska, ali su do kraja 19. stoljeća izgubila poveznicu s jezikom i nacionalnošću, onomastička je građa na svim razinama prošarana hrvatskim elementima. U Gamásu nalazimo sljedeće toponime: *Szelestye, Poletz, Puszta Jaszvina* (K1859), *Gráblócai-dűlő, Derhalinai-erdő, Jálászkei-mező* (Mtop), *Gloga, Vlérca, Jaszvinai-föld, Jelászkei-árok* (SMFN: 115-119). Prema geografskim kartama KOCSIS–TÁTRAJ u nekih dobrih stotinu godina sljedeća su naselja izgubila svoje hrvatske poveznice: u Baranji Birján, Erdősmárok, Ibafa, Lothárd, Monyoród, Olasz, Szőke i Versend; u Somogyu Barcs, Bélavár, Berzence, Buzsák, Drávatamási, Gadány, Gamás, Gyugy, Hács, Henész, Kisberény, Lengyeltóti, Libickozma, Nagyatád, Osztopán, Őrtilos, Patosfa, Porrog, Porrogszentpál, Segesd, Somogybükkösd, Somogyicsicsó, Somogyfajsz, Somogygeszti, Somogy-szentpál, Szenyér, Zákány; u Zali Belezna, Liszó, Miklósfá, Murarátká i Sand.

Slavenske toponime koji se mogu povezati s hrvatskim stanovništvom vidimo kod mnogih naselja u kojima je hrvatsko stanovništvo, prema izvorima koji su nam na raspolaganju, tada bilo u dominantnom položaju, npr.: *Dobranica, Dola, Gradiška, Jaszuga, Lípina* (Miháld), *Drenya, Izgurut, Zsanóc* (Pamuk), *Gráblóca, Szudavica* (Polány).

Danas se naselja u kojima je hrvatsko stanovništvo dominantno na periferiji države mogu svrstati u 3 veće skupine na ušću rijeke Mure (Fityeház, Murakeresztúr, Molnári, Petrivente, Semjénháza, Tótszentmárton, Tótszerdahely), na području Barcsa u Podravlju (Babócsa, Bolhó, Felsőszentmárton, Lakócsa, Potony, Szentborbás, Tótújfalú itd.), odnosno južno od Pečuha (Áta, Kökény, Pécsudvard, Pogány, Szalánta itd.).

U mnogim je naseljima gotovo pa isključiva hrvatska mikrotoponimija, npr. na staroj katastarskoj karti mjesta Molnári *Bobanke, Cerina, Gjurgjance, Gomilica, Gradišče, Legradska koliba, Pod gjurgjance, Prosrednje polje, Pre melinu, Pre pilo, Ribnjak, Sisek, Slinje, Viča, Za grabom*. U Tótújfalú: *Breg, Cubelják, Délke, Dusinka, Gyurinica, Konoplice, Lánka, Ledina, Lovrovica, Lug, Mekotke, Mešenik, Mláká, Pod vrti, Poloj, Topolúka, Verginice*. Ovome se može pribrojiti i Kökény, Lakócsa, Tótszentmárton itd. Prilikom sakupljanja onomastičke građe u Somogyu npr. u mnogim su se detaljima dopunili podaci za Tótújfalú: *Adica, Dobina, Dola, Gradiska, Sublica, Vrbak.*, odnosno *Járás, Nagy-rétek* itd. (SMFN: 823–825), ali sakupljač nije bio dovoljno osjetljiv na precizno bilježenje hrvatskih oblika. U vlastitim sakupljanjima građe imao sam priliku prikupiti živuća hrvatska geografska imena u korpus Riznice geografskih imena Mađarske (FNT) (*Lužanki, Kod melina, Novoselski vrbak, Selska šuma, Gornja i Dolnja Breška* itd.), po mogućnosti primjenjujući hrvatske grafeme i otkrivajući slučajeve dvojnih imena.

Jedan posve drugačiji slučaj je onaj u Fityeházi. Toponime zajednice koja do danas čuva snažne hrvatske veze i svoj jezik uopće ne nalazimo na

geografskim kartama. Od najranijih se dana na njima mogu naći samo mađarski nazivi: *Febér-földi-dűlő*, *Két árok közötti rét*, *Kis-mező*, *Temetői-dűlő* itd. U zborniku geografskih imena Županije Zala (ZMFN: 607) prvi se put bilježe hrvatski nazivi, npr. *Kopanec*, *Med jarki*, *Malo pole*, odnosno prema metodologiji sakupljanja građe mađarskom grafijom *Csiszitszka dila*, *Pot kercse*, *Szűtaró grobėje* itd.), te isto tako u okviru Riznice geografskih imena Mađarske(FNT) pristupilo se dopuni onomastičke građe s ciljem točnog bilježenja toponima, čak i izvornom grafijom: *Bijele zemlje* (*Bele zemle*), *Kre drumá*, *Med strekom*, *Pašnik*, *Pod krčve*, *Staro groblje*, *Vagaš* itd.

2.3. Paralelna uporaba imena. Hrvati u Podravlju u velikom broju žive u dvojezičnim i trojezičnim naseljima. Statistički podatci iz 1910. godine (SE-BŰK s. a. 1.) su u ukupno 9 naselja pokazali vrijednost iznad 75 % u služenju hrvatskim kao materinskim jezikom. U mjestima u kojima je stanovništvo mješovito sasvim se prirodno stvorio višejezični korpus imena, npr. na katastarskim kartama Barcsa (K1866) nalazimo njemačka imena: *Birkenwald*, *Beim Friedhof*, *Draunwald*, *Neu Barcs*, *Tarnoczer Wald*, hrvatska imena: *Adića*, *Dolac*, *Rajkovo*, *Selistje*, *Szűgetsko*, *Verbina* i *Zimuna*, te mađarska imena: *Almás*, *Kazál dűlő*, *Kövöcses*, *Peterfekes*, *Tégarető mező*, *Tekeres*, *Tűske* i *Zsirom mező*. Za izradu karata bilo je potrebno analizirati koji nazivi za naselja žive u oba (katkada u sva tri) jezika u njihovim verzijama.

Bolhó			Potony	
hrvatsko ime	mađarsko ime		hrvatsko ime	mađarsko ime
<i>Krečevina</i>	—		<i>Potonska šuma</i>	<i>Községi-erdő</i>
<i>Domačin</i>	—		<i>Meštrovina</i>	<i>Tanító-föld</i>
<i>Za ruška</i>	—		<i>Male grede</i>	<i>Kis-gerenda</i>
<i>Ivje</i>	—		<i>Velike grede</i>	<i>Nagy-gerenda</i>
<i>Ploščina</i>	—		<i>Pod korčinom</i>	<i>Korcsina alatti</i>
—	<i>Báranyjárás</i>		<i>Potonska pustara</i>	<i>Potonyipuszta</i>
—	<i>Berek</i>			
—	<i>Kis-rét</i>			
—	<i>Nagy-rét</i>			
—	<i>Meleg-oldal</i>			
—	<i>Ófalu</i>			
—	<i>Tölös</i>			

3. slika: Pojavnost dvojezičnih geografskih naziva

Na temelju podataka iz vlastitih sakupljanja građe zaključio sam da u zajednicama koje su tradicionalno višejezične (tj. u vrijeme izrade katastarskih karata i prema statistikama iz 1910. godine) nije nastala

paralelna višejezična uporaba toponima. Zajednice su poznavale, prihvatile i sve do danas se služile toponimima nastalima na drugom jeziku čak i protivno općem značenju riječi od koje nastaje. Nasuprot ovome u naseljima u kojima je hrvatski jezik bio dugo i izrazito dominantan, a dvojezičnost se učvrstila tek sredinom 20. stoljeća, odnosno jezična se asimilacija pojačavala, dvojezičnost se javila i u toponimima. Ovo je, dakle, pojava novijeg datuma koja nije posljedica interetničkih veza, već prelaska na drugi jezik jedna cijele lokalne zajednice. Ovu ću pojavu prikazati na primjeru Bolhó i Potony (3. slika).

2.4. U regionalnom su se jeziku u Podravlju udomaćili geografski nazivi hrvatskog porijekla. Osobno sam se u to uvjerio u općim značenjima riječi *ada/jada*, *adica/jadica*, *gáj* 'mlada šuma', *jama* 'jama, udubina', *ledina* 'pašnjak', *lug* 'mlada šuma, pašnjak'. Riječi *ada* 'otok, izbočina' i *adica* 'manji otok, izbočina' živi isključivo u značenju izbočenja koja je rijeka Drava sama stvorila, tj. izbočina u velikim zavojima rijeka (danas u to većinom mrtvi tokovi rijeke), a za objekte koji se nalaze u glavnom prometnom toku, ima mjesto za značenje riječi *sziiget* (odnosno hrvatski *otok*). *Grertenda* par je hrvatskoj riječi *gredal* (usp. 3. sliku) 'duža izbočina tla' geografski naziv za naselje. Riječ je o prijevodu koji živi stoljećima: Babina Greda već je 1506. godine zabilježena u obliku Babagerenda u jednom dokumentu (Csánki 1894: 291). U sjevernom dijelu Kopačkog rita na hrvatskim kartama možemo naći *Jelensku gredu* semantički ekvivalent mađarskom toponimu *Szarvas-bát* (DGU, Nemzetipark). U Patru nalazimo *Nagy-gerendai-dűlő*: *Nagy-görind* (ZMFN: 615), a uz podatak iz Páka *Gerendi-oldal* veže se sadržaj „oštri planinski vrh” (ZMFN: 383) koji daje dobar temelj za to da se u stručnoj literaturi skupina riječi *gerende* poveže s *gerind*, *gorond*, *görönd* skupinom. Na jugozapadu Mađarske raširena su imena *Gusztja* i *Gyóla* vjerojatno kao nastavak geografskih imena *gušća* i *dolta/džolta*, ali se njihovo poznavanje u živom, uporabnom jeziku više ne može prikazati.

3. Mađarski mikrotoponimi u Slavoniji

3.1. O bogatom mađarskom korpusu mikrotoponima iz razdoblja prije Turaka o Beszteru (danas Bistrinci) na valpovačkom gospodstvu možemo dobiti mnoge podatke iz opisa njegova stanja kroz 1400. godina (MNL OL, DL 8613): *fevertor*, *fodorfa*, *balom*, *Hetzylva*, *Hothyas*, *Vezzenegath*, *Vegrekethye*, *Zngofoka* itd. (Primjeri iz Županije Körös CSÁNKI 1898: 130). Tragove ovih imena danas ne nalazimo u korpusu imena najnovijeg doba, ali su se srednjovjekovni nazivi za naša sela u velikoj mjeri zadržali u korpusu mikrotoponima novoga doba. Prvo katastarsko mjerenje Slavonije nastalo je 1860. godine. Utvrđivanje imena pojedinih katastarskih čestica koji su lokalno u uporabi bio je zadatak lokalnih vlasti, pa se tako mogu smatrati autentičnim izvorima. Prema CSÁNKIJU poznat je srednjovjekovni naziv za selo *Somogy* koje se može naći i u obliku Tordinci (CSÁNKI 1894: 348-349; Tordinci K1863), *Szilasa* u obliku *Silas* što je danas Bobota (CSÁNKI 1894:

353; Bobota K1863) i na granici s Laslovom *Bajafalva/Bahyafalvác* (CSÁNKI 1894: 292, Szentlászló K1863a), tako se s pravom može zaključiti da na karti Tompojevaca naznačena *Erdevarka* za obronak (Tompojevci K1863) zapravo čuva uspomenu na srednjovjekovno selo *Erdőfark* (CSÁNKI 1894: 307), a u graničnom dijelu s Laslovom ime *Győrfalva* (Szentlászló K1863b) pak prema CSÁNKIJU je prepisano u *Györgyfalva* (CSÁNKI 1894: 313). Naziv *Edesfalva* za obronak (Kórógy K1863) je Edesfalwa iz 1437. godine (CSÁNKI 1894: 307) i to je ujedno i potkrijepilo postavke CSÁNKIJA vezane za naziv utvrde poznat samo iz pisanih izvora *Szőcs* (CSÁNKI 1894: 288.) Naziv sela *Kövesd* iz Županije Vuke (CSÁNKI 1894: 327) samo se na temelju jezičnih dokaza – zasada bez povijesnih dokaza – može poistovjetiti s obronkom *Kevešdin* na području Bršadina (Bršadin K1863). Ovdje također nalazimo i toponim *Sekfalva* za kojeg nisam pronašao paralelan naziv u povijesnim izvorima. Detaljna analiza slavonskih toponima na temelju mjesnih dijalektalnih podataka pružilo bi dobar temelj i za naša historioografska istraživanja.

3.2. Neposredno nakon progona Turaka u katastarskim mjerenjima iz 1863. godine izvršenima u ponovno naseljenim mađarskim selima u Slavoniji ponovno nalazimo bogati korpus mađarskih toponima. Jedan njihov dio možemo smatrati rezultatom davanja čistih mađarskih imena, a drugi dio smatramo preuzimanjem iz drugog jezika, odnosno u nekim slučajevima toponimi imaju dvojezični oblik ili su mješoviti sa stranim

Mjesto	Mađarski toponimi (K1863)	Nemađarski toponimi, toponimi s nesigurnim ili mješovitim porijeklom
Hrastin	<i>Dombok, Falubely, Kefokeleje, Körös, Szőlődomb</i>	<i>Bakča, Bucsak, Fördörj, Gaič, Gradac, Gutseg, Kologyvar, Komaroc, Kubutoricza, Mlaka, Palina, Plandiska, Regibucsak, Sípkoecz, Tolman, Tuboljka, Vuka</i>
Korođ	<i>Beneföld, Dombok, Edesfalva, Falubely, Fekete völgy, Galambos, Gatt, Kalmand, Nyesés, Telek</i>	<i>Szečak, Palača, Reesen, Szalanya, Tomány</i>
Retfala	<i>Ambrosfalva, Czibak, Csempő, Cserke, Csersege, Harsád, Kenderhat, Kerekvölgy, Lanykerek, Nagy Megye, Ratzritkás, Ritkás, Szoros, Vörösed,</i>	<i>Bollo, Jurfalú, Hadenfelder, Kravica, Lipik, Petruš, Piskato, Ritb, Sálás, Szanko, Ulaça, Vinograde</i>
Laslovo	<i>Bahyfalva, Dios, Füzes, Gyenis, Győrfalva, Katonák réve, Kis erdő, Nagy kert, Rét, Samurét</i>	<i>Csoka berda, Garagistya, Nedvan, Vučica</i>

4. slika: Imena za obronke u Hrastinu, Korođu, Retfali i Laslovu u prvom katastarskom mjerenju

članom toponima (4. slika). Tradicija, vlasnički odnosi i jezična okolina također su mogli utjecati na to da je polovica toponima rezultat mađarskog davanja imena na ovim područjima i naseljima koja su bez prekida i dugo vremena nastanjivali skoro pa isključivo Mađari. Kod analize nemađarskih podataka potrebno je znati da su i oni dani (pretpostavljamo) od mađarskih lokalnih vlasti. Usporedivši karte prvog inače dosta siromašnog ali konzekventnog načina zapisivanja imena prvog vojnog popisa (1. kat.) s drugim (2. kat.) i trećim (3. kat.) vojnim popisima, mađarsko se nazivlje u ova četiri naselja oblikovalo, točnije utvrdilo u 19. stoljeću. Podatci iz živog jezika vide se samo u primjerima *Falu-bely* i *Fűzes* u Retfali prema 1. vojnom popisu (dakle, ne pripisujući ovamo grafijske oblike tipa *Dijoš*), dok na kraju 19. stoljeća (3. vojni popis) dominiraju mađarska imena i prema katastru se i dopunjavaju (npr. *Hosszú Gaz* – Szentlászló).

Na katastarskim se kartama nalazi veliki broj toponima koji su nedvosmisleno nasljeđeni od mađarskog stanovništva a koji zavrjeđuju daljnja istraživanja. Ti su toponimi i dijelovi toponima iz vremena prije Nagodne, prije vremena ukidanja sustava vojne krajine (prva katastarska mjerenja u Slavoniji izvršena su između 1859. i 1867.), a njihovom se obradom ovdje ne mogu pozabaviti zbog vremena iz kojeg potječu: već spomenuti *Sekfalva* (Bršadin), nadalje *Fók* (Antin), *Haršad* (Josipovac), *Jaraš* (Marinci), *Korpaš* (Čepin, Dopsin), *Liget* (Borovo), *Medješ* (Čalma), *Pajžoš* (Šarengrad), *Pataka* (Ludvinci), *Szarka sziget* (Šodolovci), *Bokroš*, *Fenek*, *Fuzes*, *Sziget* (Petrieveci), *Siget* i Dugi *surdruk* (Szata/Sotin), Mali *Dioš*, Veli *Dioš*, *Dioška* Ada, *Szölös* (Jovanovac); i oni koji možda čak ovdje i ne spadaju *Vidraš* (*Gaboš*, *Ostrovo*), *Domba* (Antin). *Šumadinsku* šumu iz Koritne vojni popisi 18. stoljeća bilježe još u obliku *Somogy*.

Na mađarska vlastelinstva može nadalje upućivati i *Mađarsko polovje* između Koroda i Laslova na granici s Markušicom, na području Trpinje (Terpenye) hidronim *Ugarska bara* i u Boboti *Ugarsko Selište*.

3.3. Doseljenje Mađara u Slavoniju za vrijeme dualizma. U posljednjoj trećini 19. stoljeća u Kraljevini Mađarskoj u kojoj se stanovništvo bori s nedostatkom zemljišta događa se novi val spontanog kretanja stanovništva prema Slavoniji u kojoj je mnogo jeftine zemlje, a kao posljedica toga „u Slavoniji se udio Mađara 1910. godine približio udjelu od 9 % (8,6 %). ... Zajedno s Nijemcima činili su 1/5-u ovdašnjeg stanovništva. Zemljišni udio ova dva etnikuma u Slavoniji tada premašuje 30 %” (SZŰCSI 1910: 29.) „U vremenu popisa stanovništva 1910. godine stanovništvo Kraljevine Hrvatske i Slavonije naraslo je na 2,6 milijuna od čega se 62,5 % smatra hrvatskim stanovništvom, 24,6 % srpskim, 5,1 % njemačkim (134 000 ljudi) i 4 % (106 000 ljudi) mađarskim. U to vrijeme južno od Drave mađarsko se stanovništvo etnički utvrdilo na sljedećim područjima: Vukovar, okolica Osijeka, u trokutu Donji Miholjac–Slatina–Našice, okolina Virovitice, područje Bjelovar–Grubišno Polje, trokut Daruvar–Pakrac–Garešnica” (KOC SIS–BOGNÁR). Osim ovoga možemo još dodati područje neposredno

uz Dravu nasuprot Županije Somogy. Za "pomoć" mađarskog stanovništva u Slavoniji, odnosno za njegovanje i razvoj mađarskog etničkog identiteta krenula je snažna vladina akcija na inicijativu Kunóa Klebelsberga koja se odvijala uz pomoć materijalnih sredstava iz Julijanskog akcije utemeljene od vlade Istvána Tisze (MAKKAI 2017). László Sebők daje izvrsnu statističku podlogu za pojavu rasutih mađarskih područja u Slavoniju i za njihovu opstojnost (SEBŐK 2005) osvrćući se i na to da je uporaba materinskog jezika i nacionalna pripadnost već u prvoj polovici 20. stoljeća značajno odudarala od naselja do naselja. Naime, u naseljima koja se smatraju mađarskima bio je neznatan broj onih koji su se i izjašnjavali kao Mađari.

Mađarsko stanovništvo koje je tada stizalo na ova područja počinje gospodarsku djelatnost na područjima koja pokriva svojim toponimima. Utjecaj koji su imali na toponime potrebno je tražiti u izvorima iz 20. stoljeća. U unutarnjim dijelovima zapadne Slavonije, na širem području Daruvara na internetskoj stranici Državne geodetske uprave (DGU Geoportal) mogu se pronaći topografske karte u omjerima 1:25 000 i po podatcima iz njih može se vidjeti da se osim jednog izuzetka mađarski utjecaj nije zadržao u značajnijim tipovima toponima na onim područjima na kojima je zabilježena trajna prisutnost mađarskog stanovništva oko 50 % ukupnog stanovništva (Imsovac, Mali Pašijan, Veliki Pašijan, Trojeglava), ili nešto malo iznad 50 % (Bedenik, Brekinjska, Govedjepolje, Grbavac, Kreštelovac). (SEBŐK 2005: 185.) Gledajući način bilježenja toponima ovaj tip karte prati pravila većinskog jezika (usp. *Nadošto*, *Repaš* u Zsdáli, *Nadbat* u Kopačevu, *Kiž erdo* u Laslovu), ali gledajući općenito načine bilježenja toponima nije se samo pratilo oblike koji su postojali i prije izrade karata, već ih se i aktualiziralo, uvode se mnogi novi, a među njima i mađarski toponimi kojima se obogaćuje korpus (*Horgoš* u Hrastinu, *Farkas meda* i *Okošfalva* u Korođu, *Darvaš* u Silašu itd.), tj. možemo pretpostaviti da u okolici Daruvara ne nalazimo mađarske toponime ne zbog poštivanja propisa po kojima su se izrađivale karte, već da je mađarski utjecaj tamo tada bio slab. Upućivanje na ovu pojavu vidimo u određenim leksikonima i tipovima karata u toponimima *Nagypisznice* (Velika Pisanica) i *Kispisznice* (Mala Pisanica) čija se tadašnja uporaba ne može dokazati (usp. ime Laslovo je u mađarskom obliku ušlo u podatke popisa stanovništva 1910. godine; Popis stanovništva 1912). Lacháza/Vladislavci bilo je novo naselje s također većinskim mađarskim stanovništvom, ali unatoč tomu samo sporadično nailazimo na ostatke davanja mađarskih imena (*Kiž ada*; DGU Geoportal) posebice jer se smjestilo pored mađarskog etničkog otoka između Laslova i Hrastina. Međutim, u građi Daruvarskog Sokolovca nalazimo toponime *Berek* i *Čapas*, a ako analiziramo događaje koji su ovome prethodili, ovaj posljednji primjer su u trećem vojnom popisu (Sokolovac 3. kat.) naveli u obliku *Csapás* uz bok jednom trećem mađarskom toponimu *Törekváru*. U drugom vojnom popisu (1865.–1869.) na ovim se područjima može naći povezana šuma, a Sokolovac je tada naselje koje još nema jezgru, nije

koherentno i još je u nastanku (Sokolovac 2. kat.). Pojava mađarskih naziva između 1869. i 1887. upućuje na to da u vremenu naseljena mađarskog stanovništva ovdje nalazimo takvo jedno ciljno područje na kojem nije bilo izgrađenog sustava toponima na hrvatskom jeziku. U popisu stanovništva 1910. godine u regiji se javlja novi mađarski toponim *Borisalaš* (Popis stanovništva 1912: 678) koji je još u vremenu trećeg vojnog popisa nenastanjeno (Daruvarski Brestovac 3. kat.), a u današnjem se sustavu toponima pak javlja samo u obliku *Boriš* (DGU Geoportal).

Na desnoj obali Drave javlja se više mađarskih imena u 20. stoljeću sva bez prethodnog uporišta u toponimskoj građi: u mađarskom vojnom popisu iz 1941. (MKat 1941) mjesto *Katinka* razvilo se u malo selo nasuprot pustom Barcsu pored Terezinog Polja (1910. godine od 114 stanovnika 109 je bilo mađarskog porijekla, a u analizama se javlja pod imenom Katinac; Popis stanovništva 1912: 726), *Feketezátony* (Ada), *Békavár*, *Homokzátony* (Novi Gradac), *Karika puszta* (Rusani) i *Rongyos* (Gornje Bazje), nadalje *Berek* (Novaki i Stari Gradac), *Hulamoš* (Budakovac), *Čičokaš*, *Narvaš*, *Siget* (Légrád) i ranije spomenuti *Katinka*, *Karika*, *Rondoš* na topografskim kartama Državne geodetske uprave (DGU Geoportal). U razlikama u uporabi imena na ova dva područja, očigledno zbog intenzivnih kontakata koji se pružaju i preko Drave, moramo tražiti u regionalnoj dvojezičnosti. Na to upućuje i geografski naziv *sziget* i česta uporaba u hrvatskim oblicima: *Sigetac* (Detkovac, Nard, Noskovci itd.), *Sigeta* (Budakovac) itd. Teško možemo pratiti omjer manjinskog stanovništva na određenom području zbog promjena u administrativnom rasporedu, no podatci iz 1910. godine pokazuju veliku mađarsku većinu u Budakovcu i Terezinom Polju (Popis stanovništva 1912: 726). Pregledavajući retke s podatcima ističe se da je mađarsko stanovništvo u velikom postotku bilo prisutno ne samo u naseljima koja su bila okarakterizirana kao samostalna već i u manjim kurijama i farmama što je uvelike moglo otežati kontinuiranu uporabu toponima na razini cijele zajednice. U službenim podacima u mjestu Miholjački Martinci koje je zabilježeno pod nazivom Martincepuszták (*Martince pst.*, 3. kat.) vidimo da su 162 stanovnika Mađari od ukupno 167 (Popis stanovništva 1912: 716). Iako od ukupno 677 stanovnika u selu Rušani samo je 41 se izjasnio kao Mađar, u tzv. „ostalim područjima” uz ostala mjesta koja su činila administrativnu cjelinu zajedno s njim od ukupno 156 stanovnika 155 je Mađara. Primjere slične ovima nalazimo na desetke (Popis stanovništva 1912: 726). Veliki problem predstavlja pretraga podataka iz popisa stanovništva iz 1910. godine zbog preimenovanja naselja i administrativnih jedinica koja su se u međuvremenu dogodila. U gore navedenim primjerima može se vidjeti i *Borisalaš* koji je bio naveden u općini Brestovac, ali njega se već ne može naći elektroničkom pretragom jer se danas zove Daruvarski Brestovac.

3.4. U imenskoj građi karata Slavonije u velikom broju ćemo naći mađarske nazive ili one koji imaju značenje i na mađarskom jeziku, a isto

tako imamo primjera geografskih imena iz zajedničkog hrvatsko-mađarskog leksika. Naravno, iz zajedničkog je leksika teško izvoditi zaključke o etničkoj pripadnosti stanovništva, čak i način pisanja daje malo informacija jer je u velikoj mjeri ovisilo ne samo o mjesnim upraviteljima i kazivačima, već i o jezičnoj kompetenciji katastarskih inženjera i kartografa. Najčešće nalazimo riječi koje se mogu jednako zapisati i na hrvatskom i na mađarskom jeziku neovisno o razlikama u grafiji, a mogu se naći zabilježeni i tako što su se miješali hrvatski i mađarski načini bilježenja imena *csárda* ~ *čarda*, *határ* ~ *hatar*, *megya*, *megye* ~ *medja*, *medje*, *puszta* ~ *pusta* (ne samo *pustara*), *rét* ~ *rit(h)*, *szállás* ~ *salaš*, *sziget* ~ *siget*, *város* ~ *varoš*, *zátony* ~ *žatonj* itd., ali pravopisne probleme nije mogao uzrokovati također česti primjer *berek*, *telek*.

4. Opstanak mađarskih toponima u Hrvatskoj i hrvatskih toponima u Mađarskoj

4.1. Transliteracija. Hrvatska mikrotoponimija u Mađarskoj može dr naći u naseljima koja se nalaze općinama koje su u velikoj mjeri ili potpuno asimilirane. Na proučavanom području nije se razvila pismenost na razini koja je mogla pratiti razvoj pismenosti u matičnoj domovini, pa tako ne samo na kartama, već u sakupljanjima imenske građe i drugim tekstualnim izvorima nalazimo primjere iz imenskog korpusa ovjekovječene mađarskom grafijom. U slučaju nekoliko općina iz sveska o Baranji daje se transkripciju na književni hrvatski jezik, ali u mjeri koja nije ni blizu pokrivanja cijelog područja s hrvatskim stanovništvom, naprimjer u slučaju Pécsudvarda i Pogánya navodi ih se i hrvatskom grafijom (npr. *Szelistye* ~ *Selište*, *Kutyerina* ~ *Kučerina*, BMFN: 909), ali Felsőszentmárton (Sumartin) i Kőkény (Kukinji) nije naveden u hrvatskim oblicima. Noviji je trend da se u bilježenju hrvatskih toponima u općinama koje do danas čuvaju hrvatski jezik i u kojima se izrazi želja za bilježenjem toponima hrvatskom grafijom da se ta želja i poštuje (v. gore na primjerima Fityeház i Tótújfalu), a nema ni principijelnih zapreka da se ovi nazivi prije ili kasnije ne pojave i na kartama.

Na aktualnim hrvatskim kartama nalazimo mađarske primjere koji se bilježe i prema mađarskom i prema hrvatskom načinu pisanja toponima. Na općoj karti područja Korođ toponimi *Beneföld* i *Nagyszöcs*, nadalje *Kivežd* (*Küvesd*), *Rečen* (*Recsen*) i *Okosfalva* (*Okoszfalva*) postoje i u paralelnom dvojezičnom bilježenju toponima, ali za topografske je izvore karakteristično zadržavanja mađarskih primjera bez dijakritike: *Bene föld*, *Kuved*, *Nyese*, *Nagyszöcs*. Na području Kopačkog rita sasvim su dobro sakupljeni mađarski primjeri (među njima i prve verzije pojedinih primjera), ali bez izuzetaka s hrvatskim načinom pisanja: *Arvafoke*, *Batsiget*, *Compoš*, *Čilingeš*, *Čonakut*, *Fizzerde*, *Kalandoš*, *Kilšešarbat*, *Malomkut*, *Mihaljveld*, *Nadbat*, *Oršoš*, *Rokaš Šašbat*, *Varošviz* itd. (DGU Geoportal).

4.2. Davanje semantičkih ekvivalenata. U Mađarskoj je prema katastarskoj odredbi iz 1904. godine bilo potrebno smanjiti strane toponime za obronke „... ako je ove toponime moguće dati i na službenom jeziku bez

da se naruši njihovo izvorno značenje ili ako taj obronak domaće stanovništvo naziva na više jezika, ali u međusobnim prijevodima, naziv obronka mora se zabilježiti u registrima na službenom jeziku” (Katastarska odredba 1904). Dakle, za sve katastarske karte koje su se izrađivale nakon izdavanja ove odredbe, morao se poštivati propis prema kojem je postojala obveza pronalaska oblika koji semantički odgovara izvorniku, a ponekad se to događalo čak i proizvoljno bez uzimanja u obzir korištenja određenog toponima u živom jeziku. Na perifernim se područjima, npr. u novijim katastarskim mjerenjima u Kőkényu (Kukinju) i Udvaru (Udvaru) nalaze podatci koji u usporedbi s izvornim oblicima (K1865) daju sljedeće rezultate: *Kratina* → *Rövid*, *Szilváski dolje* → *Szilvási völgy*, *Szilváski polje* → *Szilvási mező*, *Mészarszki put* → *Mészáros út* (u biti znači ‘put koji vodi na misu’ po tumačenju Ernesta Barića koji je bio ljubazan podijeliti ovu informaciju sa mnom), *Tomba* → *Tompa* u Kukinju, *Hofäcker* → *Udvári szántók*, *Uglenica* → *Szénégető erdőföld*, *Veliki Udvar* → *Nagy Udvar* u Udvaru. U praksi izrade topografskih karata vrlo se rado primijenjivalo traženje semantičkih parnjaka: *Dubrava* → *Tölgyes* (Lakócsa), *Lug* → *Rétedő* (Potony), *Gorica* → *Kishegy*, *Graberje* → *Gyertyános* (Szentborbás) u mjerenjima 1941. godine, te *Seliseć* → *Falucska*, *Krcevina* → *Irtás*, *Slivik* → *Szilvás*, *Vlasko selo* → *Olaszfalu* (Pogány) na trenutno važećim topografskim kartama (MTop).

Za nastavak mađarskog toponima u hrvatskom jeziku u njegovom semantičkom parnjaku našao sam nekoliko primjera tek u najnovije doba, a i to samo na turističkim kartama: *Almáska* → *Jabukovo* (Vardarac/Várdaróc), *Császárret* → *Carske livade* (Bilje/Bellye), *Galamboska* → *Golupče*, *Szarvashát* → *Jelenska greda* (Kneževi Vinogradi/Hercegszőlős), *Fűzerdő* → *Vrbovača* (Suza/Csúza) itd. (DDNP–PPKI 2004). Moram napomenuti da ne mogu odrediti na temelju gore navedenih primjera jesu li se ovi slavenski oblici u ne mogu odrediti na temelju gore navedenih primjera jesu li se ovi slavenski oblici u krugu lokalnog stanovništva spontani oblikovali ili u pozadini imamo i određene kartografske uzroke.

5. Zaključak

U svom sam radu analizirao one mogućnosti koje daju hrvatski i mađarski mikrotoponimi Podravlja i Slavonije te iznio zaključke koji se mogu izvesti na temelju regionalnog suživota dvaju naroda na temelju međusobnog utjecaja u uporabi toponima. Na proučavanom području se i na mađarskoj i na hrvatskoj strani mogu naći jednako toliko obilni podatci u toponimima i geografskim nazivima drugoga naroda koji nam mogu pružiti podatke čak i za otkivanje povijesnih slojeva u nazivima. Zajednički regionalni sloj toponima, odnosno raslojenost istoga pruža podatke i za intezitet i područje jezičnih i etničkih kontakata. Pokazala se korisnom i usporedba podataka s izvorima statističke prirode. Pokazatelji o materinskom jeziku iz popisa stanovništva snažno podupiru geolingvistička istraživanja koja uvelike bacaju sjenu na sliku koja se ocrtava na temelju statističkih podataka. Potpuna analiza i popisivanje svih toponima danog

područja bila bi izvrsna podloga za proučavanja jezičnih kontakata i za daljnja istraživanja u pojedinim povijesnim disciplinama.

Literatura

- BMFN = PESTI, JÁNOS (szerk.) 1982. *Baranya megye földrajzi nevei* I–II. Pécs: Baranya Megyei Levéltár.
- BARICS, ERNŐ–BLAZSETIN, ISTVÁN–FRANKOVICS, GYÖRGY–SOKCSEVICS, DÉNES 1998. *Magyarországi horvátok*. Kortánc füzetek. Budapest.
http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisege_k/horvatok/magyarorszag_i_horvatok/pages/002_magyarorszag_i.htm. (2018. 07. 17.)
- CSÁNKI, DEZSŐ 1894. *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* II. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- CSÁNKI, DEZSŐ 1898. *Körösmegye a XV-ik században*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Books_03_MagyarKozepkor_0122_Koros_megye_XV-ik_szazadban_208/?pg=58&layout=s (2018. 07. 17.)
- DDNP–PPKI 2004 = Duna–Dráva Nemzeti Park – Park Prirode Kopački rit 1:60000. Szentendre: Paulus Térképszerkesztő Iroda.
- FILEP, ANTAL é. n. Dráva mente. In: Magyar Néprajzi Lexikon.
<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/d-723CA/drava-mente-72477/> (2018. 07. 17.)
- FNESZ¹ = KISS, LAJOS 1978. *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kataszteri utasítás 1904 = *Utasítás az országos kataszteri felmérés végrehajtására*. Budapest: Magyar Királyi Pénzügyminisztérium.
- KOCSIS, KÁROLY–BOGNÁR, ANDRÁS é.n. *A népesség változó etnikai arculata Horvátország pannon területén*.
http://www.mtafki.hu/konyvtar/kiadv/etnika/ethnicMAP/004_session_h.html) (2018. 07. 17.)
- KOCSIS, KÁROLY–TÁTRAI, PATRIK 2012. *A Kárpát–Pannon-térség változó etnikai arculata*. Budapest: MTA Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont.
- Népszámlálás 1912 = A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1910_01/?pg=704&layout=s (2018. 07. 17.)
- MAKKAI, BÉLA 2017: Az idegenben élő magyarság nemzeti gondozása. *Magyar Szemle*. Új folyam V. 7–8.

- http://www.magjarszemle.hu/szerzo/makkai_bela (2018. 07. 13.)
- MNL OL, DL 8613. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára DL 8613 sz. oklevél.
- MTop = Magyarország 1:10000 méretarányú EOTR topográfiai térképsorozata. Budapest Főváros Kormányhivatala Földmérési, Távérzékelési és Földhivatali Főosztály térképtára.
- REMEINYIK, BULCSÚ é.n. *A Dráva hajózása és szabályozása*.
http://geogr.elte.hu/PHD_konferencia_ELTE_2002/doktori_konferencia_anyagai_2002/remenyikbulcsu.pdf
- SEBŐK, LÁSZLÓ 2005. A szlavóniai magyar szórványok. In: BAKÓ, BOGLÁRKA–SZOTÁK, SZILVIA (szerk.). *Magyarlakta kistérségek és kisebbségi identitások a Kárpát-medencében*. Budapest: Gondolat Kiadó–MTA Etnikai–Nemzeti Kisebbségkutató Intézet. 179–191.
<https://kisebbségkutato.tk.mta.hu/uploads/files/archive/384.pdf> (2018. 07. 19.)
- SEBŐK, LÁSZLÓ é.n. 1. *Magyarországi etnikumok térképei 1910-ben és 2011-ben*.
<http://mtatkki.ogyk.hu/terkepek.php> (2018. 07. 19.)
- SEBŐK, LÁSZLÓ é.n. 2. *Magyarország településeinek népszámlálási-etnikai adatbázisa*.
http://mtatkki.ogyk.hu/nepszamlalas_adatok.php (2018. 07. 19.)
- SMFN = PAPP, LÁSZLÓ–VÉGH, JÓZSEF (szerk.) 1974. *Somogy megye földrajzi nevei*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- SZÜCSI (BAJZA) JÓZSEF 1910. *Horvátország népessége*. Budapest.
- ZMFN = PAPP, LÁSZLÓ–VÉGH, JÓZSEF (szerk.) 1964. *Zala megye földrajzi nevei*. Zalaegerszeg: Zala Megye Tanácsának Végrehajtó Bizottsága.

Kartogrami

1. kat. = Prvi vojni popis Slavonije (1781.–1783).
<https://mapire.eu/hu/map/firstsurvey-slavonia>
 2. kat. = Drugi vojni popis Hrvatske i Slavonije (1865.–1869).
<https://mapire.eu/hu/map/secondsurvey-croatia>
 3. kat. = Treći vojni popis Habsburškog carstva (1869.–1887).
<https://mapire.eu/hu/map/thirdsurvey25000/>
- Bobota K1863: Katastarska karta Bobote.
<https://mapire.eu/hu/map/cadastral/?layers=osm%2C3%2C4&bbox=2097937.394485136%2C5688875.979391536%2C2101374.672100835%2C5689831.4422451>
- Bršadin K1863: Katastarska karta Bršadina.
<https://mapire.eu/hu/map/cadastral/?layers=osm%2C3%2C4&bbox=2101255.2781256055%2C5677145.882050042%2C2104692.5557413045%2C5678101.344903606>
- Daruvarski Brestovac 3. kat.: Daruvarski Brestovac, 3. vojni popis.

<https://mapire.eu/hu/map/thirdsurvey25000/?layers=osm%2C129&bbox=1906644.383524554%2C5724580.962015789%2C1908293.75127552%2C5725058.693442572>

DGU Geoportal = Geoportal Državne geodetske uprave Republike Hrvatske. <https://geoportal.dgu.hr/>

Kórógy K1863: Katastarska karta Koroda.

<https://mapire.eu/hu/map/cadastral/?layers=osm%2C3%2C4&bbox=2084230.588802506%2C5683464.328065122%2C2087667.866418205%2C5684419.7909186855>

MKat 1941 = Vojni popis Mađarske (1941.).

<https://mapire.eu/hu/map/hungary1941/>

Szentlászló K1863: Katastarski popis Laslova.

<https://mapire.eu/hu/map/cadastral/?layers=osm%2C3%2C4&bbox=2077039.9451217642%2C5686680.895776034%2C2080477.2227374632%2C5687636.358629598>

Sokolovac 3. kat.: Sokolovac, 3. vojni popis.

<https://mapire.eu/hu/map/thirdsurvey25000/?layers=osm%2C129&bbox=1891797.8654047346%2C5712757.0517636575%2C1898275.9035519033%2C5714667.977470787>

Tompojevci K1863: Katastarski popis Tompojevaca.

<https://mapire.eu/hu/map/cadastral/?layers=osm%2C3%2C4&bbox=2123794.7785076825%2C5659279.703156266%2C2125513.4173155325%2C5659757.434583049>

Tordinci K1863: Katastarski popis mjesta Tordinci.

<https://mapire.eu/hu/map/cadastral/?layers=osm%2C3%2C4&bbox=2088493.624513347%2C5677531.813883577%2C2095368.179744745%2C5679442.739590706>

Sažetak / Summary

Jezični kontakti u toponimima Podravlja

Dvije obale Drave kroz mnoga su stoljeća područje na kojem se susreću i koegzistiraju dva etnikuma: hrvatski i mađarski. Na analiziranom području povijest je snažnom dinamikom promijenila etničke značajke područja koja nastanjuju pojedini narodi. Oba su naroda u većoj ili manjoj mjeri u više navrata proživjela asimilaciju, iseljavanje i naseljavanje. Povijesne mijene ostavile su karakteristične tragove u geografskim nazivima, njihovom raslojavanju, pa se povijest oba naroda može bolje proučavati kroz toponime koji su se sačuvali, tako se npr. mogu lokalizirati i srednjovjekovna sela koja su uništena za vrijeme Turaka, odnosno mogu se bolje prikazati na karti boravišta za koja imamo podatke iz izvora. U radu se usporedno analiziraju onomastički podatci s radovima koji obrađuju statističke podatke. U jezicima je krenulo nastajanje jednog jedinstvenog,

zajedničkog, regionalnog vokabulara toponima. Budući da se taj korpus dijelom odvojio od procesa razvoja jezika u domovini, odnosno da preostale jezične zajednice karakterizira život u manjim zajednicama (dijelom je tako to bilo i ranije), danas je za korpus toponima karakteristično da se pišu abecedom jednog drugog jezika.

Contacts in the River Drava region in light of geographical names

The banks of the River Drava are also locations of coexistence of the Croatian and Hungarian national groups over centuries. The ethnic characteristics of this examined region have been changed really dynamically by historical processes. Both nations have passed through assimilation, emigration and immigration several times, sometimes on smaller, on other occasions on larger areas. These historical changes have left their imprints in the layers of geographical names; the history of each national group is better researchable by microtoponyms preserved by the other, e.g. the location of medieval villages destroyed in the Ottoman age, or earlier – in written sources not documented – habitation areas. The study compares place names data to data of statistical sources. In both languages a common vocabulary for place names began to develop. At present we find mostly such geographical name data, which are written in the alphabet of the other language, because in many cases vernacular communities live in diaspora and distant from the national state.

Ključne riječi / Keywords

Podravina, toponimi, kontakti, geografska onomastika, Slavonija

Drava region, geographical names, name geography, Slavonia

KOVÁCS ANDRÁS

ODRAZ UTJECAJA UNUTRAŠNJIH MIGRACIJA NA PREZIMENA MAĐARA U UKRAJINI

1. Davanje imena je trajna ljudska djelatnost koja se neprestano obnavlja i koja i danas postoji i ima utjecaj. Ta je djelatnost i u prošlosti, a i danas jednako zanimljiva pojava koju proučava onomastika, ali koja svojim podacima može poslužiti i istraživačima s drugih područja ljudskog djelovanja.

Istraživački naponi onomastike usmjeravaju se na utvrđivanje mjerljivog prostora za istraživanje u jedinstvenom sustavu koji u širem, međunarodnom kontekstu također donosi rezultate koji se mogu uspoređivati. Na putu prema tome dostignuću važan je korak dubinsko istraživanje osnovano na uniformiranoj metodi regionalnih onomastičkih pitanja, ali i na provedbi istraživanja koje obuhvaća čitavo jezično područje, a i isto tako i rubne regije (opširnije u FARKAS 2016 i VÖRÖS 2014: 12–13, 2017b: 14–18, 36–41).

Proučavanje mađarskih osobnih imena izvan državnih granica Mađarske u suštini je neuređeno upravo zbog nedostatka uniformiranog korpusa, dok je na razini Mađarske mnogo nepravilnosti. Zbog nedostatka izvora povijesna istraživanja provedena su ili samo u nekolicini slučajeva ili samo djelomično. Napredak do kojega se dolazi uz jedinstvena načela ponekad opravdava korištenje povijesnih metoda i u sinkronijskim istraživanjima, iako se predviđa smanjena uspješnost.

Na osobna imena Mađara iz Ukrajine – zbog položaja i povijesti regije – vrlo je često utjecalo više jezičnih pravaca istovremeno ili još uvijek utječe. U korpusima imena, prezimena pokazuju veću nepromjenjivost, pa su prezimena u istraživanjima mogla dati značajnije rezultate, a znakovita su i za povijesni kontekst.

U ovome istraživanju proučavam prezimena Mađara koji žive u naseljima na sjeverozapadnom dijelu okruga Beregovo (Ukrajina). Cilj mi je istražiti širenje prezimena načinjenih od imena naselja koji završavaju na nastavak *-i*, te mapiranje utjecaja i unutrašnjih migracija povezanih s imenima koja su slavenska, mađarska, njemačka itd.

2. Mjesta gdje se provodi istraživanje nalaze se u dijelu Ukrajine gdje živi najviše Mađara, u okrugu Beregovo, odnosno na sjeverozapadnom dijelu okruga u blizini mađarsko-ukrajinske granice. Odabranih deset naselja čine

područje u kojemu su naselja u prosjeku jedno od drugoga udaljena 3 – 10 km. Među naseljima po brojnosti stanovnika najznačajnije je mjesto Koson (Kaszony). Nakon njega dolazi Batiovo (Bátyú) koje ima ulogu grada na tom području. To je mjesto u vrijeme sovjetske vlasti naseljeno slavenskim stanovništvom, ali prema posljednjem popisu stanovništva iz 2001. godine Mađari čine većinu od 62,7 %. U mjestima Batrad (Bótrágy), Harangláb, Heten (Hetyen), Kispapi, Papi, Rafainovo (Rafajna) te Som Zápsony uglavnom se govori mađarski (usp. MOLNÁR–MOLNÁR D. 2005).

3. Prikupljanje korpusa imena u navedenim mjestima započeo sam uz pomoć reformatskih župnih matičnih knjiga. Kod reformatskih župnih matičnih knjiga značajno je da su se još u sovjetsko doba posebno morali predavati dijelovi s povijesnim podacima pa su oni od tada spremjeni u arhive i ne mogu se koristiti u svrhu ovog istraživanja. U naseljima se, obično s pomoću trenutačno vođenih matičnih knjiga, samo u rijetkim slučajevima mogu pronaći starije knjige, pa iz njih ne možemo dobiti korpus imena iz jednog vremenskog intervala. Kako bih te podatke nadoknadio u svome istraživanju, koristit ću se podacima iz gospodarskih knjiga vođenih na slavenskim jezicima (vidi KOVÁCS 2007). Tako uređena baza podataka sadrži imena i podatke onih koji su rođeni između 1903. i 2010. godine i sadrži 17 390 skupljenih (slavenskih + mađarskih) podataka o imenima. Podatci prikupljeni iz gospodarskih knjiga odnose se na 11 133 osobe, a iz matičnih knjiga skupio sam 6 257 upisanih krštenih osoba. Broj prikupljenih imena prema naselju te posljednje podatke prema popisu stanovništva sadrži 1. tablica.

Naselje	Batiovo	Batrad	Harang- láb	Heten	Kaszony	Kispapi	Papi	Rafajna	Som	Zapson
Broj stanovnika	3023	1846	797	761	2338	210	929	1926	1091	1799
Mađari	1894	1304	632	749	2087	204	909	1407	1040	1657
Prikupljeni korpus imena	2385	1742	1296	1614	3329	230	1043	1433	1662	2656

1. tablica: Broj stanovnika, odnosno Mađara iz mjesta istraživanja zasniva se na popisu stanovništva iz 2001. godine, a broj prikupljenog korpusa imena nastao je između 1903. i 2010. godine

Iz tablice se može vidjeti da je korpus imena brojčano blizu broju stanovnika s proučavanog područja, nadalje, broj imena u korpusu u potpunosti se preklapa s brojem Mađara danas, a u nekolicini slučajeva taj broj i prelazi broj Mađara. Upravo zbog toga ta baza podataka ima reprezentativne podatke pogodne za sinkronijsko istraživanje.

4. Proučavanjem prezimena s periferije prvotno se bavio LAJOS MIZSER (vidi MIZSER 2001, 2002, 2003, 2004, 2005a, 2005b, 2009). U njegovim se radovima susrećemo i sa zasebnom obradom pojedinih prezimena iz pojedinih naselja (vidi KOVÁCS 2008). Zbog teškoća s prikupljanjem imena jedinstvena monografija koja se bavi onomastičkim istraživanjima i obuhvaća kontinuirano područje do danas nije napisana.

Pitanje unutrašnje migracije koja se može iščitati iz primjera prezimena u vezi s Mađarskom u zadnje se vrijeme sve češće aktualizira. Znanstvenici se slažu da se istraživanja migracija najučinkovitije izvršavaju na osnovu povijesnog korpusa imena, za vrijeme nastanka prezimena, odnosno prije njihova nasljeđivanja s koljena na koljeno (vidi GULYÁS 2011; FARKAS 2013, 2017; N. FODOR 2012; SLÍZ 2014; VÖRÖS 2017a).

Znajući sve to postavljamo si pitanje; može li se vidjeti i pokazati smjer unutarnjih migracija unatoč nasljeđivanju prezimena, odnosno do koje granice i u kojim se sve smjerovima može promatrati migracija s obzirom na velik broj narodnosti i jezika u mađarskim prezimenima u Ukrajini? Može se reći da je postotak prezimena nastalih od imena naselja značajan.

Istraživanje koje je izvršeno u županiji Szabolcs pokazuje da 15 % onomastičkoga korpusa čine prezimena nastala od geografskih naziva, od tih 15 % značajnih 80 % pripada onim imenima koja završavaju na nastavak *-i* (ÁDÁM 1989). Postotak prezimena nastalih od geografskih naziva s područja moga istraživanja oslikava sljedeću sliku: od 17 390 prikupljenih 4603 prezimena nastala su od geografskih naziva (26,5 %), od tih 4603 na nastavak *-i* završava njih 2883 (62,5 %), što je 16,6 % svih prikupljenih imena. Broj varijacija imena je 1350, a ta su imena u izvorima unesena različitim načinima pisanja. Rukom pisane knjige često nedosljedno sadržavaju i imena uže obitelji na oba jezika, nerijetko se mogu uočiti razlike ili odstupanja u pisanju imena unutar obitelji. Uzevši u obzir vidljive greške u pisanju i razlike u načinu pisanja određenih znakova broj varijacija imena smanjuje se na 976. Od toga broja varijacije imena koje završavaju na *-i* pokazale su se u 139 primjera, što čini 14,2 % svih varijacija imena. U nastavku ću analizirati geografski položaj koji je poslužio kao osnova denotatumu tih 139 verzija imena i promjene vezane za svako naselje posebno.

4.1. Kao što sam i ranije pretpostavio, prikazivanje unutarnje migracije na osnovu sadašnjeg korpusa imena otežava više čimbenika. 1. Pri određivanju etimološkog porijekla prezimena koja završavaju na nastavak *-i* postalo je jasno da je više naselja, a tako i njihovih naziva nestalo pa je stoga teško prikazati njihovo porijeklo. 2. Razjasnilo se i to kako je u proteklim stoljećima mjesto porijekla imena vjerojatno moglo biti i više stotina kilometara udaljeno od mjesta gdje je ime zabilježeno dok je prema stručnoj literaturi u srednjem vijeku ta udaljenost sveukupno mogla biti do 60 km. Imajući to na umu LÁSZLÓ SZABOLCS GULYÁS na osnovu istraživanja iz 16. stoljeća zaključuje da su se zemljoradnici selili unutar udaljenosti od 20

do 30 km (GULYÁS 2011: 192). 3. Lokalizacija izvornih mjesta prezimena često nije bila pogodna za identifikaciju zbog naselja istih imena ili zbog ponavljanja nekih od dijelova imena naselja.

Prvi korak u istraživanju bio je prepoznavanje imena naselja u prezimenima. Tijekom istraživanja internetom pristupio sam sljedećim rječnicima i monografijama koji su mi pomogli pri lokalizaciji: *Enciklopedija prezimena* (CsnE.), *Rječnik starih mađarskih prezimena* (CsnSz.), *Etimološki rječnik geografskog nazivlja* FNESz., CSUCSKA 2005, N. FODOR 2010, SEBES-TYÉN 2010, KOCÁN 2017. Pri lokalizaciji prezimena uzimao sam u obzir metode koje se inače primjenjuju kod dijakronijskog istraživanja, prema čemu ime mjesta koje je najbliže prostoru istraživanja ukazuje na najvjerojatnije mjesto porijekla imena: ako se u blizini nalazi mjesto naziva koji se podudara s prezimenom, onda je veća mogućnost da će se ime pojaviti u varijaciji s nastavkom *-i*. Tako sam tijekom svojih istraživanja lokalizaciju prezimena temeljio na nekadašnjem ili sadašnjem najbližem naselju.

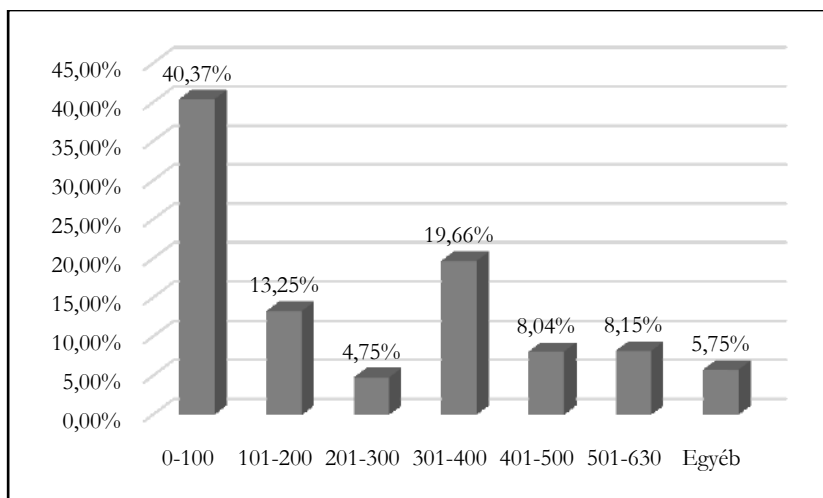
U nastavku sam naveo udaljenost između pretpostavljenog mjesta porijekla i prebivališta, koja pokazuje velika odstupanja, odnosno više razlika u kilometrima u odnosu na ranije navedene udaljenosti. Prema udaljenosti sam oformio i kategorije, pri čijim sam oblikovanjima u obzir uzeo okruge, županije i današnje granice država prema kojima sam stvorio prostore veličine 100 km. Među prezimenima s mjesta istraživanja, koja su nastala na osnovu imena naselja i imaju nastavak *-i*, može se pokazati sličnost s današnjim nazivima ukrajinskih, mađarskih, slovačkih, romanskih, srpskih i hrvatskih naselja.

Imena naselja koja ukazuju na porijeklo prezimena – na osnovu udaljenosti – smjestio sam u 7 kategorija.

- I. 40,37 % toponima koji su poslužili kao temelj imenima, a koji se nalaze u krugu od 0 do 100 km, od svih njih 1164 je ime, a 41 verzije toga imena (29,49 %). Istraživano područje graniči s više država, zato se u prvoj kategoriji udaljenosti susrećemo s nazivima naselja koja pripadaju Ukrajini, Mađarskoj, Slovačkoj i Rumunjskoj. Redoslijed je – s nazivom regije, županije, okruga, te s naznakom države u zagradi i s brojevima pojavljivanja – sljedeći: okrug Beregovo (UA) 11 naselja, županija Szabolcs-Szatmár-bereg (HU) 8, okrug Mukacheve (UA) 5, okrug Uzhhorog (UA) 5, županija Satu Mare (RO) 3, okrug Irshava (UA) 2, okrug Vynohradiv (UA) 2, okrug Košice (SK) 2, okrug Khust (UA) 1, okrug Svaliava (UA) 1, županije Borsod-Abaúj-Zemplén (HU) 1.
- II. S udaljenosti 101–200 km potječu 382 imena, što je 13,25 % svih imena. Broj varijacija imena je 20 (14,38 %). Takav je u Ukrajini jedino okrug Tiachiv (UA) 1, u Mađarskoj najprije županija Hajdu-Bihar (HU) 6, imena su skupljena i u okrugu Košice (SK) 4,

županiji Bihar (RO) 3, županiji Borsod-Abaúj-Zemplén (HU) 3, iz pokrajine Prešovský (SK) 1, županije Satu Mare (RO) 1 te županije Sălaj (RO) 1.

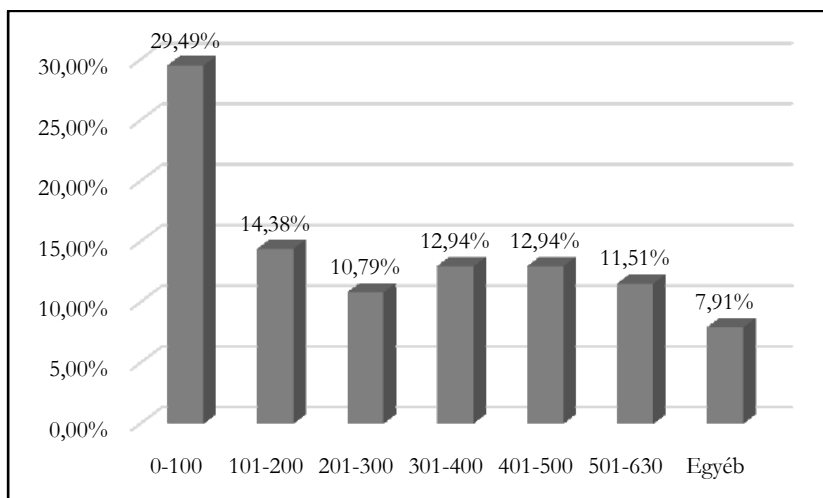
- III.** S udaljenosti 201–300 km je 137 imena, što je 4,75 %, 15 varijacija u imenima (10,79 %). Županija Borsod-Abaúj-Zemplén (HU) 5, županija Heves (HU) 2, županija Cluj (RO) 2, županija Békés (HU) 1, županija Hajdú-Bihar (HU) 1, županija Bihar (RO) 1, županija Jasz-Nagykun-Szolnok (HU) 1, pokrajina Prešovský (SK) 1, pokrajina Banskobystrický (SK) 1.
- IV.** S udaljenosti od 301 do 400 km 567 imena, 19,66 %, 18 varijacija imena (12,94 %). Županija Mures (RO) 4, pokrajina Banskobystrický (SK) 3, županija Csongrád (HU) 2, županija Nógrád (HU) 2, županija Pest (HU) 2, županija Alba (RO) 1, županija Harghita (RO) 1, županija Sibiu (RO) 1, županija Temes (RO) 1, pokrajina Žilinský (SK) 1.
- V.** 232 imena s udaljenosti su od 401 do 500 km, 8,04 %. Broj varijacija imena 18 (12,94 %). Županija Tolna (HU) 3, županija Fehér (HU) 3, pokrajina Trnavský (SK) 2, pokrajina Nitriansky (SK) 2, pokrajina Trenčiansky (SK) 2, županija Csóngrád (HU) 1, županija Komárom-Esztergom (HU) 1, županija Győr-Moson-Sopron (HU) 1, pokrajina Žilinský (SK) 1, županija Veszprém (HU) 1, Bácska (SR) 1.
- VI.** S udaljenosti od 501 do 630 km je 235 imena, odnosno 8,15 %, 16 varijacija imena (11,51 %). Županija Baranya (HU) 4, županija Zala (HU) 3, županije Győr-Moson-Sopron (HU) 2, županija Somogy (HU) 2, županija Covasna (RO) 2, županija Bacau (RO) 1, županija Vas (HU) 1, Vukovarsko-srijemska županija (HR) 1.
- VII.** Broj prezimena koja su proizašla od geografskog nazivlja je 166, što je 5,75 %. Broj varijacija imena je 11 (7,91 %).

1. dijagram: Postotak nositelja imena

Na osnovu dijagrama možemo vidjeti da je u prostoru od 100 km od naziva naselja koji završavaju na *-i* 40,37 % prezimena koja su od tih naziva nastala. Imena u doseg 101–300 km (II., III. skupina) u odnosu na prvu skupinu pokazuju kontinuirano smanjenje. U IV. skupini broj pak značajno raste, što se na grafikonu prikazuje kao jedna vrsta skoka koja predviđa drugi val u opsegu naselja od kojih potječu imena. Nakon toga vrijednosti neznatno variraju.

Kada bismo detaljno promatrali varijacije imena dobili bismo sljedeću sliku:

2. dijagram: Postotak varijacije imena

Kada usporedimo dva dijagrama možemo vidjeti da varijacije imena prate broj nositelja imena, ipak, nakon prvog stupca ovdje se više ne mogu zamijetiti značajne razlike. Može se zamijetiti neka vrsta povećanja do kojega dolazi na uravnotežen način.

4.2. Vrijedi promatrati i omjer prezimena nastalih od imena naselja koja završavaju nastavkom *-i* po distribuciji ovisno o naseljima. Ovisno o tome koliko se neka zajednica smatra zatvorenom, na kojoj je razini razvoj infrastrukture, u koliko dalekom krugu stanovnici naselja znaju o drugim udaljenim naseljima i koji se poslovi rade u regijama, mogu se uočiti različiti omjeri u broju imena i varijacijama imena.

Naselje	Batovo	Batrad	Harang-láb	Heten	Kaszony	Kispapi	Papi	Rafajna	Som	Zapson
Broj prikupljenih imena u korpusu	2385	1742	1296	1614	3329	230	1043	1433	1662	2656
Broj imena koja završavaju na <i>-i</i>	198	280	466	270	648	52	210	163	179	417
Broj varijacije imena	22	52	14	25	70	6	14	24	26	40

2. tablica: Prezimena nastala od naselja koja završavaju nastavkom *-i*

Može se zamijetiti da, dok su 52 varijacije imena podijeljene na 280 nositelja imena u Batradu, u mjestu Harangláb na 466 imena postoji samo 14 varijacija. Takvi odnosi među brojevima pokazuju da se u danom naselju možemo susresti sa značajnim brojem određenih vrsta imena, kojima se određeno ime može mijenjati u naziv naselja ili neku njegovu značajku. Lokalno stanovništvo u većini slučajeva može odrediti gdje određena obitelj živi kada čuju prezime. To može biti i zato što se sklapanje veza pojavljuje u užem krugu ljudi, zato što su se u isto vrijeme u istom naselju smjestili ljudi koji nose ista imena ili zato što se više obitelji iz istih naselja selilo u isto vrijeme.

Nazive i broj karakterističnih imena u istraživanim zajednicama pokazuje i opisuje tablica 3:

Naselje	Ime	Postotak nositelja imena
Batiovo	<i>Hidi</i>	39 / 198 (19,69 %)
Batrad	<i>Tari</i>	26 / 280 (9,28 %)
Harangláb	<i>Baranyi</i>	347 / 466 (74,46 %)
Heten	<i>Bihari</i>	52 / 270 (19,25 %)
Kaszony	<i>Váradi</i>	120 / 648 (18,51 %)
Kispapi	<i>Bocskai</i>	20 / 52 (38,46 %)
Papi	<i>Szatmári</i>	37 / 210 (17,61 %)
Rafajna	<i>Barkaszi</i>	40 / 163 (24,53 %)
Som	<i>Barkaszi</i>	40 / 179 (22,34 %)
Zapson	<i>Turóci</i>	93 / 417 (22,30 %)

3. tablica: Karakteristična imena za proučavana naselja i pokazatelji opterećenosti

Iz tablica se može vidjeti da u mjestu Harangláb velik udio imena koja završavaju nastavkom *-i* čini prezime *Baranyi*, koje u ovome naselju čini udio od 74,46 %. Najmanji udio jednog imena je u mjestu Batrad, gdje ono sačinjava samo 10 %. Iste postotke možemo vidjeti u mjestima Rafajna i Som, kod kojih je najrasprostranjenije ime identično. Značajan udio istog prezimena je i u mjestu Kispapi, gdje ime *Bocskai*, koje među imenima s toponimom u osnovi, ima 38,46 %. U ostalim naseljima najčešća imena oduzimaju oko 20 % svih imena.

Deset najčešćih prezimena pojavljuje se sveukupno 1378 puta, čineći tako 47,79 % svih prezimena.

	<i>Baranyi</i>	<i>Váradi</i>	<i>Szatmári</i>	<i>Turóci</i>	<i>Barkaszi</i>	<i>Bihari</i>	<i>Gerzsényi</i>	<i>Hidi</i>	<i>Pataki</i>	<i>Szanyi</i>
Batiovo	2	5	10	3	19	13	0	39	0	39
Batrad	16	0	5	0	6	0	0	0	0	5
Harangláb	347	0	0	15	0	0	25	36	0	0
Hetyen	13	8	1	0	20	52	33	0	0	0
Kaszony	4	120	11	7	1	9	7	0	68	8
Kispapi	0	5	0	0	0	1	0	0	0	0
Papi	9	0	37	3	1	0	0	0	0	0
Rafajna	8	0	6	8	40	21	0	0	0	13
Som	0	7	5	0	40	0	8	2	1	6
Zápszony	0	25	80	93	0	0	10	0	2	0
Sve	399	170	155	129	127	95	83	77	71	71
%	13,83	5,89	5,37	4,47	4,40	3,29	2,87	2,67	2,46	2,46

4. tablica: Deset najčešćih prezimena

Na osnovu tablica možemo zaključiti da se ona imena koja su se mogla pronaći u svakom naselju nisu mogla pronaći u mjestima istraživanja u krugu prezimena koja završavaju na *-i* i koja osnovu imaju u nazivu naselja. Najrasprostranjenije prezime je *Szatmári* koje se na istraživanom području pojavilo u 8 zajednica, a po broju učestalosti pojavljuje se na 3. mjestu. To

ime proizlazi iz naziva županije Satu Mare u Rumunjskoj. Brojke pokazuju također i značajan broj i omjer imena *Baranyi* i *Barkaszi*. Prezimenu *Baranyi* među proučavanim područjima najbliži je odgovarajući naziv naselja Baranya u okrugu Uzhhorod (UA), ali može se povezati i s mađarskom Baranjom. Prezime *Barkaszi* odnosi se na mjesto Barkasovo u okrugu Munkacheve (UA).

Među istraživanim nazivima naselja moglo se uočiti da je upravo ime naselja poslužilo u odabiru i stvaranju prezimena. Iz imena naselja Batiovo (Bátyú) dogovorom je nastalo prezime *Bátyi*, koje se na istraživanim područjima koristi samo u mjestu Batiovo (7 osoba). Među primjerima isto vrijedi i za ime *Kaszon* u 3 slučaja u mjestu Koson (Kaszon), u jednom u slučaju mjesta Batiovo i Rafajna. U stručnoj literaturi nije nepoznat značaj novijih osobnih imena nastalih od imena naselja (opširnije u GULYÁS 2011: 186). U navedenom kontekstu među proučavanim naseljima na periferiji je poznato ime *Somi* nastalo prema nazivu naselja Som, koji je također služio za nastanak prezimena, ali se ime *Somi* ne može pronaći u toj zajednici, već se pojavljuje u naseljima Velyki Berehy i Astei u Ukrajini.

5. Zaključno možemo utvrditi da je na proučavanim područjima značajan broj prezimena koja su nastala od imena naselja, posebice onih koji završavaju nastavkom *-i*. Proučavanje prezimena dovelo je do zaključka da su se zadnjih stoljeća stvorila, smjestila i postala nasljedem imena mjesta koja su temelj nastalim prezimenima. Među najčešćim prezimenima nastalim iz imena perifernih naselja u više od 40 % slučajeva može se uočiti sličnost unutar 100 km udaljenosti od pojedinog naselja. Iz toga možemo zaključiti da se tijekom stoljeća lokalne zajednice nisu mnogo pomicale ili mijenjale. Druga polovica istraživanog korpusa ukazuje na povremene blage migracije prema zapadu ili istoku, što je zamjetno i na korpusu prezimena na cijelom mađarskom govornom području. Pojedinačna istraživanja naselja pokazuju nam kako značajno prevladavaju prezimena nastala od imena naselja. Deset najčešćih imena oduzima gotovo 50 % svih imena. Među njima postoje i ona imena koja su karakteristična za isključivo jedno naselje.

Literatura

- ÁDÁM, IMRE 1989. Földrajzi nevek utaló vezetéknevek Szabolcs megyében a 16. században. In: *Névtudomány és művelődéstörténet*. Szerk. BALOGH, LAJOS–ÖRDÖG, FERENC. MNyTK. 183: 212–214.
- CsnE. = HAJDÚ, MIHÁLY 2010. *Családnevek enciklopédiája. Leggyakoribb mai családneveink*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- CsnSz. = KÁZMÉR, MIKLÓS 1993. *Régi magyar családnevek szótára*. XIV–XVII. század. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- CSUCSKA, PAVLO 2005. A kárpátaljai ukránok családnevei. Történelmietimológia szótár, Lviv: Szvit Kiadó. (ЧУЧКА, ПАВЛО 2005. *Прізвища закапартських українців: Історико-етимологічний словник*. Львів, «Світ».)

- FARKAS, TAMÁS 2013. A népnévi eredetű családnevek a magyarban. In: VÖRÖS, FERENC (szerk.) *A nyelvföldrajztól a névföldrajzig IV. A nyelvi kölcsönhatások és a személynévek*. Dunaszerdahely: Savaria University Press. 125–144.
- FARKAS, TAMÁS 2016. A magyar családnév kontrasztív szempontú tipológiai-statisztikai vizsgálata. *Névtani Értesítő* 38: 33–52.
- FARKAS, TAMÁS 2017. Az erdélyi magyar családnévanyag tipológiai-statisztikai szempontú vizsgálata. In: VÖRÖS, FERENC (szerk.) *A nyelvföldrajztól a névföldrajzig VIII. A nyelpterület keleti peremén*. Szombathely: Savaria University Press. 107–120.
- FNESz. = KISS, LAJOS 1997. *Földrajzi nevek etimológiai szótára* I–II. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- N. FODOR, JÁNOS 2010. *Személynévek rendszere a kései ómagyar korban: A Felső-Tisza-vidék személynéveinek elemzése (1401–1526)*. (Magyar névtani értekezések) Budapest: ELTE.
- N. FODOR, JÁNOS 2012. Családnevek történeti tanulságai Partium késő középkori és újkori névanyaga alapján. *Helénytörténeti Tanulmányok* 7: 143–159.
- GULYÁS, LÁSZLÓ SZABOLCS 2011. Jobbágyi migráció és személynévadás a 16. század eleji Bács és Bodrog megyében. *Helénytörténeti Tanulmányok* 6: 175–195.
- KOCÁN, BÉLA 2017. *Helénytörténeti vizsgálatok a régi Ugocsa megyében*. (A Magyar Névtárhivatal Kiadványai; 43.) Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.
- KOVÁCS, ANDRÁS 2007. A személynévek gyűjtésének nehézségei és lehetőségei Kárpátalján. In: *Féltűn* 2: 39–44.
<http://linguistics.elte.hu/studies/fuk/fuk06/kovacs.a.pdf>
- KOVÁCS, ANDRÁS 2008. Magyar személynévkutatás Kárpátalján. *Névtani Értesítő* 30: 203–210.
- MIZSER, LAJOS 2001. Bótrágy mai családnevei. In: LÁNCZ, IRÉN–GEROLD, LÁSZLÓ–RAJSLI, ILONA (szerk.) *Az Újvidéki Egyetem Magyar Tanszékének Évkönyve* 59–62.
- MIZSER, LAJOS 2002. Családnevek Kárpátaljáról. Badaló, Beregsom, Mezőkaszony. *Magyar Nyelvjárások* 40: 182–192.
- MIZSER, LAJOS 2003. Csetfalva, Harangláb, Vári mai családnevei. *Magyar Nyelvjárások* 41: 427–432.
- MIZSER, LAJOS 2004. Nagydobrony és Zápszony családnevei. *Magyar Nyelvjárások* 42: 209–216.
- MIZSER, LAJOS 2005a. Bereg megyei családnévvizsgálatok. *Névtani Értesítő* 27: 39–43.
- MIZSER, LAJOS 2005b. Családnévkutatás Kárpátalján. In: HUSZTI, ILONA–KULJADZSIN, NATÁLIA (szerk.) *A Nyelv és oktatás a 21. század elején nemzetközi tudományos konferencia előadásainak gyűjteménye*. Ungvár: PoliPrint Kiadó. 58–62.

- MIZSER, LAJOS 2009. Történelem és családnév Kárpátalján. In: KARMACSI, ZOLTÁN–MÁRKU, ANITA (szerk.) *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*. Nemzetközi tudományos konferencia előadásainak gyűjteménye. Beregszász 2009. március 26–27. Ungvár: PoliPrint Kiadó. 117–121.
- MOLNÁR, JÓZSEF–MOLNÁR D., ISTVÁN 2005. *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztárnácsa.
- SEBESTYÉN, ZSOLT 2010. *Bereg megye helységneveinek etimológiai szótára*. Nyíregyháza: Bessenyei Könyvkiadó.
- SLÍZ, MARIANN 2014. Social classes, ethnicity, and mobility in Medieval Hungarian onomastic survey. *Onoma* 49. (Megjelenés előtt.)
- VÖRÖS, FERENC 2014. *Kis magyar családnévátlasz*. Pozsony: Kalligram Kiadó.
- VÖRÖS, FERENC 2017a. Népességmozgás modellálása történeti és jelenkori családnévfeldrajzi térképlapok alapján. In: VÖRÖS, FERENC (szerk.) *A nyelvföldrajztól a névföldrajzig VIII. A nyelvterület keleti peremén*. Szombathely: Savaria University Press. 65–105.
- VÖRÖS, FERENC 2017b. *Kárpát-medencei történeti családnévátlasz*. Pozsony: Kalligram Kiadó.

Sažetak / Summary

Odraž utjecaja unutrašnjih migracija na prezimena mađara u Ukrajini

U ovome radu autor u sjeverozapadnom dijelu ukrajinskog okruga Beregovo u nizu od deset naselja (Bátyú, Bótrágy, Harangláb, Hetyen, Kaszony, Kispapi, Papi, Rafajna, Som Zápszony) proučava mađarska prezimena, a posebno ona koja su nastala od imena naselja. Cilj je istraživanja proučiti širenje prezimena nastalih od imena naselja koja završavaju nastavkom *-i* te mapiranje unutarnjih migracija slavenskih, njemačkih i mađarskih imena. Proučavanje prezimena autora je dovelo do zaključka da se među imenima naselja koja su poslužila za stvaranje prezimena i prezimena koja su nastala od najčešćih imena naselja može uočiti više od 40 % sličnosti unutar 100 km udaljenosti od pojedinog naselja. Iz toga možemo zaključiti da se tijekom stoljeća lokalne zajednice nisu mnogo pomicala ili mijenjale. Pojedinačna istraživanja naselja pokazuju nam da značajno prevladavaju prezimena nastala od imena naselja. Deset najčešćih prezimena oduzima gotovo 50 % svih prezimena. Među njima postoje i ona prezimena koja su karakteristična za isključivo jedno naselje.

The reflection of inner migration's impact in the onomastic corpus of the Subcarpathian Hungarian family names

In the given study, the author investigates the family names of ten settlements (Bátyú, Bótrágy, Harangláb, Heteny, Kaszony, Kispapi, Papi, Rafajna, Som Zápszony) forming one block in the north-western region of the Subcarpathian Beregszász district, in particular, the onomastic corpus of family names with toponymic origin. The present research aims to examine the spread of those family names evolved from toponyms with *-i* derivative, as well as to map the impact of Slavic, Germanic, Hungarian etc. related names and inner migration. Investigating the territory's family names, it leads to the conclusion that between the toponyms underlying the system of family names and the region's most common family names derived from toponyms a correspondence of more than 40% can be observed in the mentioned settlements' 100 km agglomeration. The writer draws the inference that during the centuries the local population did not move and did not alternate in a more considerable scale. Examining the settlements individually, the author states that a certain part of the family names with toponymic adherent is characteristically overloaded. The ten most common names have a load indicator of nearly 50%. Among them, there are names which almost solely proper to one settlement.

Ključne riječi / Keywords

prezimina, prezimina koja završavaju na nastavak *-i* nastala iz imena naselja, unutarnja migracija, Ukrajina

family names, family names evolved from toponyms with *-i* derivative, inner migration, Subcarpathia

Autori zbornika / Authors

BARIĆ, ERNEST

Od 1970. godine sve do odlaska u mirovinu predavao je na Katedri za kroatistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Pečuhu. Trenutno pomaže u održavanju nastave na Katedri kao vanjski suradnik. Znanstvena djelatnost mu obuhvaća dva područja: 1) Spomenici hrvatskoga jezika u Mađarskoj: skupljanje, obrada i analiza geografskog nazivlja i dijalektološke građe. Rezultate istraživanja s ovog područja izložio je na mnogim domaćim i stranim znanstvenim i stručnim skupovima, kongresima, u stručnim časopisima i znanstvenim izdanjima. Na zamolbu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti obradio je dijalektološku građu mnogih hrvatskih naselja u Mađarskoj za potrebe hrvatskoga Dijalektološkoga atlasa. Teme doktorske disertacije i kandidatske radnje vezane su za povijest i dijalektologiju hrvatskoga jezika. Aktivno je sudjelovao u poslovima izdavanja I. i II. sveska Toponima Županije Baranja koje je uredio János Pesti 1982. godine, ponajprije u obradi geografskog nazivlja hrvatskoga porijekla i njihovoj stručnoj analizi. 2) Hrvatsko-mađarska dvojezičnost: analiza pitanja međusobnog utjecaja ova dva jezika prvenstveno je motivirana radom u visokom školstvu, hrvatskim manjinskim obrazovanjem, javnim poslovima koje je obavljao, te potrebom prekogranične suradnje. Kao rezultat ovoga djelovanja, pored brojnih publikacija, 2015. godine u suautorstvu s docenticom Janjom Prodan napisao je Hrvatsko-mađarski rječnik na 728 stranica.

I worked at the University of Pécs as a part of Croatian language and literature department since the 1970s until my retirement. Currently, I work there as an associate professor. My area of research largely encompasses two subjects: 1. The collecting and analysis of Hungarian writings, geographical names, and dialects in Croatia. I have presented the results of these researches as part of local and international scientific conferences, conventions and in different publications and journals. I have worked on many materials pertaining to Hungarian dialects in Croatia as requested by the Croatian Academy of Sciences in order to create a Dialect Atlas. The subject of my candidate's and Master of Arts thesis deals with Croatian language history, or rather dialectology. I have actively taken part in works of the I. and the II. volume of the Baranya megye földrajzi nevei (Geographical names of Baranya region) which was edited by János Pesti and published in 1982. I have mainly taken part in the research of Croatian geographical names and professional discussions. 2. I have worked on Croatian-Hungarian bilingualism. The research of the reciprocal influence of the two languages has been motivated primarily by University teaching practice, minority education, public activity, and the

necessity of cross-border cooperation. Besides many publications where I have presented my results, I have also presented them in the 728-page Croatian-Hungarian dictionary that I wrote with associate professor Ágnes Prodán and that was published in 2015.

BOŽIĆ BOGOVIĆ, DUBRAVKA

Dubravka Božić Bogović rođena je 1970. godine u Osijeku gdje je završila osnovno i srednje obrazovanje. Studij Povijesti i Sociologije završila je na Filozofskom fakultetu u Zadru, a doktorat iz povijesnih znanosti stekla je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Od 2001. godine zaposlena je na Filozofskom fakultetu Osijek, na Odsjeku za povijest, trenutačno kao izvanredna profesorica. Objavila je dvije knjige i više znanstvenih radova te sudjelovala na više domaćih i međunarodnih znanstvenih skupova. Znanstveni joj je interes usmjeren na vjersku povijest, povijest svakodnevice i povijest stanovništva istočne Hrvatske u 18. stoljeću.

Dubravka Božić Bogović was born in 1970 in Osijek, where she finished her primary and secondary education. Dubravka Božić Bogović graduated in history and sociology from the Faculty of Humanities and Social Sciences in Zadar and obtained her PhD from the Faculty of Humanities and Social Sciences in Zagreb. Since 2001, she has been employed with the Faculty of Humanities and Social Sciences in Osijek, History Department, currently as Associate Professor. She published two books and several scientific papers and participated in a number of national and international scientific conferences. Her scientific interest is focused on religious history, history of everyday life, and history of the population of 18th century east Croatia.

BULIĆ, NADA

Doc. dr. sc. Nada Bulić docentica je na Odjelu za klasičnu filologiju i doktorskom studiju „Humanističke znanosti“ Sveučilišta u Zadru. Kao gostujući profesor predaje na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu i Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli. Diplomirala je Grčki jezik i književnost i Latinski jezik i rimsku književnost na Odsjeku za klasičnu filologiju Filozofskog fakulteta u Zadru; poslijediplomski studij Književnosti završila je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu gdje je i magistrirala. Doktorirala je na temi „Smisla onoznačevno ishodište filozofskog svjetonazora Hermana Dalmatina“ na Sveučilištu u Zadru. Radi u povjerenstvu za udžbenike Ministarstva znanosti i obrazovanja. Završila je Program novogrčkog jezika na Filozofskom fakultetu u Ateni i potom se u više navrata ondje i usavršavala; aktivno se bavi prevodjenjem. Bavi se latinskim jezikom, njegovim promjenama i razvojem, odnosom starolatinskog, vulgarnog i klasičnog latinskog, te stilom i jezičnim značajkama srednjovjekovnog latinskog. Bavi se prijevodima, recepcijom i putevima transmisije grčke filozofije.

Doc.dr.sc. Nada Bulić is a docent of the Department of Classical Philology and of the doctoral study in Liberal Arts at the University of Zadar. She has been a guest professor at the University of Sarajevo's Faculty of Philosophy and the Juraj Dobrila University in Pula. She completed her B.A. in Greek and Latin Language and Literature at the Department of Classical Philology at the Faculty of Philosophy in Zadar. She completed postgraduate studies in Literature at the Faculty of Philosophy of the University of Zagreb, where she obtained her master's degree. She completed her doctoral studies at the University of Zadar, having defended a thesis entitled "The Meaningful Origin of the Philosophical World View of Hermannus Dalmata". She is currently on the Ministry of Science and Education's *Board for Textbooks*. She completed a program in Modern Greek at the Faculty of Philosophy in Athens, to which she has returned on several occasions for further courses. She is active as a translator. Her areas of interest include the Latin language and its evolution and history with a special focus on Old Latin, Vulgar Latin and Classical Latin, as well as the style and linguistic characteristics of Medieval Latin. She also deals with the translations, reception and paths of transmission of Greek philosophy.

DOMAZET, BETINA

Betina Domazet studentice su diplomskoga studija Hrvatskoga jezika i književnosti i Mađarskoga jezika i književnosti na Filozofskome fakultetu u Osijeku.

Betina Domazet are graduate student at the Department of Croatian Language and Literature and the Department of Hungarian Language and Literature at the Faculty of Humanities and Social Sciences in Osijek.

DOMORAD, BERNARDICA

Bernardica Domorad studentice su diplomskoga studija Hrvatskoga jezika i književnosti i Mađarskoga jezika i književnosti na Filozofskome fakultetu u Osijeku.

Bernardica Domorad are graduate student at the Department of Croatian Language and Literature and the Department of Hungarian Language and Literature at the Faculty of Humanities and Social Sciences in Osijek.

FARKAS, TAMÁS

Tamás Farkas PhD, predaje na Sveučilištu Eötvös Loránd u Budimpešti kao sveučilišni docent s habilitacijom. Voditelj je Katedre za povijest mađarskoga jezika, sociolingvistiku i dijalektologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta Eötvös Loránd u Budimpešti, te zamjenik ravnatelja za nastavu Instituta za ugrofinistiku. Znanstvena titutula (PhD) dodijeljena mu je 2002. godine, a 2013. godine je habilitirao. Odgovorni je urednik časopisa *Névtani Értésítő* (Novosti iz onomastike), jedan od urednika časopisa *Magyar Nyelv* (Mađarski jezik) i tajnik je Mađarskoga jezikoslovnoga društva. Osnovno

mu je područje znanstvenoga interesa onomastika, posebno proučavanje osobnih imena, odnosno opća i primijenjena onomastika. U mnogim svojim radovima proučava prezimena, odnosno razne posebnosti korpusa mađarskih prezimena. Svoja istraživanja vrši u karakteristično dimenzionalnim jezikoslovnim okvirima: osobna imena analizira na temelju vremenskih, mjesnih, socijalnih i kulturoloških odrednica njihove pojavnosti.

Farkas, Tamás PhD, associate professor with habilitation of Eötvös Loránd University (ELTE), Budapest, Hungary. He is the head of the Department of Hungarian Historical Linguistics, Sociolinguistics and Dialectology, and the director of studies in the Institute of Hungarian Linguistics and Finno-Ugric Studies of ELTE Faculty of Humanities. He received his PhD in 2002, and completed habilitation in 2013. He is the editor-in-chief of *Névtani Értesítő*, the journal of Hungarian onomastics, an editor of the journal *Magyar Nyelv*, and the secretary of the Society of Hungarian Linguistics. His main research interest is onomastics, especially anthroponomastics, general and applied onomastics. He has published many papers in the field of family name research. He typically works in the framework of dimensional linguistics, i.e. studying proper names as temporally, geographically, socially and culturally determined phenomena.

GERCSÁK, GÁBOR

11. veljače 1955., Nyésta.

Godine 1978. diplomirao je na Studiju engleskog jezika i književnosti i geografije na Sveučilištu Eötvös Loránd u Budimpešti. Između 1978. i 1991. suradnik je Instituta za geodeziju. Od 1980. do 1991. glavni je urednik *Cartactual* međunarodnog stručnog časopisa za kartografiju. Godine 1987. stekao je diplomu kartografa, godine 1988. titulu doktora znanosti, a 1989. položio je stručni ispit za stručnog prevoditelja za engleski i mađarski jezik. Između 1999. i 2005. voditelj je Lektorata za strane jezike na Prirodoslovnom fakultetu Sveučilišta Eötvös Loránd u Budimpešti, između 1992.–1993. geograf je na UNESCO-vom *Zoning and Environment Management Plan for Angkor* programu u Kambodži, između 2000. i 2006. voditelj je Tajništva Rektorata Sveučilišta Eötvös Loránd u Budimpešti, od 2002.–2006. koordinator je ECL međunarodnog sustava jezičnih ispita na Sveučilištu Eötvös Loránd u Budimpešti. Od 2002. član je žirija u Fundaciji Lázár Deák *Szép magyar térkép* (Lijepa mađarska karta), od 2008. godine je u međuresornom Povjerenstvu za geografske nazive, od 2013. godine član je kuratorija Fundacije InfoPark, od 2014. godine član je Stalnog međudjeljnog jezičnog povjerenstva Mađarske akademije znanosti, od 2016. član je uredništva stručnog časopisa *Geodézia és kartográfia* (*Geodezija i kartografija*). Od 2017. godine prodekan je za međunarodnu suradnju i natječaje na Fakulteta informatike Sveučilišta Eötvös Loránd u Budimpešti.

11 February 1955, Nyésta

Graduated from Eötvös Loránd University (ELTE) in 1978: Teacher of geography (MSc) and English language and literature (MA). In 1978–1991, researcher at the Institute of Geodesy and Cartography. Editor of *Cartactual*, an international journal of map-makers in 1980–1991. Obtained cartography MSc in 1987, PhD in 1988, English–Hungarian translator diploma in 1989. Head of the Language Centre, Faculty of Science at ELTE in 1999–2005. Geographer of UNESCO's *Zoning and Environment Management Plan for Angkor* programme in 1992–1993 in Cambodia. Head of the Rector's Secretariat between 2000 and 2006, member of the board of juries of *Beautiful Hungarian Map* annual competition since 2002, coordinator of the ECL international language exam at ELTE (2002–2006), member of the Hungarian Committee on Geographical Names since 2008, member of the board of trustees of InfoPark Foundation since 2013, member of the Intersection Standing Committee on the Hungarian Language of the Hungarian Academy since 2014, member of the editorial board of *Geodesy and Cartography* since 2016. Vice-dean for international affairs at the Faculty of Informatics since 2017.

GLUŠAC, MAJA

Maja Glušac docentica je na Katedri za hrvatski jezik i književnost Filozofskoga fakulteta u Osijeku. Znanstvenim je interesima usmjerena na morfosintaksu i leksikologiju suvremenoga hrvatskoga jezika, a osobito na funkcionalnu raslojenost hrvatskoga jezika.

Maja Glušac is an assistant professor at the Department of Croatian Language and Literature at the Faculty of Humanities and Social Sciences in Osijek. Her scientific interests encompass morphosyntax and lexicology of the Croatian language with a special interest for the functional styles of the Croatian language.

KOVÁCS, ANDRÁS

András Kovács nastavnik je mađarskoga jezika i ravnatelj Reformatškog liceja u Nagyberegu. Član je Mađarskog jezikoslovnog društva. Predsjednik je mjesne podružnice Saveza mađarskih prosvjetnih djelatnika u Zakarpatju (Ukrajina), član je županijskog vijeća, predsjednik Povjerenstva za udžbenike i nastavna sredstva i pomagala; priređivač nastavnih i metodičkih sredstava i pomagala. Područje istraživanja mu je uporaba mađarskih osobnih imena u Zakarpatju (Ukrajina). U svojim radovima analizira mađarska prezimena, imena i nadimke u Zakarpatju (Ukrajina), njihovu slavensku transkripciju na temelju reformatških matičnih knjiga i državnih knjiga gazdinstva.

Kovács, András, teacher of Hungarian language and literature, headmaster of the Reformed Lyceum of Nagybereg. Member of the Society of Hungarian Linguistics. He is the president of the local organization of the

Association of Hungarian Teachers of Subcarpathia, a regional presidency member of the association, the president of the board of pedagogical accessories and coursebooks, and editor of educational-methodological materials. His main research interest is the use of personal names amongst the Subcarpathian Hungarians. In his studies, he investigates the Subcarpathian Hungarians' family and first names, surnames, the Slavic transcription of them based on the parish registers of the Reformed churches and agricultural register books.

LEHOCKI-SAMARDŽIĆ, ANNA

Ana Lehocki-Samardžić docentica je na Katedri za mađarski jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Osijeku. Diplomirala je na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Pečuhu na studiju klasične filologije, mađarskog jezika i književnosti i hrvatskog jezika i književnosti. Doktorirala je 2013. godine u Budimpešti na Doktorskoj školi lingvistike Filozofskog fakulteta Sveučilišta Eötvös Loránd s kontrastivnom temom početaka hrvatske i mađarske gramatikografije. Predaje kolegije iz mađarskog jezikoslovlja i translatorike, a osnovna su joj područja interesa hrvatsko-mađarska poredbena gramatikografija, translatorika, metodika prijevoda i jezik Mađara u Republici Hrvatskoj. Kao suradnica bila je uključena u znanstveno-istraživački projekt Hrvatsko-mađarski jezikoslovni dodiri u drugoj polovici 19. stoljeća (UNIOS IZIP-2014-26). Sudjelovala je na dvadesetak znanstvenih skupova te objavila tridesetak znanstvenih i stručnih radova.

Ana Lehocki-Samardžić is an assistant professor at the Department of Hungarian Language and Literature at the Faculty of Humanities and Social Studies in Osijek. She graduated from the Faculty of Humanities of the University of Pécs in classical philology, Hungarian language and literature and Croatian language and literature. She got her PhD degree in Budapest in 2013 at the Doctoral School of Linguistics at the Faculty of Philosophy at Eötvös Loránd University with theses in contrastive linguistics, beginnings of Croatian and Hungarian grammaticography. She teaches courses in Hungarian linguistics and translators, and her main areas of interest are Croatian-Hungarian comparative grammar, translation, teaching methods in translation studies and the use of Hungarian language in the Republic of Croatia. As an associate he was involved in a scientific-research project of Croatian-Hungarian linguistic contact in the second half of the 19th century (UNIOS IZIP-2014-26). She has participated in about 20 scientific conferences and has published about thirty papers.

MIKESY, GÁBOR

Gábor Mikešy diplomirao je na studiju mađarskoga jezika, povijesti i ugrofinistike Sveučilišta Eötvös Loránd u Budimpešti 1989. godine. Od 1990. godine suradnik je Instituta za geodeziju i daljinsko istraživanje (danas: Glavni ured Instituta za geodeziju i daljinsko istraživanje Vladinoga ureda glavnoga grada Budimpešte) kao stručnjak za toponime, odgovorna je

osoba za geografske nazive u Mađarskoj. Od 1991. sudjeluje (kao član i stručnjak) u međuresornom Povjerenstvu za geografske nazive, od 2002. sudjeluje u radu UNGEGN-a (United Nations Group of Experts on Geographical Names). Za vrijeme svog djelovanja proučio je više stotina naziva imenske građe mađarskih naselja na temelju tematike osnovnih karata.

Mikesy Gábor studied Hungarian literature and linguistics, history and Finno-Ugric linguistics at ELTE University, Budapest, graduated in 1989. Since 1990 geographical name expert in Institute of Geodesy, Cartography and Remote Sensing (since 2017 Government Office of the Capital City Budapest - Department of Geodesy, Remote Sensing and Land Offices), responsible for the Gazetteer of Hungary. Since 1991 participation in the work of Hungarian Committee of Geographical Names, since 2002 participation in the work of UNGEGN (United Nations Group of Experts on Geographical Names). As part of his work he surveyed the geographical nameset of hundreds of Hungarian settlements.

MLIKOTA, JADRANKA

Jadranka Mlikota izvanredna je profesorica na Filozofskom fakultetu u Osijeku (Odsjek za hrvatski jezik i književnost, Katedra za suvremeni hrvatski jezik). Na tom je fakultetu diplomirala (1998.), a doktorirala na Filozofskom fakultetu u Zagrebu (2009.). Predaje kolegije iz suvremenoga hrvatskoga književnoga jezika na kroatističkom i germanističkom studiju. Znanstveno područje interesa usmjereno joj je prema sintaksi i semantici suvremenoga hrvatskoga jezika. Iz toga je područja i njezin doktorski rad *Sintaktičke mogućnosti izricanja namjere u suvremenom hrvatskom jeziku*. Drugo joj je područje zanimanja hrvatski jezik druge polovice 19. stoljeća, prijelom norme i normativni odnos zagrebačke i vukovske filološke škole, odrazi toga odnosa u jeziku književnih djela te u gramatičkim priručnicima hrvatskoga na mađarskom jeziku. Kao suradnica bila je uključena u znanstveno-istraživački projekt Jezik i stil zavičajne periodike, a bila je voditeljicom projekta Hrvatsko-mađarski jezikoslovni dodiri u drugoj polovici 19. stoljeća (UNIOS IZIP-2014-26). Trenutačno je suradnica na GIP-Projektu Na tragovima njemačkog jezika, književnosti i kulture na tlu Hrvatske (DAAD-Projektnr.: 57338369). Autorica je znanstvene knjige *Slavonska tkanica: jezik zavičajnika 19. stoljeća* (2014.) i jedna od autorica stručne knjige *Hrvatski jezični savjeti* (2014.). Sudjelovala je na više od dvadeset znanstvenih skupova te objavila četrdesetak znanstvenih i stručnih radova.

Jadranka Mlikota is a professor at the Faculty of Philosophy in Osijek (Department of Croatian Language and Literature, Department for Contemporary Croatian Language). She graduated from this university (1998) and received a doctorate at the Faculty of Philosophy in Zagreb (2009). He teaches courses in contemporary Croatian standard language in

Croatian and German studies. The scientific field of interest focuses on syntax and semantics of contemporary Croatian language. From this area is the field and her doctoral work Syntactic possibilities of pronouncing intentions in the contemporary Croatian language. Another area of interest is the Croatian language of the second half of the 19th century, the fracture of norms and normative relations between Zagreb's philological school and the followers of Vuk Karadžić, the reflection of that relationship in the language of literary works and the grammatical manuals of the Croatian in Hungarian. As an associate she was involved in the scientific-research project Language and style of the local periodicals, and she was the head of the project Croatian-Hungarian linguistic contact in the second half of the 19th century (UNIOS IZIP-2014-26). She is currently an assosiae at the GIP-Project on Traces of German Language, Literature and Culture in the Land of Croatia (DAAD-Project No .: 57338369). She is the author of the scientific books Slavenska Tkanica: The Language of the Native 19th Century (2014) and one of the authors of the Croatian Language Advice Tips Book (2014). She has participated in more than twenty scientific conferences and has published about 40 papers.

NAGY, IMRE GÁBOR

Imre Gábor Nagy (rođen: 22. rujna 1958. u Békésu) diplomirao je 1982. godine na studiju povijesti i knjižničarstva na Pedagoškom fakultetu u Sombatelju. Između 1984.-1987. studirao je na dopunskom studiju arhivistike na Filozofskom fakultetu Sveučilišta Eötvös Loránd u Budimpešti. Od 1983. godine radi u Mađarskom nacionalnom arhivu Županijskog arhiva Županije Baranja, od 1993. – 2014. radi kao voditelj odjela, od 2015. kao vršitelj dužnosti voditelja, od 2016. kao zamjenik ravnatelja županijskog arhiva. Kao arhivist bavio se poviješću uprave, manjinskim temama, mađarizacijom imena i poviješću grada Pečuha. Od 1993. godine sudjeluje u pripremama velike monografije povijesti Pečuha u vezi s čim je držao predavanja i napisao dvadesetak znanstvenih radova na temu povijesti grada. Od 1999. godine član je Radnog povjerenstva za lokalnu povijest i povijest grada Pečuškog odbora Mađarske akademije znanosti. Od godine 2000. pa do ukidanja 2012. godine bio je urednik časopisa o povijesti grada Pečuha *Pécsi Szemle (Pečuška smotra)*. Godine 2010. radio je kao član uredništva (*Pécsi Lexikon*) *Pečuškog leksikona*, a potom kao zamjenik glavnog urednika. Uredio je više zbornika i izdao mnoge prikaze izvora. Jedan je od autora povijesnih općinskih monografija Mohácsa, Pécsvárad, Siklós i Köblénya. Od 2000-ih godina istražuje živote župana Županije Baranja i gradonačelnika grada Pečuha.

Nagy, Imre Gábor (Békés, 22nd September 1958): I graduated as a historian and librarian from the Szombathely Teacher's Training College in 1982. Between 1984 and 1987 I also completed my supplementary studies as an archivist at the Faculty of arts of Eötvös Loránd University in Budapest. I have worked for the Baranya County Library of the National Archives of

Hungary since 1983. Between the years 1993 and 2014 I was head of a section, in 2015 I was the designated, since 2016 I have been the nominated deputy head of the Archives. As an archivist it is my special field to study the history of administration as well as of that of minorities, the Magyarization of names and the history of Pécs. Since 1993 I have been involved in the preparation works of the compilation of the grand monograph on the history of Pécs. Related to this, I read papers and wrote over twenty studies on the history of the city. Since 1999 I have been a member of the Work Committee of Urban and Local History of the Pécs Academic Committee of the Hungarian Academy of Sciences. From the year 2000 I was the editor of the *Pécsi Szemle* (Pécs Review), a periodical on urban history down to its cessation in 2012. I worked as a member of the editing committee and the deputy editor in chief of the Pécs Encyclopaedia published in 2010. I edited a number of volumes and I published several source materials. I am one of the authors of the monographs on the history of the settlements of Mohács, Pécsvárad, Siklós and Köblény. I have researched the lives of the Lord Lieutenants (*főispán, župan*) of the county of Baranya as well as those of the mayors of the city of Pécs since the first decade of the second millennium.

NJARI, DENIS

Denis Njari nakon završenog diplomskog studija Povijesti i Hrvatskog jezika i književnosti, doktorirao je 2016. godine na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu s temom „Stanovništvo Hrastina, Laslova, Korođa i Retfale u 18. i prvom trećini 19. stoljeća“. 2011. godine radio je kao arhivist – pripravnik za starije arhivsko gradivo u Državnom arhivu u Osijeku. Od 2011. do 2015. radio je kao učitelj povijesti u osnovnim školama u Laslovu, Korođu, Podgoraču i Đakovu. Od 2015. do 2017. godine bio je lektor hrvatskog jezika u Szombathelyju, na Pedagoškom fakultetu Dániel Berzsenyi Zapadnomadžarskog sveučilišta. Od listopada 2017. radi kao docent na Odsjeku za povijest Filozofskoga fakulteta u Osijeku. Područje znanstvenog i stručnog interesa posebice su mu povijest mađarske nacionalne manjine u Hrvatskoj, ruralna civilizacija te srednjovjekovna Kraljevina Ugarska.

After completing the Graduate Study of History and Croatian Language and Literature, he received his PhD in 2016 at the Croatian Studies at the University of Zagreb with the theme 'The population of Hrástín, Laslovo, Korođ and Retfála in the 18th and the first third of the 19th century'. In 2011 he worked as an archivist-trainee in the Osijek State Archives. From 2011 to 2015 he worked as a teacher of history in elementary schools in Laslovo, Korođ, Podgorač and Đakovo. Between 2015 and 2017 he was a Croatian language lecturer at Szombathely, Dániel Berzsenyi Faculty of Pedagogy, University of West Hungary. Since October 2017 he has been working as a docent at the Department of History of the Faculty of Philosophy in Osijek. His area of scientific and professional interest are in

particular the history of the Hungarian national minority in Croatia, rural civilization and the medieval kingdom of Hungary.

POSEDI, IVANA

Ivana Posedi diplomirala je Latinski jezik i rimsku književnost i Grčki jezik i književnost na Sveučilištu u Zadru. Doktorand je na poslijediplomskom studiju „Humanističke znanosti“ na Sveučilištu u Zadru polje filologija, grana klasična filologija. Predložena tema disertacije je *Paleografska, diplomatska i filološka analiza isprava iz fonda Poglavarstva slobodnog i kraljevskog grada Koprivnice od 1338. do 1511. godine*. Radi u Državnom arhivu u Varaždinu kao arhivist, te je voditeljica Arhivskog sabirnog centra u Koprivnici. Bavi se arhivistikom, a priprema i latinske i kajkavske tekstove za izdavanje knjiga za Državni arhiv u Varaždinu i Državni arhiv u Vukovaru. Područje znanstvenoga interesa joj je srednjovjekovni i novovjekovni latinitet.

Ivana Posedi, prof., completed her B.A. in Greek and Latin Language and Literature at the Department of Classical Philology at the Faculty of Philosophy in Zadar. She is currently a graduate student at the University of Zadar and is a PhD candidate in the Liberal Arts program in the field of Classical Philology. Her working title for her doctoral thesis is “A Paleographic, Diplomatic and Philological Analysis of Documents from the Fonds of the City Hall of the Free Royal City of Koprivnica from 1338 – 1511”. She is currently employed in the National Archive in Varaždin as an archivist and is the director of the Archival Collections Centre in Koprivnica. She has done research on archival topics and has prepared Latin and Kajkavian texts for publication as books for the National Archive in Varaždin and the National Archive in Vukovar. Her areas of interest include Medieval and Early Modern Latin.

SLÍZ, MARIANN

Mariann Slíz PhD, predaje na Katedri za povijest mađarskoga jezika, sociolingvistiku i dijalektologiju Filozofskog fakulteta Sveučilištu Eötvös Loránd u Budimpešti kao sveučilišni poslijedoktorand s habilitacijom. Titula doktora znanosti (PhD) dodijeljena joj je 2010. godine, a habilitirala je 2016. godine. Urednica je *Névtani Értesítő* (Novosti iz onomastike), mađarski je urednik europske online povijesne riznice osobnih imena pod nazivom *Dictionary of Medieval Names from European Sources*, tajnik Onomastičkog razreda Mađarskog jezikoslovnog društva. Osnovno joj je područje znanstvenoga interesa onomastika, posebno proučavanje osobnih imena, analiza davanja imena u književnim djelima, odnosno opća i primijenjena lingvistika. U mnogim je svojim djelima i knjigama analizirala korpus povijesnih mađarskih imena najvećim dijelom na temelju građe sakupljene iz izvora 13. i 14. stoljeća koje je sakupila u dvije knjige riznice imena.

Slíz, Mariann PhD is a senior lecturer with habilitation at the Department of Hungarian Historical Linguistics, Sociolinguistics and Dialectology, ELTE Eötvös Loránd University (Budapest, Hungary). She received her PhD in 2010, and completed habilitation in 2016. She is the editor of *Névtani Értésítő*, the journal of Hungarian onomastics, the Hungarian editor of a European online dictionary of personal names entitled *Dictionary of Medieval Names from European Sources*, and the secretary of the Onomastic Department of the Society of Hungarian Linguistics. Her main research interests are name studies, especially anthroponomastics, literary, general and applied onomastics. She has published several articles and books on historical personal names, mostly based on her two-volume dictionary of 13th–14th-century Hungarian personal names.

P. TÓTH, TEODÓRA

Teodóra P. Tóth studentica je pete godine integriranog nastavničkog studija mađarskog jezika i matematike Sveučilišta Eötvös Loránd u Budimpešti, demonstratorica je na Katedri za povijest mađarskoga jezika, sociolingvistiku i dijalektologiju. Prvenstveno ju zanimaju poveznice i dodirne točke jezikoslovlja i matematike, pa tako primjenjuje matematičke (statističke) metode na raznim područjima jezikoslovlja, odnosno proučava kako se može primijeniti jezikoslovni pristup u nastavi matematike.

P. Tóth, Teodóra is a student of education (mathematics and Hungarian language and literature) in her fifth year at ELTE Eötvös Loránd University (Budapest, Hungary), and a demonstrator at the Department of Hungarian Historical Linguistics, Sociolinguistics and Dialectology. Her primary interests are the connections between linguistics and mathematics, such as applications of mathematical (statistical) methods in various fields of linguistics, as well as the usability of a linguistic approach at the primary and secondary level of the education of mathematics.

TÓTH, PÉTER

Péter Tóth rodio se 1981. godine u Užgorodu u Ukrajini. Diplomirao je 2003. godine na Nacionalnom sveučilištu u Užgodoru na Studiju mađarskoga jezika i književnosti. Doktorski studij završio je u Budimpešti na Sveučilištu Eötvös Loránd. Doktorsku disertaciju obranio je 2011. godine s temom: Dijalektološke analize mađarskog jezika u Zakarpatju (Kárpátaljai magyar dialektológiai vizsgálatok). Između 2008. i 2012. radi kao nastavnik mađarskogs jezika i književnosti u Srednjoj školi Koncház. Od 2012. godine radi na Katedri za mađarsko jezikoslovlje Sveučilišnog centra Savaria Sveučilišta Eötvös Loránd u Budimpešti. Područje znanstvenogs interesa su mu mađarski dijalekti u Zakarpatju i povijest mađarskih dijalektoloških istraživanja u Zakarpatju.

Born in 1981 in Ungvár/Uzhhorod, Péter Tóth obtained his degree from the National University in Uzhhorod as Teacher of Hungarian Language

and Literature. Having completed his doctoral studies at Eötvös Loránd University in Budapest, he defended his doctoral thesis (titled Studies into Hungarian Dialectology in Kárpátalja/Zakarpattia) in 2011. Between 2008 and 2012 he worked as a teacher of Hungarian language and literature at the Koncházi Secondary School in Kárpátalja. Since 2012 he has worked at the Hungarian Linguistics Department of the ELTE Savaria University Centre. His research interest focuses on the Hungarian dialects in Kárpátalja and the history of research into these dialects.

VLAŠIĆ, ANDELKO

Anđelko Vlašić (Slavonski Brod, 1982.) doktorirao je povijesne znanosti na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu 2010. i magistrirao turkologiju i francuski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 2013. Radio je kao postdoktorski gostujući istraživač na Sveučilištu Koç u Istanbulu od studenoga 2014. do studenoga 2015. godine, te kao poslijedoktorand u Hrvatskom institutu za povijest – Podružnici za povijest Slavonije, Srijema i Baranje u Slavonskom Brodu od lipnja 2016. do svibnja 2018. godine. Kao vanjski suradnik predaje kolegije iz ranomoderne povijesti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku. Objavljuje znanstvene i stručne radove na temu političke i kulturne povijesti Hrvatske i Jugoslavije u 20. stoljeću, jugoslavensko-turskih odnosa u 20. stoljeću te povijesti Slavonije pod osmanskom vlašću u 16. i 17. stoljeću.

Anđelko Vlašić (Slavonski Brod, 1982) obtained a PhD in history at the University of Zagreb in 2010 and an MA in Turkish studies and French language and literature at the University of Zagreb in 2013. He worked as a TÜBİTAK research fellow at Koç University in Istanbul (November 2014 – November 2015) and as a post-doctoral associate at the Croatian Institute of History – Department for the History of Slavonia, Syrmia and Baranya in Slavonski Brod. As an external associate, he teaches Early Modern Age courses at the Faculty of Humanities and Social Sciences of the J. J. Strossmayer University in Osijek. He published a number of articles about the political and cultural history of Croatia and Yugoslavia in the 20th century, on Yugoslav-Turkish relations in the 20th century, and on the history of Slavonia under Ottoman rule in the 16th and 17th centuries.

VÖRÖS, FERENC

U visokom je školstvu kao jezikoslovac i predavač aktivan više od četvrt stoljeća. Autor je pet monografija, petnaest stručnih knjiga, sveučilišnih skripta i srednjoškolskih udžbenika, a izdao je i stotinjak ostalih znanstvenih publikacija koje je objavio u višeautorskim izdanjima, zbornicima radova, prestižnim stručnim časopisima u Mađarskoj i inozemstvu. Redovito izlaže na skupovima u Mađarskoj i inozemstvu. Od 1996. do 2005. predavao je na inozemnim sveučilištima kao gost profesor. Sudjeluje i u obrazovanju mladih znanstvenika u nastavi na visokoškolskim ustanovama, mentoriranjem doktorskih disertacija i kao član povjerenstva za obrane

radova. Osnovno područje znanstvenog interesa mu je kontaktologija, arealna lingvistika, sociologija imena, geografska lingvistika i geografska onomastika. Ukupni broj publikacija mu je više od 120 na koje su se drugi znanstvenici pozvali više od 800 puta.

Ferenc Vörös is a linguist. He has been working in higher education for more than twenty-five years. He is the author of five monographs, fifteen reference books, a number of university textbooks and secondary school course books. The number of his other scientific publications is close to one hundred. The aforementioned publications were published as multi-author works, edited books in reputable Hungarian and foreign periodicals. He frequently gives lectures at both national and international conferences. From 1996 to 2005 he taught at a foreign university as a guest lecturer. Being a university professor he has been engaged in educating future scholars by teaching various courses, acting as a supervisor of PhD dissertations as well as being a member of doctoral examination boards. His main area of research includes contactology, areal linguistics, name sociology, and name linguistic geography. The number of his publications reaches 120, and of his independent citations is around 800.

Izdavač: Savaria University Press–Institut za jezik Glotta
Sombatel–Osijek, 2018
Odgovorni izdavač: FÜZFA, BALÁZS
Dizajn naslovnice: VITÁRIS, JÓZSEF
Grafická obrada i priprema za tisak: VÖRÖS, FERENC
Tisak: Balogh és Társa Kft., Sombatel
ISBN 978-615-5753-26-8